

SZENT ISTVÁN EGYETEM

A TÁJ ÉS A VÁROSI SZABADTEREK SZEREPE
NAGYBÁNYA FESTŐVÁROS FEJLŐDÉSÉBEN

HENNING ANNA IMOLA

GÖDÖLLŐ

2018.

A doktori iskola

megnevezése: **Szent István Egyetem**
Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola

tudományága: **agrár-műszaki**

vezetője: **Dr. Bozó László**
egyetemi tanár, DSc, MHAS
Szent István Egyetem
Kertésztudományi Kar
Talajtan és Vízgazdálkodás Tanszék

Témavezető: **Dr. Fekete Albert**
hab. egyetemi docens, PhD
Szent István Egyetem
Tájépítészeti és Településtervezési Kar
Kertművészeti és Kerttechnikai Tanszék

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS, CÉLKITŰZÉSEK	5
2. AZ ÉRTEKEZÉS MÓDSZERTANI FELÉPÍTÉSE	7
3. IRODALMI ÁTTEKINTÉS.....	8
4. NAGYBÁNYA TÁJ- ÉS TELEPÜLÉSTÖRTÉNETE.....	10
4.1. Táj történet.....	10
4.2. Településtörténet.....	12
5. NAGYBÁNYA SZABADTEREINEK FEJLŐDÉSE	15
5.1. A polgárosodás kezdete Erdélyben.....	15
5.2. A nagybányai városszövet fejlődése a XIX. század elejétől az első világháború végéig...	16
5.2.1. Szabadterek fejlődéstörténete a Zazar bal oldalán	18
5.2.1.1. Városszövet alakulása	18
5.2.1.2. Főtér és kisebb terek változástörténete	24
5.2.2. Szabadterek fejlődéstörténete a Zazar jobb oldalán.....	26
5.2.2.1. A Széchényi liget (Liget)	26
5.2.2.2. A Klastromrét.....	34
5.3. Szabadterek fejlődéstörténete 1918-tól a második világháború végéig	35
5.3.1. Szabadterek fejlődéstörténete	36
5.3.1.1. Klimatikus üdülőtelep Nagybányán.....	38
5.3.1.2. Főterek dísztérré alakítása- kitekintés néhány erdélyi városra	42
5.3.1.3. Nagybánya főterének dísztérré alakítása.....	46
5.3.1.4. Liget és Klastrommező	49
5.3.1.5. Városfejlődés	50
5.3.2. Bierbauer Virgil városrendezése	54
5.3.3. Ormos Imre és a nagybányai szabadterek tervezése	60
5.4. Szabadterek fejlődéstörténete 1945-től az 1990-es évekig.....	63
5.4.1. Szabadterek fejlődéstörténete a romániai szocialista városrendezések idejében	64
5.4.2. Városközpontok helyzete	68
5.4.3. Zöldfelületek kérdései.....	69
5.5. Szabadterek megújításai a 2000-es évektől napjainkig	71
6. NAGYBÁNYA, A FESTŐVÁROS.....	72
6.1. Kitekintés a tájképfestészet történetére	72
6.2. A nagybányai festőiskola.....	74

6.3. Nagybányai szabadterek festőművészek szemével. Emblematikus helyszínek kialakulása és kategorizálása	79
6.4. A nagybányai táj az emlékezések színtere?	88
7. STATÉGIAI JAVASLATOK TÖRTÉNETI ZÖLDFELÜLETEK FEJLESZTÉSÉRE.	91
7.1. Románia történeti zöldfelületeinek sorsa a jogszabályok útvesztőiben	91
7.2. Történeti értékű közparkok védelme, fejlesztése és jövője	94
7.3. Nagybánya zöldfelületeinek történetisége	96
7.3.1. A festőművészeti örökség tájépítészeti vonatkozásai Nagybányán	97
7.4. Stratégiai javaslatok a történeti értékű nagybányai zöldfelületi rendszer-elemek, és szabadterek revitalizációjára.....	99
7.4.1. Általános stratégiai javaslatok	99
7.4.2. Az egyes történeti helyszínekre vonatkozó revitalizációs javaslatok	100
8. KUTATÁSI EREDMÉNYEK.....	104
9. ÖSSZEFOGLALÁS	107
10. MELLÉKLETEK.....	109
M1. FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM	109
M2. ÁBRÁK JEGYZÉKE.....	119
M3. ÁBRÁK.....	129

1. BEVEZETÉS, CÉLKITÚZÉSEK

A történelmi Máramaros Románia egyik legismertebb néprajzi tájegysége, főként néprajzi kutatások ismertek e vidékről. Nagybánya azonban a bányászvárosként beskatulyázott és Máramaros megye székhelyének kikiáltott mivoltán túl, olyan többletjelentéssel ruházódott fel az idők során, mint a magyar képzőművészet korszakalkotó és egyedi mozgalmának helyszíne. A település tájépítészeti szempontú fejlesztésénél elvárásként fogalmazódik meg ezért a város szabad tereinek képzőművészeti megközelítésű tanulmányozása is. A helyi jelleg egy olyan speciális esetével találkozunk Nagybanán, amely romániai szinten egyedülálló.

Kutatásom kiindulópontját az a megállapítás képezte, miszerint a nagybányai táj vélhetően Románia legtöbbször megfestett tája.¹ A festészet és városfejlődés közötti tájépítészeti szemlélet alapú kapcsolatot kezdetben két információ képezte: Rerrich Béla neve az 1898-ban Nagybanán alkotó festők névsorában², illetve Mőcsényi Mihály 2012-ben írt „Ormos Imre gondjai”³ című cikkében közölt Balogh T. István akvarellje. Az Ormos Imre életművében felfedezett *Kisváros főtere*⁴ terv és az itt található Balogh T. István másik, Nagybánya főteréről készült akvarellje megerősített az általam választott út helyességében. A helyszín megismerése után azokra a kérdésekre kerestem a választ, hogy mi vezethetett a hely emblemikus jellegének eltűnéséhez, illetve hogyan lehetséges az egykori inspiratív festőváros jelleg megidézése.

A téma szűkítése céljából, Balogh Péter István doktori értekezésében felállított városi szabadtér-tipológia alapján a közparkokat, illetve a városi utcákat és tereket vizsgáltam, így nem kerülnek bemutatásra olyan művészettörténeti szempontból fontos, a magánszférához tartozó helyszínek, mint a festőkolónia kertje, a Ferenczy család egykori háza és annak kertje, illetve Ziffer Sándor háza és oly sokszor megfestett kertje.⁵ Továbbá kutatásom témakörébe nem tartozik a városi fürdő kertjének bemutatása sem- mindazonáltal a városban és környékén virágzó fürdőkultúra említésre kerül.

A kutatásban többek között az alábbi célkitűzések vezéreltek: Nagybánya szabadtér-fejlődéstörténetének megírása, a kiemelten tanulmányozott helyszínek történetiségének felfedése és bizonyítása, a festőváros hangsúlyos arculati motívumainak meghatározása, a várostervezés és a festőiskola művészei közötti párbeszéd bizonyítása, illetve olyan stratégiai javaslat készítése, amely a helyi értékekkel bíró történeti zöldfelületek fejlesztésére alkalmazható. A szabadtér fejlődéstörténetének minél komplexebb vizsgálatára, a kiemelten fontos periódusok bizonyítására és leírására törekedve igyekeztem párhuzamba állítani - a kontextus és a politikai, történelmi, kulturális, társadalmi folyamatok függvényében - a magyarországi, romániai és franciaországi kertművészeti és városrendezési metodikát, viszont nem célom Nagybánya monografikus feldolgozása.

¹ Összehasonlítva más romániai magániskola (Kolozsvár, Bukarest, Marosvásárhely, Dés, Nagyvárad, Arad, Temesvár, Gyulafehérvár) munkásságával, illetve a született munkák száma és jellege alapján, melyek egy behatárolható tájegység és/vagy városi táj megfestésére koncentrálnak.

² RÉTI (2001), 164.

³ <http://epiteszforum.hu/ormos-imre-gondjai-mocsenyi-esszek-6> (lekérdezés időpontja: 2018. június 7.)

⁴ ORMOS (1967), 388.

⁵ a témával kapcsolatosan: HENNING (2017), 97-104.

Mivel Nagybánya szabadtereinek vizsgálata a festőiskola munkásságának bemutatásával teljes, ezért több száz, a téma szempontjából releváns nagybányai festmény feltárását, elemzését, kategorizálását, majd a megfestett helyszínek utólagos beazonosítását is elvégeztem.⁶ A beazonosítást követően megállapítottam az emblemikus helyszínek átértékelődésének mértékét és eltűnésének okát.

⁶ A kutatás a város jelenlegi közigazgatási területére szorítkozik.

2. AZ ÉRTEKEZÉS MÓDSZERTANI FELÉPÍTÉSE

A dolgozat három pillérré épül, amelyeket három fejezetben mutatok be:

I. A szabadterek fejlődéstörténete, amely kvalitatív kutatáson alapul. Ebben a fejezetben az erdélyi városok fejlődéstörténetével párhuzamosan hangsúlyozom az érvényre juttatott általános városrendezési elméleteket. A vizsgált időszak a XIX. század elejétől napjainkig terjed, a történelmi események alapján az időszakot négy periódusra osztva tárgyalom: a XIX. század eleje -1918, 1918-1945 és 1945-1900-as évek vége, illetve a 2000-es évektől napjainkig.

Amennyiben csupán a változástörténetet vizsgáljuk, akkor a befolyásoló tényezők (történelmi-politikai) általánosíthatók az erdélyi városok fejlődéstörténetében. Mindazonáltal, városaink különböző karakterének⁷ köszönhetően, egyedi problémamegoldó készségükkel, helyi öntudattal válaszolva az impulzusokra, az eredmények nem mutatnak koherenciát.

II. A festőiskola munkásságát Nagybánya helyi jellegének tekintem. Az első fejezetben látszólag funkció nélküli, spontán közhasználatra feltárt helyek csak a festőművészek munkássága által nyerik el rendeltetésüket, kapnak értelmet. A vizsgált festmények a kolónia megalapítása (1896) és az 1960-as évek közötti időszakban készültek. A festményekre, mint a fizikai környezet hatásának materializálódására tekintek, szem előtt tartva aényt, miszerint a művészek témáját az általuk szemlélt városi táj képezte, így számoltam a bemutatás szubjektivitásával. Mindazonáltal a városi szabadtereket ábrázoló festmények elemzése jelentősen gazdagította a városi táj információbázisát.

A művészeti alkotások kutatása során a kvalitatív elemekre helyeztem a hangsúlyt, amelyeket kvantitatív adatokkal egészítettem ki. Közel 1500 festményt tanulmányoztam, elsősorban aukciós házak által kiadott katalógusokban, festőművészek monográfiáiban, kiállításokon (Budapest, Szentendre, Kolozsvár, Nagybánya), illetve aukciós házak internetes oldalán⁸. A festményekből szelekciót készítettem a helyszíni beazonosíthatóság és kutatási témámmal összeegyeztető kritérium alapján, így 787 festmény alapján vizsgáltam a városépítészet és képzőművészet által egyaránt kiemelkedő értékű szabadtereket.

III. A stratégiai javaslat elsődleges célja Nagybánya történeti zöldfelületeinek helyi jellegű megközelítése (jelen esetben a festészet), illetve a helyi jelleg fontosságának hangsúlyozása a történeti zöldfelületek sokszínűségének feltárásában, jövőbeni fejlesztésében. A hiányos jogi keretek miatt, a történetiséget a Romániában jelenleg érvényes, viszont korántsem alkalmazott törvényrendeletek és egyezmények alapján bizonyítom.

⁷ társadalmi, kulturális és geopolitikai

⁸ Virág Judit Galéria, Kieselbach Galéria, MissionArt Galéria és Villás Galéria

3. IRODALMI ÁTTEKINTÉS

Az értekezés törzsanyaga korábban fel nem dolgozott téma, elsődleges forrását a Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatalában végzett kutatás képezi, emellé társul a korabeli helyi sajtó, elsősorban a *Nagybánya és Vidéke* című hetilap tanulmányozása.⁹

A munkát nehezítette az a tény, hogy a városnak nincs teljes monográfiája, a XX. század közepétől zajló események nehézkesen vagy alig rekonstruálhatók. Szintén nehezítették a kutatási munkát a térképészeti hiányosságok: rendelkezésemre az 1900-, 1940- és 1980-as évek közepén készült, illetve az aktuális helyszínrajzok álltak.

A monográfia hiányát próbálta pótolni Palmer Kálmán 1894-ben kiadott *Nagybánya és környéke* című, a város turizmusának fejlesztése céljából megírt műve. A Borovszky Samu által szerkesztett *Magyarország vármegyéi és városai* című munkában Móricz Zsigmond 1908-ban mutatta be a várost, továbbá a Dávid Lajos és munkatársai szerkesztésében 2014-ben kiadott *Nagybánya és környéke* című bányavidéki kalauz ad átfogó képet a város fejlődéséről. Nagybánya hét évszázadának történetét mutatja be dióhéjban a három nyelven szerkesztett képes album, Liliana Blasko kiadásában.

Ami a tudományos szempontú megközelítést illeti, Balogh Péter István *A szabadterek szerepváltozása a nagy európai városmegújításokban* (2014) című doktori értekezése nyújt segítséget, melyben, elsősorban London, Párizs, Bécs, Berlin és Budapest városmegújításai között teremt párhuzamot. Michiel Wagenaar *Városépítészet és polgári szabadság* (2001, magyarországi kiadás éve 2012) című munkája hat európai főváros (Párizs, Brüsszel, Róma, Budapest, London és Amszterdam) fejlődését tárgyalja. Minél kisebb a tanulmányozott város, annál nehezebb fejlődéstörténetét nemzetközi példákkal összehasonlítani, disszertációmban igyekeztem a tárgyalt korszak városmegújításában döntő szerepet játszó elméletek hatását érzékeltetni.

Lukovich Tamás (1997), Meggyesi Tamás (2005, 2009), Moravánszky Ákos, Schneller István és M. György Katalin (2007) munkái segítettek a városépítészet és építészet művészi dimenziójának megismerésében.

A romániai városmegújításokkal kapcsolatosan az *Arhitectura*, a Romániai Építészek Szövetsége által 1906-ban alapított folyóirat biztosított szakmai iránymutatást, ezt egészítette ki Karlócainé Bakay Eszter (2012) *Lakótelepek szabadtérépítésze 1945-1990 között Budapest példáján* című doktori értekezése.

A közparképítészet és közparktervezés-elmélet megismeréséhez elengedhetetlen Csepely-Knorr Luca *Korai modern szabadtérépítészet. A közparktervezés-elmélet fejlődése az 1930-as évek végéig* (2011), illetve *A Közparképítészetének története a kiegyezéstől az első világháborúig* (2016) című munkái. A korábban említett korszak jól dokumentáltak bizonyult, ezt Ráde Károly, Pecz Ármin, Ilsemann Keresztély, Rerrich Béla Kertészeti Lapokban megjelent, a kor zöldfelületi problematikájával foglalkozó cikkei gazdagították. Szintén e témához kapcsolódik Magyar Erzsébet „*Társalkodási kertek, promenádok, mulató- és népkertek*”. *A Habsburg*

⁹ Az idézetek közlése esetében (kéziratok, nyomtatásban megjelent kéziratok és korabeli sajtó) minimális változtatás történt a magánhangzók javításával, az MTA érvényes helyesírási szabályzata alapján.

monarchia közparkjai: magánkertek és városi parkok buda-pest társas életében (~1870--1918) című munkája.

Erdélyi példák szerény számban mutathatók fel a közparképítészet történetének témakörében, Fekete Albert *Városi közterek revitalizációs lehetőségei. Kolozsvár történeti értékű közparkjainak funkcionális és településszerkezeti sajátosságai* (2002), illetve *Kolozsvári kertek* (2004) című munkái adták értekezésem fő irányelveit. Szilágyi Orsolya *A szatmárnémeti Kossuth-kert története* (2008) című könyve szintén hű ábrázolást nyújt Nagybánya versenytársának közparkjáról.

A téma nem lenne teljes a Román Királyság, illetve később Románia kertépítészeti örökségének bemutatása nélkül: átfogó képet ad Marcus Rică *Parcuri și grădini în România (Parkok és kertek Romániában)*(1958), tanulságosnak bizonyult Dolores Toma *Despre grădini și modurile lor de folosire (A kertekről és azok használatáról)*(2001) szóló munkája, mely rávilágít a társadalmi és nemzeti kert- és parkhasználat igényeire. A romániai szakirodalom szegényes, ebből két oktatási célú munkát szeretnék megemlíteni: Ana-Felicia Iliescu *Arhitectură peisageră (Tájépítészet)* (2003) és Vasile Mitrea *Peisagistică* (2000) (*Tájépítészet*).

A városi főterek második világháborút követő megújítási elvének megismeréséhez elengedhetetlen Ormos Imre *A kertervezés története és gyakorlata* (1967) című munkája.

A festőiskola bemutatását kötelező módon a magyar tájképfestészet előzményeinek bemutatásával kell kezdeni, sok mű született a téma kapcsán, ezek közül Szinyei Merse Anna és Kieselbach Tamás munkáit emelném ki. A nagybányai festészettel kapcsolatos elemzések, az iskola történetírása szintén népszerű téma, Réti István 2001-ben, második kiadásban megjelent *Nagybányai Művésztelep* című könyve alapját képezi a festőiskola monográfiájának, a témakör viszont hiányos lenne olyan szaktekintélyek, mint Boros Judit, Murádin Jenő és Szücs György publikációinak tanulmányozása nélkül.

A tájépítészet és festészet közötti kapcsolatokat keresve, tájészttikai kutatásokat Karancsi Zoltán végzett, kutatásainak eredményei alátámasztják az interdiszciplinaritás fontosságát.

A nagybányai festészet hagyományai iránti szeretet és alázat Véső Ágoston munkásságában sűrítődik, a negyedik generációs festőművésszel tartott beszélgetések, helyszínelések fontos szerepet játszottak a téma feltárásában.

4. NAGYBÁNYA TÁJ- ÉS TELEPÜLÉSTÖRTÉNETE

4.1. Tájérténet

Nagybánya Románia északnyugati részén található megyeközpont (municípium), Máramaros megye székhelye. A város a fernezelyi és borpataki völgyek között, 228 m körüli tengerszint feletti magasságban, földrajzi koordináták alapján a 47 ° 39 ' - 47 ° 46' északi szélességi és 23 ° 10 ' - 23 ° 30' keleti hosszúsági vonalak között helyezkedik el. Lakosságának száma 2009-ben¹⁰ 138.529 volt, mely csökkenő tendenciát mutat¹¹, közigazgatási területe 23.363,81 ha¹².

A város kialakulásához, fizikai terjeszkedéséhez hozzásegített a Máramarosi-medencében való elhelyezkedése, mely nyugatra a Szamos völgye felé nyílik, észak-keletről pedig a Keleti-Kárpátok részét képző Vihorlát-Gutin hegyláncolat övez¹³. A várost délen a Lápos völgye határolja, így a nyugat felé nyitottsága és a hegykoszorú nyújtotta háttér amfiteátrumként hat, hangsúlyozva és egyedivé téve a városképet.

A vulkanikus eredetű Gutin-hegység három részből áll: Rozsály, Gutin és Láposi hegységek. A Gutin-hegység geológiai szempontú kialakulását - Soltz László leírása alapján- három korszak jellemzi: az első a tortonai korban kialakult hegység alapja, mely a vulkanikus kitörés eredménye, és amely réteget „50-100 m vastagságú üledékes rétegek (agyagos pala, márga, homokkő és mikrokonglomerátok) takarják”¹⁴. A második szakasz, a 6-4 millió évvel ezelőtt zajlott le a Szarmata és Alsó-Pliocén korszakban, ekkor alakult ki a lávából az andezit és dacit, mely előbbi esetében „Az andezites piroklasztitok hidrotermális folyamat következtében hozzájárultak az ércképződéshez.”¹⁵, míg a harmadik korszak a Felső-Pliocénben zajlott le, az ekkor kilövellt lávatermékek alkotják a Gutin hegységet, szintén ekkor alakult a Fekete-hegy is, viszont a harmadik korszakban az ércképződés már nem folytatódott. (DÁVID et al., 2014) „Az érczek kvarcos beforradásában fordul elő az arany, részint érczekben, részint finoman behintve vas- és rézkovandok társaságában, továbbá nagyobb-kisebb fészkek ezüst- és ólom-fényléből (galenit és szfalerit) és egyes törecsek az eredeti mellék kőzetből. A szerkezet legrégebbi ásványa tehát a tisztátalan kvarcz, mely az eredeti kőzetdarabokat körülveszi a repedési falakhoz erősíti és a kovásodást keresztül viszi. Utána következik, a realgár és az antimon-fényle, szép kristályokban, továbbá aranytartalmú vaskovand, ezüsttartalmú ólomfényle, horgany, és

¹⁰ PUG (Plan Urbanistic General – Általános Településendezési Terv) alapján

¹¹ Lakossága 1912-től (12 877 fő) 2002-ig (137 921 fő) közel tizenegyszeresére nőtt, 1991-ben a városnak 152 916 lakója volt, ez az érték a lakossági szám maximumát jelentette, 1995 óta a lakosság száma folyamatosan csökken. A város népességének csökkenéséhez hozzájárult a bányai ipar és gépgyártó ipar leépülése. A PUG 2012 alapján a város lakosságának növekedését két markáns hullám jellemzi: 1948-1956 között, illetve 1992-ig, mindkét esetben a bányászati és kohászati iparág jelentős fejlesztésének (1966-óta, különösen 1971-1975 között) köszönhető a munkaerő áramlása, melyet elsősorban a vidéki migráció jellemez.

¹² ebből 3170 ha mezőgazdasági terület, 18 599 erdőterület és 1804 ha épített terület

¹³ A Keleti- Kárpátok vonulata három részből áll: az északi csoportot az Avas, a Gutin és a Cibles, a középsőt a Kelemen- és Görgényi-havasok és a Hargita képzik, míg a déli csoport jelentős képviselői a Bodóki-Baróti- és a Persányi-hegységek. (DÁVID et al. 2014)

¹⁴ DÁVID et al. (2014), 14.

¹⁵ uo., 16.

ezüstfényle. Ezekre következik a sulypát és gipsz és mint legújabb képződmény, mész és barnapát.”¹⁶

A Gutin-hegység legmagasabb csúcsa a Nagy-Gutin (1443 m), mellette az Apostolok hármasszúcsúcsa, majd nyugati irányban haladva a Szekatura (1430 m) gerince, északon a Kakastaréj (1438 m) magasodik a medence fölé.

A város vízhálózata gazdag, a Szamos-Tisza vízgyűjtő medencéjéhez tartozik, legjelentősebb folyója a 31,6 km hosszú Zazar, mely Hagymáslápos falu északnyugati határánál ömlik a Lápos folyóba, majd ez utóbbi a Szamosba. A Zazar folyó kelet-nyugat irányban szeli ketté a várost, összegyűjtve a Kisbánya-, Fernezely-, Fokhagymás-, Borpatak-, Veresvíz- és Szent János patakok vizét.

A városhoz legközelebb eső, a borpataki és veresvízi völgyek között, felfordított teknőként a Morgó (633 m) áll, majd a Veresvíz és Fokhagymás patakok völgye között magaslik a kúp alakú Kőalja (473 m), a déli oldalán a csúcs alatt található a Szűzkő, melynek falai megmászatlanok, ennek a park irányába tartó lejtője pedig a Jókai-domb nevet viseli. A Fokhagymás-völgynek keleti oldalán található a Virághegy (367 m), tőle keletre pedig a Szent János patak- völgy szomszédságában van a szintén kúp alakú Kereszthegy (501 m). (METZ et al., 1993)

Nagybánya éghajlata mérsékelt szárazföldi, viszont a Kárpát vonulat hatására a város védve van az északkeletről érkező hideg szelektől így kialakult egy helyi specifikus klíma. A védettség miatt a térséget az enyhe telek és a hűvösebb, hosszabb nyarak jellemzik, kedvező légköri egyensúllyal. A város medencében való elhelyezkedése miatt nem jellemzőek az erős és gyakori légmozgások, így hosszas a „nyugalmi állapot”.

A város és környéke növénytakarsulástani osztályozása alapján a mezofil lombos erdők, bükkös-gyertyános csoportjába sorolható. Nagybánya közigazgatási területének 76,83 %-át bükk-, gyertyán- és tölgyerdők képezik (a 300-1200 m-es szint között).

Romániában a szelídgesztenye (*Castanea sativa*) csupán két helyen jelenik meg erdő formájában, az egyik Nagybányán és környékén található¹⁷. E ritkaságként számon tartott fafaj 2.087 ha-s Natura 2000 természetvédelmi területen¹⁸ található meg, melynek 9%-a a város közigazgatási területéhez tartozik (jelentős része Mismogyorós és Giródtótfalu közigazgatási területén található).

¹⁶ NYILAS et al. (1908), 6.

¹⁷ 2012-ből származó adatok szerint a szelídgesztenye erdő mintegy 80%-a gesztenyepenyéssel, kéregrákkal (*Cryphonectria parasitica*) fertőzött.

¹⁸Nyilvántartva a: ROSCI0003- Arboretul de castan comestibil de la Baia Mare azonosítóköddal.

4.2. Településtörténet

A spontán városfejlődés áttekintése

Nagybányán már a bronzkortól kezdve a nemesfémbányászat tette ki lakóinak fő tevékenységét. Az Árpád-korban fontos bányavidékként tartották számon, s legelső írásos emléke 1329-ből maradt fenn: Róbert Károly kiváltságlevelében említi Rivulus Dominariumként, azaz Asszonypataka néven. (MÓRICZ, 1908) A fokozatosan bányászvárossá fejlődő városban a bányászat mellett megalakultak a különböző céhek és a virágzó kereskedelem, melyek Nagybányát elismert vásárcsoponttá tették. (DÁVID et al., 2014) A középkori vármegyék központi helyeinek kialakulásához jelentősen hozzájárultak a város által élvezett kiváltságok, mint a gazdasági szempontból katalizátorként működő vásártartás kiváltsága. A Kubinyi András által kidolgozott¹⁹ városias települések hierarchiája alapján minél több kritériumnak felel meg egy város, annál inkább foglal magasabb helyet az elsőrendű városok és jelentéktelen mezővárosok közötti osztályzatban. (RÜSZ FOGARASI, 2001) A megannyi korábban említett kritériumnak megfelelő Nagybánya magas helyet foglalt el a városok lajstromán. Bár a bányászvárosok megalakulása II. Géza uralkodása idejére jellemző, amikor százok betelepítésével elősegítette a városiasodás folyamatát, Nagybánya esetében nincsenek erre írásos bizonyítékok, csupán szájhagyomány útján terjed a történelmi folyamat e szegmense.

A város kulturális téren is gyorsan fejlődött, 1337-ben megalakult az első, latin nyelven oktató iskolája, 1347-ben I. Nagy Lajos megszabta Nagybánya határait, a bányászat terén jogokkal és kiváltságokkal ruházva fel, és a szabad királyi városok közé soroltatta. (BLASKO, 2016) Az 1347-ben megadott kiváltságok 1376-ban újbakkal egészültek ki, melyek a város életének minden területét szabályozták: választási autonómia, felülvizyázott, szabályozott bányaugyek és pénzváltójog, ugyanakkor a vásárra is kiterjedtek a privilégiumok, az évi vásárt 15 napig, míg a vidékről hozott élelmiszerek adás-vételét hetente egy alkalommal engedélyezték. Fejlődéséhez lényegesen hozzájárult, hogy - a külső támadások elleni védekezés céljából - engedélyezték az erődített városfalak megépítését. (MAKSAI, 1940)

A polgári jogok elősegítették a gyors fejlődést, s 1387-ben, közel 40 évvel megkezdése után, befejeződik a Szent István kéthajós templom építése, mely gótikus stílusjegyeivel a város legimpozánsabb épületévé vált. Bár ekkor még méretében aránytalanul nagynak tűnik a templom a városhoz képest, az erős városi szellemiség és gyorsan fejlődő polgári kultúra hatására a település csakhamar hozzájárult a templomhoz.

A Szent István-egyházat a középkor legjövödelmezőbb plébániájaként tartották számon az országban, 11 káplánt foglalkoztatott, ezek mellett a város állandó notariust és tanító mestert fizetett, majd a XIV. század második felében kórházat és fürdőt is épített.²⁰

1411-ben Zsigmond király jutalomként a boszniai háborúban nyújtott támogatásért Lázárevics István szerb despotának ajándékozott nagy kiterjedésű magyarországi birtokokat, köztük

¹⁹ A rendszer tíz fejezete: Uradalmi központ, rezidencia, Bíraskodási központ, hiteleshely, Pénzügyigazgatási központ, Egyházi igazgatás, Egyházi intézmények, A településről valamely külföldi egyetemre beiratkozottak száma, Kézműves vagy kereskedő céhek száma, Úthálózati csomópont, Jogi helyzet, Vásártartás. RÜSZ FOGARASI (2001), 21.

²⁰ MAKSAI (1940), 100-101.

Debrecent, Szatmárt, Németit, Asszonypatakát és Felsőbányát. A város elveszítve királyi város státusát és privilégiumait hanyatlásnak indult. (MÓRICZ, 1908)

1445-ben Hunyadi János egyetlen birtokában lévő aranybányaként, Asszonypataka ismét felvirágzott. Hunyadi már kormányzása első évében, 1446-ban meglátogatta a várost és elhatározta, hogy azt nyugat-európai színvonalra emeli, elsősorban a bányászat fejlesztésével. Ekkorra már kialakult a főtér mai alaprajza, mely az idők során bekövetkezett tűzvészek - a történelem során a városrendezést leginkább befolyásoló tényezők - utáni átépítésekkel nyerte el szabályos alakját. Ezekben az években építtette felesége, Szilágyi Erzsébet számára a főtéri Erzsébet-házat²¹ és ekkor toldotta a régen álló templomhoz annak tornyát.²²

Mátyás király uralkodása alatt a várost folyamatos oláh támadások érték, nagy kárt téve mind a városfalon kívül eső területekben, mind a város védrendszerében. A király így megengedte 1469-ben a falak erősítését, majd 1484-ben királyi oklevelet adott, melyben megújította a városi bíró ítélkezési jogát és a polgárok is a szabad kereskedés jogának örvendhettek.²³

A híres vásárvárosok kialakulása összefüggésben volt a földrajzi elhelyezkedéssel, és kölcsönhatásban állt az országos úthálózattal, amelyek kialakulása összhangban volt a vásárvárosok fejlődésével. Hasonló felépítést mutatnak Erdély kerített városai már az Első Katonai Felmérésen, fejlődéstörténetében sok hasonlóságot mutató Brassó és Kolozsvár, előbbi alaprajzilag nagyobb és fejlettebb, de a városfalakon belül kialakult és térfalakkal markánsan lezárt vásártér képét mutatja. Mindkét esetben a városfalon kívül, rurális jellegű települések vagy település szegmensek tartoznak. Ezen hóstátok²⁴ várossal való összeolvadása településszerkezeti sajátosságokat von maga után.

1472-ben már vámot szednek a vásárra érkező szekeresektől, a bevételt a város csinosítására-utcák és piactér (főtér) kikövezésére és a csatornázás bevezetésére áldozzák.²⁵ A következő néhány tíz év eseményei mind hozzájárultak a városiasodás folyamatának és jelentőségének növekedéséhez: megalakul a szücsök, mészárosok céhe, elkészül a város kisépe. 1517-ben Nagybánya megkapja a bányászváros titulust.²⁶

A XVI. század derekán megalapítják a *Schola Rivulina* református főiskolát, melynek meghatározó szerepe volt a közművelődésben, és amely alapításában csupán tíz évvel maradt le a marosvásárhelyi református, és a kolozsvári unitárius kollégiumoktól. Ami a város népességét illeti, hozzávetőlegesen 1504 lelket számolt (az adófizető²⁷ családok száma 376). A század végén Nagybánya szabad királyi város autonómiát élvezett, így élén főbíró állt. (DÁVID, 2014) Így Nagybánya fejlődésében is a látszólag spontán folyamatok eredményeként létrejövő települési forma és térszerkezet a társadalmi kontroll érvényesülésével is formálódott, amely a viszonylag zárt helyi társadalomnak az együttélést szabályozó íratlan törvényei, s azoknak egy automatikusan érvényesülő szabályozási mechanizmusa állt.

²¹ BLASKO (2016), 18.

²² MÓRICZ (1908), 202.

²³ uo., 203.

²⁴ Hóstát- külső városrész

²⁵ BLASKO (2016), 21.

²⁶ uo., 25, 39.

²⁷ A papság, a kincstári tulajdonban lévő bányák, kohók és a pénzverde alkalmazottjai és egyéb kivételezett társadalmi rétegből származók nem fizettek adót. (DÁVID 2014, 45)

A XVII. században- az adófizetők nyilvántartása alapján a város már négy kerületre osztdott: I kerület (*Processus primus*): Circulus Flori, Szatmár, Kőrös, Híd és Sellyim utcák, a II. kerület (*Processus secundus*): Pénzverő, Felsőbányai, Rák és Sellyien utcák, a III. kerülethez (*Processus tercius*): Szombat, Magyar és Szent Miklós utcák tartoztak, míg a IV. kerülethez (*Processus quartus*) a városhalon kívüli részek (Felsőbányai, Szombat utcai, Magyar utcai, Szatmári szuburbiumok) tartoztak.²⁸

A XVII. században Nagybánya lakosságának száma megközelítőleg 4000. 1641-ben már a város új vízvezetékekkel büszkélkedhet: a Fekete-patakából bevezetett vízvezeték kőrösből, vasból, rézből és egyes helyeken üvegből készült. 1696-ban a város belterületén 430 ház volt: 42 kőből, 12 kőből és fából, a többi paticsból és fából készült. 28 darab emeletes ház is épült a városban, ezek nagy része a főtéren helyezkedett el.²⁹

A XVIII. századi építkezéseknek köszönhetően jelentősen változik a város arculata: a volt Szent Márton templom helyén 1717-1719 között megépül a barokk stílusú, kéttornyú Szentháromság templom. Ekkor építi a városhalon kívül fatemplomát a református egyház is. 1748-ra elkészül a kezdetben jezsuita, majd a rend megszűnése után minorita rendház, melynek alapját Mátyásovszky László, nyitrai püspök vetette meg. A minorita rend később, 1887-ben iskoláját átadta az államnak. A görög katolikusok kezdetben a városhalon kívüli területen (a mai Felsőbányai utcában) emeltek templomot, majd 1793-tól a templom mellett görög katolikus iskolát működtettek. Az evangélikus egyház is ebben az időben építette templomát. A század közepe táján már gyógyszertár is működött³⁰ Nagybányán.

A XVIII. század végére már kinőtte a város régi kereteit, és más erdélyi városokhoz hasonlóan, a századfordulón elkezdtek a városhalakat bontani. „A városhalak eltűnésével aztán szabadabban lélegzett a város és jobban belesimult külső gazdasági területébe. Ez délre majorokból s a tőkési dombok felé szántóföldekből, «posztfundusokból» állott, ahogyan a városhalakon belüli háztulajdonhoz tartozó külső nagyobb telkeket nevezték. Nyugatra és északra kertek, rétek, gyümölcsösök, szőlők terültek el s a nagybányai gazdák különösen - és méltán - büszkélkedtek gyümölcsökük kitűnőségével” - emlékezik vissza Réti István 1940-ben írt cikkében³¹.

²⁸ DÁVID (2014), 46.

²⁹ BLASKO (2016), 34.

³⁰ DÁVID (2014), 55-57.

³¹ RÉTI (1940)

5. NAGYBÁNYA SZABADTEREINEK FEJLŐDÉSE

Amint az előző fejezetből kitűnt, Nagybánya óvárosának szabadtérfejlődésének kezdetei a XIV. századra, a városfalak megépítésének időszakára tehetőek. Mindemellett, számos magyarországi és erdélyi városhoz hasonlóan, itt is a reformkorban kezdődtek el azok a modern városfejlődési folyamatok, amelyek a település mai szerkezetében, épületállományában - a kommunizmus jégében történt városfejlesztések ellenére is – sokhelyütt tetten érhetőek.

5.1. A polgárosodás kezdete Erdélyben

A reformkor előtti Erdélyt az ínség jellemzi leginkább. A kormányhatóságok ideiglenes rendszabályokat hoznak, az úrbérrendezés, a jobbágyok helyzetén nem segített, parasztfelkelésekhez vezetett. A birtokosok két csoportba oszlottak: a konzervatívok és a liberálisok csoportjába. A nemesek „politikai szempontú megérése az 1820-as években ment végbe, ez is elsősorban magyarországi hatásra. Erdélyben a politikai váltásra való készülődést elősegítő nemesség legkiemelkedőbb alakja ifj. Wesselényi Miklós, Széchenyi barátja³² volt. (MAKKAI et al., 1986) Az 1830-as évektől kezdve felgyorsultak a politikai változás folyamatai, felerősödtek az érték- és világszemléletbeli változások. A jobbágytársadalom erőteljesen tagolódott, az adófizető kismemes és gazdagok kapcsolata kiegyeződött. A XIX. század települései között kialakult a két tipológia: a város, ahol „szép épületek vannak” és a kormányzók, tisztviselők, kereskedők, mesteremberek, de nemesek is laknak, a falu pedig a földművelésből és állattartásból élők közössége. A városok legnagyobb húzóereje a vásár volt, minél tovább tartó és gyakoribb vásártartási joggal rendelkezett az adott város, annál inkább szilárdította egzisztenciáját, és nőtt a vonzásköre. A XIX. századi város morfológiáját általában a városfalon belüli zsúfolt épített tömeg, és az azt definiáló köztes terek határozzák meg. A piactér markáns elemként mutatkozik, határoló térfalai vannak, magát a piacteret középkori épületek uralják. „Amíg Erdély barokk korszakában az osztrák példákat követte, s a Királyhágón inneni területekhez általában némi megkéséssel zárkozott fel, a klasszicista stílus már körülbelül egyszerre eresztett gyökeret az egész Kárpát-medencében, úgyhogy a példaadó központ az egyre gyorsabban fejlődő Pest lett (...) Kolozsvár példáját a nagyobb szabású építkezés terep a többi város alig-alig követhette. De mégsem csak az elért színvonalat akarták biztosítani. A művészileg igénytelen polgárházak homlokzatába empire és klasszicista elemeket próbáltak beépíteni, jelezve, hogy lépést tartanak az idők változásával. Így aztán a Kárpát-medencében sehol sem maradt olyan éles a régi városi kultúra és az archaikus viszonyok különbözősége, és sehol sem volt oly szoros a közelségük. A városiasodás nekilendülése egyrészt magával húzta, másrészt egyre inkább maga mögött hagyta a falut.”³³ Erdélyben³⁴, multietnikus³⁵ jellege miatt, később és egyenetlenül ment végbe a XIX. században a polgárosodás, a gazdasági és társadalmi modernizáció. Egyed Ákos³⁶ szerint tőkeerő szempontjából úttörő szerepe volt az erdélyi zsidó származású nagypolgárságnak, hiszen már

³² Wesselényi, Bölöni Farkas Sándorral együtt 1828-ban megteremti a kolozsvári Kaszinót.

³³ SZÁSZ (1986), 1239-1240.

³⁴ Ide értve a Partium és Bánság területét is.

³⁵ magyarok, szászok, svábok, románok, zsidók

³⁶ Egyed Ákos (1929-) erdélyi történész, számos Erdély történetéhez, gazdaságtörténetéhez kapcsolódó tudományos munka szerzője.

1830-as évekbeli letelepedésükkel első helyet képviseltek a kereskedelemben, utánuk következett a szász, sváb, magyar és román polgárság.³⁷ A helyi középpolgárság tökéereje befolyásolta a városfejlődést, az elitek társadalmi vonzasköre befolyásolta a város karakterét; 1910-ben a nyolc legnépesebb erdélyi város³⁸ közül Kolozsvárt egyetemi és közigazgatási-adminisztratív karakter központja tette egyedivé, Szatmárnémeti elitjét az ügyvédek alkották, Temesvár³⁹, Arad, Nagyvárad és Brassó városokban a helyi elit a vállalkozó polgárságból alakult ki, míg Nagyváradon a kereskedelmi és banki jövedelemforrások szerepe volt meghatározó.⁴⁰ A középosztály nagy erőfeszítéseket tett a megfelelő polgárius életforma elsajátítására. Kolozsvár, Gyányi szavaival élve „*Erdély legnagyobbvárosiasabb települése*” polgáira „... erősen hatott a budapesti minta vonzereje, így gyakorta fővárosi építészekre bízta a középületek megtervezését, sőt a családi házak építetői is nemegyszer Budapestről hívtak tervezőt.”⁴¹

5.2. A nagybányai városszövet fejlődése a XIX. század elejétől az első világháború végéig

A 18-19 század fordulójára jellemző táj- és településszerkezetet a 18. század 70-es éveiben véglegesített Első Katonai Felmérés mutatja. Itt a kerített város egyértelműen elkülönül a városfalon kívül elhelyezkedő, beépítéséből adódóan is falusias jellegű településrészekről. A térképszelvényen megfigyelhető, hogy a városfalakon kívül eső telkeken – amelyek elsősorban a Zazar folyóval párhuzamosan futó, városközpontba vezető fő útvonalak mentén alakultak ki – a soros beépítés volt a jellemző. A kerített városon kívül, a keleti városfal mentén nagyobb teresedés látható: a középkori város mezeje (pratum communae).

A 19. század első felének Nagybányájáról a leghitelesebb térképi ábrázolást a Második Katonai Felmérés (1806-1869) adja. Ezt elemezve kitűnik, hogy más kerített városokhoz hasonlóan, Nagybányán is a tipikus szív alakú városfal helyét egy körút veszi át, amely az egykoron városfalakon kívül eső, rurális városrészeket a városmaghoz csatolja. A város mezeje beépül, a település a folyó jobb oldalán is erőteljesen terjeszkedik, a külvárosok fő térszervező objektumaik, a templomok révén is kapcsolódnak a központi városszövethez, elkezdődik szerves integrálódásuk, beolvastásuk a városszövetbe.

A városfal belső részét sűrű beépítettség jellemezte három teresedéssel. (1. ábra) A legrégebbi a Szent István templom körül kialakult *piacteres utca*⁴², mely templom falait⁴³ 1847-ben vetette szét löporral a város⁴⁴, a torony körüli szabadteret később parkosították, neve, a Cinterem őrzi egykori funkcióját. A Cinteremtől nyugatra található a Kispiac, neve alapján is alárendelt szerepe van az óváros szabadterrendszerében. A főter⁴⁵, melyet elsőnek szászok alakítottak ki,

³⁷ GYÁNYI (2001), 160-161.

³⁸ Temesvár, Arad, Kolozsvár, Nagyvárad, Szatmárnémeti, Marosvásárhely, Brassó és Nagyszeben.

³⁹ Fejlett ipara miatt már a kortársak is a „magyar Manchester”-ként emlegették (GYÁNYI 2001, 172)

⁴⁰ GYÁNYI (2001), 171-172.

⁴¹ uo., 173.

⁴² BIERBAUER (1943), 460.

⁴³ gr. Teleki Sándor, felajánlotta a 3 portálé megvásárlását, hogy azokat a kolttói kastélykertjében újból felállítsa, a város viszont kevesellve a gróf ajánlatát, elpusztítottak azokat is. (DÁVID 2014, 126)

⁴⁴ DÁVID (2014), 126.

⁴⁵ Nagybánya főterének jellege már a 18. század végén- 19. század elején kialakult.

markánsan kirajzolódik az alaprajzban, meghatározva a város úthálózatát: északra a Híd utca, nyugatra a Szatmári út, keletre a Felsőbányai utca, míg dél irányában a Vár- és Magyar utcák alkották a keletet nyugattal összekötő kereskedő utakat. A városfalakon belüli tér nem volt alkalmas közpark kialakítására, ideális helyszíneként az északi városfalon kívüli, erdőbe olvadó nagy kiterjedésű rét volt elképzelhető. A polgárosodás fejlődését befolyásolták és mintaként szolgáltak az erdélyi arisztokrácia szokásai (FEKETE 2004 a), ily módon a kulturális igények növekedése megkívánta a városszépítési beavatkozásokat „*hogy a vagyonosodás s a műveltség előre haladásával a díszkertészet haladása is lépést tart, mit úgy a történelem, mint a különböző népek jelenlegi állapota is igazol s elég legyen e részben Angliára, de még inkább Belgiumra, Európa e kies ligetére hivatkozni, hol a kerti-ipar a nemzet művelődésével egy színvonalon áll.*”⁴⁶ olvasható Emich Gusztáv Magyarország műkertészeti kiállításáról fogalmazott kritikájában. Továbbá említi, hogy Budapest „műkertészet haladásában” példáját követi Pozsony, Kassa, Kecskemét, Debrecen és a maga szerénységében ide sorolnám Nagybányát is.

A XIX. század első felében már Erdélyben is megjelentek az anglus kertek, a nemesek barokk kertjeiket sorra alakították át tájképvivé. 1831-ben gr. Bánffy József megbízására elkészült László János a bonchidai parkot átalakító, híres hármass sugárútját feloldó terve. (RAPAICS, 1940) Az egzotikus fák, mint az ostorfák, kanadai nyárok, páfrányfenyők, platánok, juharok vagy simafenyők legelőször a nemesek kertjében jelentkeztek, majd később egyre szélesebb körben alkalmazták őket⁴⁷.

A Főtér emeletes házainak többségében a város tehetősebb családjai laktak, mint a Plathy, Hoffmann, Husovszky, Harácsek, Bernhard, Bay, Sófalvi, Csausz, Lázár (2-5. ábra), mind a kultúra és művészetek támogatói, de a vidéki birtokon kívül a városi életben is szervesen résztvevő Teleki Sándor és a Degenfeld család is szellemi vagy anyagi hozzájárulásával szerepet vállalt a közízlés formálásában.

A város a Zazar folyó bal partján (egykoron Asszonypataka település) épült ki, és bár a XX. századra a folyó mindkét partja beépült, az óváros mégis megőrizte a tömör-üres⁴⁸ kettősségét. Nagybányán a földbirtokos osztály nem volt nagy számban képviselve, viszont minden második polgárnak szőlőse, gyümölcsöse volt, javarészt a Zazar bal partján. A városról írt monográfiák és turistakalauzok⁴⁹ is e kettősséget hangsúlyozva mutatják be a várost. Munkámmal folytatni szeretném e hagyományt, lehetőség szerint megőrizve a város kettősségének bemutatását. A város szabadtereinek beazonosítására, térbeli helyük szemléltetésére vállalkozik e disszertáció 6. ábrája.

⁴⁶ EMICH (1886), 171.

⁴⁷ A közparkok fejlődéstörténete sok esetben kapcsolatban állt az erdélyi nemesség kertkultúrájával, a kastélykertek bemutatása viszont nem képezik e dolgozat tárgyát.

⁴⁸ Lukovich Tamás (1997) által használt városi szövetmorfológia-elmélet, mely- az ember térérzékelésére alapozva- az épületek által elfoglalt területeket (tömör) állítja szembe a szabadterekkel (üres).

⁴⁹ MÓRICZ (1908), PALMER (1894), METZ et al. (1993), KRIZSÁN (1933), MURÁDIN (1996), DÁVID (2014), MURÁDIN et al. (2014).

5.2.1. Szabadterek fejlődéstörténete a Zazar bal oldalán

A XIX. század eleje, a felvilágosodás láza a várostervezések fő mozgatórugója. 1805-én a fiatal József nádor felterjeszti Ferenc királynak Pest szépítéséről készített memorandumát, amely Hild János építőmester segítségével megfogalmazza a városok új érájában⁵⁰ szükséges teendőket: a városépítés szabályozása, utcák és közművek rendezése, felújítás, a piacterek új használatának⁵¹ hirdetése. (BALOGH, 2004) Nagybánya várost is a század elején már javában az építkezések határozzák meg, 1802-re befejezik a város fogadójának, a késő barokk stílusjegyeket viselő Fekete Sas-nak az átépítését, majd 1809-re felépül a Híd utcai református templom⁵², két évvel később betonhidat építenek a Híd utca folytatásaként a Zazar folyón.

A városrendezés elsősorban új utak építésében jelentkezett, melyeket ekkor telkek vásárlása árán tudtak kialakítani. Ugyanakkor javították a piacon keresztül húzódó, Szatmár utcáig tartó vízárkot is. A piac térfalainak szépítésével is foglalkoztak, például gr. Dégenfeldné önagysága⁵³ is 40 db tölgyfát kér a várostól háztetőjének megépítéséhez.

Az építkezésekhez szükséges tölgyfa a Lápos erdőből származott, hosszú évtizedeken át ez az erdő nyújtotta a városi építkezések fő nyersanyagát⁵⁴. Az erdőn kívül a város másik fontos bevételi forrását a malmok jelentették, ilyen volt a Lápos bányai lisztelő malom, a Felső fernezelyi lisztelő malom, a firizai és városi fűrészmalom. Fogadóiban is bővelkedett a város: a Fekete Sason kívül ismert volt az Arany Szarvas fogadó, illetve serház⁵⁵, de a város tulajdonában volt a borpataki fogadó és jéglak is. Utóbbiak képezheték a város mulatókertjeit.

5.2.1.1. Városszövet alakulása

Meghatározó mozzanat a város életében az 1834-ben megalakult Kaszinó Egyesület, mely a polgárosodás elindulásának alappillére és lényeges kulturális-esztétikai változások kezdeményezője lesz. *„Egy, hetenként felváltva egymásnál vacsorázó, kis baráti társaság, mintegy 15 ember elhatározására, Széchenyi eszméire hivatkozva, alakult meg 1834-ben ez az egyesület és a közgondolkodás irányításában, hasznos társadalmi mozgalmak elindításában csakhamar vezető szerepet játszott.... A tagok erszénye lelkes áldozatkészséggel áll rendelkezésre sokféle közcélnak. A világsi tetszhalál után itt kezd újra éledni a társadalmi élet, a kedv, a bátorság a közügyekhez. Szerény eszközeihez mérten az egyesület országos kulturális mozgalmakban is részt vesz, áldoz, többi közt belép az Erdélyi Múzeum, a Kisfaludy Társaság alapító tagjai közé is. Nincs olyan közérdekű eszme, amely nem innen indul ki, nem itt kerül megvitatásra, a vasútépítéstől kezdve a Nagybányai Városi Múzeum létrehozásáig. A város közgyűlése csak a megvalósítás fóruma.”*- olvasható Réti (1940) soraiban.

⁵⁰ polgárosodó városok

⁵¹ A piactér nem csupán vásártér, hanem találkozások, és az ez által generált ismerkedések, hírszerzések helyszíne.

⁵² A templom tornyát 27 éven keresztül építették, a debreceni református templom tornyának mintájára. Jellegzetes, emberi arcra emlékeztető tornyát a nagybányaiak „ásítótornynak” nevezték. DÁVID (2014), 102.

⁵³ A Dégenfeld családnak Erdőszádán volt a fő rezidenciája és birtoka, de fontosnak tartották, elsősorban kereskedelmi és tőkeáramlás szempontjából a városi életbe való bekapcsolódást. Jó kapcsolatot ápoltak a város vezetőivel, levéltári adatok alapján a 19. század első harmadában a Dégenfeld család rendszeresen nagy mennyiségű bort adott el a város számára.

⁵⁴ A gesztenyetermés mellett a makktermés is mint bevételi forrás számon volt az erdőben tartva.

⁵⁵ írásos emlékek tanúsítják már 1606-ban is a sörfözde létezését

Az 1840-es évek az utcák kövezéséről és a városszépítésről szólnak⁵⁶. Ilyen volt a város és piac „díszítése” érdekében a Híd utcának kiegyenesítése, mindehhez több polgárnak a telkét vagy lakóházát- az akkoriban életben lévő törvények szerint- kisajátították, vagy esetenként, lebontották.

Az 1886. évi városi közköltség 6. rovatában olvasható: „az F. rovat 45. t. a közterek és utak befásítására felvételik 80 ft mivel a város díszítése megkívánja a már befásított területek hiányos részeit újjakkal pótolni, s a befásítást nagyobb arányban eszközölni”. Mindeközben Budapesten már javában folynak a kevésbé sikeres növekedésű sorfák fölötti vita: „A mi pedig a jelenleg meglévő fasorokat illeti, minekelőtte azokat hányatnánk, s új költségbe vernők magunkat, próbáljuk meg, nem lehetne-e azokat a gyökérágy megigazítása és drain-csővek lefektetése által új életre ébreszteni... Mindezeknél fogva tágas boulevardokra, mint a milyenek pl. a váczy-, Károly-, muzeum- körut, az Andrásy-ut a körtértől a városligetig, nagy fák is alkalmazhatók. Itt a jelenleg fennálló juharok is megmaradhatnak, esetleg a bálványfa, a czeltisz, mely két fanemet nem lehet eléggé pártfogolni, sőt a hárs is ajánlható. Már az Andrásy-ut kör- és Oktogon-tere között szűkebb a tér.”⁵⁷ Kolozsváron is korán megkezdődtek a fásítási munkálatok: 1879-ben a Sétatér Egyletet⁵⁸ bízták meg az utcák és főtér fásításával.

Matolcsi Lajos városi mérnök foglalkozik a polgárok különböző kérésével: Gyarmat- és Porondos utcák lekövezése, a Felsőbánya utcában (a helybeli ágostoni hitv. egyház telkének kiszögelésére) közkút felállítása. Kis közösség révén, gyakoriak voltak a városlakók kezdeményezései, főleg utcák kiszélesítését vagy különböző utcák összekötését kérték, viszont előfordult az is, hogy az utcai lámpák működése miatt írtak panaszlevelet a városnak.

A városnak nemcsak az alaprajza, hanem a minősége is megváltozott, a XIX. század végén építési, szabályozási lázban égett: a Nagypénzverő és a Zsellér utcák lakói számára teret ajánlanak kialakításra, indítványozva két házas telek (Czelder- és Glaviczky-féle ház) megvásárlását, és „szabad térré való átalakítását”, mellyel a keleti városrész lakóinak már régi kérését teljesítené. Ekkor még a terek kialakításának fő indítékát a tűzveszély jelentette, szükség volt vagyonmentésre alkalmas felszabadított területekre, így a **Világ Károly tér** kialakításának indítványát 1886-ban elvileg a közgyűlés elfogadta⁵⁹, a tér kialakítására viszont csak 1894-ben került sor, ekkor a mélt. m. kir. belügyminiszter úr a városi takarékpénztárból 6%-os kamattal és 5%-os tőketörlesztés mellett 3900 Ft kölcsönt megenged felvenni. 1900-ban már itt áll az *Új tér* nevezetű fásított köztér.

A tűzvédelem mellett a higiéniai szempont is fontos szerepet játszott: árkokat boltoztak be és köveztek ki, de felmerült a város új vízvezetékekkel való ellátása, elsősorban a közegészségügy javítása céljából. Ugyanakkor „külvizek” szabályozására és elvezetésére készített Matolcsi Lajos városi mérnök tervet és költségvetést. Mindezek mellett az iparosodás érezte jelenlétét a városban, 1891-ben felmerült a fernezelyi kohók és a Bode-féle pörkkemencék által kibocsátott füst káros hatásának enyhítése és a füst elvezetésének kérdése.

Mivel a század végén a város egyik biztos jövedelemforrása a fűrészmalom volt, Matolcsi Lajos mérnök a hatékonyság növelése érdekében a fűrészmalom helyébe mőmalom (gőz- és vízerőre alapuló) építését indítványozta, melyre a város tanácsa előtanulmányokat kért. A beruházás

⁵⁶ 1840-ben a városnak 5280 lakosa volt (BLASKO 2016, 49), így megalapozott volt a gyors ütemű városfejlesztés.

⁵⁷ Illés Nándor: A körutak fája Budapesten. In: *Kertészeti Lapok*, 1886, p. 52-56.

⁵⁸ 1866-ban alakult meg (FEKETE 2004, 22-23)

⁵⁹ RNLNH (Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala), 1890 (F.1/Inv. 283, 898 sz.), p. 25

jelentős modernizálást jelentett, így 1891-ben a múmalom felállításának indítványozásával egy időben készültek a villanyvilágítás létesítéséhez szükséges tanulmányok. Az indítványozást a következő évben megszavazták, örömmel fogadva a „villamos világítás” megjelenését a városban.⁶⁰

1884-ben megépült a Nagybánya-Szatmár vasútvonal⁶¹, majd később gr. Teleki Géza az általa megszerzett Nagybánya-Zsibó útvonal előmunkálati engedélyét a városra ruházta át. A vasútvonalnak köszönhetően megnő a város idegenforgalma, és mivel jelentősen csökken az utazási idő, gyakoribbak a külföldre utazások.

Az 1892-es évi közkölttség előterjesztése alapján utcák szabályozására 400 Ft-ot terveznek, közterek és utak befásítására 25 Ft-ot, míg a főtér újabb befásítására szánt összeg 100 Ft-tal emelkedett.

Ami a város összetételét illeti, tanulságos az a jegyzőkönyvi feljegyzés, mely Baross Gábor miniszter és gr. Teleki Sándor volt 48-as honvéd ezredes, Nagybánya díszpolgárainak⁶² részvétnyilvánításakor hangzott el: „*Városunk lakosságának zöme a munkás osztályok ősi származéka; s mint kézmű iparosok, kereskedők, bányamunkások és földművelők létfenntartásuk közös forrását csupán a munkaerőnek köszönhetik.*”⁶³ Emiatt fontolgatta a város területén megszálló idegenek bejelentéséről⁶⁴, illetve a külföldiek betelepüléséről a községi tőkébe való felvételükről szóló szabályrendelet beterjesztését is. Ezek után nem meglepő, hogy Nyirő Sándor tiszti ügyész 1892-ben jelzi azt, hogy mivel a fellendült középipar⁶⁵ nem minden esetben válik a város szépítésének előnyére, felterjeszti az építkezési irányok és a szabályozási vonalak betartására irányuló, a város szabályozási tervének elkészítését. Ugyancsak ez év közgyűlése elutasítja az Erdő utca ház- és kerttulajdonosainak azon kérését, melyben kéri az országút és telkeik között levő szabad területek megvásárlását mondván, hogy az utca elkeskenyítése akadályozná a város fejlődését, fizikai terjeszkedését.

A város virágzását mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 1894-ben Magyarország ezeréves fennállásának megünneplésére készülve Nagybánya monográfiájának megírását tervezték⁶⁶. Később az indítványozást jóváhagyták, s még az évben a szerkesztő bizottság *Nagybánya és Környéke turisztikai mű*, amely „*a vidék természeti szépségeit, klimatikus előnyeit, kulturális és gazdasági viszonyait ismertető munkája sajtó alá rendezés stádiumába jutott... és június hó*

⁶⁰ Először a Mincz (Pénzverőház) volt megvilágítva, majd a bányaművek. 1901-ben a város fűrésztelepére vezették be, s amennyiben lehetséges, akkor tovább a Fásor, Híd utcába és a Főtérré is bevezetik. (*Nagybánya és Vidéke*, 1901 július 21/ 29. szám, p. 1.)

⁶¹ DÁVID (2014), 60.

⁶² Kossuth Lajost a város 1848-ban elsőként választotta díszpolgárrá a város, de Jókai Mórt is a nagybányai közönség 50 éves írói aktivitásának megünneplése alkalmából a város díszpolgárává avatták, Jókai 1894-ben levélben fejezi ki hálóját.

⁶³ RNLNH 1892 (F.1/Inv. 283, 1440 sz.), p. 48.

⁶⁴ A város bányászata virágzott, a környékbeli magán bányatársaságok fejlődését jelzi az, hogy 1890-re megnőtt tankötelesek száma is, Borpatakon, Veresvízen és Kereszthegyen is szorgalmazták a mielőbbi iskolaépítést.

⁶⁵ Az 1890-es évek elején több új ház is épült. 1901-ben befejezett népszámlálás alapján: a városnak 11543 lakosa van, 10 év alatt a város népessége 17%-al nőtt. A részletes kimutatásból, mely az 1901-es Nagybánya és Vidéke hetilapjának 5. számában található az is kiderül, hogy a korábban említett évben a város belterületén 1626 házsám volt.

⁶⁶ Nagybánya turisztikai fellendítése céljából, mely ötlet vissza-vissza tér a város életében, például 1901-ben, gazdaság fellendítés már céljából felmerült a város klimatikus gyógyhellyé való nyilvánítása. (*Nagybánya és Vidéke*, 1901 július 14/ 28. szám, 1-2. oldal). A Klimatikus gyógyhely értelmezésem szerint az előnyös klimatikus adottságokkal rendelkező település vagy üdülőhely fogalmának felelhet meg;

*folyamán ki fog kerülni Molnár Mihály helybeli könyvnyomdájából*⁶⁷ A munka, mint később kiderült, a fővárosi sajtó részéről is kitüntető méltatásban részesült.

Kossuth Lajos 1894. március 20-i halálát követően a város egyik nagy forgalmú utcájának elnevezését indítványozták a nagy hazafíró. Később mégis a főtérről leágazó Szatmár utcát nevezték el Kossuth Lajos emlékére.

1896-ban új építkezési rendeletre volt szükség⁶⁸, a 23 oldalas könyvecskében előírták a beadandó építkezési tervtípusokat, az építkezést megelőző folyamatot, az épületek anyaghasználatát és a homlokzatok esztétikai megjelenítését, külön érintve a belváros területén építendő házakat. A tűzveszélyre való tekintettel gondosan kijelölték a tűzfalak, tetőszerkezetek méreteit. A szabályzattal a modern kisváros egységes utcaképet írták gyakorlatilag elő.

Külön kitértek a városképet, a főteret alkotó térfalak megvédésére: ezek szerint a főtéren, Felsőbánya-, Magyar-, Új-, Vár-, Szatmár utcákon az építendő emeletes házak magassága nem lehet 11 m-nél kisebb, előírták a földszintes és pincés házak arányait és a padozat magasságát, sőt *„Költségesebb díszítések alkalmazása ki nem köttetik ugyan, azonban megköveteltetik, miszerint az üregek, párkányok, s egyéb kiszökések elrendezése olyan legyen, hogy összességében a jó ízlés követelményeinek megfeleljen.”*⁶⁹ Ami szintén fontos: tisztázza a közterületek és magánterületek rendezését: *„Közterek, utcák és járdák színvonalának szabályozása, kövezése és burkolása; azokon a víznek felületen vagy földalatti csatornákon való tovavezetése, közutak, vízvezetékek építése kizárólag a hatóság gondoskodásának képezi tárgyát.”* Az utcák burkolása esetében a tulajdonosok a költségek 1/3-át állják, ugyanez a fizetési arány a csatornaépítés esetében is.

A szabályzat kiköti továbbá a part menti építkezés szabályait (Zazar partja, a fernezelyi és Cigány patak menti városrészek), tisztázza a partvédelemmel járó felelősséget és a telektulajdonosok kötelességét. Kijelöli a tűz- és közbiztonsági, illetve a köztisztasági és egészségügyi teendőket.⁷⁰

Indítványt terjesztenek elő a főtér járdáinak aszfaltburkolattal való ellátására és az erre vonatkozó költségvetés előterjesztésére, ezt követően aszfaltozzák a Főtérből kiinduló Magyar és Felsőbányai, majd a Kossuth Lajos és Híd utcák járdáit is.

Az 1896. aug. 20-i rendkívüli közgyűlés⁷¹ 2669-74 határozata alapján a város legrégebbi műemlékének, azaz az István toronynak stílszerű kijavításáról és az építés korának megfelelő új tetőszerkezetéről szóló tervét Sztehló Ottó, a Műemlékek Országos Bizottságának műépítésze nem fogadta el, a torony új tetőzeti tervének kidolgozására mintaként Vajdahunyad várának egyik toronyfedelét ajánlotta, mely az építés korának megfelelőbb.⁷² Későbbi dokumentumok alapján a torony munkálatainak műszaki kivitelezését Sztehló Ottó végzi.

⁶⁷ RNLNH 1894 (F.1/Inv. 283, 917 sz.), p. 38.

⁶⁸ Nagybánya Szabad Királyi Város Építkezési Szabályrendelete címen

⁶⁹ RNLNH 1944 (F.1/Inv. 34, 40 sz.), p. 28.

⁷⁰ Az 1899-es Nagybánya és Vidéke lap 28. számában a Zárt utcai árok rendezését tárgyalják, melynek fontossága higiéniai okokból elengedhetetlen, utalást téve a város halandóságára készített rossz eredményű statisztikára, melynek fő kiváltó oka a tisztaság és közegészségük elhanyagolása.

⁷¹ A Casino (Kaszinó) egyesület bizottságot szeretne alapítani az István torony megmentése végett már 1891-ben.

⁷² RNLNH 1898 (F.1/Inv.283, 984 sz.), p. 15.

A nagybányai Kaszinó Egyesület 1899-ben írt cikkében megemlíti, hogy a kocsmák, sörházak, kávéházak, és vendéglők egyre nagyobb számban való megnyitása, a kaszinók szerepének hanyatlásához, megüresedéséhez vezetett. Itt derül ki az is, hogy a kaszinót a Hámory adományából állították (ugyancsak ő adományozta a Liget felső részét) talpra⁷³, bár említi, hogy a kaszinó így is jóval szegényebb Budapest és Kolozsvár fényes kaszinói és park-klubjai mellett.

Hála az országos kiállításoknak és a sajtónak, a nagybányai polgárok mindig értesültek a legújabb technikai vívmányokról, sőt az aktuális kertészeti újdonságokról is. A műkertészeti kiállításokon való részvétel tükrözte az ország gazdasági fejlődési szintjét. A helyi sajtóban rendszeresen megjelent útleírások kissé naivan rácsodálkoznak a nyugati országok fejlettségére, ilyen például az az 1900-ban megjelent cikk, melyben Németország rohamos ipari fejlődése elbűvöli a nagybányai utast, Plochingen, Esslingen, Cannstadt kéményeit és gyárépületeit látva Amerikával hasonlítja össze, míg a németországi hegyeket a Virághegyhez hasonlítja, viszont megjegyzi, hogy a hegyek fel vannak osztva, és mindenik szőlős egy méteres kőfallal van körülvéve. Az olvasó aprólékos beszámolót kap Párizsról, a város szabadtereiről, kiemelve a Bois de Boulogne parkot, mely 850 ha-os területével, és amely erdőből parkká alakításával unikum a földön, továbbá bemutatásra kerül a világkiállítás megannyi újdonságot rejtő csarnoka.⁷⁴

A XX. század elején már kiterjed a figyelem a város külsőbb területeinek, és pontjainak szabályozására az egységes utca- és városkép kialakítása céljából. 1904-ben lehetőség nyílt a belső tömbök fellazítására, hisz az új építésű utcák még beépítésre várnak, s emeletes épületek is - a főter körülieken kívül- alig akadnak a városban. Ennek okáért például 1905-ben⁷⁵ a *pénzverőház előtt* lebontásra került 20 zsúfolt beépítésű ház, a tulajdonosok kárpótlás fejében a még szabadon álló Szendy-féle telken vásárolhattak parcellákat, építhettek házat. A felszabadított helyen a város fásított teret alakított ki, díszes fákkal, cserjékkel és pázsittal ültetett be, melyek között kacskaringós utak vezettek, s középen makadám vezetett a pénzverőház kapujához. Jobb- és baloldalt két „magyar stílusú” épületet terveztek, a fiú- és leányiskolának helyt adó épületeket. A Felsőbányai utcából 16 m széles aszfaltozott sugárutat alakítottak ki villamos lámpákkal.

1907-es újság számol be arról, hogy a Kossuth utcában több ház is fog épülni, s az építkezési vonal kijelölésével az új épületek homlokzata előtt előkert/park/fásított tér lesz, mely gazdagítja az utcaképet. Fő cél volt a belső tömbök lazítása és a külvárosban kisvárosias jellegű beépítések kialakítása.

1909-ben lelkes újságcikk⁷⁶ számol be a közeljövőre előrevetített gazdasági és kulturális fejlesztésekről, melynek egyik fő mozgatórugója a fejlődő vasút. Ugyancsak itt olvasható, hogy Nagybánya lakosainak száma 1830-ban körülbelül 6000 volt, 1870-ben kicsivel több mint 9000, majd 1890-ben közel 9900. A újság az 1910-es évre 14.000-re jósolja a város polgárainak számát. Az ország politikai és gazdasági eseményei befolyásolták a város fejlődését, s bár a népesség növekedése pozitív tendenciát mutatott, mégis Nagybánya az országos statisztikai hivatal adatai alapján a leglassabban fejlődő városok közé tartozott. A fejlődésben az 1909-es év

⁷³ Megtörtént az épület és belső terek korszerűsítése, könyvtár bővítése és udvar parkosítása.

⁷⁴ *Nagybánya és Vidéke*, 1900 szeptember 16/ 38. sz., 1-3.

⁷⁵ *Nagybánya és Vidéke*, 1905 június 4/ 23. sz., 1.

⁷⁶ *Nagybánya és Vidéke*, 1909 február 21/ 8. sz., 1-2.

korszaknyitónak bizonyult Nagybánya korszerűsítésében: a városi fürdővel szemben és a vasút mentén is szabályosan építkeztek, parcellázás alapján. Ekkor már „szépen terjeszkedik” a város déli és északi irányban is, és a liget körüli szabad területek is lassanként beépültek „*a liget házakkal lesz szegélyezve s a város belterületéhez tartozik majd!*”. A XX. század elején a Zazar jobb partjától távolabb eső területeket is megpróbálják a várossal szervesen összekapcsolni. A vízvezeték és csatornázás megépítése vonzaná az idegenek városba való letelepedését is.

A liget felé sétálva meg fog épülni a gimnázium díszes épülete, melyet parkkal látnak majd el. De a görög katolikus templom is épülőfélben van már. Már ekkor számoltak a forgalom növekedésével, és jelezték a tömegközlekedés fejlesztésének fontosságát, így alkalmasnak találták a városban a villamos (villámos vasút) síneknek lerakását. Az utcaszabályozás és építkezéseken kívül a közeljövő feladata lenne a város fürdő- és nyaralóteleppé való alakítása.

S, hogy mennyire gyorsan fejlődött a város, erről tanúskodnak az 1910-ig egyre inkább szaporodó névtelen utcák száma⁷⁷: ekkor születik meg a Jókai Mór utca (az állomással szemben levő, újonnan létesített s Zazaron átmenő utca), az újonnan, bontások nyomán kialakított utcák: Raktár utca (Gellért és Nagy Gózsén között), Róbert-Károly utca (Nagy Gózsentől a Kispiacig), Barát utca (Felsőbányai utcáról a Postarét felé haladó), Kert utca és Mező utcák (Országútról a Takács Sándor-féle telken létesítve), Festő utca (Mándy telken létesített), Léding Sándor, Rigó és Sas utcák (Marosffy Dezső telkéből). A Magyar utcát átnevezték Hunyadi János utcának, az Országutat Tótfalussy Kiss Miklós utcának, a Tárnaköz új neve meg Iskola utca.

A polgárosodás másik jeleként megemlítenéd, hogy az újraépített, szecessziós István Király Szálló mögötti, Szent Miklós téren lévő tímárok színét megszüntetik, mivel a szálló színházzal és üzlethelyiségekkel nyílik meg, s a két helyszín, rendeltetésük természete miatt semmiképp nem fér meg egymás mellett. Nagy beruházásként folytatják a csatornázási munkálatokat, átköltöztetik a külső vásárteret az Agyagos utca végére, ezt az országos vásár megrendezéséhez szükséges elemekkel egészítik ki, például cédulaházzal, a gyalogos utat a helyszínig vezetik és kutat készítenek. Az automobil vállalat a következő helyszínekkel reklámozza magát 1911-ben: vasútra, felsőbányára és a Széchényi ligetbe.

Tervezik a Főgimnázium megépítését, melynek helyszíne miatt éveken át tart a város-minisztérium közötti tárgyalás (a Klastrommezőt a minisztérium nem találta alkalmasnak, a sajtó szerint a Gellért és Fésüs utcák sarkára kerülne, illetve szuggerálják annak impozáns mivoltáért a Szendy téren való megépítését. A királyi Fő erdőhivatal a Szendy térre kerülne.⁷⁸

A festők műterem telkének lecsapolását, a műtermek építésének megkezdését is tervezték, az anyagi helyzet miatt viszont csak az iskola műterme és a legénylakások kerülnek megépítésre, a tervben szerepelt családi lakások nem.⁷⁹ Az épületeket az Istvánt Király Szállóhoz hasonlóan a Bálint és Jámbor cég tervezte.⁸⁰

Első világháborús képet ad az 1915-ös újságcikk, „*Nagyjában minden úgy van, mint tavaly ilyenkor. Nincs ugyan tэрzene a ligetben, mint máskor, mert nincs bányász-zenekar, bevonultak a tagjai. Hiányzik talán az idegen festők és festőnők, a nyaralók megszokott sokasága, de nem hiányzik a természet különös adománya, szépsége, nem*

⁷⁷ Nagybánya és Vidéke, 1910 április 17/ 16. sz., 1-2

⁷⁸ Nagybánya és Vidéke, 1910 május 1/ 18. sz., 1

⁷⁹ Nagybánya és Vidéke, 1910 április 17/ 16. sz., 2

⁸⁰ Nagybánya és Vidéke, 1910 július 24/ 30. sz., 2

*csökkent Nagybánya régi varázsa... Akkor becsüli meg igazán a Rákóczi-téri jó öreg vadgesztenyefák árnyékát, ha hazajön egy olyan városból, ahol még fiatal, kisdéd lombzatú gömbjuharok szegélyezik a széles aszfaltjárdákat.*⁸¹

A világháborúval a város kulturális élete sem szűnt meg teljesen: a cinteremben működik a kávéház és cukrászda is, a mozi is működik vasárnaponként.

5.2.1.2. Főtér⁸² és kisebb terek változástörténete

*... a nagy szállóból, mint a központból kiindulva, első sorban a szép, szabályos négyszögű főtért sétálja körül, melynek fákkal sűrűn szegélyezett széles gyalogjárója, nagyobb darabokra fejtett sima trachit-lapjaival az alföldi városok rossz kövezetéhez képest valóságos aszfalt számba mehet. Ezeket a széles és lapos köveket, melyekkel a város minden főbb utzája ki van rakva, a fernezelyi völgy legészakibb részében levő kőbányák szolgáltatják...*⁸³ -írja körül Palmer a Főtér a XIX. század végén. A Főtér, melyet gyakran piacnak emlegettek, a Hunyadiak korában⁸⁴ alakulhatott ki. Déli térfalát jelenleg a XVI-XVIII. századra datálják. Leírásokban a főtér leggyakrabban az ódon, ószerű, mosolygós, kedves szavakkal illették, mely minden bizonnal a tér emberi léptékének, kedvező arányainak és a térfalából sugárzó bájnak köszönhető. (7. ábra)

Más városokkal ellentétben, amelyekben a piacteret a templom uralja (mint pl. Kolozsvár, Brassó), a tér szakralitása itt nem jellemző. A nagybányai főtér szakralitása mégsem veszett el, elsősorban a háttérből figyelő István toronynak köszönhetően.

Míg Kolozsvár főterén a XIX. század végén sikerült a piacteret felszámolni, helyet adva az új szellemiségű térrendezésnek⁸⁵, addig Nagybánya Főtere megtartotta kereskedelmi funkcióját a XX. század első harmadáig, függetlenül attól, hogy a XIX. század végétől már a piacnál komplexebb jelentésű Főtér nevet viseli. A használat- és igénybeli változásokat példázza a Budapesten, egykori temető, majd vásártéri funkcióval rendelkező Erzsébet tér parkosítása is, amit már 1850-ben elkezdtek, kedvelt sétatérre váltva⁸⁶. A XIX. század utolsó negyedéből fennmaradt fotográfiák a korszakot jellemző kertépítészeti alkotásokat, kör alakú virágágyak különböző variációit ábrázolják.⁸⁷ Némi késéssel, de hasonló elgondolásból parkosították a kolozsvári főtér is, kötelező díszelemként pedig itt is megjelentek a szőnyegágyak, és emlékművek. Ugyanez a jelenség figyelhető meg a XX. század elején például Marosvásárhelyen (Széchenyi tér) is, s míg a századfordulón a legtöbb jelentős Erdélyi város szobrokat helyezett a Főterére, addig Nagybánya terének⁸⁸ egyetlen dekoratív eleme, a platánokkal díszített kőkút maradt.

⁸¹ Nagybánya és Vidéke, 1915 június 13/ 24. sz., 1-2.

⁸² A Circulus Flori-t egy 1783-ban készült térkép is szépen ábrázolja.

⁸³ PALMER (1894), 160.

⁸⁴ Hunyadi János 1446-ban, a Nagybányára való látogatásakor épített felesége, Szilágyi Erzsébet számára a házat.

⁸⁵ SZILÁGYI (2015), 4.

⁸⁶ A folyamatot segítette az 1891-ben, hogy a Budapesti Törvényhatósági Bizottság közgyűlése, illetve a Fővárosi Közmunkák tanácsa elfogadta a piacok megszüntetését és fedett vásárcsarnokok építését. (CSEPELY-KNORR 2016, 73) Az erdélyi városokban is a főterek parkosítása, sétaterek kialakítása a piacok elköltöztetésével volt lehetséges.

⁸⁷ CSEPELY-KNORR (2016), 70.

⁸⁸ 1907-ben a Főtér már Rákóczy-térnek nevezik.

Ünnepi keretek között felavatták a Lendvay-szobrot 1900. november 11-én, melynek elhelyezésére a Polgári kör épülete előtti tér nyújtotta a legalkalmasabb helyet, nevét⁸⁹ **Lendvay térre** keresztelve (8. ábra). A Nagybánya és Vidéke 46. számából kiderül, hogy a téren kis fenyőparkot rögtönöztek a szobor köré, ezt bizonyítják a képeslapok is, később maradt a fenyők adta háttér, de a szobor elé már díszes szőnyegágyat alakítottak ki.

Nagybánya 1900-ból származó helyszínrajza egy gondosan alakított kisváros képét mutatja. Úthálózata sugaras, gyűrűs, a Főtér gyűjtőpontjával. Terei szigetesen elszórtak, melyek közötti kapcsolatot a reprezentatív utcák fásításai próbálják megteremteni. A város vezetősége egyre többet szentel terei szépítésére, kialakítják és padokkal látják el a **Zsellér utcai Új teret** is, *akol csinos kert áll*⁹⁰. A **Szénatér, azaz Zrínyi Ilona** viszont dísztelen, szénamérő bódéval ellátott tér volt.

A városperemen létesülő üveggyár hírére megkezdődtek az elméletek és javaslatok a város zöldebbé tételére. Kevés szabadtere miatt- tévesen megállapítva- a város tüdejét két rendezetlen téren, a Szénatéren és a Kispiacon (9. ábra) képzelték el.⁹¹

1902-ben a jövőbeli városszépítési teendők közé tartozik, a görög katolikus templom cintermének parkká alakítása, melyet a fernezelyi út vezetne kettős fasorral. Továbbá a bírósági épület helyére egy modernebb, kétemeletes palota építése, de az anyagiak miatt kivitelezhetőbbnek találták az úthálózat bővítését, különböző utcák megnyitását, összevonását, amely épületek lebontásával járna. Továbbá a libamezei régi fasor visszaállítása is tervbe volt véve és fernezelyi gyalogút megépítése, amely a város legszebb sétánya lenne. Mindezen változtatások nem csupán szépészeti, biztonsági és egészségügyi megfontolásból születtek volna, hanem munkát adhattak volna a város lakóinak, mivel meglehetősen csökkent az építkezések száma, és munka hiányában a telepeken már jelentős kiköltözés tapasztalható.⁹² Szintén ebből az időszakból származik a városi tanács azon jegyzőkönyve is, mely szépítési munkálatokat sorol fel: a Polgári leányiskola parkírozása, fasor szabályozása, partépítés és fásítás⁹³, különböző utcák szabályozása, parterősítések, vízvezető árok beboltozása.

A **Cinterem**⁹⁴ parkosítása 1856-ban történt⁹⁵, amelynek első leírását Palmer tollából olvashatjuk: *„Közvetlen szomszédságában a főgymnasium keleti oldala, e mellett pedig a róm. kath. plebánia-templom emelkedik, a cinterem által képezett gyönyörű teraszon. Ez a kis cinterem a város kellő közepén, a hatalmas platánjaival a háttérben a magányosan álló öreg toronnyal, ép oly festői, mint kellemes sétahelye a város közönségének.”*⁹⁶ A nyári hónapokban már heti egy alkalommal térzene⁹⁷, is biztosította a kellemes hangulatot. Kissé félreeső helyen lévén, kedvenc sétahelye volt városnak a XIX. század végén, XX. század elején (10. ábra). 1886-ban már fenntartási munkálatokat végeztek a Cinteremben: *„Deák tér fenntartására felvételik 300 ft mert a tért körítő parapette falazat telyes rendbe hozása, s a séta utak javítása, és a víz levezetése*

⁸⁹ id. Lendvay Márton (1807-1858), színész

⁹⁰ Nagybánya és Vidéke, 1900 április 29/ 17. sz., 3.

⁹¹ Nagybánya és Vidéke, 1907 július 14/ 28. sz., 1.

⁹² Nagybánya és Vidéke, 1902 január 12/ 2. sz., 1.

⁹³ A vízpartok befásítása kapcsán említik, hogy a vízparton előregedett hársak és jegenyék vannak.

⁹⁴ nevével jelzi az egykori templomkert funkciót (a Szent István templom romokban hevert falai lebontásával nyerte el tágas terét), a köztudatban azóta is Cinterem néven emlegetik.

⁹⁵ DÁVID (2014), 57.

⁹⁶ PALMER (1894), 166.

⁹⁷ A XX. század elején a térzene hagyományát tovább őrizték e téren.

*mulasztást nem szenvedhet*⁹⁸ A Főtér díszítése valószínűleg a Cinterem szomszédsága miatt maradt el, hisz a sétálni, pihenni vágyók számára ideális helyszín volt. 1900-ban a város vezetősége tovább gondoskodik a terei szépítéséről a Deák tér⁹⁹ is például új padokat kapott. 9 évvel később már tervezik a Cinterem (akkori gimnázium telkén levő) kőfalának lebontását, az így kapott tér a Deák térhez való kapcsolásával és parkosításával. Ilyen módon új köztérrel gazdagodna a város, mely kiemelné a Szentháromság templom és a gimnázium épületét.

A biciklizés mint sport elterjedt Nagybányán is, 1899-ben írt cikk alapján viszont a kerékpározók, főleg esti órákban zavarják és veszélyeztetik a Széchenyi ligetben, illetve a Deák téren sétálókat. 1900-ra már megszületik a Belügyminiszter által kiadott, közrend és szabad közlekedés biztosítása érdekében kerékpározást illető szabályzat¹⁰⁰, mely többek között a Széchenyi ligetben való kerékpározást csak a millenáris főúton engedélyezi, vasárnap, ünnepnapokon, térzenés ünnepségeken pedig a liget teljes területén betiltja a kerékpáros közlekedést.

5.2.2. Szabadterek fejlődéstörténete a Zazar jobb oldalán

„A Zazar partján túl s a város ősi főtömbjén kívül, a hajdani bástyákon túl, köröskörül, új utcák épültek, nyíltak. Ezek már egyenesek, de épp olyan érdekes jellegűek, mint a belváros. A veresvízi-utca kékre-zöldre, sárgára festett apró bányász-házaival, kemény színfoltjaival, zöld lomb alá bújt aprófalú, nagy tetejű épületeivel, olyan festői hatású, mint kevés város az országban.” emlékezik vissza Móricz Zsigmond 1908-ban, s leírása tökéletesen rátapint Nagybánya XX. század eleji jellegzetes és festői városképére: a városi és falusi élethelyszín ötvözetére. (11. ábra)

A Zazar jobb oldalán Nagybánya zöldfelületi- és szabadterfejlődése szempontjából két említésre méltó objektum fejlődéstörténetét kell ismerni: a Széchenyi liget és a Klastromrét

5.2.2.1. A Széchenyi liget (Liget)¹⁰¹

A XIX. századtól a város legnagyobb kiterjedésű rekreációs célra használt közkertje, (A)a város büszkesége évszázadokon át, minden városleírásban és Nagybányát említett munkában fel-felcsillan neve, megemlítve páratlan szépségét. Fejlődéstörténetének megírása viszont a több, mint 170 év távlatából nem bizonyult könnyű munkának. Levéltári adatok bizonyítják azt, hogy a városnak szívügye volt Ligetének alakítása, viszont a jegyzőkönyvekben felvett, Ligettel kapcsolatos iratok szinte mind hiányoznak. Néhány leírás, fotográfia, festmény és egy elnagyolt tervrajz, korabeli városok parkhasználatára és azok bemutatására segít a Nagybánya egyetlen történeti közkertje fejlődéstörténetének megírásában. (12. ábra)

⁹⁸ RNLNH 1886 (F. 1/Inv. 283, 864 sz.), p. 15.

⁹⁹ A Deák tér és utca Deák Ferenc tiszteletére nevezték el, 1899-ben már ezt a nevet viselte.

¹⁰⁰ *Nagybánya és Vidéke*, 1900 július 8/ 28. sz., 3.

¹⁰¹ Néhány irodalmi forrás *Széchenyi liget*ként említi.

Míg az Első Katonai Felmérés szerint a Liget helyén erdős terület áll, addig a Másodikon már körvonalazódni látszik valami Nagybánya első közparkjából.

Valószínűleg más, környékbeli város, így a kolozsvári Sétatér (1812)¹⁰² és szatmárnémeti Kossuth-kert (1846)¹⁰³ pozitív példáját követve döntött úgy Hámory Ferdinánd és Hámory Pál¹⁰⁴, hogy a liget jelenlegi középső részét 1841-ben a városnak ajándékozza. Ekkor még *Mária liget* néven volt számon tartva, és Hammerschmidt János „*Márialiget*” nevű birtokának betábláztatása kapcsán volt levéltári adatokban említve¹⁰⁵. A Széchenyi liget, legtöbb európai közkert elődjétől eltérően, nem mocsaras vagy futóhomokos terület, hanem nagy valószínűséggel egy ligetes,¹⁰⁶ erdőbe olvadó telek volt.¹⁰⁷

A fentieket támasztja alá, Nagybánya városának első, a turizmus fellendítésére írt könyve is: „*A liget nagy része eredetileg Hámori János tulajdona volt, a ki kezdettől fogva nagy gondot fordított reá s a közönség számára állandóan nyitva tartotta [...] Eredeti neve Mária-liget volt s e néven emlékszik meg róla Petőfi is 1847. május 25-én (Kerényihez) írott levelében: „Mária-ligetnek híják a város mulató helyét. Oly szép, a melyet csak képzelni lehet. Tegnap délután (püünkösd másodnapján) velem együtt kinn volt a város nagy része, urak és nem urak, összevissza, demokratikus szívem hangosan dobogott örömeiben [...]”*”¹⁰⁸

Itt megemlíteném tartom a Román Királyság korabeli parkhasználatát, mely a későbbiekben visszatérő gondolata lesz a dolgozatnak. A bukaresti Cișmigiu park területét néhány évtizeddel (1823-1824) kiépítése előtt már mulatásra használták. Parkosítása 1845-ben kezdődött el¹⁰⁹ a berlini Gustav Meyer tervei és útmutatásai alapján, majd 1851-ben elkezdték az utak kialakítását és a növénytelepítéseket, a kioszkok, hidak és vízjátékok megépítését is. Meyer tervének megvalósítása után, érezve az újonnan létesített park „másmilyen jellegét”, megannyi tiltást kötöttek ki, az új park megkívánta megszokott **használatbeli szokások megváltoztatását**.¹¹⁰ 1857-ben viszont a Cișmigiu park látogatói nagyobb érdeklődést mutattak annak vendéglői, mint a finomság, elegancia vagy az elmélázó, a kert szépségeiben gyönyörködő séták iránt, sőt a kert fenntartására sem fordítottak figyelmet Ulysse de Marsillac¹¹¹ keseredetten jegyezte meg a bepohadt víztől zöldre festett hatványát.¹¹²

Minden bizonnyal a budapesti Városliget – a Monarchia legrégebbi közparkjaként – nemcsak gyakorlati példájával, hanem eszmei-kulturális téren is hozzájárult a nagybányai Liget kialakulásához, fejlődéséhez.

¹⁰² 1812-ben Meleg János megvásárolja a sör-és bormérési jogot, az igazi fejlődést új tulajdonosa Jósika Jánosné munkásságát dicséri, aki 1827-től az addig mulatókert jelleget, sétálóhelyé alakítja. (FEKETE 2004, 30-32.)

¹⁰³ Ekkor még a lövészegyletnek adományozott Lövölde-kert, majd a Kiss Gedeon sétatér alapított, a tulajdonképpeni kertet Johann Hein hamburgi születésű, 1891-től Magyarországon dolgozó kertész végzete. (SZILÁGYI 2008, 2)

¹⁰⁴ KRIZSÁN (szerk.) 1933, 38

¹⁰⁵ RNLNH 1841 (F.1/ Inv. 34, 193 sz.) p. 18.

¹⁰⁶ Réti főműve függelékeiben „... XIX. század elején magánpark volt... A régi, úri ízléssel rendezett parkot” RÉTI (2001), 148.

¹⁰⁷ A később kialakított Széchenyi liget 1830-ban még Széchenyi erdőként, majd 1841-ben Széchenyi bércként volt emlegetve favágás kapcsán. RNLNH 1841 (F.1/ Inv. 34, 193 sz.) p. 52.

¹⁰⁸ PALMER (szerk.) 1894, 176-177.

¹⁰⁹ Gustav Meyer és Franz Hörer már 1843-ban terepszemlét tart Bukarestben. (RICÁ 1958, 54)

¹¹⁰ TOMA (2001), 40-41.

¹¹¹ 1852-ben Bukarestben letelepedett francia újságíró

¹¹² TOMA (2001), 42.

A rendkívül szerencsés helyzet, miszerint a közkert egy ligetes városrészen alakult ki, hozzásegített ahhoz, hogy a nagyvárosokhoz képest néhány tíz évnyi késéssel indított hátrányát a XX. század elejére bepótolja. Nagy valószínűséggel fennállásának első évtizedeiben mulatóhelyként, népiünnepélyek helyszínékként tartották számon, a Liget ilyen módon való használata a második világháborúig töretlen. (13. ábra)

- Levéltári adatok szerint 1885-ben már volt a Ligetnek kertésze, ekkor vetődött fel egy kertészlak építésének szükséglete is. Végül 1800 ft értékű beruházásból megépült a ligeti kertészlak, melegház és egy téli „üzde” is, de szintén ekkor vettek fel 361 ft-t a Liget díszítésére, takarítására és fenntartására. A Széchenyi Liget bérbeadásával kapcsolatosan 1886-ból megtudjuk, hogy: Molnár András által felajánlott 335 ft évi bér volt a legmagasabb ajánlat, így az árverés alapján, ő nyerte el a liget bérlését 3 évre. Ugyancsak ez évi dokumentumból kiderül az is, hogy a gőz, és kádfürdőnek bére 854 ft, a borpataki sörházé pedig 1500 ft, így a számadatok tükrözik a Liget kevésbé fejlettségét és kis látogatottságát¹¹³. 1897-es év költségvetési kimutatás alapján a parkosítási munkálataira további 1000 ft-t írtak elő.

Az 1880-as évek közepétől az Országos Magyar Kertészeti Egyesület színvonalas kiadványainak az információ megosztásán túl, kétségkívül jelentős szerepe volt a kertépítészeti közízlésnek csiszolása és a kertészeti oktatásnak a fejlesztésében. A virágoskertek, villakertek, divatos virágok, díszkertek építésén át a közutak fásításán keresztül, konkrét tervek és a növényhasználat bemutatásával biztos receptúrákat adtak a vidéki kertészeknek. Ezek szerint a Kertészeti Lapokban több ízben is megjelentek javaslatok az ideális közúti fásításról, mivel a városi környezetbe nem minden esetben esett a választás a legalkalmasabb fafajokra¹¹⁴. Szintén a Kertészeti Lapokat használja Ilseman Keresztély, aki a fenyőfélék kompozicionális elhelyezéséről¹¹⁵ értekezve veszi fel a harcot a '90-es években a kor legtöbb vitatott kertépítészeti alkotásával: a szőnyegágyakkal. *„Úgy hiszem, hogy a magyar kertészet felvirágzásának némi szolgálatot teszek azzal, ha a kertészeti egyesület közlönyében néhány cikket teszek közzé virágcsoportokról, azok fekvéséről, rendezéséről és ültetéséről; mindenekelőtt azonban álláspontomat kívánom kifejteni, a melyet modern kertek és nyilvános sétateretek további tökéletesbítése céljából elfoglalom.”* indítja cikkét, majd *„Valamint a hivatottak és nem hivatottak mindenhez a mi »modern« buzgón ragaszkodnak, épen úgy karolták fel az ügy hátrányára a szőnyeg-kertészetet is. Mindenki szőnyeg-ágyakat akart csinálni s boldog boldogtalan azt hitte, hogy csak akarni kell.”* „A szőnyegkertészet az én felfogásom szerint, oly finom ízlésű kertművészeti alkotás, a mely nem minden poros országút mellé, vagy térre vagy minden házi kertbe való, hanem a finomabb, jól ápolt kertekben van helye, üde zöld pázsitokon, épületek közelében vagy szobrászati művek körül. A szőnyegkertészethez finomabb esztétikai érzék, gondos ápolás és sok pénz kell.” Majd bemutatja két Erzsébet téri munkáját, részletezve azok növényösszetételét.¹¹⁶ Fontosak Pecz Ármin munkái is, melyekben a tájképi kertek kialakításának szabályait¹¹⁷, vagy a „*kerti styleket*” mutatja be, de ne feledkezzünk meg dr. Mágócsy-Dietz Sándor *Úti levelek*. címmel írt beszámolóiról sem. Itt szintén megemlítendő az, hogy Románia sem mutatott lemaradást a nyugati országokhoz képest, Constantin C. Datulescu 1899-ben publikálja a *„Cei mai potriviți pentru climatul României Arbori de alee, umbrire și*

¹¹³ RNLNH 1886 (F. 1/Inv. 283, 864 sz.), p. 14.

¹¹⁴ Illyés Nándor: A körutak fái Budapesten. *Kertészeti Lapok*, 1886, p. 53-56.

¹¹⁵ Ilseman Keresztély: A fenyvek a tájkertben. In: *Kertészeti Lapok*, 1886, 7. szám/ Július, p. 217-219

¹¹⁶ Ilseman Keresztély: Modern virágágyak Budapest fő- és székváros terein. In: *Kertészeti Lapok*, 1892, 10. szám/Október, p. 262-265. (de a novemberi lapszámban is ezzel kapcsolatosan ír)

¹¹⁷ Pecz Ármin: A tájkertészet. In: *Kertészeti Lapok*, 1887, 1. szám/Január, 4-7.

împădurire la câmp.” című munkáját, amely Románia klímájának megfelelő fafajta ajánlásokat tesz árnyékoló célból, sétányok és rétek fásítására.¹¹⁸

A Temesváron tevékenykedő Mühle Vilmos kertész munkáival tudatta az olvasó közönséget a legfrissebb kertészeti divatról, híres kertekről, vagy éppen a temesvári kertészek választékos kínálatáról. 1888-ban így vall: „*A díszkertek vagy parkok legszebb dísze tudvalevőleg a szép, egyenletes, jól gondozott pázsit és a kényelmes, jó karban tartott kavicsos utak. Csak ezután következnek a Coniferák. ezek után a fa- és cserjecsoportok és végül az egyes fák, bokrok és a virágcsoportok, rózsák stb., melyek a tulajdonos többé-kevésbé finomabb ízlése és kívánsága szerint rendeztetnek el A szép pázsitra, hogy hatása annál kedvezőbb és annál kellemesebb legyen, még külön dísz szoktunk alkalmazni. A virágokon kívül különböző díszfűvek is alkalmasak a kert szépségének emelésére. Ilyen díszfű sok van. Kiváló tulajdonságaiért első helyen az Eidalia zebrina említendő, azért is, mert új és még kevésbé ismeretes.*”¹¹⁹

A Ligetben 1891-re már szükségessé vált az „állandó tánchelyiség létesítése”, ami a kocsma épület szomszédságában kerülne elhelyezésre, és melyhez a városnak Gora Józsefné, a liget alsó végében található, úgynevezett virágkert melletti telkét kell megvásárolni. Ehhez viszont nemcsak a telek megvásárlása, hanem, csereszereződés által, az azon álló épület elköltöztetése is szükségessé vált.¹²⁰ Szintén ekkor a gazdasági és pénzügyi bizottság elé volt terjesztve azon javaslat, mely alapján a lakatlanná vált ligeti őrlakás, a régi kertészlak és a régi virágház fa-, téglá- és kőanyagából javításokat, illetve egy elkülönített női pissoire építését is szorgalmazta.

Molcsány Gábor, főlövészmeister, a nagybányai lövészegylet képviselője, a Ligetben található lövölde új helyszínre való elköltöztetését kéri. Szintén akkor I. Ferencz József megkoronázásának negyedszázados emléknapiját június 8-án Nagybányán is megünneplik. A népünnepély helyszíne: a Liget. Mindeközben folyik a nagybányai Lövészegylet tulajdonát képező s a Széchényi Liget közvetlen szomszédságában levő rét megvásárlásának tárgyalása, ugyanebből a célból a nagybányai jótékony célú Nőegylet tulajdonát képező, és a Széchényi Liget tőszomszédságában fekvő telekrész megvételének tárgyalása a park bővítésére. 1896-ban megszavazásra került a Széchényi-liget szomszédságában levő Nagybányai Lövészegylet tulajdonát képező rét és lövő- ház város általi megvásárlása.

Palmer 1894-ben így ír a Ligetről: „*A fokhagymás-és veresvizi völgyek torkolatánál fekvő liget elején jobbra csinos őrház áll, kissé távolabb a kies fekvésű tó terül el; bejebb menve az óriási fenyők által kerített nagy körtért látjuk, ennek túlsó oldalát pedig több száz méter hosszú gyönyörű gyertyánfásor érinti, melyhez fogható szép allée-t nem egyhamar találunk. Ezekon kívül százados tölgyek és felsőbb részein szelíd gesztenyések szőnek sűrű lombsátort e kedves hely fölé, mely balzsamos s a nap bármely részében állandóan mérsékelt levegőjével valóságos üdítő helyet nyújt a legforróbb kánikulában is. Van csinos nyári vendéglője, zárt és nyílt táncsterme, tekepályája, lown-tennis-játzó tere, valamint zenecsarnoka, melyben hetenkint 1—2-szer a bányász zenekar játszik. A liget éjszaki oldalán emelkedő Jókai dombról gyönyörű kilátás nyílik.*”¹²¹ A leírás azt is jelzi, hogy a Liget változatos funkciói kielégítették a korabeli parkhasználók igényeit Nagybányán.

1895-ben Råde Károly, bírálva a vidéki úrilakok stíl nélküli kertjét, megjegyzi, hogy egy park kialakításához nem elég csupán a növényeket beszerezni, hanem annak szakszerű tervezésére is szükség van, példaként bemutatva a kor jellegzetes útvezetését, mely „*szelíd, kellemes kanyarulattal készült, mi által minden perczen más-más táj, kép vagy áttekintés tárul a sétáló*

¹¹⁸ TOMA (2001), 109.

¹¹⁹ *Kertészeti Lapok*, 1888, 3. sz./ március, p. 68.

¹²⁰ RNLNH 1891 (F.1/ Inv. 283, 899 sz.), p. 19.

¹²¹ PALMER (1894), 175-176.

szemei elé.”¹²² Egyetlen, 1900-ban készült alaprajz szerint a nagybányai park útvezetése a fenti szabályok szerint volt kialakítva.

Erzsébet királyné halálát követően, emlékének¹²³ megőrzéséért a földművelésügyi minisztérium elindította a 71.544/1898. 1/1-a. számú programot, amelyben emlék facsoportokat, fasorokat létesítettek, vagy fákat ültettek, illetve az is gyakori volt, hogy az új kialakítású parkokat Erzsébet nevére neveztek el. A mozgalom nem kizárólag csak a megemlékezés, emlékőrzés szerepét töltötte be, hanem jelentősen hozzájárult a településfejlesztéshez is, és egybeesett a századfordulón megfogalmazódott igénnyel: a parkok, korzók, ligetek, fasorok létrehozásával.¹²⁴ A program során több mint két és félmillió fát ültettek országszerte.¹²⁵

A felhívás megannyi véleményt generált, a „*Még egy szó az Erzsébet sétányról*” 1899-ben megírt cikk¹²⁶ hangsúlyozza a közterek fásításának fontosságát, elsősorban azok rekreációs hatását. Az új fásítások mellett érvelve példaként megemlíti Londont, ahol milliókat költenek arra, hogy a város belsejében tereket és fásított sétányokat létesítsenek, illetve Budapestet, ahol „*az új épület helyét szintén sétányra szándékoznak felhasználni*”. Ezzel kapcsolatosan a cikk szerzője javasolja a Fasor¹²⁷ befásítását, sétánnyá alakítását azok számára, akik főleg esténként közbiztonsági okok miatt nem szeretnék a Ligetben sétálni, hogy legyen a főtér közelében sétára alkalmas hely.

Az Erzsébet sétány fasorának ápolása kapcsán a cikkíró méltatlankodik azzal kapcsolatosan, hogy a ligetet platánok helyett dióval kellett volna beültetni, mert az így nemcsak a közegészségre, hanem a közhaszonra is pozitívan hatna. Ugyancsak ebben a cikkben olvasható az is, miszerint a fürdő előtti tér is alkalmas lenne „parkírozásra”, és nagyon sok utcára és térre ráférne még a csinosítás.¹²⁸

A Liget szerepe és funkciója ismételten bővül: itt alakítják ki a festőiskola szerény műhelyét. A Széchenyi ligetben megépített festőiskola költségeinek megvitatásáról szóló jegyzőkönyvből kicseng a város vezetőinek pozitív hozzáállása: „*Miután a városban tartózkodó Hollósy-féle festő-iskola számára a Széchenyi-ligetben felépített műterem előre nem látott költségeinek fedezéséről az 1896 évre megállapított költségvetési előirányzatban gondoskodva nem lett; miután másrésről ezen műterem felépítése- a nevezett festő-iskola itt tartózkodásából a városra háruló előnyök miatt- teljesen indokoltnak mutatkozik: a tanács e részben tett intézkedései utólagosan jóváhagyatnak, egyszersmind az engedély megadatik arra nézve, hogy*

¹²² Ráde Károly: Utmutatás egy kert tervrajzához. In: *Kert*, 1895, 301-303.

¹²³ Erzsébet emlékfák ültetése Nagybányán a következő helyeket történt: a kereszthegyi bányamű előtti téren 49 darab 4-5 éves hársfa és 25 darab barkóczafa (*Sorbus torminalis*), a veresvizi bányamű I, II és III számú zúzójához összesen 61 hársfa, míg a Tárna utcában 86 darab hársfa került beültetésre. Ezenkívül Felsőbányán a Mátyás király utcában két sorban, sétányszegélyül szilfákat, juharokat, hársakat és akácokat ültettek. A fasorok az „Erzsébet Királyné emlékfái” felirattal lesznek ellátva. A királyné emlékére a nagybányai járás más településein is történtek faültetések: meggy- alma- és szilvafák, fehér nyárfák, tölgyek, lucfenyők, feketefenyők, diófák, hársak és díszjuharok díszítették a települések főtereit, templom udvarait és temetőit. (*Nagybánya és Vidéke*, 1899 július 9/ 28. sz., 3)

¹²⁴ *Budapesti Negyed*, 14. évf. 2-3, 52. (2006/2) Tematikus cím: 52. Erzsébet királyné magyarországi kultusza emlékezhelyei tükrében 1898-1914 között.; 53. Erzsébet-kultusz Szöveggyűjtemény. Szerk. Vér Eszter Virág (<http://epa.oszk.hu/00000/00003/00037/erzsebetligetek.html#fn19>, lekérdezés időpontja: 2017. október 24.)

¹²⁵ Összesen 2,787.413 darab tülevelű, lombhullató-, gyümölcsfa és cserje került beültetésre, olvasható 1899, *Kertészeti Lapok*, XIV. évfolyam 12. száma, decemberi számában, Molnár István rovatvezető Erzsébet királyné Emlékfái. című rovatában.

¹²⁶ *Nagybánya és Vidéke*, 1899 január 15 / 3. sz., 2.

¹²⁷ A Zazar jobb oldalán levő széles út, sétány. Palmer Kálmán 1894-ben már „*jegenyék által képzett kies fasor*”-ként ábrázolja. (PALMER 1894, 170)

¹²⁸ *Nagybánya és Vidéke*, 1899 január 15 / 3. sz., 2.

a város által felépített műterem 375 ft 80 krna előirányzott költsége hitelátruházás útján, az előirányzat C. II. 79. rovata alatt újabb építkezésekre fölvelt összegből fedeztessék.”¹²⁹ (14. ábra)

1899-ben Turman Olivér, tekintettel a Ligetben folyó nagy munkára, Jámbor István, József főherceg volt kertészeti igazgatóját levélben kéri meg, hogy a nagyléptékű munkálatok miatt látogasson el Nagybányára és adjon utasításokat.¹³⁰ A helyi sajtó sajnálatos módon ezzel kapcsolatosan a felkérésen kívül mást nem közöl.

1899-re a sportolás, a teniszjátékok népszerűsége olyannyira megnőtt, hogy már szükségessé vált a második tenispálya megépítése is a ligetben¹³¹. Később megalakult a városban a „lawn tennis” társaság, amely szintén kéri az új pálya megépítését.

1899-ben a Jókai dombon álló¹³² ligeti műteremben volt a Hollósy-féle festőiskola növendékeinek kiállítása,¹³³ így az jogosan vált a város büszkeségévé. A városba látogató hivatalos és neves vendégek mind megfordultak ellátogattak a festőiskolába is, Bánffy Dezső, volt miniszterelnök 1900-ban látogatta meg a várost és vette szemügyre a Ligetet.

A Szatmárom megrendezett Lendvay-ünnep alkalmából a nagybányaiak felfigyelnek Szatmár fejlődésére, mely nem csak a kulturális életben, de épületeiben is megnyilvánul. Révész János így ír róla „ ... s mi nagybányaiak csodáltuk Szatmár haladását ezen a téren is. Ha az a secessió, czifra kioszk, két óriási termével, a mi ligetünkben volna! Ilyen háttér mellett mennyire hatványozódnék különben is dicséretre méltó szépsége!”¹³⁴

A Nagybánya és Vidéke című újságban rendszeresen jelentek meg útleírások, melyek, bár szubjektív hangon íródtak- nem csupán ismeretterjesztő szerepük volt, de példaértékük is a különböző várostervezési és díszítési folyamatokban. 1900-ban a Ligetet teletűzdelt tilalmi táblák kapcsán, melyek a fűre lépést tiltják, negatív példaként említik Győrt, ahol a „*Rába melletti kisdud sétánya*”, melyet Kisfaludy szobra díszít, és amelyre szintén szigorú tiltótáblák vannak elhelyezve, nem úgy emlékezik meg a cikk írója a Margitszigeti szerény¹³⁵ tábláiról „ ... amelyek oly kedvességgel ajánlják a t. cz. közönségnek szíves oltalmába az ültetvényeket, virágokat és gyeget s egy anarchista kéz sem találkozik, mely a gyönyörű paradicsom egy krupját

¹²⁹ RNLNH 1896 (F. 1/Inv. 283, 951 sz.), p. 29.

¹³⁰ *Nagybánya és Vidéke*, 1899 ápr. 9/ 16. sz., 4.

¹³¹ *Nagybánya és Vidéke*, 1899 május 7/19. sz., 2.

¹³² A Liget északi szélén található domb. Jókai Mór 1876 augusztusában tartózkodott Nagybányán, tiszteletére a Széchényi ligetben rendeztek népünnepélyt, bankettet. „Ekkor történt az, hogy Jókai megkérdezte a bányaiaktól, mi a neve a liget azon dombjának, a honnan a szép kilátásban gyönyörködtek, mire Schönhermné szellemesen így felelt: „E percztől kezdve Jókai-domb.” Neve mai napig is megmaradt s ez után bizonyosan még értékesebb lesz.” *Nagybánya és Vidéke*, 1904 május 8/ 19. szám, 1. oldal

¹³³ Olvasható egy kiállítás meghívóban, amely a Nagybánya és Vidéke 1899 szeptember 10-i lapjában került megemléítésre.

¹³⁴ *Nagybánya és Vidéke*, 1900 június 17/ 25. sz., 1-2

¹³⁵ A Margitsziget az abszolút kertépítészeti alkotás megtestesítője volt, így nevével már a fűmagkeveréket is reklámoztak: „Angliának híres pázsit-területei valóban igen szépek; ámde azok sem szebbek, mint Budapest sétatereinek pázsitrészeit és a Margitsziget díszgyepterületei. Ugyan ki ne gyönyörködött volna már ezekben? Egy év hiányzik csupán és akkor harmincz éve lesz, hogy ezen remek pázsithoz fűmagot Mauthner Ödön cs. és kir. udvari magkereskedése Budapesten szállítja. Méltán lett oly nagy hire már e fűmagnak, hogy nemcsak a monarchia minden nagyobb parkja részére szállítja az említett czég ezt a fűmagot, hanem Német- Francia- és Orosz-országból is érkeznek tömegesen rendelések. Most midőn a pázsitfűmag vetésének ideje elérkezett, jó tanácsot vélünk adni, midőn azoknak, kik hasonló gyönyörű, üde zöld pázsitot akarnak létesíteni, azt tanácsoljuk, hogy szerezzék be Mauthnertől vagy a „Sétatéri” vagy a „Margitszigeti fűmagkeveréket.”, olvasható a *Nagybánya és Vidéke*, 1903 április 12/ 15. számának 12. oldalán

is bántaná. Gyönyörű szép is ez a sziget, nincsen egyetlen pont sem, mely rajta az összhangot zavarná...”¹³⁶

A XX. század elején fellendült a városi fürdő élete, s hogy az idegeneket szórakoztassa, a városi nőegylet tombolaesteket is tartott a Széchenyi ligetben, a veresvízi bányaünnepségre Debrecenből érkezett vendégeket is a város ligetébe invitálták ünnepelni. 1903-ra már olyannyira gyarapodott területe, hogy szükségessé vált a Széchenyi liget térképezése.

A város tanácsa és képviselő testülete a Nagybánya és Vidéke 1904. július 17-i számában pályázatot hirdet a Széchenyi liget nyugati oldalán, közvetlenül a Bittsánszky-féle nyaralótól kezdve, a ligeti vendéglő felé elterülő helyen öt nyaraló építésére, melyek terve, műszaki leírása megtekinthetők Nagy György nyug. műszaki tanácsosnál, a város mérnökénél. Ugyancsak az 1904-es évben kerül meghirdetésre a Széchenyi liget növényháza átalakításának pályázata.

A Nagybánya és Vidéke 1904. május 29-ei számában érdekes kritikát olvashatunk az eddig csupán szépségét firtatott Ligetről. A névtelen cikk írója felrója a liget rendetlenségét, a tó piszkosságát, a területet keresztül-kasul szelő kitaposott ösvényeket, illetve az utak tisztaságát is megkérdőjelezi. Továbbá hiányolja a lámpákat, mivel azok hiánya miatt az esti órákban a liget nem látogatott. Itt újabb ligetleírás olvasható: „*A liget ezelőtt 15-16 évvel nem volt ilyen nagy, az őrlak mellett, ott húzódott a gazdasági egylet telepe, a munkaház mellet dettó. A kapu helye a nőegyleté, a lövő-ház térsége néh. László Károlyé volt, a kert közepén egy félig kiszáradt tó fenekén a lövőház körüli részeket, mint gyümölcsös kerteket vették hozzá, azért vannak ott most is alma-, diófák stb.*”¹³⁷ Továbbá javasolja az újabb fejlesztéseket, melyre külön elkülönített összeget kér, amelyet ne a kertész és őr fizetésére költsenek, hanem kizárólag a liget szépítésére, ilyen módon a nagybányai idegenforgalom egyik fő attrakciójává válna. Valószínűleg a kritika a Liget modernizálásának és az azzal járó beépítéseknek készítette elő a teret, mert nemsokára Réti¹³⁸ felemelte szavát, majd a helyi sajtóban valóságos lavinát indított cikkével a Ligetbe építendő nyaralók ellen. Véleménye szerint a liget egységét megbontani, házikókkal tűzdelni határozottan rossz döntés, ízléstelen és káros volna. A következőkkel érvel az építés ellen: csupán a nyaralók megépítése nem vezetne a turizmus fellendítéséhez, a város öntudatos fejlesztéséhez egy nagyobb, a fürdőzők kényelmét biztosító hotel lenne célszerű, másodsoron esztétikai okok miatt sem tanácsolja a liget beépítését, hisz „*Ami egy nemzet műveltségének, magas kulturális fokának mindenkoron főbizonyítéka volt és ami ma az ipari versenyben az iparművészet révén elsőrangú gazdasági fölényt is biztosít némely országnak az a művészi tudás és érzék fejlettsége. Egyszerűbben az ízlés fejlettsége.*”¹³⁹ Továbbá megemlíti, hogy a parkosítást és az utcák szépítését nem szakavatottak, hanem bár becsületes, mégis más hivatású munkásokra bízta a város, „*Pedig a liget, az utczák és Nagybánya minden szépsége közvagyon!*” Bécset hozza fel példának, ahol napi egyesület gondoskodik a természeti szépségek védelméről. Nagybányán meg: „*Nálunk pedig nincs szükség semmi ilyesmire. Rettenhetetlenül vágatják ki a százados fákat, utczán, sétatéren, ligetben, folyóparton. Mérnöki lánczczal egyenes vonalokat pécéznek ki nagy tudománnyal, hogy aztán a facsemeték légióit szabályos sorokban ültethessék. Ebből áll a város szépzészeti működése már vagy 8-10 év óta ... ennek a Liget, a czinterem, a*

¹³⁶ Nagybánya és Vidéke, 1900 szeptember 9/ 37. sz., 1-3

¹³⁷ Nagybánya és Vidéke, 1904 május 29/ 22. sz., 1

¹³⁸ Réti István, nagybányai születésű festő, a nagybányai művésztelep egyik alapítója. Rendszeres tagja a városi közgyűléseknek.

¹³⁹ Nagybánya és Vidéke, 1904 szeptember 4/ 36. sz., 1-2

zazarparti fasor, a ref. templom újonnan nyitott utcája adta meg az árát.”¹⁴⁰ A továbbiakban leírást ad a liget századelős képéről: milleniumi fasor, nagyszabású park, mely a környező tájba simulva képez azokkal egységet. A park nem kommunikál épített elemekkel, mivel déli részét gyümölcsfái, nyugati részét hatalmas gyertyánerdője és akácosa izolálja. A másik oldalon nyitott gyönyörű tájképet képez a liget régi facsoportjaival, a szőlőssel borított Virághegyel és Kereszthegyel. A korábban említett helyszín képezi a Liget régi részét, itt található a gyertyánfasor, a nagy rondó, az órház előtti fenyőgrupp, a Jókai dombot meg festőiskolát körülölelő lomblevelű fák, és valószínűleg egy ekkor újonnan csatolt rész, a gyümölcsös rész, kapuval. Réti ezt a zónát tartja a park legértékesebbjének. Ugyanitt említi, hogy a liget egy része tervezés nélküli fűveskert benyomását kelti, szerinte egyetlen hely lenne alkalmas az építésre, ahol nem esne csorba a park szépségén, a lövöldén túl elterülő hegyoldalban. 1907-ben a Ligetbe építendő nyaralók ügyét végérvényesen lezárták, a Liget ez alkalommal megmenekült a beépítéstől.

1907-ben *A liget rendezése* című¹⁴¹ rovat ismételten a liget elhanyagolt állapotát hangsúlyozza. 1908-ban már szálló épül a ligetben a deszkabódé helyett, így szükségessé válik annak rendezése. Szigorítani kell a ligeti felügyeletet, a célirányos használatra (csapások vágásának elkerülése végett), a kerékpárosok és kutyák kitiltása, és a szemetelés gondjának megoldása javasolt. Ami a liget újítását illeti, célszerű lenne idegen példákat tanulmányozni: ilyen a pozsonyi híres Dunaliget „szebben művelt, s nagyobb buzgósággal gondozott séta helyet alig találunk Magyarországon”. Ugyancsak itt látható a fák, cserjék és ritkább virágok táblákkal való ellátása, melyre azok neve van feltüntetve, így a pozsonyi közönség séta közben gyönyörködve tanulhat is. Itt visszaköszön Hirschfeld elmélete a népkertek kialakításáról, melyben kihangsúlyozza, hogy a zöldfelületeknek morális, oktatási céljuk is van.¹⁴² A nagybányai ligetben is vannak olyan ritka díszcserjék és fenyőfélék, amelyek méltók lennének a kitáblázásra. A Jókai domb is gondozásra szorul: a meglévő ülőhelyeken kívül másokat is, például az Ezredévi út mentén újabb ülőhelyeket kell kialakítani. Ugyanakkor ajánlja a cikk szerzője, a liget közepén álló fenyőfák melletti halom ásványgyűjteménnyel való díszítését s kis kerítéssel körbezárását¹⁴³, így van Kolozsváron is „pedig az nem is bányaváros”. Ily módon szebbé lehetne tenni a ligetet, bebizonyítva azt is, hogy Nagybánya kultúrváros.

A Széchenyi liget műkertésze 1911-ben Maresch Antal volt. A századfordulótól fellendül a turizmus, egyre gyakrabban fordulnak meg a városban kiránduló csoportok, melyek a környékbéli hegyekkel és természetesen a Széchenyi ligettel is megismerkednek. A város elkezd a turizmus tudatos építését, felmerül a turistautak kijelölésének szükségessége, felhívást adnak ki a Nagybánya és Vidéke 1911-es 24. számában, melyben társas kirándulást hirdetnek meg.

A XX. század elején a mai Románia területén meglehetősen sok közparkot alakítottak át: Temesvár közparkját¹⁴⁴, az 1850 körül épített tájképi parkjának úthálózatát a XX. század elején szabták újra, a főbejáratokra fektetett, két, szőnyegágyakkal díszített tengely építésével. A

¹⁴⁰ *Nagybánya és Vidéke*, 1904 szeptember 4/ 36. sz., 1-2

¹⁴¹ *Nagybánya és Vidéke*, 1907 szeptember 1/ 35. sz., 1

¹⁴² CSEPELY-KNORR (2011), 23.

¹⁴³ A korszak szinte kötelező eleme, mely korlátozta a zöldfelület használatát. A másik, Nagybányán hiányolt kertépítészeti alkotás a tarka szőnyegágy, mely agavé, jukka, pálma, hangsúlyokkal voltak ellátva.

¹⁴⁴ A revolúció előtt I. V. Stalin park, jelenleg Parcul Central „Anton Scudier” nevet viseli

bukaresti, már említett Cișmigiu parkot 1910-ben szabták át Friedrich Rebhun¹⁴⁵ tervei alapján¹⁴⁶.

Az első világháború pusztító ereje végigsöpört a ligeten is: az alsó bejáratnál elhelyezett virágház megsemmisült, úgyszintén a vendéglő kapui és a liget kerítése, a díszfák és cserjék egy részét tűzifa gyanánt kivágták, ugyanerre a sorsra jutottak a fasorok is. A liget térszerkezete megbomlott, áttaposások jelentek meg keresztül-kasul. A parkot, lepusztult jellege ellenére, 1918-ban már megnyitották a nagyközönség előtt, és ismét a város kedvelt séta- és szórakozóhelyévé vált. 1918-tól már térzene is vidította a közönséget. (TÖKÖLYI, 2009)

5.2.2.2. A Klastromrét

A Klastromrét a középkorban még a városfal északi részén kívülre eső, a Zazar jobb oldalán elhelyezkedő nagy kiterjedésű, északi oldalán vizenyős-lápos rét. Nevét a középkorban itt elhelyezkedő kolostorról kapta.¹⁴⁷ Megnevezése, akár a bécsi Práteré, a középkor óta fennmaradt, és sejtetni véli az egykori védelmi és közhasználatú funkcióját. Beépítése a tulajdonviszonyok miatt nem volt lehetséges: a XIX. században a református egyház, a minoriták, az Almer és Platthy családok tulajdonában volt a Klastromrét egyes része, illetve annak szomszédos területei.¹⁴⁸ A Virághegy előképét biztosító, a városra pazar rálátást nyújtó rét a XX. századi városi térhódítás miatt állandó vita tárgyát képezte.

Tanulságosnak bizonyul dr. Rencz János 1907-ből származó cikke,¹⁴⁹ melyben az alakulóban levő Torna-Egylet számára kéri a városi fürdő mögötti területet vagy a Klastrommezőt ifjúsági játszótér kialakítására. A régi helyszín, a Bodonkút mögötti Kákás nem bizonyul sem méltónak, sem alkalmasnak a jövő nemzedék testi és erkölcsi fejlesztését szolgáló különböző atlétikai játékok színhelyének. A képviselőtestületnél viszont e kérelem elakadt, ugyanis a kért helyszín szomszédságában a város egy festő műtermet és lakást építtetett, melyben akkor Iványi Grünwald Béla lakott, aki ellenezte a játszótér kialakítását, mondván, hogy a kijelölt területre festőiskola épül egykor. A Klastrommező helyszínét előbb a Ligetbe járók zavarásáért, illetve a temető közelsége miatt zárták ki. A sporttelepek és ifjúsági játszótérek parkokban való elhelyezésének példaképeként Pozsonyt tekintették ahol a terek kialakításához idős faegyedeket is feláldoztak. A közparkok használatának fejlődése megkívánta az egyre több funkció bevonását, így angliai és németországi példákkal élve, Magyarországon is éles kritika fogalmazódik meg 1910-ben a sportolásra használt terekkel kapcsolatosan.¹⁵⁰ A Klastromréten ez időben már működött a korcsolyapálya¹⁵¹, mely a kor kedvenc téli sportjának hódolóit volt hivatva kiszolgálni. Az 1860-as évek végén, Bécsben, majd Budapesten is meghonosodott sport hatására a korcsolya szerelmesei egyesületekbe szerveződtek, s ezek bálokat, versenyeket szerveztek. Kolozsváron elsőként a Mikó kert kis taván tartottak összejeveteleket 1871-ben,

¹⁴⁵ Számos parkot tervezett újra Bukarestben és Buzău-ban, Iași-ban, Peleş-Sinaia, Crîngul din Buzău, Turnul severin, Curtea de Argeș

¹⁴⁶ RICĂ (1958), 156.

¹⁴⁷ 1983-ban feltételezhetően a Ferenc rendnek állt itt zárdája, amit 1559-ben lebontottak. (PALMER 1894, 137)

¹⁴⁸ MURÁDIN (1990), 41.

¹⁴⁹ *Nagybánya és Vidéke*, 1907 június 9/ 23. sz., 3

¹⁵⁰ CSEPELY-KNORR (2011), 200.

¹⁵¹ 1890-ben költöztették ide a városi korcsolyapályát (MURÁDIN 1990, 44)

majd 1873 decemberétől a Kolozsvári Korcsolyázó Egylet bérbe vette a sétatéri tavat.¹⁵² Szintén Kolozsvár példájával bizonyítható az is, hogy az első világháború előtt már jelentős számban léteztek különböző sportlétesítmények, az 1898-as helyszínrajz alapján a Sétatéren a korcsolyapavilonon kívül létezett kerékpárpálya, katonai uszoda, Diána-fürdő és Lövölde kert is.¹⁵³

5.3. Szabadterek fejlődéstörténete 1918-tól a második világháború végéig

1918., 1920., a Trianoni szerződés és Nagy Románia megalakulásának dátumai. 1919. január 6-án román megszállás alá kerül Nagybánya is, a várost Romániához tartozónak nyilvánítják.

A trianoni döntést követően két nagy történelmi korszakról beszélhetünk a második VH végéig: Az első 1918-tól 1940 ősziig, a két világháború közti kapitalista Románia korszaka, míg a második, a bécsi döntést követő 1940-1944 közötti időszak, amely Észak-Erdély vonatkozásában, a kapitalista Magyarország korszakaként vizsgálendő. (SZÁSZ, 1986)

1918-tól Nagybánán is megkezdődik a társadalmat formáló jelenségek, kulturális események sajátos változása. Az első világháborút követő évek a város fejlődése szempontjából stagnálóak. Ebben az időszakban feltűnően sok kölcsönt vett fel a város. Csökkentek a városképzési munkálatok. A városi tisztikart, a magyar közalkalmazottakat erőszakkal eltávolították munkahelyükről. Az 1918 augusztusában tartott városi közgyűlés napirendi pontjai között ismét megjelenik a vízvezetés és csatornázás munkálatainak folytatása, továbbá javaslatot tesznek mozgóképes színház létesítésére is. A Széchenyi ligeti vendéglőt újból bérbe adják. A város közigazgatási alkalmazottai ekkor¹⁵⁴: kéményseprő, fürdőmester, fürdő takarítónő, fertőtlenítő, kórházi ápolók, kertész (Kovács János), vágóhídi napszámos, pecér, erdőkerülők, faraktári kezelő, faolvasó, mozdonyvezetők, pályafelügyelő, pályaőrök, Petőfi tanyai őr, hegyiőr, kézbesítők, hivatalszolgák, napidíjasok, erdőlegény stb.

1919. után a magyar nyelvű oktatás Romániában a felekezeti iskolákra redukálódott, így 1929-re egyetlen magyar iskolája maradt a városnak, a református iskola.¹⁵⁵

Létrejött, főleg a módosabb parasztok iskolázott gyerekeiből egy román értelmiségi réteg, aminek legfőbb célja a társadalmi felemelkedés és a „hatalom átvétele” volt. Mindemellert felkarolták a népművészetet, hirdelve a román falvak mitikus világát, az erdélyi román parasztokat idilli környezetbe állítva.¹⁵⁶

¹⁵² KILLYÉNI (2010), 21.

¹⁵³ A helyszínrajz forrása: KILLYÉNI (2010), 43.

¹⁵⁴ RNLNH 1919 (F. 1/Inv. 283/ 1374 sz.)

¹⁵⁵ „A gazdasági fejlődés szintjének és a foglalkozási megoszlásnak megfelelően a települési viszonyok is a terület agrárjellegét mutatják. 1930-ban Erdélyben a népesség 82,7%-a lakott falun, és csak 17,3%-a (958 998 fő) városban. A lakosságnak több mint a fele kétezer főn aluli kisközségekben élt. A városi lakosság az iparosodással, a bürokráciával és a szolgáltatások fejlődésével együtt nőtt, mégpedig 1910 óta 285 ezerrel, míg a falusi népesség száma e 20 év alatt stagnált.” SZÁSZ (szerk.) (1986), 1739.

¹⁵⁶ „Jórészt a nemzeti problematikához kapcsolódik a tudományosság fejlődése is a kolozsvári egyetemen, ahol régészek, történészek, nyelvészek, folkloristák nagy munkát fordítottak a dákoromán kontinuitás bizonyítására, az

A magyar arisztokrácia, a városi polgárság és az értelmiségi réteg egy része elköltözött Erdélyből, a középbirtokosok elszegényedtek. A román nyelv használata és a román nyelvű közigazgatás egyre nagyobb teret hódított, mígnem a hely- és utcanevek román nyelvűre keresztelése után eljutott Erdély a „*Csak románul szabad beszélni.*”- parancshoz.¹⁵⁷ Megkezdődött a román ajkú lakosság betelepítése, különösen a nyugati határ mentén és a Székelyföldön.

Míg a korszakban a román vagy román és magyar nyelvű publicisztika az ország virágzását dicsőíti, addig a bécsi döntést követő korszakváltás után, az 1941-ből származó városi közjegyzés a két világháború közti időszakra, mint a közélet színvonalát süllyesztésre ítéelő periódusra emlékszik vissza.

5.3.1. Szabadterek fejlődéstörténete

A XIX. századtól a kertépítészet egész Európában pozitív hatással van a várostervezésre, hiszen az új mozgalom városmegújítási terveiben, mint például Ebenezer Howard *Kertvárosi Közösségek*¹⁵⁸ koncepciójában a vízszintes terjeszkedés híveként, míg később Le Corbusier *La Ville Radieuse*-ben¹⁵⁹ megfogalmazott elméletében a vertikális terjeszkedés hirdetésével,¹⁶⁰ egyre fontosabb szerepet tölt be a zöldfelületek elosztásának kérdése. (BALOGH 2004) 1919-ben Rerrich Béla megállapítja, hogy „*A legutolsó századig a zöld terület majdnem kizárólag szépségtani vagy helyesebben dekoratív irányzattal került valahogy a nagyváros belsejébe*”¹⁶¹, bevezetve a parkrendszer, azaz a „*szabad és zöld tereknek*” rendszer szerinti összekötését, ami esztétikai és egészségügyi hatással bír, magasabb szintre emelve a városi zöldfelületek problematikáját. Szerinte a korszerű városok parkpolitikájának lényege a minél több zöldfelület¹⁶² létesítése a városközpontba, melyeknek főként a lakosság rekreációját kell szolgálniuk, a díszítő szerep elhanyagolásával. (RERRICH 1919). Ebben az értelemben romániai példaként talán Craiova városa¹⁶³ szolgálhat, ez esetben is külföldi tájépítész munkáját dicsérve, Redont¹⁶⁴ a XX. század elején dolgozta ki általános tervét a város „zöldebbé tételére”.¹⁶⁵

Az 1924-es *Arhitectura* folyóiratban megjelent írás Belgrád városrendezése kapcsán¹⁶⁶ fényt derít arra, hogy a Romániában a városrendezés még gyerekcipőben jár (alig foglalkoznak vele, és azt sem kellő szakértelemmel teszik). Az 1920-ig készült munkák elavultnak bizonyulnak, nem

erdélyi román nemzeti és társadalmi mozgalmak, a folklór és népművészet tanulmányozására. A gazdasági szükségletek hatására fejlődésnek indult a román természettudomány is, melyet a kolozsvári egyetemen kiváló tudósok tanítottak.” SZÁSZ (szerk.) (1986), 1742.

¹⁵⁷ uo., 1745.

¹⁵⁸ 1898-ban született elmélet

¹⁵⁹ Le Corbusier teljes nevén Charles-Edouard Jeanneret, 1930-ban publikált koncepciója.

¹⁶⁰ BALOGH (2004), 43-44.

¹⁶¹ RERRICH (1919), 127.

¹⁶² az eredeti szövegben: zöld terület

¹⁶³ romániai város, Dolj megye központja (Olténia), a Parcul Bibescu (1898-1903) romantikus kertje

¹⁶⁴ Jules Édouard Redont (1862-1942) francia tájépítész, Craiova város közparkjára készített tervét, mely egykoron a Bibescu, napjainkban a Nicolae Romanescu nevet viseli, az 1900-as évi párizsi világkiállításon aranyéremben részesítették.

¹⁶⁵ MITREA (2000), 95.

¹⁶⁶ A pályázaton reprezentálta magát Franciaország, Svájc, Németország, Ausztria és a cikk írója meglepetésére Magyarország is szakértőik munkájával.

elégítve ki egy modern város szükségleteit. A szakemberek hiányára hivatkozva viszont nem kell elhanyagolni a városrendezést, bátran lehet (Nándorfehérvár, mint közeli keleti-európai példával élve) nemzetközi pályázatok meghirdetésével segítséget kérni. A pályázat megfogalmazta a modern urbanizációs folyamatok kívánta fejlesztéseket: sugaras-gyűrűs utcaszerkezet, a különböző funkciók (lakó, kereskedelmi, ipari, kert és park, illetve munkásosztály számára épített lakások¹⁶⁷) és a tömegközlekedés szabályozását oly módon, hogy harmonikusan tudjon a város nőni.¹⁶⁸ 1930-ban Bukarest városrendezése és kertváros jellegének megőrzése kapcsán az urbanisztikának problémamegoldási szerepét csupán három irányból közelítik meg: közlekedési, higiéniai és esztétikai szempontokból. Mindezek mellett hangsúlyozzák viszont, hogy minden város urbanista struktúrája - az ugyanazon városi igényekből adódva- egyforma, ezt a hálózatot viszont úgy kell ráépíteni a már kialakult városra, hogy annak sajátosságain ne essen csorba.¹⁶⁹ Ezzel szemben egy 1934-ben írt közlemény megállapítja, hogy a háború után az országhoz került tartomány városai megannyi nehézségbe ütköznek középületeik és műemlékeik román jegyekkel való felruházásában, melyeket oly sok évszázadon át eltiportak. Ez a tanulmány már komoly településarculati és utcaképi, s közvetve a szimbolikus térfoglalás, az etnikai rivalizáció témaköréhez tartozó szakmai problematikát feszeget. Nem véletlen, hogy Kolozsvár, Temesvár, Nagyvárad, Arad és Brassó háború utáni köz- és magánépítkezéseinek már hangsúlyosan megjelentek a román jellegzetességek (sajátos architektúra, díszítőmotívumok és szimbólumok) a román szellemi és művészi egység jegyében.¹⁷⁰

A két világháború közötti időszak megismeréséhez segítséget nyújt a Krizsán P. Pál szerkesztésében megjelent Nagybánya Város Tükre („Oglinda Oraşului Baia Mare”) 1933-ból. A mű kétnyelvűsége, elsősorban a város és környékét népszerűsítő célja miatt a politikai változások folyamatának végigkövetésére nem alkalmas, viszont a város fejlődéstörténetében történt változásokra szépen rávilágít.

Nagybánya két világháború közötti új éráját a meglehetősen gyakori polgármestercsere és az ideiglenes tanács által kinevezett polgármesterek váltakozása jellemzi. A városnak 1919-től 1933-ig nyolc, különböző politikai pártok által kinevezett helyettes polgármestere és tizenegy polgármestere volt.¹⁷¹ Krizsán P. Pál műve alapján 1926-1927 között Dr. Török (Turcu) Antal mandátuma alatt megkezdődött a város közműveinek, illetve a hídjainak javítása, bővült a Ganz üzem által szolgáltatott közvilágítás és a városi iparvasút is. Pokol Elek (1927-1928) polgármestersége alatt folytatódtak a vízvezeték-fejlesztési munkálatok, és új aszfaltburkolatot kaptak a főutcák járdái és a főtér gyalogosforgalomra fenntartott része. A mű megjelenése előtt már Dr. Bohăiţel János (Ioan) a polgármester.¹⁷² Az ő odaadó munkájának hála a város életében megannyi változás ment végbe: a Liget rendezése, Cinterem, Világ-téri és Püspöki park alakítása, utcák kövezése a külső városrészen, középületek javítása, restaurálása, új piacok kialakítása, közutak létesítése, a közvilágítás kiterjesztése és a Széna- és Iskolatér kövezése. Ugyanakkor a város teljes vízvezetékének takarítása, vízórák üzembe helyezése és öntöző- és tűzoltókocsi beszerzése is mind Dr. Bohăiţel polgármester és tanácsosai munkájának köszönhető.

¹⁶⁷ *locuinţe uvriere* régies román kifejezés, a francia *ouvrier*-ből fordítva, munkásosztályt jelent, a kifejezést munkások számára épített lakásokra fordítva

¹⁶⁸ BOLOMEY et al. (1924), 20-22.

¹⁶⁹ ENESCU (1931-1933), 13-15.

¹⁷⁰ uo., 17-19.

¹⁷¹ KRIZSÁN (1933), 15-17.

¹⁷² 1931-től

Krizsán leírása alapján a város a '30-as évekre ismét virágzásnak indult. Dr. Dragoş Theofil¹⁷³ kezdeményezésére 1926-ban részben már Nagybánya lett Szatmár megye székhelye. A román megszállás utáni első fontos mozzanat, amely egyben a város fejlesztésének eredményességét bizonyító, a város hírnevét erősítő, illetve a közös cél érdekében folytatott kitartó küzdelem eredménye a város 1930-ban fürdővárossá, Krizsán szavaival élve „klimatikus üdülőhelye”¹⁷⁴ való nyilvánítása.

Dr. Ajtay Nagy Gábor¹⁷⁵ viszont másképpen emlékszik vissza a korszakra. A katasztrofálisan végződő első világháborút követő 20 év megtörte a Magyarország határain kívül rekedt magyarságot. 1919. január 6-án már megtörtént a román megszállás, mely Románia területéhez tartozónak nyilvánította Nagybányát. A város polgárai passzív rezisztenciával viselték a megaláztatásokat és megtorlásokat. A tisztikart, a városi alkalmazottakat és a közhatóságok egyéb intézményeinek magyar alkalmazottait eltávolították a munkahelyükről, Dr. Ajtay Nagy Gábor helyettes polgármestert 6 hónapra internálták, visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a „minden ellenőrzés és felelősség” nélkül működő városvezetőség meglehetősen süllyesztette a város és közélet színvonalát. A trianoni szerződést követően sikerült a korábban elbocsátott magyar alkalmazottaknak a Magyar Szövetség közbenjárásával hűségesküt tenni a román államnak a trianoni diktátum előtt, így elérték, hogy kis számban bár, mégis a városi élet vezetésében magyarok is részt vehettek. A 20 éves elnyomás alatt a magyar oktatási és társadalmi élet és a művelődés egyre inkább hanyatlódott, az oktatási intézmények közül is csak egy- a református felekezeti iskola nem szűnt meg. A városvezetőség meglehetősen sűrűn váltotta egymást, viszont a magyar érdekeket mindig szem előtt tartva működött.¹⁷⁶

A magyar érdekek képviselétéért tett szolgálat nehéz és áldozatos volt anélkül, hogy számottevő eredményeket biztosíthatott volna, legfeljebb a meg-megjelenő feszültség tompítására és a gyűlölködés csökkentésére volt alkalmas, azt azonban nem tudta megakadályozni, hogy magyar közösség által fenntartott és működtetett jótékonyági intézmények, s a magyar nyelvű elemi oktatás is- az egyetlen ref. felekezeti iskolán kívül- megszűnjön.¹⁷⁷

5.3.1.1. Klimatikus üdülőtelep¹⁷⁸ Nagybányán

Nagybánya és környéke a fürdőhelyeiről is ismert volt. Már a 19. század végén, felismerve e természeti értékben rejlő anyagi potenciált, meglehetősen erősítették és hirdették a város turisztikai értékeit. Ebből a célból, Palmer Kálmán szerkesztésében, 1894-ben megjelent munka is népszerűsítette többek között a város környéki kirándulóhelyeket¹⁷⁹ és fürdőket, melyek közül kiemelten hirdette Bikszád, Kővár-Füred, Bajfalu és Sztojka üdülési és rekreációs értékeit. 1933-ban Bajfalu, Bikszád, Kővárfüred, a Fokhagymási fürdő, Misztmogyorósi sósfürdők vannak megemlítve, viszont a városi fürdön kívül más nagybányai helyszínek is szerepelnek a

¹⁷³ Ügyvéd és politikus, 1922-ben a megye prefektusa, Dr. Nistor Aurel-el együtt az 1926-ban megjelent Baia Mare című, román nyelvű hetilap főszerkesztője.

¹⁷⁴ A „stațiune climatică” vagy eredeti szövegben „stațiune climaterică” román kifejezés tükörfordítása.

¹⁷⁵ Nagybánya sz. kir. rendezett tanácsú bánya városának a román megszállás előtti polgármestere.

¹⁷⁶ RNLNH 1941 (Inv. 1/nem nyilvános)

¹⁷⁷ Emlékezett vissza Dr. Ajtay Nagy Gábor az 1941 január 25-én tartott díszközgyűlésen.

¹⁷⁸ Vö. klimatikus gyógyhely meghatározása, p. 21.

¹⁷⁹ Később a festőművészek is felfedezik a kirándulóhelyek szépségét.

felsorolásban: városi strand, a Bay-kert fürdője, a Csertörő, a Ravaszpatak, a Salyámos, illetve árokfürdőket, zárt magánfürdőket (magánkertekben vagy a zúzó- és malomárokban) is megemlíti.

A város gazdasági és kulturális előmenetele szempontjából a legnagyobb változást a jelen tárgyalt periódusban üdülőteleppé nyilvánítása jelentette. Az ország egyes településeinek üdülőhelyekké nyilvánítására az 1926-ban a Hivatalos Közlönyben, a Közegészségügyi és Szociális Minisztérium által kiadott rendelet vonatkozott, amely egy ugyanabban az évben megjelent Egészségügyi Törvényen alapult, amely előírta azokat a feltételeket, amelyeknek az üdülőhelyé nyilvánítandó helyszíneknek meg kell felelniük, illetve rendelkeztek az üdülőhelyek szervezéséről is.¹⁸⁰ A 205-ös számú, 1926 szeptember 14-én a Hivatalos Közlönyben kiadott Víz- és ásványi intézmények szabályzata szerint:¹⁸¹ a klimatikus üdülőhelyeknek azon településeket nevezik, amelyek a gyógyfürdőkön kívül olyan éghajlati, azaz környezeti tényezőkkel is rendelkeznek, amelyek alkalmasak üdülési célra.

A klimatikus üdülőhely cím megszerzésének folyamatát lehetővé tette a jó állapotban levő és kellőképpen kiépített Széchényi liget, a ligetben 1922-ben megépült Wagner szanatórium és az évtizedek óta működő gőz- és kádfürdő, illetve a különböző strandok és sportpályák. Szintén jelentősen segített ezen a város földrajzi elhelyezkedése is (15. ábra). Egy 1930. május 24-én kiadott, a Közegészségügyi és Szociális Védelmi Minisztériumnak címzett közleményben a következőkkel támasztják alá a város előléptetését: Nagybánya, mely gazdag történelemmel bír, romantikus elhelyezkedésű, Románia egyik legszebb és leginkább csodálatra méltó régiójában található. A kivételes földrajzi elhelyezkedésének bemutatásán túl, a dokumentum kiemeli a város peremén található gyümölcsöskerteket, melyekben helyi gyümölcsfajták találhatóak, a Virághegy gazdag flóráját, és a Romániában szinte páratlan szépségű Ligetet. Ugyancsak itt emeli ki a város környezetének festőiségét, mely évszázadok óta nem csupán a turistákat vonzotta, hanem a festőművészeket is. Minden érv arra utal, hogy gyakorlatilag Nagybánya klimatikus üdülőtelep jellege már a múltban kialakult, mindössze annak hivatalos úton való elismerése hiányzik. Szintén ebben a dokumentumban utalnak arra, hogy a zajlik a város terv szerinti rendezése, teljes területe közvilágítással ellátott és közlekedési hálózata jó állapotú. Az országos aranybánya és a Phönix gyár semmilyen befolyásolja a város kristálytiszta vizét és levegőjét.¹⁸²

1930. július 11-én a várost „klimatikus településsé”¹⁸³ nyilvánították, amely beindította a korszerűsítés gépezetét.

A klimatikus fürdőhely helyszíne a város északi részére esett, és magába foglalta a Zazar jobb partja és a város erdeje közötti zónát.¹⁸⁴ A kijelölt helyszín elhatárolt területén a lakosokra is

¹⁸⁰ TÖKÖLYI (2009), 171.

¹⁸¹ *Regulamentul instituțiilor hidro-minerale și climatice, publicat în Monitorul Oficial nr. 205/14 septembrie 1926*, p. 3. Részletezve a szabályzat és a működési előírások: TÖKÖLYI 2009, 171-174.

¹⁸² RNLNH 1936 (F.1/Inv. 34/ 508 sz.), p. 53-54.

¹⁸³ *localitate climatică* vagy *stațiune climatică*, a Közegészségügyi és Szociális Minisztérium 41.113, 1930-ból származó határozatával, mely a Hivatalos Közlönyben 156 szám alatt volt publikálva 1930 július 16-án, p. 101.

¹⁸⁴ 4109/1930-as dokumentum alapján: „Partea întregă a malului drept al râului Săsar cuprinzând străzile: Almer, Minerilor, Piața Crucii, Sfânta Maria, Minerva, Izvorul Limpede, Artei, Pictorilor, Bolintineanu, Diana, Codrului, Ferăstrăului, Dealul Crucii, Calea Crucii, Consinzează, Câmpul Gâștelor, Parcul Regina Maria, Piața Viitorului, Parcului, Manole, Pietroasa, Alexandrescu, Ocnei, Vlad Țepeș, Grigorescu, Valea Roșie, Intre Canale, Dealul Florilor, Gheorghe Lazar, Traian Grozăvescu, Gheorghe Dima, Bay, Alba Iulia, Gheorghe Pop de Băsești, Plisei și

megannyi szabályhoz kellett igazodniuk: tilos volt a járdákon bármilyen áru vagy építkezési anyag tárolása, szintén ez vonatkozott a különböző asztalokra, kinti sütőgépekre is. Megtiltották a reklámtáblák házak homlokzatán való elhelyezését, papír és háztartásbeli hulladékok utcára, folyóvizekbe és csatornába dobását. Minden háztulajdonosnak kötelessége az udvarának napi sepregetése, illetve a háza előtti járda tisztítása, téli időszakokban a csúszásgátlás biztosítása is a tulajdonos feladata volt. Ugyanakkor betiltották az utca felőli ablakokon és erkélyeken át való porolást, ruhák kirázását, ágyneműk szellőztetését. Betiltották az utcákon való köpködést és a különböző szórólapok és hirdetések kerítésekre, oszlopokra való ragasztását. Szigorították a vendéglők, boltok és szállók higiéniai szabályzatát is. A rendelet betiltotta a főtéri élelmiszereket árusító bódékat is. A 12 oldalas szabályzat¹⁸⁵ kiterjedt a városban való közlekedésre is, tilos volt a járdákon megállni, a járművek az előírt minimális sebességgel, azaz 12 km/h-val közlekedhettek a város területén, ugyanakkor az igás állatok etetése is csak a kijelölt területen volt megengedve. Az üdülők nyugalma a város „klimatikus zónájában” a közlekedés sem zavarhatta meg: előírták a lépésben való közlekedést.

A Széchenyi liget használata is megannyi feltételhez volt kötve: a lehető legnagyobb rendet és tisztaságot kell fenntartani, tilos a füre és a virágágyásokra lépni, tilos letépni a virágokat, letörni a faágakat, ugyanakkor a padok vagy más berendezési tárgyak, illetve fatörzsek rongálása, összefirkálása is tiltott volt. A szemfényvesztést vagy bármilyen célú bilétaárulást is betiltották a park területén. A kutyasétáltatás csak szájkosárral és pórázon engedélyezett, a kerékpározás, zajongás, a „könnyű erkölcsű” hölgyek parkhasználata tiltott, a nyugágyak elhelyezése és piknikezés csak a polgármesteri hivatal által megjelölt területeken engedélyezett. Ugyancsak a szabályzatban *tiltják be a bármilyen építkezéseket a Klastromréten*, a görög katolikus temetőben, illetve a hegylábak beépítését.

Az üdülőváros cím elnyeréséért temérdek bizonyítványt kellett kiállítani, így az 1931. március 7-én kiállított, 1128-as iktatószámú bizonyítványból¹⁸⁶ megtudhatjuk, hogy a Széchenyi liget 11 ha-on terült el, útjainak kialakítása, az út menti kényelmes padok és virággruppok elsősorban a sétálókat szolgálják.

A zöldövezetek fejlesztése a '30-as években az üdülőhely címért való versengésnek köszönhető. 1931-32-ben nagy előszeretettel ültettek az utak mentén gyümölcsfákat. Az 1930-ban megszerzett cím miatt a következő évben módosításokat végeztek a városrendezési terveken is. A tervlap hiányzik a levéltári dokumentumok közül, viszont a tervezett változtatások műszaki leírása¹⁸⁷ szemlélteti azok mértékét, melyek szabad fordításban a következők: A városfejlesztés céljából a város alaprajza két részre volt osztva: maga a városmag a Zazar bal oldalán helyezkedik el, ahol a város kereskedelmi és ipari élete zajlik, itt helyezkedik el a gyártelepek zöme is. Az ipari zóna szerencsés elhelyezkedése az Igriş hegy irányából érkező szélnek köszönhető, amely megakadályozza, hogy a por és a füst a város területén rakódjon le. A város második része a Zazar jobb oldalán helyezkedik el, hegyekkel körülvéve. A város és a klimatikus negyed közötti kapcsolatot a park képezi, melynek megközelítése egy, a parkkal és a Klastromréttel párhuzamosan elhelyezkedő úton történik, amely szintén pihenésre és rekreációra

Intre văi și toate acelea cari se vor înființa pe viitor pe malul drept al râului Săsar. ” Fond 1, inv. 34, 508-as csomó/1936, p. 29.

¹⁸⁵ RNLNH 1936 (F.1/Inv. 34, 508 sz.), p. 29-40.

¹⁸⁶ uo., p. 45.

¹⁸⁷ uo., p. 46-47.

alkalmas. Az út északnyugati része négy villával van beépítve, az északkeleti részét a Virághegy által szegélyezett Klastromrét határolja. Az előzőekben leírt zóna beépítését már korábban megtiltották annak érdekében, hogy továbbra is megtarthassa klimatikus szerepét. A Virághegy alatt, a Klastromréttel való találkozásnál egy fásított út tervezendő oly szélességgel, hogy az kocsis forgalomra is alkalmas legyen, mivel a közeljövőben az üdülők kérésére a festői kitettséggel rendelkező, Virághegy déli oldalán nyári lakok kerülnek megépítésre. Ebből a célból, a Klastromrét több úttal is el lesz látva, melyek gyepvel és virágokkal lennének keretezve. A Klastromrét rendezése után következik a városi park, amely a „Parcul Regina Maria” néven (Mária Királyné Park) ismert, melynek utakkal és virággruppokkal ellátott területét hosszú évek óta szisztematikusan fenntartják. A nyugati oldalán húzódó erdő játszótérként szolgál a gyerekeknek. A virágok öntözésére alkalmas a park északi részén található mesterséges tó, amelynek vize tiszta, partját betonfalakkal kell ellátni a víz frissítése céljából. A tó fölötti részen egy fenyőfélékkel beültetett emelkedő található, amely kellemes pihenőhely, itt egy pihenésre alkalmas kátránypapírral fedett terasz lesz kialakítva.

A parkkal szemben található a hidroterápiával rendelkező Dr. Wagner szanatóriuma. A park higiénéjének megtartása érdekében a Fokhagymás patak medrét szabályozni fogják, illetve a Fokhagymás fürdőhöz vezető utat burkolattal látják el.

Egy későbbi, 1932-ből származó dokumentum szintén a Liget rendezésével és bővítésével foglalkozik. A Veresvíz utcai és környékbeli idős fák kivágását és a száraz ágak levágását írja elő, az ily módon felszabadított helyre pedig a Bányászati Igazgatóság számára tervez tennis pályát. Ezen kívül, szintén a felszabadított részt „angolkert módjára” pázsittal kívánják kialakítani, ahol a gyerekek is szabadon játszhatnak, illetve padokkal látnák el, ily módon pihenőhelynek is egyaránt használható. A Veresvíz utca felőli részen, párhuzamosan azzal pedig rózsával szegélyezett utat vágnának a parkban. A klimatikus üdülőhely fejlesztési tervére hivatkozva említi, hogy a Liget további bővítése is tervbe van véve, amelyre a legalkalmasabb terület a Klastromrét sporttelep és Liget közötti rész nyilvánul, ehhez azonban a városházának meg kell vásárolni a magántelkeket. A parkírozás a bővített területen is utak és virággruppok létesítéséből, rózsaujtetésből állna. A városi fürdő és a Szépművészeti Iskola kertjei is ápolásra szorulnak, igazi kertekké kell átalakítani azokat sövényvel, utakkal és virágokkal. A korábban felsorolt munkák nem terhelnék a városházát, az ültetések, favágások napszámosokkal, a növények meg a város saját üvegházából származnának.¹⁸⁸ 1933-ban 8 kandeláberrel bővül a Liget kivilágítása. Az 1936-os évben a városi parkok dísznövényeire és virágaira szánt összeget 45 750 lejre értékelték. 1936-ban nyugati példára fehérre festett padokat helyeztek el a főutak mentén. (TÖKÖLYI, 2009).

A húszas-harmincas évekre jellemző volt a sporttelepek létesítése is, Kolozsváron létrehozták a „Iuliu Hașeganu” egyetemi sportparkot, amely az 1936-os berlini olimpián a sportpark-kategória bronz érmese lett.¹⁸⁹ Nagybányán a '20-as években költöztették a Klastromrétre a sporttelepet, melyet a '30-as években tovább „fejlesztettek”, 1934-ben viszont a főtér átalakítása során a város polgárai is elégedetlenek voltak annak esztétikai megjelenítésével, tákolt jellegével. A korra

¹⁸⁸ RNLNH (F. 1/Inv. 1649-1946, 431 sz.), p. 3-4.

¹⁸⁹ MITREA (2000), 95-96.

ugyancsak jellemző volt a botanikus kertek létesítése, illetve a falumúzeumok alapítása: Kolozsváron 1929-ben, míg Bukarestben 1936-ban épültek meg a falumúzeumok.¹⁹⁰

5.3.1.2. Főterek dísztérré alakítása- kitekintés néhány erdélyi városra

Erdély városainak főtere hasonlóan alakult XX. század derekától, a városiasodás folyamatát viszont minden város másként élte meg, a helyi jelleg, a város polgárainak öntudatosodása leginkább a XIX. század végén, XX. század elején kristályosodott ki, mikor a város főterének kialakítása általános városesztétikai tétellé vált. (BALOGH 2001) A települési szövet a középkori városokban hasonló képet mutat, melyet a beépítési rend formált, és a történelmi fejlődés diktált. (MEGGYESI 2009). A „kerítetlen” városokat, melyek több település összeolvadásából alakultak ki, kevésbé homogén és fiatalabb térfal jellemez. A városiasodás folyamatában jelentős szerepet játszott az oktatás és kultúra fejlődése, illetve a tőkés vállalkozás fő formája, a vasútépítés, a városi civilizáció fokmérője pedig a közművesítés állapota volt. (EGYED 2002)

Erdély 25 jelentős városának¹⁹¹ főterét vizsgálva¹⁹² igazolódnak a fenti állítások, viszont konkrét korszakolás- a városok sokszínűsége miatt- nem készíthető. Általánosan azonban megállapítható, hogy a térfejlődés szempontjából vizsgált városok esetében a legizgalmasabbnak a XIX. század, illetve a századforduló bizonyult, amikor a piacfunkciót levetkőzve, fokozatos bontásokkal építésekkel és szépítésekkel alakultak Erdély városainak főterei. Megfigyelhető a '40-es évekre jellemző dísztérré alakítás (képeslapok alapján: Arad, Zilah, Sepsiszentgyörgy, Máramarossziget, Szászrégen, Dés, Marosvásárhely, Szatmárnémeti). Georges Oudard francia újságíró és történész megjegyzi 1935-ben, hogy Szatmárnémetiben a románok szokásuk szerint a kövezett teret átváltoztatták egy kertté, jelenség, mely felettébb furcsa egy olyan országban, ahol túlságosan kevés a köz- és burkolt tér.¹⁹³ Általánosan elmondható, hogy az '50-'60-as évek egységesítő olvasztótégelyében már a városok főterét a díszkert-jelleg definiálta (ez alól kivételt Brassó Tanács tere képezett, sajnos ennek Nagyszeben középkori tere, a Nagypiac is áldozatul esett), mely hagyomány fokozatosan közkertté alakította városaink főtereit.¹⁹⁴

A következőkben négy, történelmi múlttal rendelkező város főterének változástörténete kerül bemutatásra, a dióhéjban elhangzottak alapján hangsúlyozni kívánom a következő aspektusokat: a kerített- és mezővárosok főterének kialakulása időben eltér, viszont a XX. század elejéig- az adott város anyagi lehetőségeihez és arányaihoz mérve- decens képet mutatnak. A terek dísztérré alakításának első momentumát nem feltétlenül az adott város nagysága, hanem a polgárosodás folyamatának megélése képezte, homogén képet leginkább a második világháborút követő időszak történelmi mozzanatai hoztak, az erdélyi városok zömében jellemző a szoborvándorlás és a névmódosítás jelensége.

¹⁹⁰ MITREA (2000), 96.

¹⁹¹ A jelenlegi lakosok száma szerint csökkenő sorrendben: Kolozsvár, Temesvár, Brassó, Nagyvárad, Arad, Nagyszeben, Marosvásárhely, Nagybánya, Szatmárnémeti, Beszterce, Resicabánya, Gyulafehérvár, Déva, Vajdahunyad, Zilah, Sepsiszentgyörgy, Torda, Medgyes, Lugos, Csíkszereda, Máramarossziget, Petrosény, Székelyudvarhely, Dés és Szászrégen.

¹⁹² Első, Második, Harmadik Katonai Térképek, illetve korabeli képeslapok elemzésével.

¹⁹³ TOMA (2001), 47.

¹⁹⁴ Gyakran viselik a -park elnevezést az egykori főterek.

- Kolozsvár főtere

A téglalap alaprajzú teret 9 szabályos vonalvezetésű utca határolja. A főteret Erdély második legnagyobb gótikus temploma, a Szent Mihály templom, illetve a Mátyás szoboregyüttes uralja. Térfala építészeti stílusát a klasszicista, kora klasszicista, eklektikus, barokk-rokokó jellemzi, sok esetben reneszánsz alapokra építkezve.

A XV. században vásártartás színhelye volt, majd a XVI. században- a vásár és szakrális funkciók elválasztása érdekében, a cintermet kőfallal kerítették be. A kőfal külső feléhez építették a különböző, korabeli képeslapokon is ábrázolt bódékat, épületeket. A térfalak módosulása, átépítése a tűzvédeknek köszönhető, döntő módon azonban a XIX. század polgárosodása és technikai vívmányai alakítottak a városképen, melynek szellemi előkészítője a Bölöni Farkas Sándor által kezdeményezett Kaszinó alapítása volt. A XIX. század végi Kolozsvár jelentős fejlődést mutatott az 50 évvel korábbi képéhez viszonyítva, mégis az utcák, járdák, uszodák, piacok, éttermek stb. nem feleltek meg teljesen a kor kívánalmainak, így a köztisztaság szintjét továbbra is emelni kellett (EGYED 2001). Balogh Ferenc szerint az 1872-ben megépített Ferenc József Tudományegyetem - a kimagasló szellemi értéken túl- indirekt módon hozzájárult a piactér dísztérré alakításához. A templom körüli épületek lebontását 1890-ben kezdték¹⁹⁵el, néhány évvel később megépült a főtéren a csatornarendszer, bevezették az ivóvizet, üzembe helyezték a közvilágítást. Egykoron a főteret a Karolina-oszlop (1831-1898) díszítette¹⁹⁶, majd az 1902-ben felavatott Mátyás szoboregyüttes határozta meg a főtér hangulatát. Említésre méltó a szobor és az elhelyezésekor létező épületek magasságának viszonya, annak térbeli elhelyezése, ugyanis Mátyás király tekintete a tetőmagasságok fölé emelkedik, szimbolikusan uralva a teret.¹⁹⁷ A szobor olyannyira meghatározza a teret, hogy már 1903-ban a Mátyás király-tér nevet kapja (KELEMEN 1903). Érdekes a főtér elnevezése: az egykori neve Nagypiac vagy Piac tér, majd hivatalosan 1869-től a Főtér nevet viseli, a századfordulón már a korábban említett Mátyás király-tere elnevezést kapja, a két világháború között, és 1991-től Egyesülés tere, míg közben Szabadság tér nevet is viselte (GAAL et al. 1992), jelenlegi hivatalos elnevezése a Piața Unirii, azaz Egyesülés tér, viszont a magyar ajkú lakosság Főtér-nek ismeri, nevezi. (18. ábra)

1921-1940 között a főtér újabb szoborral „gazdagodott”, a Mátyás szoborcsoporttal szemben, kissé ferdén a Capitolium anyafarkas szobrát helyezték el. A szobrot a második világháború után előbb a Farkas utcába, majd a Deák Ferenc utca főtéri torkolatába helyezték. (BALOGH 2001).

A két világháború között a főtér térfalait alkotó épületek földszintjein található üzlethelyiségeknek fából készült, előreugró kirakataik voltak, melyeket az 1960-as években bontottak le, kiszabadítva az épülethomlokzatokat.

¹⁹⁵ A templom kiszabadítása céljából már korábban, az 1850-es években elindult a polgári mozgalom. (BALOGH 2001)

¹⁹⁶ Az Óvárba, a Múzeum térre költöztették, jelenleg is ott látható.

¹⁹⁷ A főtér használatával és dísztérré alakításával kapcsolatosan lásd a 24. oldalt.

- Székelyudvarhely főtere

Kezdetben a Nagy-Küküllő bal partján terjeszkedő város idővel egybeolvadt a szomszédságában lévő kis településekkel, így a város szövetét a kevésbé tervszerű fejlesztés jellemzi. Főterének mai arculata a XIX. században alakult ki.

A város élénk kereskedelmi élete és iskolaváros címe ellenére szerény gazdasági erő jellemezte. A központi piactere, az Alsó Piac tér- a heti és országos vásárok színtere már a XIV-XVI. századokban Udvarhely legmozgalmasabb pontja volt, ugyanakkor a történelmi városmagot is a piactér és környéke alkotja. A város erőteljesen a XVIII. századtól kezdődően fejlődött, a főbb közlekedési utak mentén.

1836-ban csupán 2-3 díszes épülete volt a főtéren (VOFKORI 1998), viszont a század folyamán a polgárosodás folyamatának köszönhetően egyre nőtt a köz- és művelődési épületek, illetve a lakóházak száma, mely épületek napjainkban is a város arculatának meghatározó elemei. Vofkori György munkájában részletesen bemutatja és korabeli fényképekkel szemlélteti a város és főtér fejlődéstörténetét. A munkájában közölt archív felvételek által megelevenedik Udvarhely piacának XIX. századi hangulata- vásári bódék, szekeresek, gubacskővel kirakott tér, zsindefedeles kút. A teret uraló, 1897-ben felavatott, a millennium alkalmából építtetett új megyeház sokáig nem érvényesült a tér közepén (megyeház előtt) lévő tímár-, szűcs-, mészáros- és fazekas céhek épületei miatt. Az említett épületek kényes bontási ügye két évtizeden át húzódott, megoldást egy 1916-os tűzvész kínált, ekkor leégtek a piaci épületek, illetve az 1918-ban lebontott régi városházával eltűntek a középkort idéző épületek is. (VOFKORI 1998)

A főteret díszítő millenniumi emlékoszlopot 1897-ben avatták fel, az 1900-as évek elején fákkal díszítették, sorsa hasonló megannyi emlékművel: első világháborút követő hatalomváltás lebontatta. A felszabadított főteret a '20-as években dísztérré alakították, a centrális parkosítás mérete aránytalanul kicsi, de a geometrikus formavilág és gondos szőnyegágyak kialakítása kertész munkájára vallanak. 1930-ban a barátok temploma előtt cementezett piacot alakított ki a város. (VOFKORI 1998) A '40-es években a dísztérré padokat helyeztek el, a kor igényének megfelelően tették divatossá. (19. ábra)

- Szatmárnémeti főtere

A szabálytalan négyszög alakú teret a XVII. századból származó térképek még üres piactérként ábrázolták, a Második Katonai Felmérés viszont egységesebb térfallal rendelkező piacteret mutat. A tér rendezését már 1808-ban kezdték, kezdetben faburkolattal, melyet később felváltott a kőburkolat. (IEGAR et al., 2009) Ekkor a tér domináns épülete a barokk városháza, később a római katolikus székesegyház, vagy Nagytemplom volt, mely 1830-1837 között épült Hild József tervei nyomán, a részben barokk templom elődjének átépítésével. A főtér épületeinek zömét szintén a XIX. században építették.

A tér arculatát jelentősen megváltoztatta a Pannónia Szálló (ma Dacia Szálló), mely a régi törvényszéki épület helyén épült 1902-ben. A Bálint Zoltán és Jámbor Ferenc bécsi műépítészeti versenyen díjazott terve alapján készült hotelt, Erdély legszebb szecessziós alkotásaként tartják számon.

A XX. század elején keltezett képeslapokon azt látjuk, hogy a Deák tér vásároknak adott helyet, viszont fásítással megszabták annak szerkezetét: fasor vezetett a Pannónia Szállóhoz, illetve a Nagytemplomhoz, a téren a feltehetően gömbakácok körül rögtönzött padok voltak. Ekkor már a főtéren állt Kőlcsey Ferenc mellszobra (1864-ben állították), melyet kovácsoltvas kerítéssel különítették el a piactértől. Szintén képeslapok mutatják, hogy a '30-as években a főteret, megfosztva piaci hangulatától, impozáns díszterré alakították, melyet a '60-as évekre már közkertté alakítottak, főtér jellegét fizikálisan is megszüntetve. (20. ábra)

Szatmárnémetiben a szoborvándorlás Nagybánya esetéhez hasonló: a két világháború között, 1936-ban Vasile Lucaciu¹⁹⁸ szobra került a díszterre (időközben a Kőlcsey Ferenc szobrát a Lánchos templom elé költöztették). 1940-ben a szobrot eltávolították, majd a második világháború után a Szovjet Katona emlékművet állították a térre, 1990-ben visszaállították Vasile Lucaciu szobrát eredeti helyére.

Szatmárnémeti főtere is megannyi névváltoztatáson esett át: a XIX. században Nagypiac, 1833-tól Deák tér, 1918 után a Victoriei, azaz Győzelem tér néven ismert. 1937-ben két részre osztva Piața I. C. Brătianu és Regele Carol II. volt hivatalos elnevezése, majd 1940-1944. között Horthy Miklós, 1946 után Piața Libertății és Piața Stalin elnevezések váltogatták egymást (IEGAR et al., 2009) jelenleg a régi főtér hivatalos elnevezése a Piața Libertății (Szabadság tér).

- Marosvásárhely főtere

Középkori nevén Székelyvásárhely, a székelység fontos kulturális központja. Főtere a vár nyugati részén alakult ki, térszerkezete és egységes térfalai a második katonai térképen jelennek meg.

A főtér a XVIII. század folyamán alakult ki, a város fejlődését pozitívan befolyásolta a század közepén Medgyesről Marosvásárhelyre költöztetett Királyi Tábla, melynek köszönhetően megindult a nemesek főtéri építkezése. 1772-ben a főtér közepén megépült az új városháza.

A XIX. században a főteret kövezték, vásártérként a régi városháza mögötti részt használták. Az 1867-es kiegyezés után ismét fejlődési hullám söpört végig a városon, a főtér jellegében és hangulatában is átalakult. A városházát lebontották, így kialakult a morfológiailag egy hossz tengelyes, orsó alakú, de a főút kiszélesítéseként is leírható tér. A Nagypiacot 1822-től már díszítette Bodor Péter mester híres zenélő kútja, viszont a század végére már a kút mellett el volt helyezve a Kossuth-szobor, vele szemben pedig a Bem-szobor.

A XX. században Marosvásárhely, Bernády György polgármester munkájának köszönhetően, látványosan fejlődött, kis vidéki városból nagyvárossá nőtte ki magát. A főtér sétatér jelleget kapott, melyet- egy 1915-ből származó képeslap szerint- centrálisan elhelyezkedő, szigetszerű területet padokkal rendeztek be, szőnyegággal díszítettek és a kor divatja alapján gömbkoronájú fákkal határolták. (21. ábra)

A második világháború utáni időszak szomorú mozzanataiból néhány: a Köllő Miklós által 1899-ben készített Kossuth Lajos-szobor eltávolítása 1919-ben, az 1880-ban felavatott, Huszár Adolf munkáját dicsérő Bem-szobor megrongálása és ledöntése. A főtéren időközben

¹⁹⁸ A dualizmus idejében az erdélyi románok jogaiért harcoló jelentős politikai és kulturális személyiség.

megsokszorozódott árusító bódékat és színeket átköltöztetik a mellékutcákba. (SEBESTYÉN szerk. 2011)

A második világháború végéig már Marosvásárhely főtere is uniformizálódott, elhelyezték az Avram Iancu-szobrot, és az Ismeretlen Katona-szobrát. Napjainkban a Piața Trandafirilor azaz Rózsák tere nevet viseli.

5.3.1.3. Nagybánya főterének dísztérré alakítása

A városi szabadterek átalakításának sorából a Főtér sem hiányozhatott¹⁹⁹. Míg az 1932. december 5-én kiadott hirdetményben a következő évre 5 országos vásár²⁰⁰ tartását tervezték, 1934-től már elkezdik a Főtér fejlődéstörténetében először annak dísztérré való alakítását. (16. ábra)

1934-ben homokborítást kap a főtéri park, a dísztérré alakított főtérre ismét el szeretnék volna helyezni az egykori főtér kőkútját, viszont az- bár műemléki értéke közismert volt, eltűnt.²⁰¹

A főtér parkosítási munkálatait 1934-ben kezdték²⁰² el, a tervezett növényanyaghoz árajánlatot márciusban a nagyenyedi Ambrosi és Fischer, Huber Adalbert temesvári kertésztől, a tordai Erdészeti Körzettől és a Szatmárnémeti Berta kertésztől kértek.²⁰³ A parkosítás ideiglenes bizottságának áprilisban megfogalmazott határozatából²⁰⁴ kiderül, hogy a terveket nem szakember, hanem a hivatal munkatársai készítették²⁰⁵. A korábbi megállapítást támasztja alá az a kijelentés is, szabad fordításban „Figyelembe véve a szakértő lakosság véleményét, akik azt a javaslatot tették, hogy a park ezüst *Acer negundo* és arany *Acer n. variegatis* díszfákkal legyen szegélyezve...” továbbá a park gyepes részeire is ajánlottak törpe, illetve kisebb termetű díszfák csoportos ültetését. Tehát rögtönzött, gyors ütemű tervezésről lehetett szó, melynek alapjául más városokban kialakult díszterei mintája, ízlésvilága szolgált.

A szükséges növényanyagot a nagyenyedi Ambrosi és Fischer cégtől (6400 lej értékben), egy szatmári kertészből (3000 lej értékben), a *Canna* sp. és puszpángot (4000 lej értékben) pedig a környékbeli kertészetektől és kertészekről szereztek be.

A parkosítás megosztotta a nagybányai polgárok véleményét. Míg a város polgárainak zöme örömmel fogadta a változást, addig a kereskedők ellenezték a főtér parkosítását éppen az eddigi, piactér funkció megszűnése miatt. Ezt hűen tükrözi egy 1934. február 26-án a Nagybányai Kereskedők és fiatal kereskedők Köre által benyújtott kérelem, melyben a következők állnak (a szerző fordításával): „... amennyiben lehetséges eltüntetni a parkot, vagy amennyiben szükséges

¹⁹⁹ A Főtér XIX. századi arculata és fejlődéstörténetét vö. az 5.2.1.2. alfejezettel.

²⁰⁰ Vízkereszt-i vásár (jan. 30-31), Böjti vásár (márc. 20-21), Úrnapi vásár (június 19-20), Nyári vásár (aug. 21-22) és Őszi vásár (nov. 13-14)

²⁰¹ Feltételezések alapján több magánszemély is eltulajdonította annak részeit, esetleg házának építésénél hasznosította. 1934. április 24-én elrendelték a kőkút elemeinek felkutatását, majd annak ismételt felállítását.

²⁰² A tervezésével és a növényanyag részleges beszerzésével egy évvel korábban már foglalkoztak. RNLNH (F.1/Inv. 1649-1946, 431 sz.), p. 28-as számú, 1934-ben keltezett dokumentuma utal a nagyenyedi Ambrosi és Fischer kertésztől 1933-ban rendelt növények pótlására.

²⁰³ RNLNH (F.1/Inv. 1649-1946, 431 sz.), p. 33

²⁰⁴ uo., p. 34

²⁰⁵ Idézve „*Se ordonă plantarea parcului din Piața Unirii conform planului compus de biroul bunurilor.*”

annak létesítése, akkor kérnék annak méretét 6-8 m-rel, a park belső fele irányában kisebbre építeni, annak érdekében, hogy továbbra is a heti vásárokat meg lehessen tartani...”. Kérésüket a következőkkel támasztották alá: „...a főtéri kereskedők a heti vásárok híján sokat vesztenek...Nem hiányzik ez a park, mivel a Főtértől néhány percnnyire az ember a gyönyörű Mindenható által összekovácsolt parkba érkezik, amely meg van gyalázva a sportaréna szörnyű kerítésével és gyakori pokoli lármájával, amely nem lenne megengedett az okból kifolyólag sem, hogy a szomszédságában temető van.” Ehelyett a következőt javasolja: „...ott van a cinterem, a mely egykoron is kellemes, hűvös és pihenő hely volt a város szívében, a Főtér szomszédságában. Oda kellene költöztetni a parkot és pótolni kellene az elpusztult idős fákat, mivel a megfelelő fenntartással igazán a város díszé lehetne, amíg a jelenlegi állapotában siralmas kinézete van.” A kérelem további részében kéri a Főtér kövezését „kockakövel”, a középre elhelyezkedő szökőkúttal pedig vissza lehetne a régi piactér funkciót állítani. A rend és tisztaság érdekében kizárni „azokat az árukat, amelyek a kocsiról vannak értékesítve, mint például a széna, zsindely és mész”. A második világháború előtti dokumentumok megerősítik azt a tényt, miszerint a közterületek fejlesztése nem magán-, hanem közügy. A város polgárai intenzíven részt vettek az annak arculatát befolyásoló beavatkozások megvitatásában, hangot adtak a véleményeiknek, összefogásukkal sikerült például évtizedeken át megmenteni a Klastromrétet a beépítésektől. (17. ábra)

1938-39-ben a város próbálkozik a klimatikus üdülőtelep jóváhagyására a téli időszakra is, viszont kérésüket, a többszörös próbálkozás és indoklás ellenére, elutasították.²⁰⁶

A város látogatottsága 1930-39 között nő, bár ez részben a megannyi kedvezménynek volt köszönhető. Az országban ez idő tájt nagy számú és változatos kínálattal rendelkező üdülőhelyek léteztek.²⁰⁷ A hullámozó teljesítményről olvashatunk egy 1934-es kérelemben is, ahol az '30-as évek elején jóváhagyott üdülőknek járó 50%-os árengedményt kéri újból a Román Államvasutak (C.F.R. vasúttársaság) vonalaira.²⁰⁸ Az 1935-ből származó, minisztériumnak címzett kérés viszont jelzi azt, hogy az elmaradt árajánlatok miatt egyre csökken az idegen és külföldi turisták száma.²⁰⁹

1934 februárjában Mikola András festőművész²¹⁰ felveti a polgármesternek címzett indítványában az üdülőváros szépségét hirdető broszúrák készítését. Későbbi dokumentumok alapján már árajánlatokat kér a kolozsvári Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézettől, és a nagyváradi Sonnenfeld Grafikai Műintézet Részvénytársaságtól egy 16 oldalas, Nagybánya

²⁰⁶ Részletesen tárgyalja TÓKÓLYI (2009), 206-214.

²⁰⁷ Az 1936-ból származó 3 nyelvű (román, német és magyar) „Belföldi fürdők és üdülőhelyek Utmutatója” alapján Nagybánya olyan fürdőkkel vetekedett, mint Bázna, Herkulesfürdő, Bibarczfalva, Bikszád, Borszék, Felek, Brassó, Busteni, Buziásfürdő, Törösvár, Constanta, Rónaszék, Kolozs, Kovászna, Félixfürdő, Algyógy, Kászonyakabfalva, Görgény Sóakna, Csík-Zsögöd, Gyilkostó, Lippafüred, Málnásfürdő, Menyházafürdő, Mamaia, Désakna, Vizakna, Marosújvár, Akna-Sugatag, Predeal, Sinaia, Szamosfalva, Szováta, Maroshévíz, Torda, Tusnádfürdő, Dornavátra, Előpatak, Zajzon és még számos más település. p. 122-127. Viszont egy 1931-ből származó szórólap is összesen 139 üdülésre alkalmas települést sorol fel. RNLNH 1936 (F.1/Inv. 34, 508 sz.), p. 352.

²⁰⁸ RNLNH 1936 (F.1/Inv. 34, 508 sz.), p. 101.

²⁰⁹ uo., p. 63.

²¹⁰ A klimatikus üdülőhely megvitatása céljából meghívott tagok névsorában jelen van Krizsán János (a dokumentumban Krijan Ioan néven) festőművész is, illetve Mikola András, polgármester kisegítőként szerepel. RNLNH 1936 (F.1/Inv. 34, 508 sz.), p. 91.

városának idegenforgalmát népszerűsítő reklámanyag nyomtatásához, majd később 4000 lej értékű összeg jóváhagyását kéri a reklámanyag nyomtatására.²¹¹

A város által működtetett mozi, amely a színház termében volt berendezve, nagy hasznot hozott a város pénztárába, mindazonáltal a két intézmény közös épületben való működtetése fennakadásokat és bevétel kimaradásokat okozott.

1936-ban a város főként esős időben felgyűlt sár elhordásával küszködik (majd egy évtizede már), mely akadályozza a közlekedést. A főtérre burkolják, ezért a vásári sátrakat oly módon kellett elhelyezni, hogy a munkálatokat ne akadályozzák. Furcsa kettőssége a nagybányai főtérnek: bár próbálkoznak a nyugati mintával, nem képesek elszakadni a vásártartás hagyományától.

A harmincas években a „Ganz” cég által kiadott villanyszámlák alapján a következő helyszínek tartoztak a polgármesteri hivatalhoz: polgármesteri hivatal épülete, faraktár, a városi vágóhíd, mozdony, szakiskola, gőzfürdő, kismalom, a városi múzeum, mozi és annak előcsarnoka, a városi gőzfürdő motorja, a tűzoltóság, a vám épülete, István toronyi őrség, a vízvezetékek műhelye.

A vízvezetékek bővítése mindig a város növekedésére utal, így történt ez 1937-ben is. Elkezdik a város utcáinak burkolását, Blidar-i, fokhagymásvölgyi és zazari zúzalékkal.²¹²

1936 őszen célul tűzték ki a főtéri gesztenyefák kicserélését. A fagy beállta miatt a munkálatokat 1937-ben hajtották végre. Új fasort telepítettek úgy a főtérre, mint az utakra.

Az kapitalista városépítést a szabadterek spekulációja jellemezte a területek maximális kihasználása és beépítése érdekében. Ilyen módon a védtelen területek, vagyis a zöldfelületek estek leggyakrabban áldozatul, tömegesen tarolták azokat. Emellé társult a rohamosan növekedő nagyvárosok polgárai számára biztosítandó, megfelelő minőségű (egészségügyi és esztétikai) közterület létesítés iránt mutatott közöny. (RICÁ 1958) A két világháború között épült ki például a Klastromrét és Széchényi liget közötti utca is.²¹³

1937 szeptemberében a Nagybányai Román Ortodox Parókia területet kér a főtéren, templomépítés céljából. Ugyancsak ekkor, 6423 iktatószám alatt a Nagybányai Román Görög Katolikus Parókia szintén a főtéren kér területet, templomépítés céljából. Ekkor a főtér már parkosítva volt. Szintén ez ügy kapcsán jegyzik meg²¹⁴ azt is, hogy a főtér parkosítását, azaz díszterré váló alakítását gondos tervezés előzte meg, ugyanakkor a piactér átalakításával megkezdődtek a város modernizálását elősegítő építkezési munkálatok, mely fejlesztések segítségével a város hamarosan megfelel egy, az ország határán lévő város nemzeti érdekeinek.

²¹¹RNLNH 1936 (F. 1/ Inv. 34, 508 sz.), p. 88-91.

²¹²Szintén ebben az évben már aszfaltburkolata volt a főtérnek, ez a burkolat kopásával és fenntartásával kapcsolatos szabályzatból derült ki, mely betiltja a Ștefan Vodă (István Király Szálló) elé érkező- hosszú út során felforrósodó kerekű autóbuszok megállását és a 700 kg-nál nagyobb rakományú kocsik főtéren át való közlekedését, illetve az István Király Szálló előtti autóbuszok parkolását.

²¹³ „Míg a múlt század második felétől, 1886-tól csak a Molcsányi ház (később képzőművészeti és zenei líceum épülete) állott a Liget és Klastromrét közötti parcellán, a két világháború között a Herceg és Kaba villák megépítésével utcává növekedett a beépített terület” (MURÁDIN 1990, 44)

²¹⁴ RNLNH 1937 (F. 1/Inv. 283,1547 sz.) p. 1135-1136.

A főtérré való építkezés megtiltásakor azzal érvel a tanács, hogy a tér elveszítené **központ** jellegét, ugyanakkor a 30-as években országsszerte megkezdődött a főterek dísztérré alakítása. Mindkét kérést a tanács határozottan elutasította, viszont mivel a nemzeti és helyi értékek megkövetelték a nemzeti templomok építését, így a két felekezet templomépítési kérelmére megoldásként a következőket javasolta a tanács: az ortodox templom számára a Deák teret (egykori Cintermet), míg a görög katolikus templom számára a Veresvíz és Fokhagymás völgye által közrezárt Steinfeld Albert-féle telket ajánlotta.²¹⁵

5.3.1.4. Liget és Klastrommező

Mint ahogy korábban említettem, a Klastrommező mindig a beépítések célpontjába került, amit ideális elhelyezkedésének köszönhet. 1934-ben a gazdasági válságból kilábalt városban nőtt az újjgazdagok száma, így beindult az építkezés. Az újonnan építendő tiszteli telep és villasorok helyszínéül a Klastrommezőt jelölték ki. Az egykori földreform²¹⁶ törvényének interpretálásával próbálták kisajátítással megkaparintani a város legszebb, elsősorban a Klastrommezőt és a körülötte lévő szabadtereket. Az áruba bocsátott telkek bejegyzése a 2565/1934-es iktatószámával történt. A tulajdonosok tiltakozása és az ennyire nyilvánvaló telekspekuláció az Igazságügy Minisztériumig is eljutott, végül 1934 decemberében a Szatmári törvényszék a végzést megsemmisíti, és elrendeli a kisajátítási bejegyzések telekkönyvből való törlését. (MURÁDIN 1990) A Klastrommező beépítésének kálváriáját *A Klastromrét pere* címmel dolgozta fel Murádin Jenő, a beépítés elleni tiltakozás és pereskedések sorozata a város fejlődéstörténetének legszebb példáját nyújtja arról, hogy a polgárok és a sajtó összefogása milyen erőt jelentett a város szabadterének megtartásában. „*Mozgalom a tájgyilkosság ellen. Védői olyan festői tájegység megóvását követelték, ami a város történelmi múltjának is momentuma volt.*”²¹⁷

1929-ben a városi mérnöki hivatal szépészeti referense több munkálattal is elvégzett a Ligetben: padokat javítottak meg, a református temető mellett új hidat építettek, restaurálták a zenepavilont és egy kis parkot létesítettek a Molcsányi villa előtt. Ugyanakkor panaszt is megfogalmaznak a vendégekkel kapcsolatban, bár a városháza megengedte a lövölde melletti gyepes rész napfürdőzésre való használatát, mégis nem csupán a kijelölt helyszíneket használták erre a célra. A liget teljes területén tilos volt a gyepre lépni, azon átgázolni, esetleg a dróthuzalokat kikerülni. A szabálytalanságokat és kihágásokat a rendőrség szigorúan büntette „*Hangsúlyozottan és itthoni megértéssel kérjük a rendőrséget a további szigorú ellenőrzésre és a legszigorúbb büntetések kivetésére- még a nyaralókkal szemben is. Nem baj az, ha elmondják, majd otthon, hogy Nagybánya városa nem engedte meg nekik, hogy übermenschek által is sokszor megcsodált ligetét ócskasornak vagy szemétdombnak tekintsék...*”²¹⁸

1931-ben a ligetet rendezik, öntözőkocsik is vannak, tisztítják a vízvezetékeket, az aszfalt járdákat újítják, a lapos kövel burkolt járdák is felújítás alatt vannak, bár a kirándulóhelyekre és

²¹⁵ A kijelölt helyszíneken megépült mindkét templom.

²¹⁶ 1921-es, első földreform

²¹⁷ MURÁDIN (1990), 44.

²¹⁸ Nagybánya, 1929 augusztus 4/ 31 sz. 1

ligetre is sokat költött a város, az idegenforgalom megcsappant, a városháza próbálja a viszontagságos évtizedek lemaradását pótolni.²¹⁹

Továbbra is voltak bálók, de általában a munkásosztály számára rendezték azokat. SCB sportklub bálja és atlétikai versenye, de a szabad festőiskola is invitált 1929-ben ligeti nyári mulatságra, melynek bevételét a művész iskola fenntartására szánták. 1937-ben templomépítésre való gyűjtés céljából ünnepélyt szerveztek a Ligetben. A város kikötéseiből megtudhatjuk, hogy az ünnepély megrendezését csakis a fákkal borított részen engedélyezi, s a Liget növényei épségéről is a szervezők felelnek. Ugyancsak 1937-ben a Tricolor Sportolók Egyesülete is igényt tartott a Ligetre ünnepély megszervezése céljából, számukra a park Veresvíz, Vendéglő, a fenyő rondó és a gyertyán fasor környékét szabta ki a tanács a szervezésre, ugyanakkor megtiltotta a sátrak fákhoz való rögzítését, fába szegek verését, vagy azok faragását, a szervezőknek kell vállalniuk a felelősséget a park növényeinek és berendezési tárgyainak épségéért.

Az általánosan feszült légkört véli szemléltetni Löbl Albert szatmári fényképész 1937-ben megfogalmazott kérésében²²⁰, melyet a városházához intéz Nagybányát megörökítő fényképek készítésére. Ekkor derül ki, hogy a város fürdőin, parkjaiban csak jóváhagyott kéréssel lehet fényképezni, azzal a kikötéssel, hogy a hivatal konkrétan meghatározza a megörökítendő zónákat. Mivel a Löbl úr által kért helyszíneken (kivételt képezve Fokhagymás völgye) már jóváhagytak egy ugyanolyan Leica típusú fényképezőgéppel való fotózást, így a kérést elutasították.

5.3.1.5. Városfejlődés

Az 1940. augusztus 30-án kihirdetett német–olasz második bécsi döntés Erdély északi és keleti részét (43 492 km²) Magyarországhoz csatolta, de a döntés sem etnikailag sem gazdaságilag nem volt megalapozva. Gazdaságilag szoros egységet vágtak ketté az új határ kijelölésével, városok kerültek ki hagyományos környezetükből, hatalmas közlekedési nehézségek teremtődtek. Magyarországhoz olyan, többségében román anyanyelvű megyék kerültek, mint Máramaros vagy Beszterce-Naszód.²²¹

1940. szeptember 7-én bevonult Nagybányára a magyar honvédsereg, melyet nagy ünnepléssel fogadtak. A polgármester és közgyűlés javaslatára²²² Vitéz Nagybányai Horthy Miklós Kormányzó Úr részére a 22 esztendő megszorításból való felszabadításért 1940-ben köszönő táviratot küld.²²³

²¹⁹ *Nagybánya*, 1931 augusztus 30/ 35 sz. 1.

²²⁰ RNLNH 1937 (F. 1/Inv. 283, 1547 sz.), p. 586.

²²¹ SZÁSZ (szerk.) 1986, 1754-1755.

²²² Megtörténik a város főbb tisztviselőinek ideiglenes kinevezése. (főmérnök: Závory Béla, kertész: Havasi Flórián, kertész segéd: Lörincz Antal) Kiss Károly festőművész a képviselőtestület tagja. A '40-es évek szoborbizottság, illetve városrendezési bizottság tagjaként szerepelnek Kiss Károly mellett Krizsán János és Mikola András festőművészek is.

²²³ Dr. Gróf Teleki Pál m. kir. miniszterelnök és Muzsik Zoltán honvédezeredezes Nagybánya díszpolgárává való választása. Ugyanakkor Krizsán Jánosné Csíkos Antónia festőnő által megfestett Muzsik Zoltán portréjának a városháza tanácstermében ünnepélyes elhelyezésére is sor került.

A román közigazgatási törvény alapján csak a város területén csak azon telkeket lehetett felparcellázni, akik a nyitandó új utcákba a villanyt, vizet, csatornázást bevezetik és a járdát is elkészítik. Természetesen ilyen feltételek mellett nem voltak parcellázások. 1941-től ismételtén újra megindultak az utcák rendezései.

1941-ben a Nagybánya Szabad Királyi Megyei Város Polgármesteri Hivatalában új közalkalmazottak kerülnek kinevezésre. A város főmérnöke Závory Béla, nagybányai lakos lett. A közmunka bizottság az építészeti, szépészeti, vízrendészeti, útfenntartási és villanyvilágítási ügyekre is kinevezett szakembereket.

A *Városépítés, utcák, terek gondozása* alatt megnyitásra kerülne a Szilágyi Erzsébet és Kispénzverő utca, illetve a Karcsu utcában kisajátítások árán, a Világ Károly tér megnyitását tervezték, míg, az Arany János és Tóköz utcák Postarét utcában lévő magánbirtokok megvásárlásával a korábban említett két utca esetleges egybekötését is megoldanák. Ugyanakkor városfejlesztési terv készítését is indítványozzák. Ugyanitt derül ki az is, hogy a város területén üres telkek már alig vannak. Az új makadám utak létesítésének tervét a makadám és aszfalt utakra változtatják, mert a jövő anyaga, bár drága, mégiscsak az aszfalt. Továbbá gyalogjárók burkolása és folyókák elkészítése is tervbe volt véve. A tervezett munkálatok közül néhányat szeretnék részletesebben bemutatni:

- Haladéktalanul rendezésre szorul a Várárok, Cigány és Rákos patak kérdése, mivel nem engedhető meg az, hogy nagy esőzések esetében a Rákos patak vize a Porondos és Arany János utcákon keresztül a Rákóczi Ferenc térre folyjon, a parkban (főtéri díszter) és magántulajdonokban nagy kárt okozva. A Várárok is hasonlóan viselkedik, az állomás előtt okozva károkat.
- A vízpartok szabályozása körében felvetődött a Rákos patak Phönix gyártelep irányából a Zazarba való vezetése, új csatorna építése, illetve a Fokhagymás patak medre és hídja is javításokra szorul. Ekkor vetődik fel az a sok éven át tartó probléma miszerint a Zazarba, és más, városon átfolyó vizekbe vezetik bele fertőző szennyvizüket a kincstár (Phönix gyár haszonbérője) és más magánvállalkozók.
- A Bányagazgatóság a Zazar partfelőli szakaszát rendezi: 2,5 m magasságban, 100 m hosszban, hasított tölgyfából és hasított tölgyfa borítással, a borítatlanul maradt partszakaszt meg begyepesítik.
- A cintermi elemi iskola bekerítése, amelyet minisztériumi rendelet írt elő, vitát váltott ki. Összesen 3 kerítésterv született, kettőt Závory Béla főmérnök készített (egyik faléces, másik vas, illetve dróthálós), a harmadik tervet Kiss Károly festőművész készítette, ez tömör falú, barokk stílusú, miként a templom kerítése. A kerítés megépítése azért is volt fontos, mert az állam gimnáziumot szeretne itt építeni, a kerítés meg a beruházás útjában állna. A többség végül a drótkerítés mellett döntött a Kiss Károly tervén látható oszlopokkal, így a polgármester kimondta a cinterem polgári leány-, illetve elemi népiskola- cinterem felőli kerítésének ciklopkövekből tömören épített alsófalu, drótkerítés- Kiss Károly tervei szerinti oszlopokkal való megépítését, mely a szomszédos római katolikus templommal összhangban áll majd.

- Az állatvásár terének szűkebbre szabása, annak a város felé eső 1/3-ának leválasztása s a megmaradt rész körülkerítése és a belső részek új, fából készült kerítésekkel való ellátása szintén a tervek között szerepel. A főmérnököt utasítják a munkálatok mielőbbi megkezdésére, mivel fennáll a veszélye annak, hogy kerítések híján az országos júniusi vásár megrendezését a felettes hatóságok betiltják.
- A ligeti vendéglőt, illetve a ligeti teniszpályákat is ismételten bérbe adják, ez utóbbit a Nagybányai Tenisz Klubnak.
- Megszavazták a Fokhagymás völgyben levő kőbánya megnyitását azzal a feltétellel, hogy a megnyitáshoz szükséges bányahatósági és egyéb engedélyek legyenek megszerelve, illetve a Fokhagymás útnak a kőbányától a Liget mellett a városba vezető szakasza legyen rendbehozva, a kirándulók és a város polgárai részére gyalogutat is létesítsenek.
- Szükségessé vált a Szent Miklós Téren nyilvános illemhely létesítése, és a tér környezetének rendezése, Heininger Károly helybeli építőmester vezetésével a munkálatoknak 1941. augusztus 1-jéig el kellett készülniük. Szintén a Szent Miklós téri árusító sátrak eddigi helyének és jellegének megszüntetése, és a mérnöki hivatal egységes terve szerinti új helyszínek kijelölése is szükségessé vált.
- A városvezetésnek foglalkoznia kellett a hetivásárok és ócskapiac iskola előtti téren való betiltásáról, azoknak a városi vásárvámkezelőség által megválasztandó helyre való áthelyezéséről, illetve szintén az ő feladatuk lesz az is, hogy szekerek ne álljanak az iskola kerítése mellett, az iskola előtti tér legyen felszabadítva.
- Új tér kialakítása, rendezése volt tervbe véve: a Gellért és Kossuth Lajos utcák metszéspontjánál, mely ekkor már Szendy tér nevet viselte. Az új tér már szerepelt az 1940. szeptember 11-én készített Nagybánya Szabad Kir. R.T. Város Átnézeti Térképén, Závory Béla tervezésében.

Az 1942. október 29-én keltezett jegyzőkönyvből kiderül, hogy a város szabályozásával kapcsolatos közlekedési kérdések tárgyában helyi szemlét tartottak, melyen képviselve volt a M. kir. Kereskedelem- és Közlekedésügyi, a Honvédelmi, az Iparügyi Minisztérium is, illetve Szatmár megye, a m. kir. Államvasutak igazgatója is. A nagy mértékű megvitatott beavatkozások között elsőnek a vasúti közlekedés szerepelt, amely a nagybányai vasút jelentős bővítéséből állt. Az állomás nyugati irányú meghosszabbítását (mintegy 500 m hosszan), a vontatótelep, rakodótelep kibővítését és egy személyzeti lakótelep építését tervezték. A Nagybánya-Felsőbánya vasútvonal, kis sugarú ívei miatt, módosításra szorul, ugyanakkor a bizottság szükségesnek tartotta a nagybánya-magyarlápósi vasútvonal nyomvonalának mielőbbi kijelölését. A városfejlesztési terv a jövő ipartelepeit, a Nagybánya-Felsőbánya vasútvonaltól északra, a Phönix kénsavgyártól keletre fekvő (helyszínrajzon nyugatra, a szerző) területet tűzte ki.²²⁴

Ami a közúti közlekedést illeti, a város fejlesztése szempontjából fontos volt az országos jelentőségű utak kijelölése, a nyomvonalak módosítása. A 390. számú, Sárköz- Magyarlápósi

²²⁴ RNLNH 1944 (F. 1/Inv. 34, 40 sz.), p. 125.

főforgalmi út új nyomvonala Szatmárnémeti felől a Tótfalusi Kiss Miklós utcán- majd a Zazaron tervezett új hídon át- a Virág és dr. Tóth János utcák találkozásáig, majd onnan a Virág utca- Szendy-tér- Gellért utca- Zrínyi Ilona tér és a Gróf Teleki utcában tervezett, a Nagybánya-Felsőbánya vasútvonal felett tervezett útfelüljárón át, tovább a Gróf Teleki utcában, majd a meglévő nyomvonalon vezetne tovább Magyarláros felé.

A 390-es út Szatmárnémeti felől tervezett bevezető útja a Tótfalusi Kiss Miklós utca, Zazarpartak meglévő hídja, a Híd utcán, majd a II. Rákóczi Ferenc tér érintésével haladna.

A 391. számú, Nagysomkút- Máramarossziget közlekedési útvonala is módosul: Nagysomkút felől a meglévő nyomvonalon az Erdélyi és Holló utcák találkozási pontjáig, a Holló utcán a Molcsányi Gábor utcával való keresztezéséig, ahonnan telek áttöréssel vezetne ívesen a Teleki és Schönherr utcák találkozási pontjáig, majd a Teleki utcán a korábban említett útfelüljárón át a Zrínyi Ilona térig, onnan a Várköz- Postarét – Tóköz-utcákon át a Horthy Miklós- Felsőbányai utakon át, majd a már létező útvonalon vezetne tovább.

A 390-es út Magyarláros felőli tervezett bevezető útja, illetve a 391-es út Nagysomkút felőli bevezető útja is változna: a város irányában a Zrínyi Ilona-tér- Várköz-utca- Jókai- utca- II. Rákóczi Ferenc téren át történne, a Jókai utca térrel való találkozásnál az utcát kiszélesítenék, a gyalogosokat árkádsor alatt vezetnék át.

A városból kifelé irányuló forgalmat is a II. Rákóczi Ferenc tér- Hunyadi János utca egyenes vonalban való telek áttöréssel a Zrínyi Ilona téren át vezetnék.²²⁵

A környéki gazdasági jelentőségű utak, melyek elsősorban az erdőkitermelés, kőkitermelés és kohóművek útjait jelentik, szintén telektöréssel és hídépítéssel járó új vonalvezetéseket kapnának.

*„Forgalmi térként lesznek kiképezve a következők: II. Rákóczi Ferenc tér körüljáró forgalommal, Szendy-tér átmetsző és körüljáró forgalommal, Schönherr-utcának a Teleki-utcába való betorkolása. Ennek kapcsán megemlíti a bizottság, hogy a MÁV. Nagybánya állomása tervezett új felvételi épülete előtt megfelelő nagyságú előtér volna kiképezendő.”*²²⁶

A tervezett repülőtereket a 391-es út Nagysomkút felé vezető szakaszán, illetve az Erdőszáda felé vezető környéki jelentőségű utakon lehetne megközelíteni.

1942 novemberéből származik a városfejlesztés első fázisának tekinthető műszaki leírása, amely főszolgabírói épület, Levente otthon és városi bérházak építéséről tanúskodik. A középületek elhelyezésére legalkalmasabb helyszínnek a Zazar bal partja bizonyul. Szintén ebből a dokumentumból derül ki, hogy a Zazar folyó szabályozására két tervet is kidolgozott a munkácsi m. kir. kultúrmérnöki hivatal, melyek közül a város választása a parti beépítés és városfejlesztési szempont alapján a „nyugodtabb meder-vonalozású” tervet választotta. A Zazar szabályozott partja egy 16 m széles sávval biztosít a forgalomnak és part menti sétánynak kellő teret. A tervezett középületek a Zazar partján úgy lesznek 300-400 □ öles telkeken elhelyezve, hogy azok

²²⁵ RNLNH 1944 (F. 1/ Inv. 34, 40 sz.), p. 126.

²²⁶ uo. p. 127.

városképi szempontból előnyösek legyenek. A tervezett utak szélessége 8-14 m közötti, emelkedésük 0-1% közötti értékeket mutat.²²⁷

5.3.2. Bierbauer Virgil városrendezése

1942 november 17-én Dr. Szabó Miklós azzal a kéréssel fordult dr. ing. Bierbauer Virgil²²⁸ építészmérnökhöz, hogy vállalja Nagybánya városrendezési terveinek elkészítését.²²⁹ Bierbauer a felkérést elvállalta, tervezési feladatát képezte Nagybánya első, szaktekintély által végzett általános városrendezési tervének elkészítése. Az egyeztetések az Iparügyi Minisztérium küldöttjével folytatott tárgyalások alapján történtek, tervbe volt véve a Kossuth Lajos utca-Asszonypatak közötti terület szabályozási és beépítési terve, a Klastromrét körüli terület szabályozási tervének elkészítése, a II. Rákóczi Ferenc tér átrendezésének megtervezése, a Cinterem vagy Szent Miklós-tér szabályozási tervének elkészítése, a megállapodás idejében felmerülő, viszont méreteiben az előzőeket nem meghaladó részletes rendezési tervek elkészítése, illetve tanácsadás a városrendezéssel kapcsolatban. Ugyanakkor a szerződésben még az állt, hogy Bierbauer kötelessége lesz díjazás nélkül részt vennie Budapesten a városrendezéssel kapcsolatos kormányhatóságokkal folytatott tárgyalásokon, meg kell jelennie a Nagybányán vagy Szatmáron tartott megyei tárgyalásokon is, amelynek költségeit (utazási költség, napidíj), kifizetik.

A városi tanács végül a városrendezési terv részletekben való elkészítését ajánlotta, mivel az általános városrendezés kivitelezését a város anyagilag nem tudja fedezni. Ami a rendezési terv pályázatát illeti, attól eltekintett, „*Dr. Bierbauer Virgil budapesti építészmérnök ajánlatát változatlanul elfogadja és megbízást ad arra, hogy nevezett szakértő az általános és részletes város rendezési tervek részleteit az ajánlatában körülírt módon és határok között elkészítse.*”²³⁰

1942. december 12-én Bierbauer Virgil elküldi a város Asszonypatak-part és Kossuth Lajos utca közötti városrész fejlesztési és szabályozási tervének indoklását és magyarázatát.

Az általános szempontok szépen összefoglalják a kerített városok időbeni és térbeli terjeszkedésének, illetve a tervezéshiány miatt kialakult helyzet megoldásának problematikáját.²³¹

²²⁷ RNLNH 1944 (F. 1/ Inv. 34, 40 sz.), p. 89.

²²⁸ Borbíró Virgil (másként Bierbauer, Borbíró-Bierbauer, Nagyenyed, 1893. március 6. – Budapest, 1956. július 25.) építész, építészettörténész és építészetelméleti író. Nagybánya városrendezési terveinek készítője, melyeken 1943 január 1- 1945 december 31 között dolgozik. (RNLNH 1944 (F.1/ Inv. 34, 40 sz.), p. 99) Bierbauer két éven át dolgozott nagybánya városrendezési tervein, illetve 4 ízben látogatott el a városba: 1942. november 17-19, 1943 január 29- február 2, 1943 március 10-13 és 1943 december 18-án. RNLNH 1944 (F. 1/Inv. 34, 40 sz.), p. 99

²²⁹ 1943 február 1-én került Nagybányán felolvasásra, Bierbauer 1942 december 13-án, Dr. Szabó Miklósnak keltezett levele, illetve ekkor tárgyalták a városrendezés tervének ügyeit és szerződési feltételeket. RNLNH 1944 (F. 1/Inv. 34, 40 sz.), p. 182- 186 Ugyanakkor 1942. december 30-án tartott közgyűlésen felvetődött Kormányzó Urunk Ő Főméltósága Nagybányán élt ősenek, Horthy István református püspök szobrának emelése, mely iránt maga a kormányzó is érdeklődött, és melynek elhelyezésére engedélyt adott. A szobrot 1943 nyarán szerette volna leleplezni. A szoboremeléssel összefügg a városrendezés is, így a Kultusz-kormány a költségek felét magára vállalja és a Pénzügyminisztérium is megadja hozzájárulását. Tekintettel az ügy fontosságára és sürgősségére, megbízást kapott Dr. Bierbauer Virgil építész egy részleges városrendezési terv elkészítésére

²³⁰ RNLNH 1944 (F. 1/Inv. 34, 40 sz.)

²³¹ A Bierbauer Virgil által elküldött dokumentumból idézve: „*Nagybánya telepedése- mint a városaink általában- a XIX. századik szervesen nőtt, de az utolsó 70-80 év alatt, amikor a szerves fejlődés alapjai megszűntek, a telepedés*

Ami a jövőbeni beépítést illeti, annak érdekében, hogy minél lazább legyen, a terv szabad beépítésű házakkal iker- és csoportházakkal számol.

*A mai magyar építészet*²³² című munkában, mely a Pásztortűz 1942. június 15. számának különlenyomata, Bierbauer az 1925-ös évek építészeti stílusának útkeresését, egyben saját ars poetica-ját írja le.²³³ Ez alapján a '20-as évek változatos társadalmi palettájának építésze már nem talál magára a barokk, vagy Pest XIX. század eleji felvirágzásának „*stílus-bilincseiben*”. „*A mai építész az életet és ne az életnek külszínét, a reprezentációt szolgálja.*” vallja Bierbauer és hirdeti a modern építészet nyújtotta új és egyszerű, cicomamentes formavilágot. Ami az építészeti szépet illeti, így érvel hitvallása mellett: „*a szép örökös, de megjelenési formái örökké változnak*”, és nyomatékossítja azt, hogy a technika új vívmányait a művésznek bizonyos esztétikai szabályok mellett kell alkalmaznia, ilyenek a maradandóság, az épület tömegének megfelelő tagolása, a részarányosság, az épület helyi anyagok felhasználásával készüljenek, illetve az épület formája feleljen meg rendeltetésének. A meglehetősen ridegen fogadott új stílust, a magyar városok remek építészeti stílusváltásaival szemlélve megállapítja: „*Építészetünk mindenkor európai volt, de ugyanakkor sajátosan magyar is volt- viszont soha sem helyezkedett akaratosan, csökönyösen szembe az európai forma-divatokkal- soha nem akarta magát ilyen szembehelyezésekkel elkülöníteni az európai kultúrától.*”, illetve „*... a magyar hagyománynak átmenő sajátossága az örök változatosság, frissesség, a korral és ízléssel való haladás. Az újnak a réginél szebbnek tartottak vágya lelkesítette, vitte előre építészetünket, nem pedig a hagyománynak egy, bármely stílusformához való merev rögzítése!*”²³⁴

A korábban említett tudatos tervezés előkészítésének másik példája a Pásztortűz XXIX. évfolyamának 10. számában *Nagybánya, az igényes város* címmel megjelent baráti hangú cikke, mely a város fogalmának meghatározásával kezdődik: „*...a város az az emberi telepedés, amelyet legfőképpen az jellemez, hogy ipari termelésből és kereskedelemből- a közelebbi és távolabbi környék terményeinek és ipari készítményeinek kereskedelméből él és ahol a közigazgatás és művelődés intézményei csoportosulnak.*”²³⁵ A város fejlődésének rövid

további alakulása átfogó szabályozási terv és okszerű irányítás hiányában szervetlenné vált. Így történt, hogy a vasúthoz vezető Kossuth Lajos utca mentén, a vasúti állomás vonzereje folytán hosszú házsor keletkezett és a mögötte fekvő terület kertjei egészen okszerűtlenül, sőt mondhatni rendetlenül épültek be, ott az egykori malomárok vonalait követő utcák mentén apró igénytelen házak épültek a legszegényebbek részére. A Zazar patak menti árterületek pedig kihasználatlanul maradtak, mivel megfelelő odavezető utcák e területet hozzáférhetővé nem tették. Ily módon a város részei úgyszólván hátat fordítottak a város tájilag legvonzóbb képzésének, a várost elzárták a Virághegy és Kereszthegy képétől. Mindennek következménye az lett, hogy a Lendvay utca, Kossuth Lajos utca szögletében fekvő, a régi városmaggal közvetlen szomszédos tehát helyzetileg mindenképpen kedvező terület telkei, helyzetükből folyó értékük alatt maradtak, mivel nem voltak megfelelően kihasználhatók, célszerűen beépíthetők. Az általában nagymélységű kerteknek csak az elülső oldalán lehetett építkezni, mivel nem voltak olyan utcák, amelyek a terület hátrább fekvő részeit feltárták volna.

A város lakosságának a visszatérés óta eltelt években bekövetkezett erőteljes növekedése érezhető lakáshiányt idézett elő, amihez társult az a körülmény, hogy megfelelő fekvésű lakások építésére alkalmas házelkek nem álltak rendelkezésre és így az építő tevékenység már csak az oknál fogva is megbénult.

Mindezeknél fogva feltétlen indokoltnak látszik a Lendvay utca, Kossuth Lajos utca, Asszonypatak partja közötti területnek szabályozása illetve feltárása. Ez a terület a város magjához való szomszédsága és szép kilátása révén mint lakóterület elsősorban jöhet figyelembe.” RNLNH 1944 (F. 1/Inv. 3440), p. 215-216

²³² RNLNH 1944 (F. 1/ Inv. 34, 40 sz.) p. 243-247

²³³ A mű megismerését fontosnak tartotta, mivel ez év novemberében már Nagybánya városrendezésével foglalkozik, ugyanakkor munkafolyamatát a megrendelő informálása, példákkal való ellátása jellemzi, a tervezés processzusa megértésének céljából. Ilyen példaként szolgált a Magyar Szemle 1941 decemberi száma, melyben a vidéki városok leromlásának okait tárgyalja, azok orvoslására pedig pozitív példaként Komáromot. Ugyanakkor 1944-ben ígéri Tamássy Károlynak Vác városára készített, városias kialakításra szán terület városrendezési programjavaslatát is.

²³⁴ RNLNH 1944 (F. 1/Inv. 34, 40 sz.), p. 246.

²³⁵ BIERBAUER (1943), 458.

bemutatásában kiemelte azokat a stációkat, melyek rendkívüli igényességről tesznek tanúbizonyságot, csak a 18. századtól megemlítve néhányat: Cinterem térfalainak megépítése, a Főtéren megépített úri házak, mint például a Teleki- vagy a Degenfeld-ház, melyek a középkori, keskeny parcellájú beépítés móddal szakítva, több telek egyesítésén épültek fel, és könnyed, finom díszítésükkel hozzájárultak a főtér kedves jellegének kialakulásához. Ugyanakkor azt is jelzi, hogy a Főtér az, amit „a közízlésnek az utolsó 50 évben bekövetkezett leromlása erősen megtépzott.” De kritizálja a várost jellemző közszellem ízlését, amikor is „...az atyák és nagyatyák jóízlésű házait is oktan átalakításokkal, a homlokzatoknak értelmetlen kicicomázásával rontották el.”. Az igényességet erősíti továbbá a város magyar nyelvű színtársulata, a kaszinó megalakulása és annak a városfejlesztő munkája, illetve a park kialakítása. Példaértékűnek tartotta a város és a festőművészek kapcsolatát, azt, hogy a cukrászdák és vendéglők képkialakítóként is működtek és azt is, hogy a polgárok vásárolták a műalkotásokat. A visszatérés után ismételten felvirágzott a város, három év alatt a népesség duplájára növekedése és a jelentős építkezés előrevetítése viszont már városrendezést igényel. A városrendezés maga után vonja a város arculatának rendezését, illetve „Rendezni kell a festőiségében annyira jellegzetes Cintermet, talán úgy, hogy az egykori Szent István-templom még kiásható alapfalaiból romkertet alakítunk ki. Vigyázni kell a nagyobb új építkezési szándékokkal, hogy azok ne kerüljenek véletlenszerű helyre, hanem kisebb vagy nagyobb tömegekkel a városkép egészét, szervesen és szerencsésen gazdagítsák.”²³⁶

1943 júliusában az M. Kir. Iparügyi Miniszter kisebb módosításokkal bár, de jóváhagyta az Asszonypatak, Malom utca, Kossuth Lajos utca és Vigh János utca által bezárt városrésznek az általános rendezési tervét. (22. ábra)

1943. november 30-ai keltezéssel Nagybánya polgármestere is megkapja a Magyar Városok Országos Szövetségének (MVOSZ) körlevelét, amely kéri a várost, hogy az átmeneti gazdálkodás korszakára készítsen terveket az elmaradt beruházásokról a jövőbeni gazdasági élet megalapozására. A feladat előkészítése már a háború ideje alatt fontosnak bizonyul, illetve anyagi támogatásban is azon városok részesülnek, amelyek időben értesítik elképzeléseikről a MVOSZ-t. Az 1943-as felkérést megelőzte egy 1941 januárjában megküldött formanyomtatvány, mely alapján az 1941-es év folyamán tervezett rendkívüli munkálatokra és beruházásokra nyújtanak támogatást. A városok háború utáni időszakára a városfejlesztési politikát a MVOSZ útépítésben és utcák megnyitásban, a közműhálózat fejlesztésében, parkosításban, középületek fejlesztésében és középületek emelésében fogalmazta meg, míg a lakáspolitikát városi bérházak építésében és városi lakótelepek létesítésében, ingatlanszerzésben és lakótelepek létesítésének városi támogatásában határozta meg. A megküldött formanyomtatvány alapján Nagybánya részéről a következők voltak tervbe véve: 40 000 m²-nyi útépítés, vízvezeték, csatornahálózat és közvilágítás hálózatának bővítése, 5000 m²-nyi parkosítás, kultúrház és egy 12 lakásos bérház építése. Ami az üzempolitikát illeti, a város a fejlődést a kőbánya, cserép és téglagyár nyitásban, a vízmű és iparvasút fejlesztésében látta, a városgazdasági-, illetve telekpolitikát a tisztviselők számára történő parcellázásban, a mezőgazdasági politikát a kertgazdaság és gyümölcsös korszerűsítésében látta.²³⁷

²³⁶ BIERBAUER (1943), 463.

²³⁷ RNLNH 1944 (F. 1/ Inv. 34, 40 sz.), p. 70-71, 73

1944. január 7-én mellékelve megküldi a felvetett módosításokat. „Mellékelten van szerencsém a Kossuth Lajos utca- Malom utca- Asszonypatak part közötti terület módosított szabályozási tervét átadni. E terv módosítása a december 18-án tartott értekezleten közölt kívánások értelmében történt és úgy vélem a város érdekeit, de egyúttal a telektulajdonosok érdekeit is szolgálja, mert a mai részben formátlan, részben beépíthetetlen, részben pedig túl nagy telkekből egy célszerű és megnyerő utcahálózat keretében jól beépíthető és ezért többszörös értékű telket alakít. A tervhez mellékelem annak műszaki leírását, amely tartalmazza egyúttal a szabályozás és telekhatárrendezés keresztülvitelének körülírását is.”²³⁸

1944 januárjában elkészült a Kossuth Lajos utca, Lendvay utca és Asszonypatak partja által közrezárt terület új szabályozási tervének műszaki leírása is.²³⁹ Bierbauer utal arra, hogy a fennebb említett területre már 1942. év végén elkészült a részletes rendezési terv, amelyet a képviselőtestület 1943. február 1-jén fogadott el. A terület szabályozására elsősorban azért volt szükség, mert közel fekszik a belváros szívéhez, leromlott lakóházaival, telkei kihasználatlanságával kevésbé gazdaságosan van beépítve, így a terület gazdasági értékét és esztétikáját jelentősen csökkenti. Az előbbi években végbement, Nagybányát érintő gyors fejlődés lakáshiányhoz vezetett, előreláthatóan a háború végét a gyors lakásépítés jellemzi majd, így szükséges a fennálló 90 ház telkeinek rendezése, és a beépítésre alkalmas házhelyek megduplázása. Bierbauer jelzi, hogy az 1943-ban bemutatott és a képviselő testület által elfogadott rendezési terv két szempontból módosítandó: az egyik az Íves utca- Varga utca vonalvezetésével kapcsolatos, a másik a Kismalom körüli útrendszert szeretné oly módon kialakítani, hogy az épületnek minél nagyobb telek jusson, a Klastromrét menti szegényházi alapítvány áthelyezésével, annak telkén pedig a Festőiskola új épülete kapjon helyet. Később az utóbbi ötletet a városi tanács elvetette. A városszövetet egy 270 m hosszú, 30 m széles zöld sávval tenné szellőssé, amely a Zazar utca és Víg János utcák között- egészen a Kismalom telkéig, a beépítésre nem alkalmas telkekből lenne kialakítva. A Szendy teret növelné a város két telek kisajátításával, amely a műleírásban 1800 m²-es *parkként* szerepel. A javasolt szabályozás másik célja a város belső területén a lakosság sűrűségének növelése, amely a 120 hektáronkénti lakossal eléri a városias jelleget.²⁴⁰ A tervezés hatékonyságáról a számok tanúskodnak: „Az út és zöld területnek 9400 n, méterről 36.565 n. méterre való növekedése- tehát 27.165 m² többletből a város területére esik 13.765 m² úgyhogy a város mai telekbirtokából rendelkezésre bocsátja annak 67%-át, a magános telkekből részben kártalanítással, részben kártalanítás nélkül igénybe vett 13.405 m² a magánosok telekbirtokának mindössze 17.6%-át jelenti és így általánosságban véve, messze ez alatt marad, amit a városrendezési törvény útszélesítésre és útnyitásra a telkekből kártalanítás nélkül igénybe venni enged.”²⁴¹

A szabályozási terv figyelembe vette a helyi adottságokat, költséghatékony megoldásokat keresve. Részletezi az új telekkiosztásokat, azok méretét és a kisajátítások jogi háttérét. Az új telkek nagyságát a 12 m utcai homlokzat és a 20-25 m mélység jellemzi.²⁴²

²³⁸ RNLNH 1944 (F. 1/Inv. 34, 40 sz.), p. 43.

²³⁹ uo., p. 142-177. A 12 oldalas műszaki leírás a nagybányai levéltárban 3 példányban található meg.

²⁴⁰ Bierbauer Virgil városrendezéssel kapcsolatos munkái a következő Nagybánya népességét illető adatokra alapoztak: 1942-ben 24.500 fő, 1943-ban 25.000 fő, míg 1944 májusától 21.400 fő. Lakóházainak száma 1944-ben 3.800, lakásainak száma 5.533.

²⁴¹ RNLNH 1944 (F. 1/Inv. 34, 40 sz.), p. 160.

²⁴² „6./ A szabályozási elgondolás alapját a továbbiakban 11 méter mélységű és Nagybánya építési viszonyának megfelelően általában földszintes tömbszegélyes beépítés képezte. A túlzott zártság megelőzésére a telekviszonyokból adódó helyeken épület-hézagot terveztem. Tekintettel a város jellegzetes építési és lakószokásaira, de főként a telkek kis terjedelmére való tekintettel, udvari szárnyak építése nem lesz megengedhető. A földszintes

Bierbauer 1944. január 17-én írt leveléből kiderül, hogy Nagybányán a Rákóczi tér rendezési terve is elkészült, melynek részlettervét Demjén mérnök úr kézbesítette. (23-25. ábra) Mint ahogyan a leírás szemlélteti, a tér országzászlóval (a Hid utca tengelyébe) és egy új, 12 szögletű kúttal is gazdagodna (amely az István szálló tengelyébe kerül). A kút a város történelme időszakainak állítana emléket: Magyarország, Szatmár megye, Nagybánya, Nagy Lajos, a Hunyadi és a Horthy család címerei díszítenék azt. E két új elem elhelyezése megköveteli a tér burkolását és kertépítészeti rendezését. Továbbá felajánlotta az országzászló és a kút részlettervének elkészítését, engedélyek és árajánlatok megszerzését.²⁴³

Az 1944. január 31-én tartott rendkívüli közgyűlésén felvett jegyzőkönyvében²⁴⁴, 40-2/1944 iktatószámmal, *Nagybánya városban a városrendezési tervrészlet megváltoztatása* tárgyában meghozták a Bierbauer Virgil által készített tervekkel kapcsolatos döntést, miszerint az Asszonypatatak- Malom-utca- Kossuth Lajos utca által közrezárt városrész általános rendezési terve, annak dacára, hogy azt a Nagyméltóságú m. kir. Iparügyi Miniszter Úr 31.914/1943. XV. sz. rendeletével a szóban forgó terület rendezési tervét jóvá hagyta, változtatásokra szorul. A Kossuth Lajos utca forgalmának folyamatos biztosítása, és a közlekedés biztonsága érdekében, az új híd irányából kiinduló forgalmi utat nem a Kossuth Lajos utcába, hanem az Erdőigazgatóság körül kialakítandó térbe ajánlott bevezetni. Ugyanakkor a kismalom épületének megtartását, annak környezeti rendezését és az épület szegényházzá való alakításának tervét helytelenítette a képviselő testület. A beépítési módok és a zöld területek kijelölése viszont illik a város jellegéhez, így a terv további részét kivitelezésre alkalmasnak találták.²⁴⁵

Az 1944. február 4-ei keltezésű dokumentum szerint, a város műszaki hivatalának központi irányítására jóváhagyják Piskóthy Ferenc miniszteri műszaki tanácsos, a városrendezési és városfejlesztési kérdések ügyében a havi szinten, legfeljebb négy napon történő helyszíni irányítását, munkáját, havi 300 P. összegért.²⁴⁶

1944. március 9-én a város képviselőtestülete megszüntette a napi piacot a Szent Miklós téren, mindez a tér rendezésének első lépése volt. (26. ábra) Bierbauer munkája alapján a Szent Miklós

házak magassága a városkép egységének biztosítására kötelezően 4.25 méter főpárkánymagassággal lesz megállapítandó, a nyeregtető lejtése 45 fokos legyen, a sorházak és csoportházak végződésénél oromzat építendő, tehát a lekötölés nem engedhető meg. A városkép elevenítésére a saroktelkek emeletes építésre jelöltettek ki, szabatosan betartandó 7.5 méter főpárkány-magassággal, a tetők végződése itt is oromzatos legyen és a tetősík lejtése 45 fokos.” RNLNH 1944 (F. 1/Inv. 34, 40 sz.), p. 157.

²⁴³ RNLNH 1944 (F. 1/Inv. 34, 40 sz.), p. 47.

²⁴⁴ A városrendezési terv megosztotta a város képviselőit, akik a közgyűlésen született eredményekre többszörösen nyújtottak (Gál Gyula orvos, Dr. Stoll László és társai) be fellebbezést, az indokuk leginkább: „...az utobbi évtizedekben ami az építészeti terén városunkban történt az mind elhibázott, kicsinyes, hozzánemértő és legtöbb esetben a hatóságok nemtörődömségnek az eredménye, mert mindenki oda is úgy épített ahogy akart.”, továbbá „... „még több kis utcával, hihetetlen kis háztelkekkel és a főforgalom lebonyolításáról még sem történt gondoskodás, de egy kertvárosra alkalmas terület örök időre tönkre akarnak evvel tenni.”, illetve nehezményezik azt a tényt is, hogy a közgyűlésen való szavazat esetében a 29 szavazó közül csupán 9-en „régii nagybányai polgár”, a többi mind „most idehelyezett új tisztviselők”. RNLNH 1944 (F. 1/ Inv. 34/ 40 sz.), p. 194-195. 1944 február 12-én ismételt fellebbezés benyújtása és annak megvitatása, mely szerint a részleges városrendezés nem helyénvaló, hisz a városrendezési tervnek a város egységesen kell kezelnie, illetve a háborús gazdasági helyzet az ilyen mértékű beruházást nem engedi meg, ugyanakkor a tervet több szempontból sem tartják a fellebbezők szerencsés megoldásnak: megkérdőjelezték az új, terv alapján megnyitandó utcák fontosságát, az új telekméreteket, a lebontandó vagy a szabályzás miatt megcsonkulna az olyan emblemikus épületek telke, mint például a Polgári Köré vagy dr. Gál Gyula, a város egyik legszebb háza.

²⁴⁵ RNLNH 1944 (F. 1/Inv. 34, 40 sz.), p. 42.

²⁴⁶ uo., p. 64.

tér tölcészerű nyugati kiöblösödésében két nagyobb zöldterület van, a nagyobbik északi végére kerül Lendvay Márton szobra (melyet a főtérről költöztetnének át, és amelyet úgy helyeznének el, hogy tekintetével a II. Rákóczi Ferenc téren álló szülőháza felé nézzen), a déli, minorita templom bejáratának tengelyébe pedig egy napóra kerülne. Továbbá annak érdekében, hogy a köztér szabályos formát nyerjen, a telkek új beépítése esetében a tér nyugati vonalát egyenesre kell szabni. A Szent Miklós tér rendezési tervére fellebbezés nem érkezett. Későbbi tervek alapján a II. Rákóczi tér rendezése kapcsán a Lendvay szobor áthelyezésre kerül²⁴⁷ a Szent Miklós térre. Helyette országzászló és a már korábban említett kút kerül.

A városrendezés kérdése továbbra is vitákat eredményez, 1944. április 5-én Tamássy Károly polgármester Szatmárnémeti alispánjának írott kérésében, a háborús időkre hivatkozva, kéri a dr. Stoll László által beadott fellebbezés elnapolását addig, míg a viszonyok javulnak. Későbbi jegyzőkönyvi kivonatok is tanúsítják, hogy a város „építészeti, szépészeti ügyei” megvitatását békésebb időkre halasztották.

Bierbauer a városias kialakításra szánt területlehatárolást komoly feladatnak tekintette, ezt támasztja alá az is, hogy több ízben kérte Tamássy Károlyt, hogy munkája pontosságának érdekében küldje el a város helyszínrajzát, az 1941-es népszámlálás eredményét, illetve a különböző városrészek népességét, házak, lakások számát. A városias beépítés témakörével kapcsolatosan a levéltári anyagok nem nyújtanak több információt, valószínűnek tartom, hogy a háborús helyzet miatt, a városrendezés az Asszonypatak- Kossuth Lajos utca által közrezárt területre koncentrálódik.

1944. június 8-án Bierbauer Virgil elküldi Tamássy Károly polgármesternek címezve a Szendy-tér rendezési tervét. (27. ábra) *„Mellékelve megküldöm a nagybányai Szendy-tér rendezésére vonatkozó tervet, és pedig két változatban. A I. jelű terv egy régebben készült megoldást mutat be, amely lényegében a szükségletek nyers megoldásának nevezhető, és hátránya hogy a tér területét úgyszólván felemésztik az utak, amelyek között csak kis zöld területek alakulnak, illetve a Bányászati Iskola előtt egy mindössze 2100 m² alapterületű háromszögletű formájú közkert marad. Véleményem szerint ez nem kielégítő, mivel tudomásom szerint a területet egy nagybányai polgár közkert létesítésére hagyományozta a városnak,- tehát a hagyományozó szándékát e terv szerint csak csökevényesen lehet megvalósítani.*

A II. jelű terv a Kossuth Lajos-utca- Honvéd utca és a Gellért utca- Virág-utca kereszteződését szűkebbre szorítja és ezáltal az összefüggő közkert területét több mint kétszeresre növeli. A közkertben javasolt fa-telepítés a Bányászati Iskola építészeti keretét hivatott megadni.

E megoldás egyetlen teherképe, hogy a téren ma átvezető makadám útburkolat alapépítménye is kárba veszne. Mivel azonban ez az útburkolat legalább négy éves, a városi forgalom hatása alatt erősen leromlott, s a Kossuth Lajos-utca- Honvéd-utca elkészült kis kő-burkolata úgyis összekötendő lesz, a kárbavesztett makadám burkolat nem játszhatik olyan szerepet, hogy a közkert szempontjából előnyösebb megoldást meggátolhassa.

Mindezeknél fogva úgy hiszem, hogy csak a II. megoldás volna figyelembe veendő. Amennyiben azon kisebb módosítások válnának netán szükségessé, kérném azok megvitatásába engem is belevonni, mert a tervezői felelősséget csak így van módomban elvállalni.

Megragadom az alkalmat, hogy Polgármester Urat megkérdezzem, hogy a városias kialakításra szánt terület megállapításához szükséges adat- és terv-anyagot mikor kaphatom meg.”²⁴⁸

1944. július 20-án a városháza tanácsstermében a képviselőtestület közmunka-bizottsága eltérve Bierbauer javaslatától, az I-es jelzésű tervet fogadja el, kombinálva a Piskóthy Ferenc kir. műszaki tanácsos által készített tervvel.

²⁴⁷ Az 1900-ban Lendvay-téren felállított szobor a két világháború között kezdte meg vándorútját. „Volt a városi múzeum udvarán, majd a Főtéren, a Kispiacon, s ismét a múzeumban” METZ et al. (1993), 54.

²⁴⁸ RNLNH 1944 (F. 1/Inv. 34, 40 sz.), p. 9.

1944. július 25-én a városi képviselőtestület megvitatja Bierbauer Virgil városrendezési tervét. A terv alapján az úthálózat módosul, így a Szendy tér „forgalmi térnek” minősül, mely a Péch Antal bánya-, kohó- és mélyfűrőipari középiskola előtt, a Kossuth Lajos-, Honvéd-, Gellért-, és Nagy Lajos király utcákat egyesíti. A terv szerint az iskola homlokzata előtt kis fásított teresedés alakul ki, amelyen helyet kap egy díszmedence és a bányászt ábrázoló szobor is. A tér úthálózata a már kialakult közlekedésre alapszik, a négyszögű alaprajzzal rendelkező teret széles lombkoronájú fák szegélyeznék. A testület kéri az iskola előtti út 3 m-re szélesítését, és homok helyett kiskockakövel való burkolását, a medence helyett szintén kikövezett teret képzel el, amely alkalmas lenne ünnepek, felvonulások tartására. A felvázolt módosítások miatt újabb költségvetés számítását kéri.²⁴⁹

1944-re a város közlekedésében, a forgalmi úthálózatában, a város általános rendezési terve alapján változások történtek. A város növekedését jelzi, hogy 1944-ben kért árajánlat alapján Nagybánya városának 450 darab utca-és 3300 darab zománcozott házszámtáblára volt szüksége.²⁵⁰

5.3.3. Ormos Imre és a nagybányai szabadterek tervezése

Rerrich munkásságával megalapozta az új kertstílus, a mértani kertek alapjait Magyarországon, mely a villa- és lakókeretek után a városi terek tervezésében is szerepet kapott. A mértani kertstílusra építkezve alakult ki az új, a kert használati módjára és igényére alapozó funkcionalista irányzat, mely stílust képviselte Ormos Imre. (JÁMBOR 2009) Meghatározó szerepet kaptak a növényföldrajzi és társulási ismeretek „*Téves volna és évtizedes próbálkozások kudarcának ismétlődésére vezetne az a törekedés, ha egy tisztán térvizsionyok szerint kialakított építészeti jellegű keret kitöltésére utólag keresnének növényeket*”²⁵¹ Korábban idézett munkájában leírja a díszterek tervezésének szempontjait: a tér kialakítása az épületek folytatásából kell kibontakozzon, történeti értékű helyszíneken ajánlatos a kertesítés mellőzése, fontos a térfalak léptékével arányos kertépítészeti kialakítás stb. Nagybánya terével kapcsolatosan Ormos megjegyzi, hogy „*Egyes tereken több jelentős épület foglal helyet és igényli a kertészeti eszközökkel kialakítható hangsúlyt. Ez utóbbiakon külön problémát okozhat, hogy a nagyobb társadalmi súlyú épület (pl. tanácsolháza) kedvezőlenebb térbeli helyzetben van, mint a méreteiben nagyobb, de kevésbé jelentős (pl. szálló)*”²⁵²

A Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatalában őrzik Ormos Imre terveit. (28. ábra) Mindeközéig Ormos Imre *A kerttervezés története és gyakorlata* című munkájából köszön vissza *Kisváros főtere* cím alatt Nagybánya főterének rendezési terve, illetve Balogh T. István által készített két akvarell hívja fel a figyelmet a város jellegzetes térfalaira és a háttérben húzódó még jellegzetesebb hegykoszorújára. Az Ormos Imre nagybányai helyszínrre vonatkozó hivatalos leveleinek (29. ábra) és az ügyintézésnek valószínűleg csak töredékét őrzik a levéltárban, viszont jelentős adalékkal szolgálnak Nagybánya városrendezés szempontjából

²⁴⁹ RNLNH 1944 (F. 1/Inv. 34, 40 sz.), p. 6

²⁵⁰ uo., p. 50 (Később a Füleki Iparművek rt.-tól első ízben megrendeltek a város számára 219 darab utcanévtáblát és 479 darab házszámtáblát.)

²⁵¹ ORMOS (1967), 310.

²⁵² uo., 388-393.

legérdekesebbnek ígérkező időszakából, a tervek betekintést nyújtanak a korstílust jellemző tervezési elvekbe, és hozzásegítenek a korszak növényhasználatának megismeréséhez.

Ormos Imre 1942 december 7-én küldte meg a városnak három nagybányai helyszínrre vonatkozó szabadterépitészeti- vagy kertészeti rendezési tervét, illetve a kapcsolódó növénykiültetési terveket. A '42 októberében készült tervek a következő terek rendezéséről szólnak: II. Rákóczi Ferenc tér (30-32. ábra), Szendy Károly tér (33-34. ábra) és Világh Károly tér. (35-37. ábra)

Ormos 1943. március 10-én keltezett, dr. Szabó Miklósnak intézett levele alapján a Szendy tér kialakítása elkezdődött. Íme a levél :

„Kedves Barátom!

Boda igazgató úrnak megbízásából hozzám intézett levelére siettem Nagybányára, hogy a Szendy-tér munkáira vonatkozólag útbaigazítást adhassak. Sajnos, nem találtalak odahaza, de megbeszéltem a megkezdendő munkákat a főmérnök úrral és a városgazdával is. A téren felhalmozott földtömegek elfuvarozása után a terv szerint készítendő utak, falak, lépcsők valamint a zöld területen a föld forgatása volna elvégezhető f. hó 27-ig. A forgatás esetleg későbbre is maradhat s a miniszteri látogatás idejére csak a felszint kellene terv szerint kialakítani: a környék már így is rendezett s az évszaknak megfelelő képet nyújtana. A tervezett kövezést, a falakat és lépcsőket okvetlenül a város bányájából fejtett lapos kővel kell kikövezni: olyan szép anyag áll ott rendelkezéskre, amit kár volna másféle anyaggal helyettesíteni. A magasságok kitűzésére a főmérnök úrnak elmondtam gondolataimat. A teret ferdén átszelő kocsitú egyelőre nem zavarja a minták elkezdését, vétek volna azonban, ha ezt a szép alakú teret kész állapotában is tönkre tenné ez a ferde átvágás.

A további munkák során a zöld területeknek 60 cm mélyen való forgatása szükséges, forgatás után érett istállótrágyával kell betéríteni az összes zöld területeket 2-3 cm vastagon s ásóhegygel aláforgatni a trágyát. Remélem, hogy a folyó tavaszon ezek a munkák mind elvégezhetőek lesznek sőt nagyon fontosnak tartanám, hogy a városnak ezen a kényes pontján az ültetések is még a tavasz folyamán sorra kerüljenek. Kimutatásomban pontosan feltüntettem a szükséges növényanyagot. Beszerzésre legjobban Schrikker Sándor lepsényi faiskoláját ajánlhatom. A megrendelést azonban sürgősen el kell küldeni, ha valamennyi növényt meg akarjuk kapni, mert nagy a kereslet.

Nagybányáról haza érkeve itt találtam február 25-éről keltezett leveledet, amiben szemrehányást teszel, hogy szeptember vége óta nem hallasz felőlem. Ez bizonyára tévedés, mert én december 7-én három térnek a tervét teljesen kész növényanyag-összeállítással együtt elküldtem címedre. Rajzaim és jegyzékeim a mérnöki hivatalban voltak, onnan vettük elő őket, hogy a helyszínt bejárjuk. Vártam hozzászólásodat, vagy értesítéset, hogy gyakori pesti tartozódásod alkalmával személyesen beszélhetünk volna a dolgok továbbviteléről. talán a közeli jövőben nyílik majd erre alkalom, vagy ha rendben találok javaslataimat, majd a kivitelezés során—talán az ültetés megindításához – kívánságodra Nagybányára utazom.

Ha úgy találsz, hogy a Szendy-téren az országzászlós ünnepségek miatt több útfelületre volna szükség, a rajzolt utak 6-7 m-re kiszélesíthetők, vagy a legkülső rózsakörön kívül új köralakú utat is lehet közbeiktatni. A gyeplétesítése azonban nem akadály az ünnepségek rendezése szempontjából: évenként néhányszor pár órára ha rá is áll a tömeg, nem lesz a gyeplétesítés baja.

*Szíves válaszodat és terveimre vonatkozó észrevételeidet kérem és szívélyesen köszöntlek.*²⁵³

A Szendy tér kialakításáról nincs ismert fénykép, valószínűleg ez részben rövid életének tulajdonítható, hisz a '60-as évek városrendezése teljesen átszabta azt. Ormos Imre tervében a tér letisztult, trapézformát kapott, a térfalak gömbjuharral, sövényel, pázsittal és virágágyakkal vannak keretezve. A lineáris keretező elemeket megtöri egy, az iskolaépület főbejárati tengelyébe elhelyezett súlypontos kompozíció, melynek középpontjában egy kissé süllyesztett kör alaprajzú tér kapott helyet, rajta az országzászló. A tér kiemelése érdekében, körkörös elhelyezett tömör polyantha rózságyak vannak, közöttük rézsű. A kavicssal borított, Virág- és Honvéd utcák irányába kiszélesedő teresedés alkalmas megemlékezésekre, felvonulásokra. A bányászati iskola előtt a korra jellemző támfalak hangsúlyozzák a tér architektúráis megoldását.

²⁵³ RNLNH 1944 (F. 1/Inv. 34, 40 sz.), p. 335.

Növényhasználatát a nagy számú- elsősorban az iskola épülete környékén alkalmazott fenyőfélék (*Pinus austriaca*, *Taxus baccata* 'Overeynderi', illetve *Picea pungens* 'Kosteri', *Pinus montana*, *Juniperus chinensis* 'Pfitzeriana'), illetve a nagy felületben- kiemelés céljából alkalmazott (iskola előtt, országzászló körül, gyalogjárók mellett) egynyári virágok jellemzik.

A fennmaradt levelezések alapján arra következtethetünk, hogy a városvezetőség Bierbauer javaslatait elutasítva (elsősorban a túlságosan felszabdalt kompozíciós megoldásuk miatt) a Szendy tér kialakításának munkálatait Ormos tervei szerint kezdték meg.

A korábbinál egyszerűbb alaprajzi formát kapott a főtér, azaz II. Rákóczi Ferenc tér. A térfalak előtt, a Szendy térhez hasonló elgondolású szabályos ritmusú gyep, egynyári virágágy, sorfa kiültetését javasolja. Az áttekinthető térstruktúra két tengelyre épül: az István Király Szálló tengelyében kap helyet a város nyolcszögű kútja, a városháza és Kossuth Lajos utca tengelyében- kiemelve a városházát- került elhelyezésre a Szent Borbála-oszlop. A Lendvay szobrot a Lendvay- illetve Husovszki-házak elé költöztette. A korábban bemutatott térhez hasonlóan megjelenik a kőfal, növényhasználatát elsősorban a cserjék és évelők jellemzik, a főtér esetében is a pázsitot megtöri a *Picea pungens* 'Kosteri' alkalmazásával.

A harmadik szabadtérépítészeti terv a Nagy pénzverő-és Mikszáth Kálmán utcák által közrezárt kis méretű Világh Károly térre készült. A Zsellér utca irányából a bejárat szintkülönbséggel hangsúlyozott, a Karcsú utca tengelyébe kövázát helyezett, a tengelyt lugassal zárta le. Növényhasználatát a leginkább a virágos díszcserjék jellemzik.

1943. szeptember 9-én Ormos elküldi a negyedik és ötödik nagybányai tervet is (Malom tér (38-41. ábra) és Horthy István tér (42-46. ábra)), a szükséges részlettervekkel, munka- és anyagszámítással.

Egy 1944 áprilisában kelt levél alapján a tervek elkészítésén kívül a már említett Szendy tér munkálatainak beindítása és a Ligetben végzett helyszíni munka kapcsán kétszer is járt Nagybányán. (47. ábra) Viszont Ormos Imre áprilisban elküldött levelére már Nagybánya új polgármestere, dr. Tamássy Károly válaszolt, s a levelezések és díjazások elmaradt kifizetése körül- elsősorban kommunikációhiány miatt- egy meglehetősen bonyolult helyzet alakult ki. 1944. május 5-én Ormos Imre ismételten elküldi a város számára már korábban elkészített tervek másolatát.

A Horthy István tér a Zazar folyó és református templom között elhelyezkedő, telek kisajátítás során kialakítandó köztér. Célja az egykori református elemi iskola előterének képzése, illetve a Pénzverő ház környékének kiemelése volt. A terv érdekessége abban rejlik, hogy míg a Híd utcai részen architektonikus karakterével kapcsolódik az iskola épületéhez, közelítve a Pénzverő házhoz egyre oldottabbá válik, növényhasználatát a lágy lombozatú díszcserjék és évelők képezik. A templom mögötti részt, mely vizuálisan szintén a pénzverdéhez kapcsolódik, szintén visszafogottság jellemzi. A Horthy István térre tervezett növényanyag összesen 139 dísznövényfajtát tartalmaz, a nagy számú díszcserjék mellett a festői képet fokozzák az évelők illusztris alkalmazása.

Ormos Imre utolsó nagybányai helyszínre készített munkája a Malom tér szabadtérépítészeti terve, mely tér kialakítását a Zazar hídján áthaladva, a városi nagymalom épülete elé tervezték. A kis teret, melyet a malomárok és Thököli út metszéspontjában padokkal, alacsony fallal feszesebb alaprajzi forma jellemez, a malomárokkal párhuzamosan évelőágy alkalmazásával képíleg

oldottá teszi, a malom épületét tülevelűekkel hangsúlyozza. A Horthy István tér után a Malom tér terve büszkélkedhet a legnagyobb (66 db) dísznövényfajta számmal.

A korábban bemutatott öt tér közös jellemzője az egyszerű alaprajzi forma, áttekinthető, önálló térstruktúra. Az alkalmazott vagy tervezett növényfajok alapján meghatározhatók az 1940-es években, Nagybánya közterein alkalmazott népszerű taxonok: *Chaenomeles japonica*, *Picea pungens* 'Kosteri', *Pyracantha coccinea* 'Lalandii', *Cornus alba*, *Cornus sanguinea*, *Corylus avellana* 'Atropurpurea', *Deutzia crenata*, *Diervilla amabilis*, *Forsythia intermedia*, *Hibiscus syriacus*, *Ligustrum ovalifolium*, *Philadelphus grandiflorus*, *Philadelphus x lemoinei*, *Prunus padus*, *Symphoricarpos x chenaultii*, *Viburnum opulus* 'Sterile'.

Ugyanakkor- összevetve a tervezett terek képi megjelenését, melyért esősorban a növényhasználat felel- megállapítható egy átmenet a feszes, formális, illetve a lágy, festői karakterű kép/forma között. A legformálisabbnak minden közül a Szendy tér bizonyul, ez a túlnyomórészt tülevelűek és rózsák alkalmazásának, illetve a feszes alaprajzi formának köszönhető, majd fokozatosan oldódnak a formák és válnak változatosabbá a textúrák a II. Rákóczi Ferenc, illetve a Horthy Miklós és Malom terek esetében.

1944-ben légtalmi szempontból a II. Rákóczi Ferenc téren 250 m³-es, cca. 12x8x3 m-es vízmedence építését tervezik.²⁵⁴ (48. ábra) Mivel a vízmedence befolyásolja a téren elhelyezendő régi minta alapján készítendő kőkutat és az országzászló helyét is, Bierbauer kérte fel dr. Rozner polgármester-helyettes, hogy sürgősen készítse el a vízmedence tervrajzát és a megküldött tervekre úgy helyezze el, hogy azokat az új építmény „ne befolyásolja”.²⁵⁵ (49. ábra) A megküldött tervek között szerepel a főtér helyszínrajza (1942-ből), az Ormos Imre által készített terv, illetve a Bierbauer által készített terv. A fentiek szerint az 1934-ben kialakított díszter új tervek szerinti kialakítását 1944 augusztusában még nem kezdték meg. A vízmedence elhelyezésével a fényképes rekonstrukció alapján megszületett egy hibrid térrendezés, mely továbbra is kert-jelleget kölcsönzött annak.

5.4. Szabadterek fejlődéstörténete 1945-től az 1990-es évekig

A kapitalizmus felszámolását követően, elkezdődött Románia szocialista társadalmának építése. A felszabadulástól 1948-ig tartó időszakot a szocialista jellegű fejlődés és a polgári reformok megvalósítása jellemezte, míg 1948-tól 1960-62-ig megtörtént az államosítás és végbement a kollektivizálás, új állami intézményrendszer alakult, megkezdődött az erőltetett szocialista iparosítás. A '60-as évek közepétől a mesterségesen gerjesztett erőteljes urbanizációs folyamatok miatt, az ország területén az erősen iparosított városok vonzásköre egyre nagyobb tömegeket mozgatott meg és vonzott, így megindultak a nagyléptékű (lakótelepi) lakásépítések. A felgyorsult folyamat eredményeként 1977-ben országos szinten már 9.4 millió ember élt a városokban, ami az össznépség 43.6%-át tette ki (1930-ban Erdély népességének 17,3%-a)²⁵⁶

²⁵⁴ RNLNH 1944 (F. 1/Inv. 34, 40 sz.), p. 368.

²⁵⁵ Később Tamássy Károly kérelmezi a Honvédelmi Miniszter úrtól a vízmedence Szent Miklós térre való elhelyezését, lévén a II. Rákóczi tér az város egyetlen felvonuló tere. Kérését valószínűleg elutasították.

²⁵⁶ Közel 960.000 főt jelentett.

élt városban). Igaz, ezt az adatot némileg befolyásolta az is, hogy '77-ig több települést városi rangra emeltek.²⁵⁷

A kommunista állam nyíltan átvette a szovjet ateista tudomány ideológiát és propagandáját.²⁵⁸ Megkezdődtek a bonyolult tárgyalási folyamatok az értelmiség és a kommunista párt vezetői között. Míg az 1950-es években a Tudományos és Kulturális Osztály fogékonyabbnak bizonyult, mint a következő évek Központi Bizottsága, több szakértő véleményét meghallgatva javaslatait mégsem ülteti gyakorlatba. Mi több, 1977-ben egy drámai regresszió következik be a műemlékvédelemben. (VASILE, 2015) A városok szisztematizálása²⁵⁹ valójában pusztítást jelentett, ami rögtön a DMI²⁶⁰ megsemmisülése után következett be. Meg kell említeni viszont, hogy létezik egy szemantikus és konceptuális fejlődés; 1965-től egyre gyakrabban foglalkoztak a terület rendszerezésével és szervezésével, vagy a falvak rendezésével²⁶¹ és ezeknek a kifejezéseknek az értelme a Ceaușescu politikájának a városi és vidéki térségek szerkezeti átalakításának radikalizálódásával együtt változott.²⁶²

Románia lakosságának 1948-ban 23.4%-a élt városokban, 1966-ban már 38.2%-a, azaz a városi lakosság évi növekedése 2.8%. A szocialista országok között Románia vezető helyen állt a Szovjetunió után a lakásépítésben 1961-1966 között.²⁶³

5.4.1. Szabadterek fejlődéstörténete a romániai szocialista városrendezések idejében

A városok szisztematizálásának és azok régi főtereinek kérdésével meglehetősen intenzíven kezdtek foglalkozni 1965-66-ban. A vélemények nagyon széleskörűek és megosztók voltak. Több neves szakember harcolt a városok történelmi magjának megmentéséért, így Virgil Bilciurescu²⁶⁴ is 1966-ban az *Arhitectura című* folyóiratban azt nyilatkozta, hogy a történelmi városmagok megvédése háromszor kevesebbe kerül, mint azok teljes lebontása és későbbi beépítése. A kontextus viszont már megváltozott, amit Ceaușescu nemzeti-sztálinista ideológiája diktált. Az új ideológia 1971-től megtagadja az értelmiségiekkel és művészekkel való kommunikálást, később a párt főtitkára kijelenti²⁶⁵, hogy az építészek és építőmérnökök munkáját kizárólag a párt programjának, valamint gazdasági és kulturális előrehaladásának megvalósítására kell korlátozni.²⁶⁶

1967-ben Lăzărescu megállapítja, hogy a régi városok képtelenek alkalmazkodni a jelen igényeihez. Míg a városoknak lehetőségük volt a XIX. századig harmonikusan fejlődni, és az építészetben oly szépen megnyilvánult az újítás és hagyomány összekapcsolása, addig az új

²⁵⁷ SZÁSZ (1986), 1760-1761.

²⁵⁸ Az eseményekhez szintén hozzátartozott, hogy 1948-ban a görög katolikus vallást megszüntették, így jelentősen erősödött a görög keleti vallás hatalma.

²⁵⁹ sistematizare (RO), városrendezés és/vagy rendszerezés szinonimájaként használt a szövegben, idegen nyelvű használata többletjelentéssel bír

²⁶⁰ Direcția Monumentelor Istorice (Műemlékvédelmi Igazgatóság)

²⁶¹ sistematizarea și organizarea teritoriului, sistematizarea satelor

²⁶² VASILE (2015), 21-22.

²⁶³ BUDIȘTEANU (1967), 5.

²⁶⁴ A Műemlékek Igazgatóságának (Direcția Monumentelor Istorice) élén állt

²⁶⁵ Az Építészek Szövetségének konferenciáján, 1971 március 4-én (VASILE 2015, 22)

²⁶⁶ VASILE (2015), 22.

negyedek régihez való illesztése egyre nagyobb nehézséget és kihívást jelent. Mindehhez hozzájárul a forgalom növekedése, amely lassan meghaladta a városok befogadóképességét. A nehézségek gyorsabban növekednek a megoldások születésénél. Romániában az 1957-67 közötti időszakban az építkezés meghaladta az optimális léptéket és tempót, a hagyományos városok arculata teljesen megváltozott.

A '60-as évek fő foglalatossága a történeti városok szisztematizálása volt a történeti értékek tudatos rombolása által. Így 1962-65-ben újra aktuálissá vált Brassó, Szeben, Medgyes, Segesvár és Fogaras városok rendezésének kérdése. A felsorolt városok fontossága a régió városhálózatában betöltött vezető szerepük, történetiségük és többretű funkciójukban rejlik. A „szisztematizáció” kulcsa elsősorban az ipari jelleg megerősítésében állt, amelynek következménye a lakosság számának jelentős növekedése, az etnikai összetétel, illetve a társadalmi rétegek képezte arányok megváltoztatása. Kivételt talán csak Brassó és Szeben jelentett, amelyeket kulturális és felsőoktatási vonalon is fejleszteni kívántak, illetve ide sorolták Segesvárt is, amely szintén fontos turisztikai központként működött.

A városrendezés legnagyobb kihívását az elővárosokban elhelyezendő új funkciók jelentették úgy, hogy azok a várossal és egymással való kapcsolatukat megőrizhessék, és gazdaságilag hatékonyak is legyenek. Románia legtöbb városa esetében az elővárosokat apró települések szegélyezik, így a reorganizációs javaslatok az adott kistérségek szem előtt tartásával készültek. A jövő városszerkezeteiben úgy kellett a beépítésre szánt területeket kialakítani, hogy az átszervezéssel 15 év távlatában a beépített területeken 3000 m²-nyi lakható terület legyen 1 ha nettó sűrűségen. Ilyen irányadókkal számolva monumentális, legtöbbször minimum 20.000 fős lakónegyedek tervezése volt szükséges. Az *Arhitectura*²⁶⁷ folyóiratban 1965-ben bemutatott fejlesztési skiccek közül Brassó történeti központján kívül még hat, kerületek számára kialakítandó központot és három lakótelepet terveztek az ipartelepek szomszédságába. A városfejlesztések maguk után vonták a közlekedési hálózatok kiterjesztését és fejlesztését. A legtöbb erdélyi város középkorból örökölt útrendszere viszont nem kis kihívást jelentett a mérnököknek, s mivel a kerülőutak megépítése túlságosan költségesnek bizonyult, és a '60-as évekre jellemző forgalom sem indokolta azok megépítését, az adott utak besorolására, a nyomvonalak letisztítására és fejlesztésére voksoltak. A lakótelepi tömbök elhelyezésének fontos szempontja volt azok valamilyen természeti elem felé orientálása, így az ideális helyszínt a városképet meghatározó dombok, esetleg hegyek vagy folyók partja adta. Szeben városrendezése esetében egy zöld ék megtartására törekedtek, mely a zöldfelületek folytonosságával összekapcsolja a Dumbrava erdőt az új tervezésű negyedeken és a városközponton át a történelmi városmaggal. (BERTUMÉ,1965)

1948 után a megyék megszüntetésével létrehozzák a körzeteket (tartományokat), így megalakul a Nagybánya tartomány, amelynek központja 1951-től Nagybánya lesz. 1968-tól ismét közigazgatási átszervezéssel Nagybánya Máramaros megye központjává válik.

A különböző kinevezések hullámzóan bár, de megindítják a város fejlesztését. Míg az '50-es évek a központi körzeti intézmények megalakulása (könyvtár, színház, Népi Egyetem) és sportpálya, bányász üdülőtelep, városi strand és a Román Katona szobrának leleplezésétől

²⁶⁷ A Romániai Építészek Szövetségének 1906-ban alapított folyóirata (Revista Uniunii Arhitecților din România)

mozgalmas, addig a '60-as és '70-es éveket a masszív, városszerkezetet meghatározó építkezések jellemzik.

Az *Arhitectura* folyóirat 1972-es számában mutatták be részletesen Nagybánya egyik meghatározó, posztmodern alkotását: a Közigazgatási palotát²⁶⁸ (50. ábra) (átadták 1970-ben).²⁶⁹ Megosztó, mert tornyával hozzátesz a város sziluettjét meghatározó emblemikus tornyokhoz, illetve merész vonalaival a városkép egyik markáns elemévé vált. Az eredetileg sokkal tágabb helyszínre tervezett épület végül a Forradalom tér és a Főtér közötti területen épült meg. Az épület megtervezésében vezető gondolat volt a máramarosi hagyományos népi építkezés, illetve a fatemplomok vonalvezetésének és anyaghasználatának kortárs elemekkel való ötvözése. (ALIFANTI, 1972) Az újonnan képzett központ nem csupán fizikai, hanem szimbolikus átmenetet képez a két tér jelentéstartalma között, találó Perényi Imre megjegyzése, mely szerint „*A városközpontok rendeltetése, funkcionális felépítése, esztétikai megfogalmazása koronként és helyenként változó.*”²⁷⁰

Gonosz 1966-ban megfogalmazott cikke²⁷¹ nehezményezi a városfejlesztések általánosított szemléletmódját, illetve azt, hogy a történelmi központok rendezését külön tárgyalják, nem a városszövet kontextusában. Szerinte azokban a városokban, ahol meglehetősen gyors ütemben építkeznek, a kialakult új negyedek befolyásolják a régi főtér egzisztenciáját, saját, igény szerint kialakuló központjaikkal. Neheztel arra, hogy a városrendezési terveket gyakran olyan szakemberek készítik vagy véleményezik, akik nem ismerik az adott helyszínt. Ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy Bukaresttel ellentétben olyan városok, mint például Szeben, Brassó, Szászsebes, Déva erős helyi jelleggel bírnak, elsősorban ez befolyásolja a városok látogatottságát.

A második világháború után a Nagybányán fellendült bányászat miatt megélnkült az építkezés, ekkor a lakóépületek maximális magassága két emeletnyi volt. Az óváros köré elsősorban a délnyugati részen építkeztek, mintegy folytatva az 1940-es városi terven megjelölt terjeszkedést. Ipari város jellegét tekintve, és összehasonlítva a következő évek építkezésével, már-már harmonikus terjeszkedésnek is nevezhető. Az épületek az utakkal párhuzamos hossz tengellyel, levegősen voltak elhelyezve. Az ekkor elhelyezett 60 tömbházzal kialakult a város legsűrűbben lakott negyede. Nagybánya lakótelepei közül mindmáig az ötvenes években épített tömbházak környezete nyújtja a legemberibb képet. (51. ábra)

A nagybányai Sásar negyed 1967-ben került bemutatásra az *Arhitectura* folyóiratban²⁷². Az egykoron bányász házakkal tarkított Veresvíztől (52. ábra) nyugatra helyezték el az 5.532 lakást tartalmazó egységet, amely négy-, illetve tízemeletes tömbházakból állt²⁷³. A tömböket megpróbálták minél változatosabban elhelyezni, s hogy kissé személyre szabottak legyenek az épületek, stilizált máramarosi szőnyegmintákkal díszítették azokat. A lakótelep elsőként jelent meg Nagybányán, a helyi hatóság követendő példának szánta megépítését. A Sásar negyed

²⁶⁸ Sediul politico-administrativ

²⁶⁹ prof. arh. Mircea Alifanti, conf. dr. arh. Tiberiu Benedek, arh. Alexandra Florian, arh. Adrian Panaitescu tervezésével

²⁷⁰ PERÉNYI (1970), 12.

²⁷¹ „*Centrul trebuie analizat împreună cu întregul oraș.*” címmel (A központot a város egészével kell elemezni)

²⁷² POPESCU (1967), 44-45.

²⁷³ A '60-as években a P+4 és P+9-10 emeletes tömbházak voltak jellemzők.

építését a '80-as évek közepére fejezték be, ekkor a telep egy, RFN parkot²⁷⁴ is kapott, amely azóta is a telep „központ” szerepét tölti be. (53-54. ábra) Az új központok a város tagolásaként jelennek meg, melyek a lakó és iparterületek körvonalazódásában nyilvánulnak meg elsősorban, így több olyan, különböző rendeltetésű egység születik, ami igényli a helyi központok kialakítását. (PERÉNYI 1970)

A hatvanas években több helyszínen nyíltak meg építőtelepek, ekkor már a vasútállomás is a város délnyugati irányú térhódításának útjában állt. A Bukarest sugárút és a Forradalom tér megépítése miatt a környékbeli házakat lebontották. Ez a környék a békebeli idők Szendy terének környéke teljes átépítéséből alakult ki. A sugárutat és környékét a '80-as években tovább fejlesztik, kiépítve a Traian negyed megalomániáról árulkodó közintézményeit. A nyolcvanas években építik meg a Mara hotelt, az ifjúsági házat, a sportcsarnokot és az uszodát. A lakónegyed megbontotta a kisváros léptékét és arányait. Valójában a cél is ez volt: az új éra dolgozó emberének újat, lenyűgözőt alkotni, hirdelve a régi ómódiségét.

1963-ban tervezték meg Nagybánya új, 800 férőhelyes moziját (arh. Mariana Bucur tervezésével), mely szintén modellként szolgál más városok jövőbeli mozi építéséhez. A Dacia mozi épületét 1967-ben adták át.

A hatvanas években a nyugati, Dés irányába való terjeszkedéssel olyan fontos egységek kaptak új helyszínt, mint a buszpályaudvar és a vonatállomás. Ugyancsak ebben az időszakban költözött a repülőtér is Mismogyórsra.

A hetvenes évek elején rekordidő alatt felépült a megyei kórház épülete, az átgondolatlan gyors és mechanikus építkezést mi sem szemlélteti jobban, hogy az újonnan felépült Zazar negyed lakói a folyón keresztül kénytelenek voltak pallókat használni, a hidak építése váratott magára. (55. ábra) Talán ezen apró képek, emlékek szemléltetik leginkább a kisvárosok és a diktált városrendezés diszharmóniáját.

Ekkor épül az Állomás negyede, amely egyike a város leglehangolóbb negyedének a minél inkább költségkímélő építkezések miatt. S mindeközben nem építenek a lakótelepeknek közparkokat. Az ezidáig megemlített negyedek szabadtereit az intézmények kertjein kívül két sportpálya és a néhány, elszórtan megjelenő játszótér alkotja. A tömbházak mellé viszont előrelátóan nagyszámú parkolót terveztek, amelyekben akkoriban alig állt néhány gépjármű. Közben a zömében faluról betelepített tömbházlakók egyre gyakrabban alakítják át, parcellázzák fel a lakótelepek zöldfelületeit zöldségtermesztés céljából. A kiskertek természetesen hasznat nem hoztak, viszont a városvezetőség nem akadályozta a rögtönzött kertek elterjedését, a tömbök közötti térhatárolás, az egységes előkertek vagy lakótelepi közparkok tervezésének hiánya miatt sem.

A nyolcvanas évekre teljesen kiépülnek a Maramureş áruház környékbeli üzlet és szolgáltatóegységek, mely zónát Nagybánya új központjának tekintették. (56. ábra) Az új központ kialakítását az 1976-ban kiadott 56. számú Elnöki Rendeletben hagyták jóvá. Constantin Pena, az Építészeti Műhely vezetője szerint a nagy városrendezések idejében számos, előre kijelölt helyszínen kellett építkezniük. Az egyik példája az előre leszögezett helyszíneknek, - bár tömeges házlebontással járt- az új tér kialakítása volt.²⁷⁵

²⁷⁴ RFN park- valójában egy kisméretű köztér

²⁷⁵ ŞTEF (2014), 14.

5.4.2. Városközpontok helyzete

Az új éra városfejlesztései kapcsán megfogalmazódott szakmai körökben (melyeket a városrendezők hiánya miatt elsősorban építészmérnökök képviseltek), hogy a jelenlegi városközpontok- függetlenül attól, hogy bizonyos mértékben rendelkeznek városi szükségletekkel, az erőteljes gazdasági és társadalmi fejlesztések következményeivel csak részben tudnak megbirkózni. A szakemberek tisztában voltak a történeti városmagok építészeti, történelmi és kulturális²⁷⁶ értékeivel, mégis fejlesztésüket nem csupán a meglévő funkciók kapacitásának növelésében, hanem új rendeltetések létesítésében látták. Egy másik megközelítés, mely Brassó, Szeben és Medgyes városfejlesztése kapcsán fogalmazódott meg, a történelmi központok turisztikai fejlesztése, melyek fejlesztését az eredeti (lakó, kézművesség és társadalmi-kulturális) funkciók megőrzésével, szállodák és éttermek kialakításában látta, mindezt a múzeum-jelleg elkerülésével. (BERTUMÉ, 1965)

Az 1960-as években a nagy és általános városrendezések kapcsán egyre nagyobb figyelmet kaptak a történelmi városok, elsősorban az erős középkori jellegű kerített városok karakterének megőrzése. BILCIURESCU 1966-ban született munkájában két nagy kategóriába sorolja a városok főtereit. Az első kategóriába tartoznak a nagyon értékes műemlékekkel rendelkező városok, amelyek karakteres építészeti környezetbe vannak ágyazódva, és amelyek jó állapotban vannak, mint például Brassó, Szeben, Medgyes, Segesvár, Beszterce, Kolozsvár stb. A második kategóriát azon városok képezik, ahol a műemlékek egy kevésbé értékes, újabb építésű környezetben helyezkednek el, olyan környezetben, mely sem építészeti szempontból nem kiemelkedő, sem épített értéket nem képvisel. Ezek az épületek a 19. század második feléből vagy a 20. század első feléből származnak. Ebbe a kategóriába sorolja Târgoviște, Szászsebes, Szucsáva, Nagybánya²⁷⁷ stb. városokat.

Szerinte az első kategóriába sorolt városok főterének rendezése a terület sajátosságának kiemelésével kell történnie, szervesen integrálva azt az új város szerkezetébe. A meglévő adottságok szanálása és újraértékesítése kellene ahhoz, hogy lehetséges legyen a központi zóna normális működése, s egyúttal megőrizze a város sajátos jellegét aktív környezetében. A másik cél az óvárosok tehermentesítése, mind az improvizált épületek, mind a forgalom szempontjából. A második kategóriába sorolt városok esetében az irányelvek megegyeznek a korábban felsoroltakkal, viszont a városrendezés kompozicionális szempontból intenzívebb lehet, természetesen a műemlékek védelmét szem előtt tartva. Ez esetben is kötelező a műemlékek az új városszövetbe való integrálása. A történelmi városmag pótolható új, hiányzó funkciókkal, oly módon, hogy a műemlékek szépsége hangsúlyozva legyen. (BILCIURESCU, 1966)

Más véleménnyel, a régi-új és azok összeférhetőségének, illetve a lakónegyedek sikertelen integrálásának dilemmája kapcsán Budapest, Lipcse, Weimar, Szopol és Varsó volt példaként említve, ahol régi (XIX. századi) városnegyedeket építettek újra és rekonstruáltak annak

²⁷⁶ A szocialista érában a kulturális szó konnotatív jelentéssel bírt.

²⁷⁷ A kategóriába sorolás megegyezik Bierbauer 1943-ban, Pásztortűz folyóiratban megfogalmazott Nagybánya Főterének térfalával kapcsolatos kritikájával.

érdekében, hogy megőrizzék a városok karakterét, amely egy hatalmas értékű örökség. (IONESCU,1966)

A tipizálás/szabványozás szintén megosztotta a szakemberek véleményét. Hiányolták a szabványépületek helyi jelleghez való igazítását²⁷⁸ annak érdekében, hogy a helyi közösség is némi örömmel tudja azokat fogadni. Felvetődött a fejlődés lehetősége a szabványépületek alkalmazásával, megkérdőjelezték annak szükségességét és szerepét az építészetben és az emberléptékű városi agglomerációkban. (DOICESCU, 1967)

Nagybányán városépítészeti tervein a kommunista rezsim változtatásai az 1960-as években kezdtek megjelenni. Ekkor kezdtek az óvárosba befurakodni a szovjet mintára tervezett első-sorban adminisztratív szerepű épületek. Üldözött volt minden, ami az Osztrák-Magyar Monarchiára emlékeztetett. Kínosak Nicolae Ceaușescu Nagybányára való látogatásai, s még inkább az óvárost érintő megjegyzései: „*Mikor legközelebb itt járok, nem akarom többé ezeket az öreg épületeket látni, verjétek le őket, bontsátok le.*”²⁷⁹

A Főteret továbbra is körforgalomként használják, melyen 1954-ben helyet kapott „Felszabadulás obeliszk” a szovjet mintára készített emlékmű. (57. ábra)

5.4.3. Zöldfelületek kérdései

Az 1950-es évek zöldfelületeire vonatkozó állami politika elsősorban azok területi bővítéséről szól. Előtérbe kerül a normatív tervezés gyakorlata, mely elsősorban a városok területén található zöldterületek összességével foglalkozott. 1960 után a városrendezési tervekben a rekreációs- és sportlétesítményeket már zöldfelületi rendszerként kezelték. A sportcentrumok megépítése elsősorban a nagyvárosokra és az erőteljesen iparosított városokra volt jellemző, országszerte több mint húsz sportcentrumot építettek meg, a tervezett parkok töredékét valósították meg, azok esetében is a hangsúly a stadionok építésére került. (MITREA 2000) Ana Felicia Iliescu²⁸⁰ megállapította, hogy koncepcionális szinten az '50-es évek szabadteret-tervezése jelentősen előrelendítette a városok zöldfelületeinek fejlesztését és azok diverzifikálását, viszont megjegyzi, hogy a minőségi tervezést nem követte a minőségi kivitelezés. A munkálatok javát a kommunista párt vezetői hazafias munkának nevezett kényszermunkával végeztették, így a szakszerűtlen kivitelezések hamarosan romboló képhez vezettek.²⁸¹

A lakótelepek szabadterépitészetét illető felfogásbeli különbségekre rávilágít egy 1968-ból származó cikk, amely összehasonlítja a lakótelepek építésének kérdéseit. Míg a romániai helyzet felvázolásában elsősorban az építkezési volumen a döntő, melyet a következetesség és gazdasági hatékonyság definiál, kiemelkedően fontos szerepet kapnak a társadalmi-kulturális igényeket kielégítő épített funkciók is. Ugyanakkor a várostrendezési tervek szempontjai között szerepel a funkcionális területrendezés: a gyalogutak, illetve kocsitak, a tömegközlekedés, beültetett területek, pihenésre alkalmas zónák, a környékbeli területek turisztikai és rekreációs fejlesztése, külvárosok fejlesztése. A lakótelepek építése teljes körű, melyet a szociális, kulturális, gazdasági és technikai faktorok befolyásolnak. (POPESCU-NEGREANU 1968) Ezzel szemben a

²⁷⁸ Mondván: Nem lehet ugyanolyan típusú tömbházakat katonásan tengerparti-, hegyvidéki- vagy mezőségi városba felépíteni.

²⁷⁹ „*Când mai trec pe aici, vreau să nu mai văd clădirile astea vechi, să le dați jos, să le demolați.*” ȘTEF (2014),17

²⁸⁰ Román kertész-mérnök, a bukaresti Agrártudományi és Állatorvosi Egyetem tanára.

²⁸¹ ILIESCU (2003), 83.

magyarországi lakótelepek fejlesztéséről szóló beszámoló megemlíti a '60-as években az épületek magasság szerinti elhelyezésével történő próbálkozásokat a monotonitás megtörése végett, és egy másfajta szemléletet, melyben a városi környezet nem csupán a lakónegyed lakásszámára, középületek és terekre redukálódik, hanem fontos a különböző funkció és terek helyes rendje és minőségi tervezése is. Léteznek olyan beépítési tervek, melyek kertépítészeti tervvel is rendelkeznek. A cikk továbbá leírja az Ormos Imre által kidolgozott lakótelepek kertjeire vonatkozó elveket. (BORVENDÉG 1968)

A tájépítészeti eszközökkel alakított²⁸² szabadterületek eloszlása egyenletes az új lakónegyedekben, viszont néhány év alatt- költséges fenntartásuk miatt-, azok állapota túlságosan leromlott. A beépítések maximális hatékonyságának kihasználása érdekében, a beépített és szabadterületek csoportosítását javasolja, a „*nem negyedek a parkban, hanem parkok a negyedekben*” elv érvényesítése érdekében. (GHELMAN, 1966) Ami a lakótömbök testi és lelki feltöltődést szolgáló szerepét illeti, Romániában a közterületi sportparkok, illetve a kisgyerekek rekreációjára alkalmas terek kérdése oldódott meg. Az új beépítési mód szabadtereinek fizikai lehatárolása alig történt meg, bár a '60-as években törekedtek a lombkorona segítségével történő vertikális lehatárolásra és gyepesített felületek szőnyegágyakkal vagy zömében örökzöldekkel való díszítésére, így az idő során egyre ritkábban jelentek meg kertépítészeti kialakítások. A kort az előre gyártott betonlapok, szintén betonból kialakított, egynyári virágokkal beültetett növénykazetták, és beton kialakítású mozgó vízarchitektúrák jellemezték.

A Klastromrét sem kerülte el a beépítést: 1950-es évek derekán felavatták a városi sportpályát, később mellé építik a városi strandot. Szintén az ötvenes évek végén felépítik a nyári színházat, mely a város éghajlata miatt használhatatlan, így néprajzi múzeumot alakítottak ki benne. Az 1980-as évek közepén készített városépítészeti terv mutatja, hogy a Klastrommező egységét további utakkal szabták fel. 1959-ben a jégpályával szemben levő, a látvány szempontjából a Klastromréttel egységet alkotó területen leleplezik a hatalmas Román Katona Emlékművét. Az egykori festői mezőt teljes képzavar jellemzi. (58. ábra)

A Széchényi Ligetben a '60-as évek derekán vetődött fel egy, a gyerekek szórakoztatására átalakítandó hely. Akárcsak Szatmár esetében, Nagybányára is gyerekvasutat építenek, a mozdony és a kocsik a város bányájából származtak, melyeket utólag átalakítottak. A vasutat a közpark legrégebbi és legértékesebb helyszínén alakították ki: a gyertyánfasor fái között.

Egy kisváros jellegét, annak léptékéből adódóan könnyebben elveszíti „brutális városrendezési beavatkozással”²⁸³, Nagybánya csupán egyike az erdélyi kisvárosok példáinak.

Az 1989-es események véget vetettek a kommunista rendszernek, a '90-es évek a felocsúdnak a város életében. Mindeközben a főtér teljesen elvesztette eredeti jellegét, körforgalomként használták, az egykori növényzete elburjánzott és közkert jellegét öltött.

²⁸² eredeti szövegben *beültetett szabadterek*

²⁸³ BALOGH (2004), 84.

5.5. Szabadterek megújításai a 2000-es évektől napjainkig

A közterületek egyre inkább a tervezések fókuszpontjaivá váltak, hiszen azok „... *komplex értelemben a közösségi élet, a találkozás színterei, így megújításuk hozzájárul a városlakók életminőségének javításához, de a városi területek gazdasági felértékelődéséhez is.*”²⁸⁴ Erdély, elsősorban nagyvárosaik újból aranykorukat élik. „*A kolozsvári Fő tér maga a változás*”²⁸⁵ és e kijelentés minden város főterére igaz. A 2000-es évek elejétől napjainkig újragondolták, revitalizálták Kolozsvár²⁸⁶, Nagyvárad, Temesvár, Nagyszeben, Brassó főtereit.

A 2000-es évek elején²⁸⁷ egy Phare 2000 pályázat segítségével²⁸⁸ elkészült Nagybánya régi *Főterének* revitalizációja, mely a térfalakat képző emlékművek egy részének restaurálása kapcsán a főter újragondolását is megcélozta. A térrendezés fő célkitűzése a középkori –egészen a XX. század derekáig őrzött piactérjelleg megidézése. A körforgalmat előbb a teret kettészelő autós forgalomra cserélték, majd később azt a nyugati oldalra helyezték át. A délkeleti sarokra vízarchitektúra épült Nagybánya történelmi múltját felidéző domborművel. A tér a XIX. századbeli hangulatot idézi, a peremén fasorok létesítésével, közepén a még XX században történt növénytelepítések néhány megtartott példányával, a burkolatból feltörő jellegű terepplasztikával. A tér épületeinek alagsoraiban berendezett vendéglátó egységeknek köszönhetően megnőtt a téren tartózkodók száma és a tér vonzásköre. Kulturális események kedvelt helyszíne lett.

Ezzel szemben a nem messze tőle található Forradalom vagy *Revolúció tér* állapota vészesen leromlott, mely annak rendeltetés- és használatbeli változásának köszönhető. A szabadterek tisztaságára és csinosítására sokat áldozó város szabadtérépítészeti problémái egyik sürgősen megoldásra váró helyszíneként tartom számon.

2012-re elkészültek a Cinterem felújítási munkálatai.²⁸⁹ A már korábban elkezdett ásatások során feltárták a tér keleti oldalán a Szent Katalin-templom, illetve a Szentháromság-templom előtt álló Szent Márton-templom fragmentumait. Az új koncepció a Szent István-torony műemléki értékeinek kiemelésére fekteti a hangsúlyt, archeológiai „laboratórium” képzésével a torony köré. A kortárs anyaghasználat kétségkívül vonzza a tekintetet. Az új tér rehabilitációjának másik célkitűzése a három templom²⁹⁰ ugyanazon síkon való prezentálása, megszüntetve az eddigi épületek közötti szintkülönbségeket, illetve a tér szakrális jellegének erősítése. Az új tér neve, a „Piața Cetății”, mely magyarul *Vár teret* jelent, teljesen megszünteti annak eredeti, cinteremi rendeltetéséből adódó szakralitását. A tér szakralitásának elvesztése nem annak megújítása által következett be, hanem nevének megváltoztatásával.²⁹¹

²⁸⁴ uo., 108.

²⁸⁵ SZILÁGYI (2015), 9.

²⁸⁶ Tervezők: M. Buck, T. Ciolacu, F. Cozma, B. Kohl, T. Pănescu, E. Pănescu, O. Stăncioiu, A. Borda

²⁸⁷ 2004-ben adták át a Millenium Központot

²⁸⁸ Centrul de Afaceri Millenium III Baia Mare néven, azaz Milleniumi Üzletközpontot. A revitalizáció egyik kiindulópontja a vásári, árucsere, üzleti funkcióknak visszahozása, ezért a tér keleti oldalán elhelyezkedő három épület új (Fekete Sas fogadó, Lendvay-ház, és XIV-XVII századbeli lakóház) rendeltetést kapott, irodák, konferenciatermek kialakításával.

²⁸⁹ 9OPTIUNE tervezőiroda munkája

²⁹⁰ ide értve a *Catedrala Adormirea Maicii Domnului* ortodox templomot is

²⁹¹ Különösen fájlató tény, hogy a cinterem szó latin eredetű, így a *cimeterium*, *cimiterium* szavak bármelyikével utalni lehetett volna a hely középkoriságára, illetve templomudvar funkciójára.

6. NAGYBÁNYA, A FESTŐVÁROS

6.1. Kitekintés a tájképfestészet történetére

Az európai festészetben a tájnak mint önálló motívumnak a megfestése a XVI. századra vezethető vissza. Hosszú időn át az ember saját magát tekintette az ábrázolás egyedülálló tárgyának (BERZEVICZY 1910), a tájábrázolások²⁹² csak impozáns háttérrel biztosítottak a festményeken. Már a XVI. század elejéről híresek Albrecht Dürer²⁹³ németalföldi és itáliai utazásai során megfestett, tájat ábrázoló akvarelljei, ugyanabban az időben Velencében Giorgione²⁹⁴ és Tiziano²⁹⁵ komponálta tájba jeleneteit. A Bruegel- család²⁹⁶, apa és két fia festményein már megjelenik a mindennapi élet egy-egy jelenete, amelyet, a polgári ízlés hatására kialakult életképszerű táj inspirált. (H. TAKÁCS et al., 1972)

Más megközelítésből ugyan, de már a XV. század első harmadában tevékenykedő Hubert és Jan van Eyck táblakép- és oltárképfestészetében reális megfigyelést is tükröző, de főként fantázia szülte tájábrázolások láthatók. Ennek a műfajnak magyar példái is fennmaradtak számos barokk kastély falfestményein, melyeken a rokokó stílusjegyeit fedezhetjük fel. (SZINYEI MERSE 1994)

A „*modern értelemben vett realiztikus tájkép*”²⁹⁷ a XVII. században Hollandiában alakult ki, míg az „*ideális tájképfestészet*”²⁹⁸ jeles képviselői, mint Claude Lorrain²⁹⁹ és Nicolas Poussin³⁰⁰ Rómában alkottak. A két francia festő munkássága idején a tájképfestészet önálló műfajjává válik, művészetükben a klasszicista ideálok bontakoznak ki. Claude Lorrain³⁰¹ *Falusi ünnepség* című munkájának³⁰² kompozicionális elemzésével jellemezhetjük az ideális tájképet: zsánerkép³⁰³ hangulata elégikus, középpontjában lágy facsoport áll (clump), körülötte zajlik a festmény eseménye a középtérben, melyet kompozicionálisan lezár a viadukt vízszintes elemével, illetve a kép szélein elhelyezett két vertikális facsoporttal. Az előtérben háttal ülő figurák és állatok keretbe foglalva a képet, a figyelmet szintén a középtérre irányítják. A tónusokban világosabb háttérben egy falu sziluettje bontakozik ki, amire a középtérre elhelyezett facsoport *vue*-ként vezeti a tekintetet. Továbbá érdemes a festmény fény-árnyék hatását követni, melynek

²⁹² A tájábrázolások az ókorra vezethetők vissza, a 18. században felfedezték az Esquilinus-dombon Rómában, a Vatikán könyvtárában őrzött Odyssea jeleneteket ábrázoló falképeket, illetve a Pompejiben kiásott tájképjellegű freskókat. BERZEVICZY (1910), 2.

²⁹³ Albrecht Dürer (1471-1528)

²⁹⁴ Giorgione da Castelfranco (1477/1478-1510)

²⁹⁵ Tiziano Vecellio (1477/1485?-1576)

²⁹⁶ Pieter Bruegel (1525?-1569), Jan Brueghel (1568-1625), Pieter Brueghel (1564-1638)

²⁹⁷ SZINYEI MERSE (1994), 6

²⁹⁸ uo.

²⁹⁹ Claude Lorrain (eredeti neve Claude Gellée, 1600?-1682)

³⁰⁰ Nicolas Poussin (1594-1665)

³⁰¹ Claude Lorrain munkássága a későbbiekben (ki)hatott a romantikus angol festőkre, így William Turner-re, illetve id. Markó Károly is követője volt.

³⁰² 1639-ben festette VIII. Orbán pápának.

³⁰³ életkép

alkalmazása képi mozgalmasságot kölcsönöz.³⁰⁴ A magyarországi és erdélyi táj a XVIII. század folyamán leginkább sokszorosított grafikai sorozatként képviseltette magát, rézkarcokon vagy irodalmi évkönyvek illusztrációiként, míg a reformkorban már litografált tájképsorozatok is értékesítettek.

„A tájképet- a csendélettel és az arcképpel együtt-polgári műfajként emlegetik: nem véletlen, hogy felvirágzása egybefonódott a felvilágosodás eszméinek terjedésével.”³⁰⁵ A tájrajzolás viszont ekkor még a megfigyelés elsőbbségét, a természetlátás részletességét, topográfiai pontosságát hirdette, hozzájárulva a tudomány fejlesztéséhez, a különböző vidékek egzotikumainak megismeréséhez. Mindeközben a tájfestés szorosan kapcsolódott a történelmi emlékek felidezéséhez, így szükségszerűen a képek tartalmilag is bővültek-a távolságtartástól eljutottak az érzelmek szenvedélyes tobzódásáig. (SZINYEI MERSE 1994) A történelmi érdeklődés a historizáló tájképeken át eljutott az eszményi, idealizált tájhoz, melynek „felépítése alá volt rendelve az akadémiákon tanított pontos szabályoknak, melyektől évszázadokig nem illett eltérni”³⁰⁶. Ily módon, az 1820-as évektől a nemzeti művészet megteremtése volt a cél, a magyar képzőművészet és irodalom terén egyaránt. Ebben kulcsfontosságú szerepe volt Kazinczy Ferencnek. A korszak kimagasló egyénisége, a Calude Lorrain magyar utódaként emlegetett id. Markó Károly³⁰⁷ volt, aki Kazinczy elveit³⁰⁸ legelsőnek implementálta a tájképfestészetben. Az 1830-as évek legnépszerűbb magyarországi festője Barabás Miklós³⁰⁹ volt. A szabadságharc bukása után, az abszolutizmus korszakában, Európához viszonyítva megkésve elterjedt Magyarországon a romantika, amely a drámai és mély érzelmek kifejezőmódjával igazodott a történelmi képek tematikájához. A magyar festészet e korszakának kiemelkedő alakjai: Madarász Viktor és Székely Bertalan. A korábban jelölt festői tendenciák nem önmagukban, hanem más stílusokkal együtt jelentkeztek, fonódtak egymásba. A romantikus és történelmi festészetet váltotta fel a XIX. század utolsó harmadában a realista festészet, mely- a romantikus pátoszt elhagyva- hűvösebb hangnemre váltott, mindinkább a valóság megfigyelése került a figyelem középpontjába. A korszak legnagyobb festője Munkácsy Mihály³¹⁰, majd a századforduló legnagyobb realistája Mednyánszky László³¹¹(IBOS szerk., 2007). A realista tájképek megfestésére alkalmas volt akár a természet legigénytelenebb zuga is, az új tájfelfogás pedig elvetette az eddigi kompozicionális sablonokat, nagyobb egységben, gyors ecsetvonásokkal és részletektől mentesen adta vissza a valóságot. A festők nem csupán külső

³⁰⁴ A kor tájképfestészete nem csupán dekoratív célokat látott el, hanem befolyásolta a XVIII. századi klasszicista festői kertek kompozicionális elvének kialakítását. Ezek alapján, a valós tájból kiemelt, attraktív elemek sűrítésével megalkotott tájakkal a cselekménynek ideális hátteret biztosítva, megteremtve a természet és ember közötti kapcsolatot- gondolat visszaköszön a XVIII. század korai angol kertjeiben. (JÁMBOR 2009)

William Kent, akinek karrierje festőként indult, legjelentősebb alkotása Stowe kertjének festői kertté alakítása. Kicsivel több mint 120 év távlatában, Bécs első városi parkjának tervezési munkájába bevonták *Joseph Selleny* tájképfestőt is, akinek tervét Rudolf Siebeck főkertész módosításaival 1862-ben kiviteleztek. (CSEPELY-KNORR 2016)

³⁰⁵ SZINYEI MERSE (1994), 6.

³⁰⁶ uo., 7.

³⁰⁷ id. Markó Károly (1791-1960), neve az elsők között szerepel a reformkori nemzeti festészet jegyében készített alkotással, a *Visegrád* című művel, 1826-ból.

³⁰⁸ nagy múltú és nemzeti történelmi helyszínek megfestését szorgalmazta

³⁰⁹ Barabás Miklós (1810-1898), a korszak krónikása, tájképeinek egyik fő témája Buda és Pest eseményeinek megörökítése. (IBOS szerk., 2007)

³¹⁰ Munkácsy Mihály (1844-1900) mind a tájképfestészetét, mind az életképeit a realizmus drámai fokára emelte.

³¹¹ Mednyánszky László (1852-1919) festészete olykor más stílussal érintkezik, amely a plein-air festészet korszakába vezet. (IBOS szerk., 2007)

szemlézőként festették meg a tájat, hanem a természet ingereit felfogó, annak szerves részeként ábrázolták. (SZINYEI MERSE 1994) Az új, naturalisztikus szemléletmód néhány képviselője: Lotz Károly, Székely Bertalan, Paál László. Paál László volt a korabeli tájképfestők közül az egyetlen, akinek alkotásaiban nem voltak irodalmi elemek, művészetének gazdag érzelmi töltete a barbizoni iskola egyik legelismertebb alkotójává tette. Munkácsy és Paál művészete ismeretlen volt az itthoni művészek számára, de még a magyar kortársak újításai sem találtak követőkre. Ugyanezzel a helyzettel szembesült Szinyei Merse Pál, akinek az 1868-1869-ben készült vázlatai jelzik, hogy a napfény tárgyakra gyakorolt hatásával, illetve a kontúrok feloldásának komplementer színekkel való alkalmazásával kísérletezett (SZINYEI MERSE 1994). A művész *Majális* (1873) című, újító modernségű festményét csak a millenniumi országos kiállításon értékelték- ekkor fedezték fel azt és más munkáit, melyet a plein-air festészet előfutárának tartanak számon- a Nagybányára tartó fiatal festők is³¹². Míg a nagy újítók festészete sokáig ismeretlen maradt, addig az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat kiállításain egyre nagyobb számban voltak jelen az *intim tájfestők*³¹³, melynek reprezentatív alakja Mészöly Géza volt, akinek apró képein „A látvány atmoszferikus jelenségeit érzékeny módon visszatükröző *plein air* már 1871-ben feltűnt...”³¹⁴

6.2. A nagybányai festőiskola

Az 1880-as évek második felének Münchenében Hollósy Simon³¹⁵ egyre többet foglalkozott egy magániskola megnyitásának ötletével,³¹⁶ majd ennek megalapítása után, a '80-as évek végén, '90-es évek elején hatalmas sikernek örvendett a Hollósy-iskola. Mindeközben az ország lázasan készült a millennium megünneplésére, mely célból meglehetősen sok festmény megrendelésére is sor került. Máramaros vármegye urai megrendelik a Huszt várát ábrázoló képet a máramarosi származású Hollósytól. A Hollósynak Máramarosba való hazatérésekor született a gondolat, hogy meglátogathatná egykori két tanítványát és barátját: Réti Istvánt és Thorma Jánost.³¹⁷ 1896 tavaszán Nagybánya város, Thorma és Réti kezdeményezésére, illetve Virágh Béla, előbb a Kaszinó Egyesület, majd városi közgyűlésen tett indítványozására, Thurman Olivér polgármester hivatalosan meghívta a mestert és tanítványait, hogy a nyarukat városukban töltsék. A város, a szép vidéken és szívélyes vendéglátáson kívül, az országhatártól ingyenes oda-vissza vasútjegyet tudott felajánlani. Hollósy számára a nagybányai meghívás volt az első olyan gesztus, amelyet munkája elismerésül otthonról kapott. (RÉTI 2001) Mindezen eseményeket elősegítette a Nagybánya közösségének lelkesedése, Virágh Bélának a Nagybánya és Vidéke című hetilapban megjelent lelkesítő cikke, melyben a nagy bejelentés mellett megemlíti a festőművészek ottlétének nem csupán kulturális előnyeit: „És emellett mekkora anyagi hasznot hajtana a városnak a hírnév: a külföldön is megismernék a nevét, s idővel látogatott nyaralóhellyé

³¹² különösen a *Hóolvadás* című munkája volt nagy hatással a fiatalokra

³¹³ SZINYEI MERSE (1994), 12.

³¹⁴ uo., 13.

³¹⁵ A müncheni Akadémián Gabl és Seitz professzorok tehetsége volt, rajztudásának és finom stílusának köszönhetően. Az 1885. budapesti országos kiállításán bemutatott *Tengerihántás* munkájával elérte a magyar és német művészi körök respektusát. RÉTI (2001), 8.

³¹⁶ Az előzményekhez hozzátartozik, hogy a müncheni Akadémia felvételiin meglehetősen sok magyar pályázót utasítottak vissza, ez adta a iskola megnyitását, melyen Hollósy és társai korrekciókat tarthatnak.

³¹⁷ Továbbá felvetődött a tanítványokkal való hosszabb idő eltöltése is Nagybányán.

válhatnék!”³¹⁸ A hivatalos felkérés és az utazási költség jelentős részének csökkenése meggyőzte Hollósyt, így módon érkezett meg a lelkes festőcsapat 1896. május 20-án a városba, majd hamarosan elkezdtek megismerni a várost és táját, aztán felfedezni a bennük rejlő motívumokat. Az első alkotó helyszínük a Széchényi ligetben található Jókai dombra felállított szénatartó volt.

Kezdetben a külföldről érkezettek számára a Nagybányán felfedezett kultúra, a táj és annak népe egzotikumként hatott, de a lakosokban is ugyanilyen reakciót váltott ki az idegenből jött festők látványa. Időközben beindult a propaganda gépezete köszönhetően Lyka Károly művészettörténésznek és kritikusnak, így egyre többen értesültek a Nagybányán kísérletező festőiskoláról.

A nagybányai művésztelep megalapításának célja a magyar művészet modernizálása volt, az új törekvések egységes mederbe terelésével kialakult a nagybányai stílus. A festőiskola fejlődésének különböző korszakait különíthetjük el, melyeknek meghatározói az iskola vezetői, az iskola intézményi formája, a történelmi változások voltak.

A **kolónia** megalapításában kétségkívül sorsdöntő szerepet játszott a város természeti adottságain túl annak fejlettsége, a város vezetőinek nyitottsága, az utazás megkönnyítésére kiépített vasútvonal³¹⁹ ugyanakkor a megtelepedő kolónia-hozta sikerek felismerése, és az a törekvés, hogy ott tartsák a festőművészeket, illetve kulturális téren fejlesszék a várost³²⁰. A festők megérkezése előtt Nagybánya kultúrtörténetében már történtek fontos események: 1847. szeptember 8-án itt szállt meg a mézeshetei eltöltésére Koltóra tartó Petőfi Sándor, Jókai Mór 1876-ban járt Nagybányán, később Móricz Zsigmond is adatokat gyűjtött a város történetének megírásához. Mindezek művészeti előzményeként az élénk színjátszó életet is megemlíthetjük. Az egyetlen festészeti vonatkozást (a néhány tehetősebb család portréin kívül) a kereszthegyi tárna előtt játszódó cselekményű, Feszty Árpád *Bányaszerencsétlenség* című munkája képezi.

Az első korszak mestere Hollósy volt, hozzá időközben csatlakoztak, vagy éppen Nagybányára költöztek a kolónia meghatározó személyiségei: Ferenczy Károly, Grünwald Béla és természetesen Thorma János és Réti István. A kolónia működésének első nyarán Nagybányára látogatott Szinyei Merse Pál³²¹ is, aki szemügyre vette az új törekvésekből kibontakozó első munkákat. A következő év kiállítással zárult: a budapesti Múcsarnokban volt megtekinthető a 11 művész 141 alkotása. Közöttük megannyi, kissé „más valamilyen” plein-air alkotás. Második kiállításukról³²² Ferenczy Béni így emlékezett vissza: „*Még sokkal inkább ilyen volt az impresszionista mozgalom- ezt a kortársak olyan felbőszítőnek, hökkentőnek találták, mint később nálunk a nagybányaiakat. Az első nagybányai kiállításokra a pesti közönség „röhögni” járt. Ferenczy „Három királyok” képén a „zöld lovak” felháborították a közönséget, az élclapok is tele voltak gúnyolódó cikkekkkel...*”³²³

³¹⁸ RÉTI (2001), 12.

³¹⁹ Nagybánya Budapesttől jóval távolabb volt, mint Párizs Barbizontól, és elsősorban csak a magyar államvasút kiépítésével kerülhetett be a magyar művészet vérkeringésébe. SZABÓ (1992), 21.

³²⁰ Nagybánya kulturális téren való fejlesztését már a XIX. századtól tudatosan építik.

³²¹ A kolónia meglátogatása és a munkák bírálása után elmondta, hogy legnagyobb hatással Ferenczy Hegyibeszéd című munkája volt rá. RÉTI (2001), 17.

³²² 1898 telén

³²³ FERENCZY (1961), 13.

Az első korszak a nagybányai festészet történetében 1901-ben, Hollósy távozásával³²⁴ lezárult. (RÉTI 2001) A négy törzstag, az első generációs festők: Ferenczy, Grünwald, Réti és Thorma közös elhatározással, 1902-től megnyitotta a **Nagybányai Szabad Festőiskola** kapuit. 1910-ig az iskola, mivel a ligetben felállított szénatartóban volt műhelyük, csak nyári hónapokban működött. Ebben az időszakban nem volt tandíj, a diákoknak csak modellpénzt kellett fizetniük, és szabadon választhattak maguknak tanárt, így a négy mester egyidejűleg korrigált. Később ezt felváltotta a tanárok egymás utáni sorrendben való korrigálása. 1911-ben felépült a régóta ígérgetett festőiskola, ezután az oktatás már egész évben folyt.

Ferenczy volt Nagybányán az a személyiség, aki a XX. század legelejére kidolgozta az alapot a fiatalok *modernitásreceptiójához*. Festészetét „*koloristikus naturalismus synthetikus alapon*”-nak nevezte, jelezve a naturalista természetfelfogás modernista színhasználattal való megújítását, hangsúlyozva a már Hollósy által kialakított természetelvűséget és megszabva az esztétikai színvonalat. (BOROS 2009) Munkáját, naturalista-szimbolista látásmód³²⁵ jellemezte, s bár kísérletezett az impresszionista festéssel, mégsem jutott el a posztimpresszionizmusig. (SZABÓ 1992)

„Az 1906-ban indult neós³²⁶ mozgalom megosztotta a nagybányai művészársadalmat.”³²⁷ Míg az egyik csoport hű maradt Ferenczy elveihez, a festők másik része, a neósok mindinkább a Párizs művészvilágában jártas Czóbel körül csoportosulnak, így a Gauguin, Van Gogh, Cézanne, Matisse³²⁸, Derain újításainak varázslatában megszületnek a magyar Vadak, mely stílust Czóbel fauve³²⁹ hatása robbantotta ki. „*A neósok tették meg az első, s ezért talán legdöntőbb lépést a természetelvű festésztől való eltávolodásra, majd később elszakadásra, amely azután több lépcsőben, a geometrikus, illetőleg lírai absztrakt festészet kibontakozásához vezetett.*”³³⁰ 1909-ben Iványi Grünwald Béla vezetésével levált egy fiatal csoport, létrehozva a kecskeméti kolóniát, mely elszakadás megviselte a nagybányai művésztelepet. (SZÜCS 2006 a) Az 1910-es évek elején több város is fontolóra vette művésztelep létrehozását, mely ekkor a regionális központ vagy kulturális fejlődés magasabb fokára repítette (volna) azokat: Arad, Nagyvárad és Máramarosziget is próbálkozott ilyenfajta fejlesztésekkel. (SZÜCS 2006 a)

Az új épületben való működés megkívánta az iskola új szervezeti formáját, így 1911 októberében létrehozták a **Nagybányai Festők Társaságát**. (BOROS 2009) Az első világháború éveiben az iskola látogatottsága nem csökkent, bár életéből hiányoztak olyan meghatározó személyiségek, mint Ziffer Sándor, illetve az 1917-ben meghalt Ferenczy Károly.

A román csapatok 1919-ben való bevonulásával, majd az 1920-as Trianoni szerződés aláírásával megkezdődött a festőiskola újabb korszaka. Az iskola ismételt megindítása Thormára hárult, aki

³²⁴ A távozásnak személyes okai voltak, melyet részben Hollósy felesége, részben a festő felismerése okozott, miszerint a nagyvonalú újítást gátolja a müncheni festőiskola naturalisztikus komponálási módja, és a tompa földszínek használatának beidegződése.

³²⁵ Ferenczy fedezte fel legelsőnek a nagybányai táj biblikságát.

³²⁶ neó- a neoimpresszionista rövidítése, impresszionizmus utáni, posztimpresszionizmus keretében kialakult „újat kereső” művészeti törekvés. A neós társaság jelentette a *Nyolcak* csoport (majd *Nyolcak mozgalom*) csíráját, amelyből kibontakozott a magyar avantgárd.

³²⁷ BOROS (2009), 7.

³²⁸ „Az 1908-ban Párizsban szabadiskolát nyitó Henri Matisse-nak több magyar tanítványa volt, kivétel nélkül mind Nagybányáról” SZABÓ (1992), 22.

³²⁹ Fauves, fauvisme (fr.) Vadak, fauvizmus, (főleg) Matisse által megteremtett, modern kolorista festészeti irányzat.

³³⁰ PASSUTH (1992), 43.

már 1919 májusában, a Nagybányai Festők Társaságának elnökeként megtette e fontos lépést. (MURÁDIN 1992) Murádin Jenő a festőiskola két világháború közötti periódusát szintén két szegmensre bontotta: egy „aránylag békés és egy zaklatott, támadások keresztüztüében vergődő”³³¹ szakaszra. Időben az első a ’20-as ’30-as éveknek felel meg, míg a másodikat a gazdasági válság új társadalmi-politikai helyzete befolyásolta.

Az iskola működésére 1913-ban kidolgozott alapszabályzat³³², mely határozottan kijelentette, hogy a művésztelep vezetése kizárólag a törzstagokat illeti meg, törzstagokká viszont csak azon festők válhatnak, akik huzamosabb ideig dolgoztak az intézményben és akiket „művészi képességeik mellett erkölcsi értékük is méltóvá tett e tisztességre”³³³ a történelem adta változások idejében is megadta az iskola független döntéshozatalát. (MURÁDIN 1992) A ’20-as évektől egyre több, a Bukaresti Szépművészeti Akadémiai, majd a Jászvásárból (Iași) és Kisjenőből (Chișinău), később Kolozsvárról érkezett román³³⁴ festőművész növendékek töltötték nyaraikat Nagybányán. A korrigálásokat Thorma végezte odaadó munkával, akinek elsődleges célja a festőiskola folytonosságának megtartása volt. A nagybányai festőiskola kivételével, Erdélyben nem volt művészképző intézmény 1926-ig, a kolozsvári Szépművészeti Iskola indításáig. E hiány pótlására születtek egyéni kezdeményezésekre a különböző erdélyi városok szabadiskolái, mint Kolozsváron (Ács Ferenc és Alexandru Popp vezetésével), Désen (Szopos Sándor vezetésével), Marosvásárhelyen (Gulyás Károly vezetésével) és Temesváron (Varga Albert és Kóra Korbert Nándor vezetésével). Ezekon kívül Bukarestben és Jászvásáron működtek képzőművészeti akadémiák, viszont azokban az oktatás klasszikus akadémiai módszerekkel történt. (ALMÁSI 2002) A festőiskola autonóm jellegét továbbra is tiszteletben tartották, és az iskola működésrendjéből adódó gondokat mindig diplomatikusan elsimították. (MURÁDIN 1996) Ilyen módon nem valósult meg az egyik bukaresti tanár elképzelése, miszerint ő korrigálhatja növendékeit a nagybányai festőiskolában, hála Nagybánya és a környékbeli román értelmiségiekből és politikusokból álló városvezetőség támogatásának³³⁵. Miután a város megépítette 1911-ben az iskolát, a tanítás télen is folytatódott, nyáron pedig a Jókai dombon álló régi szénatartóban is dolgoztak festőművészek. A szénatartót 1925-ben átszállították a festőiskola kertjébe. Az iskola anyagi támogatásra nem számíthatott, viszont minden évben 75 szekér fát kapott a várostól a tantermek fűtésére, ugyanakkor a város fizette a takarítást és az iskola körüli teendőket végző alkalmazottat. A festőiskolának saját levéltára, könyvtára, pénztára és pecsétje volt, amikkel kizárólag az vezetői rendelkeztek. (MURÁDIN 1996)

Thorma 1927. évi visszavonulását és a sikertelen tanár választásokat követően Thorma és Réti közös nyilatkozatban megszünteti a Nagybányai Szabad Festőiskolát mondván, hogy a fiatal művészek kezdjenek új fejezetet az iskola életében³³⁶. Ily módon zárult le, 25 év fennállás után, a

³³¹ MURÁDIN (1992), 67.

³³² Az alapszabályzatot a román hatóságok is jóváhagyták. A festőiskola épülete a város tulajdonát képezte, a műtermeket bérbe adta a Nagybányai Festők Társaságának, akik viszont kötelezték magukat a szabadiskola fenntartására.

³³³ MURÁDIN (1992), 68.

³³⁴ Ehhez közreműködött Octavian Goga román művelődésügyi miniszter, Virgil Cioflec államtitkár, Emil Isac művészeti főfelügyelő és Popp Aurel szatmári festőművész. MURÁDIN 1996, 181-182

³³⁵ „... városi vezető réteg még a múltból megőrzött valamiféle büszkeséget Nagybánya nevezetessége, a festőiskola iránt.” MURÁDIN (1996), 180.

³³⁶ Többek között Thorma sérelmezi, hogy a fiatalok „hogy intézményünk, s szellemi örökségünk átvételére szánt kollégáink nem csupán szellemiségükben hajlanak el tőlünk, de etikailag is más módon mérlegelik a művészeti közügyet, mint ahogy mi” MURÁDIN (1996), 185.

festőiskola egyik legfontosabb korszaka. Az új iskola, a **Nagybányai Szépművészeti Iskola**³³⁷ elnöke Mikola András lett, akit munkájában Krizsán János segített. Mikola iskolavezetése során megküzdött a gazdasági válsággal és a fasiszmus felerősödésével is, aljas nacionalista rágalmozások keresztüzébe került, közben az iskola épülete is kezdett egyre rosszabb állapotba kerülni. Bár Nagybánya polgármesterei (Ioan Bohățiel, Teofil Dragoș) megígérték az iskola tatarozását, az mégis elmaradt. A politikai változásokkal mindinkább nőtt az iskola ellen indított támadások száma, ehhez társult az általánossá vált szegénység is. A Murádin Jenő által közreadott statisztikák szerint míg 1928-ban 118 növendék tanult Nagybányán, addig 1935-ben már csak 24. A '30-as évek elejétől szemléletváltozás történt a kolóniában: „*teret nyert a progresszív, nagyrészt kifejezetten baloldali eszméket hordozó avantgárd művészet.*”³³⁸ Az új művészet hívei együtt éreztek a dolgozó nép vergődésével, mondanivalójukat leginkább az expresszionizmus, konstruktivizmus és kubizmus formavilágával tudták kifejezni. Mikola Andrásnak- a rendőrség fenyegetései nyomására- ki kellett a baloldali növendékeket zárnia az iskolából³³⁹, akik csoportot alkotva Nagybánya másik helyszínén, a Liget bejáratánál levő Nőegylet Munkaházában folytatták tovább munkájukat. Az új csoportnak tartott korrektúrát a politikai kérdésekben nem érdekelt Ziffer Sándor. Mindeközben az iskolát tovább érték a támadások, és annak ellenére, hogy a liberális polgármester, Teofil Dragoș több programot is kidolgozott a festőiskola megmentésére, sőt a cél érdekében Mikola Andrászt a város alpolgármesterének is kinevezte, 1934-ben bekövetkezett halálával a tervek megsemmisültek. 1935 szeptemberétől a város vette kezelésbe a festőiskolát, s első intézkedésként felmondta a műtermek bérléséről szóló összes szerződést. Pereskedések és fellebbezések következtek, és a már két éve beszüntetett szabadiskola után, végül a Nagybányai Festők Társasága úgy döntött, hogy 1937. július 28-án feloszlata önmagát.

1937-től a Nagybányai Képzőművészek Egyesülete³⁴⁰ sikertelenül próbálta tovább működtetni az iskolát, 1936-tól négy év elteltével nullára csökkent a hallgatók száma, a bécsi döntés már az iskolát megüresedve, a tanítókat megfogyatkozva találta. 1940 őszén dr. Say Géza, a kultuszminisztérium művészeti ügyosztályának tanácsosa, ellátogatott Nagybányára és felvázolt egy nagyszabású tervet, melyben új festőiskolát szeretett volna építeni a Klastromrétre. Az új városvezetés kegyeleti okokból utcákat nevezett el az elhunyt festőművészekről³⁴¹, az iskola vezetőinek fizetést adott, időközben az új polgármesterek szívügyüknek tekintették a festőiskola fejlesztését, végül a műtermek elosztása miatt keletkező újabb feszültségek miatt a kolóniát egyre inkább a széthúzás és jellemezte. (MURÁDIN 1992)

1944-ben a szovjet hadsereg bevonult a városba, deportáltak Nagybányán és környékén élő zsidókat.³⁴² A holokauszt áldozata lett Jándi Dávid, Katz Márton és Klein József. (MURÁDIN 1992). Szintén ebben az évben szűnt meg a Nagybányai Festők Társasága és zárt be a szabadiskola.

³³⁷ 1927 szeptember 15-től

³³⁸ MURÁDIN (1996), 186.

³³⁹ Agricola Lídia, Kahán Sára, Katz Márton, de velük közös szellemiségben dolgozott Pittner Olivér, Csizér Lilla, Klein József, Vida Géza.

³⁴⁰ Societatea Artiștilor Plastici, Gheorghe Manu elnökségével

³⁴¹ Ferenczy Károly, Thorma János és Iványi-Grünwald Béla nevét viselhették az utcák.

³⁴² Az 1941-es népszámlálás alapján 21.399 lakosa volt a városnak, köztük 3623 izraelita vallású. BLASKO (2016), 76.

A Nagybányai Festők Társaságának megszűnésével lezárult a festőiskola története, viszont Nagybányán az alkotás mai napig nem szűnt meg. A második világháború utáni korszak szörnyűségei- a diktatúra diktatúrát követő periódusok- sem tudták megszüntetni a város művészeinek alkotásvágyát. Természetesen a művészeknek új ideológiai és művészetpolitikai elvárásoknak kellett megfelelniük. Anyagilag is súlyos veszteségek érték a művészeket, a politikai viszonyokkal együtt a szociális viszonyok is megváltoztak, így a festmények eladásából élő művészek vásárlók nélkül maradtak. A Romániai Képzőművészeti Szövetség megalakulásával lehetőség adódott állami megrendelésre alkotni, mely alkotások évente egyszer a bukaresti tárlaton kerültek bemutatásra, majd zsűrizés után megvételre. Az 1950-es évektől kötelezővé vált a fiatal festőgenerációnak állandó munkahelyen dolgozni, elsősorban rajztanári állást tölthettek be. A művészeti oktatást igyekeztek megszervezni: a festőiskola folytatásaként, 1950-ben megnyílt a művészeti középiskola, a későbbi művészeti oktatás különböző formáival.³⁴³ (VÉSŐ 2015 a) *„Ez a művészeket gúzsba kötő tartalmi és formai kényszer a politikai helyzet enyhülésével a hatvanas évektől lassan oldódni kezd, amiben a nyugatról beszivárgó kulturális hatások is segítenek, de ezzel párhuzamosan felerősödött a nemzeti kultúra beolvasztását szorgalmazó politikai irányvonal.”*³⁴⁴ A nagybányai festészet elmúlásának oka Ferenczy Béni megfogalmazásában az volt, hogy *„... nem ismertük fel a képzőművészet nyelvének feltétlen nemzeti voltát.”*³⁴⁵ A valódi szocialista-realista felfogású alkotások csak az '50-es évek elején a fiatal, már az új ideológia alapján felkészített egyetemi végzősökkel kerültek Nagybányára, de már a '60-as évektől a művek csak tartalmilag feleltek meg az elvárásoknak, formailag nem. Így tettek az idősebb generáció tagjai is, akik *„a kialakult festői felfogásukat igyekeztek hozzászelídíteni a realista elvárásokhoz”*.³⁴⁶ A rendszerváltás után a művészek újból visszakapták alkotói szabadságukat.

6.3. Nagybányai szabadterek festőművészek szemével. Emblemikus helyszínek kialakulása és kategorizálása

Miért éppen Nagybánya? Gyakran feltett és jogosan visszatérő kérdés, hisz ahogyan Réti is megjegyezte, volt Magyarországnak más, Nagybányánál sokkal gazdagabb városa is. *„Nagybánya hagyománya a természetimádat, a meg nem alkuvás, a rajongó erőkifejtés. Megfogadták még valaha festők ezt a nagybányai tanulságot?”*³⁴⁷ Hollósy meghívása még nem jelentette feltétlenül a sikert, viszont a város festőmotívumokban olyannyira gazdag volt, hogy vissza-visszahívta a növendékeket, és magához láncolta örökre nem egy festő életét. Közbejártzott viszont két elengedhetetlen fontosságú faktor: a festőiskola vezetőinek elkötelezettsége és a város irányából jövő szellemi és anyagi impulzusok.

A korabeli sajtó tanúsítja, hogy a nagybányaiak büszkék voltak a városban alkotó kolóniára.³⁴⁸ SZÜCS György (2006 a) megfogalmazásában a művésztelep helyi értéke abban nyilvánult meg,

³⁴³ Népművészeti Iskola, Szakszervezeti Művelődési Ház Képzőművészeti köre

³⁴⁴ VÉSŐ (2015 a), 15.

³⁴⁵ FERENCZY (1961), 20.

³⁴⁶ VÉSŐ (2015 b), 33.

³⁴⁷ FERENCZY (1961), 23.

³⁴⁸ Véső Ágoston, negyedik generációs nagybányai festőművésszel (2013, és 2017-ben) folytatott beszélgetéseim során a nagybányai festőiskola sikerét 6 pontban állapította meg: 1. Hollósy mint jó pedagógus, vezér és szervező

hogy a városnak új arculatot adott: átalakította a hagyományos ipari-és bányászvárost és annak társadalmát, mely festővárossá avanszált.

A városról megannyi, a festőkolónia megalapítása után született leírás közül a legszebb Incze Jánosé, mely szépen kiemeli a város kettős arcát, és összefoglalja az legkedveltebb festőhelyszíneket: „*A sok és gyakran meghökkentően szép ház, utca, hegy, patak, fa- emberkéz és természet koprodukciónak létrejött téma- mellett tetszett nekem maga a benne sürgölődő élet is: a különlegesen érdekes viselet, a hátikosaras, tarisznyás alakok, a piacok tarkasága, s állatvilága, a tájba pompásan beillő bivaly, tehén, ló. De Bányának még a levegője is más, mint a többi városé: a szél, a Zazar sokszor hoz szokatlan illatokat, megint más a Liget, a Veresvíz vagy a Fokhagymás-völgy zöld színű levegője. A környező vidék arca is egészen elüt a többtől: kellemes, szép, szelíd kékek, zöldek, okkerek...*”³⁴⁹

Réti impresszionista-metaforikus leírása is a művész szemével láttatja velünk a város környezetét: „*Egyik oldalán a lapály, amerre az alföld akadálytalan látóhatára nyílik, másik felén óriás félkörben hullámos, fürtös, szép helyek. Rézfedelű tornyai, ódon házai fölött könnyű felhőként úszik a történelem hangulata... A várost északról és keletről őrzik a hegyek. Elől a kisebbek. Lejtőik lábán szelíd gyümölcsös kúszik a meredek szőlőtábláig, homlokukat öreg fák, a biblikus, komoly gesztenyések koszorúzzák.*”³⁵⁰ A kolónia, majd később a festőiskola alkotási processzusa alatt a város különböző pontjain kialakultak olyan fókuszpontok, melyek meghatározták a tájszerkezetet és településképet, és melyek a nagybányai táj megdicsőüléséhez, illetve az emblematikus helyszínek kialakulásához vezettek. Mindkét tipológia kialakulásához Hollós szemlélete vezetett, mely a természet iránti szereteten alapult.

A táj megdicsőülése kapcsán Ferenczy munkásságát kell mindenekelőtt megemlíteni, legelőször ő fedezte fel a nagybányai táj biblikusságát, azon sajátos jellegét, mely alkalmas a természet-ember-gondolat egység művészi kifejezésére. (MURÁDIN 1981) Másik szép nagybányai példa a természet iránti alázatra és tiszteletra a város Szentháromság templomának XX. század elején készített freskója, Kiss Károly *Hegyibeszéd* című műve. A freskó érdekessége abban rejlik, hogy a bibliai jelenet háttérének Nagybánya táját festette meg. Bár a bibliai képek ily módon való tájba illesztése nem egyedülálló, mégis azon gesztusok közé tartozik, ami az ismert tájat a lehető legmagasabb szintre emeli.

Az emblematikus helyszínek kialakulásához³⁵¹ hozzájárult az iskola tanítási programja, mely alapján reggel kora délutánig modellrajzolás volt, a hétfőn megkezdett munkákat a tanoncoknak

által megteremtett iskola; 2. Lelkes, fiatal, tanulni vágyó és az újításokra nyitott társaság; 3. A művészeket segítő, ott tartani akaró városvezetőség; 4. Helyi szellem, genius loci, 5. Befogadó lakosság és környezet, az adó-vevő kapcsolat létrejötte; 6. A szabadiskolára való igény.

³⁴⁹ MURÁDIN et al (1996), 78.

³⁵⁰ RÉTI (2001), 49.

³⁵¹ „*Ott Bányán nem volt feltűnő, hogy munkaruhában, szalmakalappal mentünk végig a városon, főtéren, hisz művészváros volt... Ott állítottuk fel a festőállványt, ahol nekünk tetszett. Abban az időben gyönyörű témákat lehetett találni a Libamezőn, a Zazar partján, a Klastromréten, a Veresvízen, a Szénatéren, amitől nem messze volt a sok cigánykunyhó... Legelőször kellett volna említenem a Ligetet, ami csodaszép volt a sok-sok öreg fával. Hatalmas területen feküdt a Liget, a Veresvíz elejétől a Klastromrétig terjedt, és fölnyúlott egészen a Virághegy aljáig.*”³⁵¹ Mándy Laura festőné visszaemlékezését közli MURÁDIN (1996), 181.

szombatig be kellett fejezniük, a délutánokat szabadabb program jellemezte, *kroki, tanulmányi kirándulások, szabadtermészet festés.*³⁵²

SZÜCS (2006 a) megjegyzése szerint a szabadiskola oktatása leginkább a párizsi Julian Akadémia gyakorlatára alapult, a tanítványok nem rajzoltak gipszminták után és „*közvetlen természeti stúdiókat*” folytattak. Szellemiségről beszélhetünk a nagybányai festészet kapcsán és nem iskolában kötelezően elsajátítandó stílusirányzatokról. (VÉŐ 2015 a) Jóval korábbi Lyka Károly megfogalmazása, de lényegében megfogalmazza a festőiskola ars poeticáját: a nagybányaiak művészettörténeti jelentősége abban rejlik, hogy „*egy rendszer helyett a magyar természetet, a magyar életet*”³⁵³ választották festményeik forrásául, az ők felfogásában természet és tájélmények megélésében nem léteztek stilisztikai szabályok, így mindenki maga alakíthatta ki egyéni stílusát. (LYKA 1925)

A stílusok vizsgálatával, az azokat befolyásoló nemzetközi hullámokról, illetve a modern magyar festészet nemzetközi vérkeringésével kapcsolatosan több, alapos kutatásra támaszkodó munka született,³⁵⁴ de a legátfogóbb képet a Nagybánya művészete című, a művésztelep 100. évfordulójára készített katalógus adja. A továbbiakban a különböző stílusirányzatok csupán vázlatos bemutatására szorítkozom.³⁵⁵ A kezdeti panteisztikus, Ferenczy-féle természet felfogás a kevésbé ismert növendékek munkáiban is felcsendül, viszont az első világháborúig a kortárs művészet etalonját Párizs diktálta. (SZÜCS 1996 b) Kezdetben „*a naturalista festészet látás- és előadásmódja elegyedett az impresszionizmussal, a tónusfestés a reflexfestéssel, a formák, a testtömegek érzékelése atmoszférikus elmosásokkal, lebegő fényfoltokkal...*”³⁵⁶ Réti nagy elkeseredésére az iskola alapításakor megfogalmazott gondolatot,³⁵⁷ az „igazi nagybányaiságot” 1906-ban megtöri a néosok fellépése, Czóbel Béla új *Fauve hatású* képeinek bemutatásával. „*Az óraszerkezetnek – amit Czóbel szinte jelképesen elindított - a továbbiakban Ziffer lett a gépmestere.*”³⁵⁸ A neoimpresszionisták a színterületeket önálló színterületekre bontották, ugyanis szerintük a színek bárminő keverése megtöri azok erejét. (ITTEN 1970) Néhány évvel később, az 1910-es évek körül a pointillizmus jegyében is készültek munkák, viszont ez az irányzat nem vert gyökeret. Teret nyert viszont a festményekben a dekoratív vagy akár nyers előadásmód. A '20-as évek végétől, leginkább '30-as években újabb stílári vihar söpört végig Nagybányán a kubizmus, expresszionizmus és konstruktivizmus által (SZÜCS 1996 b) Leginkább a „mindenki saját stílusában, viszont közös szellemiségben festett”- kijelentés hangzik el a nagybányai festészet óvatos, viszont bárki számára érthető jellemzésében.

A festmények kategorizálása alapján kialakult emblematikus motívumok összeírása Murádin Jenő és Szücs György³⁵⁹ közös munkájában megtörtént. A festőiskola első évtizedeiben kialakult helyszínnek nagyszerűsége abban rejlik, hogy a több százszor, sőt ezerszer megfestett

³⁵² MURÁDIN (1996), 181.

³⁵³ LYKA (1925), 22.

³⁵⁴ Szinyei Merse Anna, Csorba Géza, Szücs György munkái, A Magyar Nemzeti Galéria 1996/1 kiadása.

³⁵⁵ A stílusirányzatok időbeli elhelyezése miatt fontos megjegyzés, hogy míg a nagybányaiak 1896-ban elkezdett munkájukkor az impresszionista nyomok követésén, kitapasztalásán- már késést mutatnak a francia festészetek képest, ugyanis 1886-ban, az impresszionisták utolsó kiállításán mutatja be Georges Seurat *Vasárnap délután a Grande Jatte* szigetén című neoimpresszionista alkotását, 10 évvel később, a neoimpresszionizmusról írott könyvében az impresszionizmust már túlhaladottnak nyilvánítja. (BORGHIDA 1980)

³⁵⁶ BORGHIDA (1980), 13.

³⁵⁷ a természettel való azonosulás, de a naturalizmustól való eltávolodás

³⁵⁸ SZÜCS (1996 b), 53.

³⁵⁹ MURÁDIN et al. (2014)

helyszín soha nem válik unalmassá, hisz annak látványát befolyásolják az évszakok, napszakok, időjárás és a festő lelkiállapota, illetve a növények ciklikussága teszi azokat örökké változókká.

A korábban említett munka emblematikus motívumai között szerepel a városkép, a festő a tájban, a Zazar-part, malmok és malomárkok, a város főtere, az István szálló, a Híd utca és református templom, a Kismalom utca, a város különböző utcái és vásárterei, a Szent István torony és a Cinterem, a festőtelep, a Kereszthegy, Virághegy, Klastromrét, a Liget, a Jókai-domb, Petőfi utca és Munkaház, Veresvíz, Morgó, néprajzi elemek, gesztenyés- és almáskertek, rőzsehordók, boglyák, bányászok, cigány modellek, fürdőzők, hegyvidéki panorámák, temetők és Felsőbánya.

A következőkben a városfejlődéssel és szorosan a szabadterek fejlődésével kapcsolatos motívumok kerülnek bemutatásra, térelméleti és tájépítészeti szempontú bemutatás alapján. (61. ábra)

A Zazar folyó jobb partja

A helyszínek várostérképen való beazonosítása után arra következtethetünk, hogy a városfalon kívül húzódó rész szinte teljes egésze festőmotívumok sokaságának mozaikdarabjaiból állt. Gyakorlatilag a város,- mely ekkor még jellemzően a városmag körül terjeszkedett- olyan beépítetlen, zömében zöldfelületi elemekből és zöldterületekből állt, melyek használatukból adódóan rurális jelleget kölcsönöztek a városnak. Mindezek mellé társult az ugyanezen oldalon kialakult, később a városba olvadó két bányásztelep (Veresvíz és Kereszthegy) látványa is. Ezen természeti értékek az urbanizáció megkésettiségének köszönhetően maradtak fenn, az extenzív tájhasznosítás és tájhasználat révén (FEKETE et al., 2006), s bár a XIX. században még maradinak és rendezetlennek nevezték a szőlőskertek, szabályozatlan vízpart, mocsaras Libamező és Klastromrét, vagy a városszálen megtelepedett cigányok nyújtotta képet, mégis legkedveltebb motívumokká nőttek ki magukat az évek során. Mivel az iskola természetalapú elvekből építkezett, és mivel a város ezen részén alakították ki a festőtelep műhelyét, kezdetben a város északi, paradicsomkerti részét fedezték fel a művészek. (62-63. ábra) 1911-től, az egykori Országúton megépült iskola- szintén a folyó jobb oldalán elhelyezkedve, viszont közelebb a városmaghoz- újabb motívumokat kínált. (RÉTI 2001, SZÜCS 1996 b)

A festőmotívumok kialakulása tehát leginkább olyan területeken jöhetett létre, mely kizárólag az ember vagy emberi alkotás és természet teljes összhangjában mutatkozott meg, így gyakoriak voltak a festőművészek városrendezéssel kapcsolatos felszólalásai.

A festőművészek legtöbbször elleneztek a természeti adottságok megszelídítését, ezt szemlélteti Boromisza Tibor a Nagybányai Hírlapban, *A természet vandáljai*. címmel megjelent cikke: „...a párisi kongresszuson olyasvalami történik, a minnek itthon az ellenkezője szokott történni: védelmezik, oltalmazzák a természet szépségeit, vagy inkább csak tanácskoznak róla, hogyan lehetne megmenteni az emberi durvaságtól és barbárságtól azt, a mit a természet remekbe alkotott.” Mindezt a Fontainebleau-i erdő megóvásának (a vasútvonal megépítésétől) példájával támasztotta alá, kritikával³⁶⁰ illetve a budapesti Gellért-hegy rendezését, parkosítását, mely a

³⁶⁰ A kritikából egy részt kiemelve: „És éppen ezért nagy kár, hogy Budapest fővárosa képviselőt nem küldött ki a kongresszusra. Például az egész mérnöki hivatalát. Azok a bizonyára jószándékú urak sokat tanulhattak és sok bűnükért megvezekelhettek volna odakinn. Mert hiszen ők azok, a kik egyebek közt Budapest tájképi büszkeségét, a Dunával dacoló, a páratlan Gellérthegyet „megrendezték“. Ők azok, a kik letörték az oldalát, hogy mesterséges

közparktervezés megannyi újító és előremutató gondolatát hordozta (CSEPELY-KNORR 2016). Mindezek a Nagybányát érintő városszépítési vagy fejlesztési beavatkozások kapcsán kerültek az újságok hasábjaira, amelyek csonkították vagy elzárták az oly értékes kilátásokat.

A Széchenyi liget, a város közkedvelt sétá- és mulatóhelye kulcsfontosságú szerepet töltött be a kolónia életében, ugyanis a liget Jókai-dombján volt- Stoll Béla jóvoltából- a festőtelep első bázisa.³⁶¹ A helyszín a lehető legideálisabb a plein-air festéssel kísérletezők számára: szépen érvényesültek a lombkoronák által megtört fénycsóvák, a Jókai dombról kilátás nyílt a városra, közel volt hozzá Veresvíz szikrázóan fénypompás motívumaival, vendéglője az esti eszmecserek helyszíne, és szomszédságában volt a Klastromrét. Történetiségét erősíti az a tény is hogy legelőször itt állították ki a növendékek és mestereik munkáit 1897-ben, majd 1899-ben és 1900-ban.³⁶² A Liget északnyugati részét határolta a Veresvízi út, amely a völgyben kialakult bányásznegyedek kötötte össze a várossal. (64. ábra) A festőnövendékek és festőművészek otthonául szolgáltak e negyed kontyvetős, virágoskertes, színes házai. A bányászcsaládok örültek a jövedelmüket kiegészítő bevételeknek, mely szobáik kiadásából eredt, ugyanakkor a festőnövendékeknek is jól fogott az olcsó szállás. Büszkék voltak a lakóik sikereire, gyakran családtagként tekintettek rájuk, szűkös időben a festők képpel törleszthették adóságaikat. (MURÁDIN et al 2014) „*Festmények sokasága készült a Veresvízen. Egy egész képtárat töltene meg, ha csak egy részük összegyűjthető lenne.*”³⁶³

A Széchenyi liget (65-69. ábra) és a Klastromrét (70-75. ábra) közé beékelődve található a Petőfi utca, melynek a XX. század elején még csak a városhoz közeli első fele volt beépítve, és az utcával párhuzamosan futó Fokhagymás patak ekkor még nem volt szabályozva. A Petőfi utca 13. szám alatt lakott Ferenczy Károly és családja. Megannyi festményt ihletett a ház és környéke, hisz kertje a ligetbe nyílt, míg a műterem ablakából rálátás volt a Klastromrétre. Nem messze Ferenczy házától található a Munkaház, melynek épületében dolgozott a baloldali művészcsoport 1930-ban.

Az égerfákkal tűzdelt Klastromrét közkedvelt helye volt a festőknek, hisz közel volt hozzá a legtöbb motívum „... hatalmas foltban a zöld klastromrét, melyből monumentális erővel emelkedik ki a színekben pompázó Virághegy, az erdővel borított Kereszthegy. Színben foltban, vonalban oly páratlan szépség, melynek látása napról-napra új és új érzéseket vált ki az érző gondolkodású emberből. Ezt elrontani valódi vandalizmus.”³⁶⁴ Az őszi kikerics (*Colchicum autumnale*) virágzásakor lila reflexek emelték a táj festőiségét. Az évek során tere egyre inkább beszűkült: a korcsolyacsarnok és tó, a sporttelep, a városi strand, a nyári színház, a felszabadulási emlékmű mind szellemileg, mind fizikailag megcsonkították a teret.

A Széchenyi liget és a Klastromrét fejlődéstörténetének leírása az első fejezetben már megtörtént, viszont a város-festőkolónia korreláció szemléltetése csupán a szabadiskola bemutatása után nyeri el kellő mélységét. Gyönyörű példák segítségével alá lehet támasztani azt

vizesést építsenek beléje s a szent hegyet, az ősi sziklahegyet - kibélelték önmaga törmelékével. Ők azok, a kik a hatalmas Gellértet, ezt a kialudt haragú szörnyeteget, ezt a kővé vált zordon fenyegetést - körülteremtették vasrácsossal, kőtornyocskákkal: jó hogy színes üveggolyókat nem aggattak rája. És mindezt a művészet nevében.” BOROMISZA (1909), 5.

³⁶¹ Hollósy kérésére később ennek közelébe még egy nyitottabb fészert állítottak.

³⁶² MURÁDIN et al (2014), 91.

³⁶³ uo., 100.

³⁶⁴ BOROMISZA (1909), 5.

a korábbi kijelentést, miszerint a város vezetősége tudatában volt a „kiválasztott” festőváros titulus súlyának, és képes volt vezetősége felmérni azt, hogy a minél hosszabb és virágzóbb kapcsolat megtartásában fontos a két fél közötti dialógus. Mivel az alkotási kiindulópont a város arculata volt, ezért a városrendezés kérdéseiben érintett volt a kolónia is. Az 1904 márciusában közreadott városi közgyűlés publikációjában megemlítik, hogy a református egyház a tulajdonában levő Klostromrét eladását tervezte, viszont a művészek attól tartottak, hogy az eladott (10.000 négyszögöl³⁶⁵, azaz 3,6 ha) terület parcellázása, majd fásítása, esetleg beépítése megszüntetné annak „költészetét”. „*Ha szép, az a rét, ... a liget környékének egyik legszebb panorámája, akkor vegye meg a város és védje meg a szépséget szempontjából.*”³⁶⁶ És valóban a város, kizárólag a Klostromrét jellegének megóvása érdekében, megvásárolta azt. Szintén 1904-ben indult a vita a Széchényi liget nyaralókkal való beépítéséről a turizmus fellendítése érdekében, ekkor Réti hívta fel a figyelmet a liget művészi oldala megvédésének fontosságára³⁶⁷. Meggyőző volt Réti propagandája, hisz a liget beépítését 1907-ben végérvényesen lezárták, a további építkezések nem befolyásolták annak arculatát. A Klostromrét egységének megőrzése az 1930-as évek közepén vált ismét aktuálissá, természetesen újból az építkezések célpontjává vált. Ekkor elsősorban Thorma közbenjárására mentették meg annak természetközeli arculatát. Bár már a második világháború előtti időszakban kisebb-nagyobb funkciók kaptak helyet a Klostromréten, a második világháborút követően kegyelemben nem részesülve- festői jellegét teljes mértékben elveszítette.

A következő emblemikus helyszín a Híd utca környéke, a Zazar, a pénzverde és a református templom együttese. (75-78. ábra) A templom és annak vörös kupolás tornya (79. ábra) olyannyira gyakori témának számított, hogy a kiállításokon már-már keresték annak képeken való megjelenését, illetve a helyszín beazonosítása esetében is döntő szerepet játszott: ott van-e a piros kupolás templomtorony? Ha igen, akkor egészen biztos nagybányai képről van szó! A kilencvenes években készült felvételeken a kupola ólomszürkése jellegetlen képet kölcsönzött. A templom felújításakor, a 2011-12-es években viszont ismét vörösre festették azt. Talán ez volt a város vezetőségének egyetlen gesztusa, melyet a hely szellemének megidézéséért tett.

A Híd utca tengelyében található a Főtér (80-82. ábra), annak déli térfala mögött a Cinterem (83-84. ábra), nyugati irányban pedig a Kispiac (85. ábra). A Főtér igazi kisugárzását az ott élők adták, Ferenczy Béni visszaemlékezésében³⁶⁸ is elsősorban annak figurái tették mozgalmassá a képet. Valóban annak elengedhetetlen részét alkották a főtéren korzózó, a borvizet áruló kofák, az alagsori boltok, a pecsenyeárusok. A vásári napok színessége éltette igazán a főteret, a festők is leggyakrabban a vásárok forgatagát örökítették meg, „üres” főtér megfestésére csak elvétve lehet példákat³⁶⁹ találni. A mozgalmasságot és a pezsgő társadalmi életet a Főtéren, illetve a Cinteremben található cukrászdák is fokozták, például a főtéren álló István Szálló déli szárnyában működő Berger cukrászda. „*A Berger Nagybánya Salon des Indépendants-ja... Nagybányán a Berger a világ közepe*”³⁷⁰ A Berger³⁷¹ tulajdonosának, Berger Lajosnak³⁷² a

³⁶⁵ 1 öl oldalhosszúságú négyzet területe kb. 3,6 m²

³⁶⁶ *Nagybánya és Vidéke*, 1904 március 20/ 12. szám, 1. oldal

³⁶⁷ Részletesen tárgyalva az értekezés 25-33. oldalán

³⁶⁸ FERENCZY (1961), Nagybányai emlékeim. (Második vázlat)

³⁶⁹ Például Ziffer Sándor: Nagybánya főtere, 1908

³⁷⁰ MURÁDIN (1992), 78.

³⁷¹ Bergeráj-ként maradt fenn a köztudatban

festők gyakran képekkel fizettek a fogyasztásukért cserébe. Ugyanitt időszakos kéпкиállításokat is szerveztek a művészek, így fontos helyszín volt a festményvásárlás szempontjából is. A Berger cukrászda fénykorát a két világháború között élte. (SZÜCS 2006 a) A Bergerhez hasonló vitafórumok és kiállítások szerepét töltötte be a cintermi, előbb Gyöngyössy³⁷³, majd Schiller családok cukrászdája is. (MURÁDIN 1992)

Az emblemikus helyszínek változástörténetét szemléletesen ábrázolja a különböző évekből (1900, 1940, 1980-as évek közepe) származó városi helyszínrajzok összehasonlítása. A terek zöme spontán használatuk és falusias jellegük miatt beépítések áldozatává vált. (86-88. ábra) A térképek összehasonlítási módszerének egyetlen hátránya, hogy több esetben is, míg fizikailag létezik az a bizonyos szabadtér, szellemileg egészen más jelentéstartalmat hordoz.³⁷⁴ (89. ábra)

A város tér- és időbeliségét vizsgálva megállapítható, hogy a történelmi folyamatok során jelentősen átértékelődtek a terek. Nagybánya esetében a motívumokat nem térként, hanem helyként kell kezelnünk, ugyanis „*A helyet nem szabad összetéveszteni a térrel. A tér és a hely között az a különbség, hogy a térnek száma, a helynek arca van. A tér, hacsak nem kivételes, minden esetben pontos vonalakkal határolható, területe négyzetmilliméterre kiszámítható és alakja körzővel és vonalzóval megrajzolható. A tér mindig geometriai ábra. A hely mindig festmény és rajz, nincs belőle több, mint ez az egy. A térnek képlete, a helynek génusza van.*”³⁷⁵

A hely szelleme térben determinált és időben végtelen, a helynek pedig kisugárzása van és nem határa. A városi terek bár fizikailag lehatárolhatóak, létüket mégis a helynek köszönhetik. (MEGGYESI 2009) A terek minden időre és történelemre utaló nyomaitól való megtisztítása, vagy a konkrét helyre utaló jelek eltávolítása „nem helyeket”-et eredményez. (MORAVÁNSZKY 2005)

Meggyesi Tamás gondolatát folytatva a helyet el lehet veszíteni, a hely jelentősége háttérbe szorulhat, illetve kialakulhatnak a „hely nélküli helyek”, melyek a roncsolt, gazdátlan, és hozzátennem, helytelenül kezelt szabadterek.

Az emblemikus helyszínek megnevezésén túl, a festmények továbbvizsgálása alapján olyan **karakteres tájjelemek rajzolódnak** ki, melyek gyakoriságából következtetni lehet a közkedvelt táji elemekre és tájlesztetkai hangulatokra.

Nagybánya védjegye a szikrázó ege, fokozott színvilága, mely elsősorban rendkívül tiszta levegőjének, illetve a hegykoszorú nyújtotta zöld háttér kiemelő, hangsúlyozó hatásának köszönhető. Nem meglepő tehát, hogy a festők egyik közkedvelt alkotói szituációja a napsütötte táj volt, amit gyakran festményeik címében is jelöltek (*Nagy Oszkár: Ligetes utcavég nyári napsütésben, Börtsök Samu: Reggeli napsütés, Kádár Géza: Nagybányai részlet napsütésben*

³⁷² „Szegény szüleimnek, mikor a zsidóknak vagyonbejelentést kellett csinálni 365 festményt kellett bejelenteni. Mi lett a sorsuk, nem tudom, egy pár darabot megláttam a Népközösségnél.” Aharoni Berger Judit levele Metz Józsefhez, Haifa 1995. febr. 9. MURÁDIN (1992), 84.

³⁷³ 1906-ban kávéteremmel bővítették a cukrászdát (SZÜCS 2006 a), ugyanide művészeti lapokat, mint a *Simplicissimust* és *Studió* járattak. (MURÁDIN 1992)

³⁷⁴ Fennáll a szemlélő szubjektivitása, illetve az elfogadott változások mértékének relativitása. Ugyanakkor meghatározó szerepet játszik a szemlélő nagybányai festők munkásságának ismeretének mértéke, illetve az a tény, hogy „terepszemlélő” a nagybányai Szépművészeti Múzeum állandó kiállításával kezdi, vagy az képezi az utolsó megállóját.

³⁷⁵ Hamvas Béla 1988, Az öt génusz. A bor filozófiája. Életünk Könyvek, Budapest, p.54, In: MEGGYESI (2009), 23.

stb.). Ugyanennyire fontos az árnyékok szerepe, illetve a különböző fény-árnyék játék (*Boromisza Tibor: Fények és árnyékok, Mikola András: Nagybányai táj árnyas réttel, Nagy Oszkár: Fényárnyék Nagybányán* stb.).

1. a. Természeti elemek: tájelemek - városképet meghatározó komponensek

Nagybánya tájszerkezetét, ezáltal tájképét meghatározó elemek elsősorban természeti eredetűek. A tájképi értéket a romboló használat ellenére az állandóság jellemzi. A festményeken megjelenő legmarkánsabb tájelemek a jellegzetes formájú hegyek.

- **Hegykoszorú: Kőalja, Virághegy és Kereszthegy-** képet stabilizáló testek, felületek

Legemblematikusabb hegyén, a Kereszthegyen egykoron bánya működött, nevét – ahogy arról Palmer Károly ír- a csúcán álló nagy keresztről kapta, ennek létezését korabeli képeslapok is tanúsítják. Akár perspektívát lezáró háttéremeként, akár fő kompozíciós motívumként festették meg Nagybánya hegycsúcsait, annyira felerősítették a látvány-táj-város kapcsolatot, hogy napjainkban, a változások ellenére is a városi táj legmarkánsabb elemeiként tartjuk számon. A hegycsúcsok kompozíciót lezáró, háttérrel biztosító motívumként jelennek meg (sok esetben a kompozícióban megjelentetés kedvéért „költöztették” a hegyeket): *Pittner Olivér: Nagybánya (1940), Mikola András: Nagybányai park virágzó gesztenyefával, Kádár Géza: Hóolvadás Nagybányán.*

- **Nyílt rétek** - az ideális helyszínek hangsúlyozása céljából

A város leghíresebb rétje a Klastromrét. Nagyszerűsége abban rejlett, hogy nyílt felületével tökéletesen kiemelte, hangsúlyozta a körülötte levő látványt. Akár körpanorámák készítése is lehetséges volt, még a XX. század elején³⁷⁶ is.

- **Folyó és folyópart-** mozgalmas természeti elemek

A Zazar jelentős festői motívum, a festmények helyszíni beazonosítása után végzett kimutatás alapján, 12%-os arányban jelenik meg, értéke megegyezik a városképet ábrázoló festményekével. Közkedvelt téma volt a Zazar-Református templom és Zazar híd- Pénzverő ház párosok megörökítése nyugati és keleti irányból egyaránt.

1.b. Természeti elemek: változatos növényhabitusok

A fény-árnyék hatás érdekében közkedvelt szituáció volt, amikor a festők a lombkoronák nyújtotta nyitottságot vagy zártságot használták ki, leginkább árnyas helyszínekről tekintettek a fényben úszó tájra. Ezt a helyzetet (átlátást) gyakran megörökítették, a fák ágrendszerét keretként használták. Nagy népszerűségnek örvendtek a Libamezei fűzfák, melyek görbe törzseikkel és ágrendszerükkel mozgalmasságot csempészték a kompozícióba (*Kádár Géza: Libamező (1913-21), Ziffer Sándor: Zazar part háttérben Nagybányával (1946)*).

- **A fák habitusa** szintén közkedvelt téma volt: a Klastromrét, Liget, Cinterem, Híd utca stb. környéki fákat egyaránt festették. Néhány esetben a kompozíció főszereplője maga a

³⁷⁶ Időközben szűkült a látótér: fokozatosan megszűnt a vizuális kapcsolat Petőfi utcával, majd a Sporttelep létesítésével Szent János patak irányába, majd az idők során túl sok zavaró tényező zárta el előbb vizuálisan és fizikailag a várostól. Napjainkra művészi, kompozicionális értékét teljesen elveszített.

fa: sajátos természeti elemként gyakori volt a szelídgesztenyék és gyümölcsfák ily módú megörökítése.

A fák habitusát ugyanakkor a képszerkesztésben is felhasználták.³⁷⁷ A Híd utcai jegenyenyárok a kép vertikális szerkezetében játszottak szerepet (*Kmetty János: Séta a folyóparton*), a főtér vagy különböző utcák gömb- vagy tojásdad koronájú fái tömeget és képi stabilitást (*Mikola András: Szénakaszálás*) kölcsönöztek a festményeknek. (habitus: *Mikola András: nagybányai park virágzó gesztenyefával*, *Husovszky János: Nagybányai táj télen*, *Kádár Géza: Nagybányai parkban*, ritmus: *Mikola András: Nagybánya*, *Kmetty János: Nagybányai utca*)

A fásszárú taxonok csoportja (laza vagy feszes), törzsük ritmusával nem csupán a kertépítészeti tér, hanem a festmények kompozíciójának is meghatározó elemei (*Ferenczy Károly: Parkrészlet padokkal* (1908), *Krizsán János: Park részlet a Kereszthegygel*, *Jándi Dávid: Mulatozók a ligetben*, *Jándi Dávid: Nagybányai fasor* (1942), *Katz Márton: Liget Nagybányán*, *Nagy Oszkár: Parkban* (1937)).

- **Lombszerkezetek kontrasztja- „lombszerkezet, koronaalak, lombszín ellentéte”³⁷⁸**

Leginkább a ligeti-, illetve erdei részletekben érvényesült, szépen megszabva a tér struktúráját, illetve a kép szerkezetét, kiemelve a színkontrasztok, textúrák nagyszerűségét. *Klein József: Liget*, *Mikola András: Séta a nagybányai parkban*, *Ziffer Sándor: Ligetrészlet* (1910), *Réthy Károly: Séta Verőfényben* című festményeken elsősorban a fák koronaalakját emelik ki, míg *Jakab Zoltán: Nagybányai liget*, *Mikola András: Őszel a parkban*, *Krizsán János: A Liget őszel* (1914), *Kádár Géza: Őszi park Nagybányán* (1912), *Boromisza Tibor: Parkrészlet* (1910) című munkákban szépen érvényesülnek az őszi lomkoronák tónusai.

2. Művi elemek- fókuszpontok

A művi elemeket összevetve a természetikkel, megállapíthatjuk, hogy az általuk képzett hatás leginkább a képi stabilitással jellemezhető.

- **Tornyok- fókuszpontok**

A nagybányai festészet legjellegzetesebb kompozicionális elemei. Védjegye, a torony vörös kupolája optikailag is felhívja magára a figyelmet, így szerkezetileg bárhová is került a festővászonra, mindig jól érvényesült. A tornyok a városi sziluettet tették jellegzetessé és mozgalmassá. (*Jándi Dávid: Falusi utca*, *Nagy Oszkár: Az István-torony Nagybányán*, *Pittner Olivér: Nagybánya* (1490), *Pittner Olivér: Nagybánya*, *Jándi Dávid: Nagybánya látképe*)

- **Utak, kerítések, csapások, árkok- képi linearitást biztosító elemek**

Közkedvelt kompozíciós elemek, jellegüktől függően dinamikát, játékosságot, nyugalmat, termélységet vittek a vásznakra (*Kádár Géza: Nagybánya*, *Kádár Géza: Nyáron az erdőben*, *Klein József: A nagybányai református templom*, *Kmetty János: Nagybányai alkony*, *Pechán József: Nagybányai részlet*, *Ziffer Sándor: Rálátás a völgyre* (1910)).

³⁷⁷ nem meglepő, hogy a nagybányai kubista táj közkedvelt szereplői voltak

³⁷⁸ ORMOS (1967), 156.

- **Hidak, pallók-** élénkítő összekapcsoló elemek

Gyakran főmotívumként szerepeltek a festményeken, erről tanúskodnak a festmények címei is. Leghíresebb mindközül a Híd utcai volt, viszont a várost keresztülmetsző patakok pallói jelentősen gazdagították a városképet. Az 1900-ból származó várostérképen összesen 27 híd és palló jelenik meg. (*Perlrott Csaba Vilmos: Veresvíz, háttérben a Kereszthegygel (1928)*, *Pittner Olivér: Nagybányai részlet fával (1931)*, *Szobotka Imre: Nagybánya, Ziffer Sándor: A Zazar parton, (1950)*, *Ziffer Sándor: Folyót átszelő nagybányai híd (1926)*, *Nagy Oszkár: A nagybányai piactér (1952)*, *Patkó Károly: Nagybányai részlet (1924)*)

- **Utcaképek, zártosú házak, falusi házak, kertek** - hangsúlyos elemek, (népi) építészeti emlékek

A hagyományos települési szövet legfontosabb komponense az épületek telkekhez és utcához viszonyított elhelyezkedése. Nagybánya városmagját a zártosú beépítésű utcák tették hangulatossá, emellé társultak az olyan jellegzetes építészeti és népi építészeti elemek, mint a kémények és a kontyos házak. A festményeken keretező, irányt adó vagy fő kompozicionális mértani elemként jelennek meg. (*Nagy Oszkár: Fűrész utca református templommal (1948)*, *Nagy Oszkár: Nagybányai utca az István toronnyal (1929)*, *Pittner Olivér: Nagybányai részlet (1935)*, *Toroczky Oszvald: Nagybányai utcarészlet alakokkal, Husovszky János: Téli vásár Nagybányán, Huszár Vilmos: Kertben (1906), Kádár Géza: Libamező (1913)*)

6.4. A nagybányai táj az emlékezések színtere?

A tájbábrázolások kultúrtörténeti és művészettörténeti megközelítése fontos szerepet játszik a tájtörténet tanulmányozásában. Topografikus jellegük miatt lehetséges a helyszínek beazonosítása, az eredmény pedig hozzásegíthet az alkotási indíték megfejtéséhez, a tájalkotó elemek, a tájjelleg meghatározásához, vagy az emlékek felidézéséhez. A modern festészet tökéletes alapját képezi a korábban említett kutatási módszereknek.

Kaszás Gábor Csontváry 1895 és 1905 között Trauban, Castellammare di Stabia-ban, illetve Taorminában³⁷⁹ készült tájképeit vizsgálta topografikus és fényviszonyi, azaz a tér és idő hatásainak tükrében. Pontosan be lehet a művek helyszínét, azok tájolását és a napszakokat határolni. „*Csontváry képpárjai hasonlatosak a csak körmozgást végző fényképezőgép által készített körpanorámákhoz.*”³⁸⁰ Csontváry arra törekedett, hogy akár fotográfiák segítségével a legjellemzőbb, azaz a közismert beállításokból örökítse meg motívumait, konvencióként kezelve a képek témáit. A festés folyamatát- a jellemző beállítások felhasználásával ugyan,- de szimbolikus, számára fontos tartalmakkal látta el. (KASZÁS 2015) „*Csontváry kész képi és kulturális toposzokból indult ki a munka során*”³⁸¹

Tájképek alkalmasságát tájlesztéikai kutatásokban vizsgálta Karancsi Zoltán, meghatározva azon festészeti irányzatokat, amelyek legalkalmasabbak a tájlesztéikai elemzésre. A Medves-térség

³⁷⁹Trogir (HR) város, a városközpont UNESCO kulturális világörökségként van számon tartva; Castellammare di Stabia község, Olaszországban, Nápoly megyében; Taormina kisváros Szicíliában

³⁸⁰ KASZÁS (2015), 52.

³⁸¹ uo., 63

tájébrázolásait vizsgálva megállapította, hogy az első tájébrázolások (XIX. századi könyvillusztrációk), majd korabeli képeslapok ábrái, a pontos ábrázolásra való törekvés miatt alkalmasak tájváltozás-vizsgálatokra. A későbbi akvarellek, grafikák a művész sajátos látásmódjának kifejezésével készült expresszionista alkotások, ahol az érzelmek alapján formálódik a kompozíció és a táj, kevésbé alkalmasak tájesztétikai kutatásokra. (KARANCSI 2006)

Nagybánya esetében lehetséges a festmények egy részének helyszíni beazonosítása hisz azokon az állandó elemek, mint a Kereszthegy, Virághegy, Kőalja, Főtér, templomtornyok, Híd utca és pénzverde stb., megtalálhatók. Fizikailag létezik a Jókai-domb, a Széchényi liget és a Klastromrét is, viszont jellegükben meglehetősen megváltoztak. A festmények helyszíneinek felkutatásához helyismerettel kell rendelkezni, az ábrázolt helyszín mostani képe valószínűleg csalódást okoz.³⁸² Az egykori városképnek a jelenkorival való összehasonlítása nem jó módszer, hisz a második világháborút követően, majd sajnálatos módon a '90-es évekre jellemző hatalmas és féktelen építési hullám- tudatos „festőváros fragmentumok” védele húján- megcsontított minden helytörténeti emléket. A festmények mint lírai képek hordozói emlékek felidézésére alkalmasak.

Amennyiben a tájszemléletet érzelmi szálakkal való vegyítésével történő megközelítésének irányából tekintjük, többletjelentéssel ruházzuk fel magát a tájat, hisz egy adott népcsoport tájszemlélete meghatározza tájának jövőképét. (FEKETE 2004 b) A táj viszont minden individuum magasabb rendű művészi alkotóképességének megvalósulását jelenti, amint az objektív, távolságtartó táj elemeiből kialakítja az egységet, azaz a tájképet. Ez a szemléletmód és az érzelmek megformálása legtisztábban a művészekben zajlik le, így azok átérezve a természeti „anyagot”, munkáikkal újjáteremtik azt. (SIMMEL 1984) Szerencsés esetben van tehát minden olyan táj, mely érzelmek megfogalmazására készlet. Szintén erre a lényegi gondolatra világít rá Alain Roger francia filozófus, aki szerint a természet az emberi agy alkotása, aminek az intelligencia ad életet. A táj egy poétikus jelenet, egy kiválasztott, vagy ízlés és érzelmek által megalkotott helyzet. A művészetnek elsődleges célja pedig az, hogy a történelem során megszokottá vált vidékeket tájjá alakítsa. (ROGER 1997)

A művész a tájat halhatatlanná alakíthatja, ennek egyik legszebb példája Paul Cézanne munkássága. Ahogyan Hokusai³⁸³ *Fuji harminchat látképe című* munkájával halhatatlanná tette Japán szent hegyét, ugyanezt tette Cézanne is a Dél-Franciaországban található Mont Sainte-Victoire-t ábrázoló festménysorozattal, sőt mi több egy erdőtűz pusztításainak rehabilitációjakor a francia tájépitészek igyekeztek Cézanne megfestett táját visszaidézni. (FEKETE 2004 b)

Az emlékezet a térben, gesztusban, képben és tárgyokban gyökerezik, míg a történelem viszonylagos, és időbeli folyamatokhoz, illetve dolgok közötti viszonyokhoz kapcsolódik, addig az emlékezet abszolútum. (NORA 1984) „Mert bár igaz az, hogy a *lieu de mémoire*³⁸⁴ alapvető létoka az idő megállítása, a felejtés munkájának megakadályozása, a dolgok állásának rögzítése,

³⁸² HENNING (2015-2016), 57-80.

³⁸³ Kacusika Hokusai (Katsushika Hokusai) (1760–1849), japán képzőművész, a tájképeket ábrázoló fametszetek világhírű megalapozója.

³⁸⁴ emlékezhelyeket és emlékezet helyeit egyszerre jelenti (K. HORVÁTH Zsolt)

a halál halhatatlanná tétele, a spirituális anyagba foglalása... – abból a célból, hogy a jelentés maximumát hozza ki minimális jelekből... ”³⁸⁵

Nagybánya esetében- a nagymértékű változások miatt- az emlékezés helyeit kell kiképezni. Nem új keletű az ötlet, hisz Murádin Jenő-Szücs György közös munkájukban, a *Nagybánya 100 éve* című könyvben, már 1996-ban ugyancsak az emlékek felidézését tartotta a leginkább alkalmas módszernek. A módszer egyik példája Auvers-sur-Oise³⁸⁶, ahol festményeket helyeztek³⁸⁷ el a megfestett helyszíneken a múlt felidezésére, vagy a város másik, inspiratív arcának felfedezésére. A helyszínek megismeréséhez térben is vezetik a látogatót, Vincent van Gogh emlékére négy országban (Egyesült Királyság, Hollandia, Belgium és Franciaország) szerveznek *van gogh route* nevet viselő tematikus utakat. Mily egyszerű lenne a festményekben „tobzódó” Nagybányán is a korábban említett példát követni.

Következő példa Collioure, a kis katalán kikötő, mely ugyanolyan „festészeti laboratóriumként” kezdett el működni 1905 nyarán, mint 9 évvel korábban Nagybányán történt. A két település hasonlósága abban rejlik, hogy mindkettő esetében a település és annak tája olyannyira erős impulzusokkal hatott a festőkre, hogy egy egészen új stílus alapjait vetették meg. Collioure esetében az első benyomást a település vörös háztetői, a szűk és színes utcák, a mozgalmas helyi élet, illetve az óceán kéksége és az erős fények jelentették, melyek hatására Henri Matisse és André Derain megteremtették a fauvizmus alapjait. Nagybányán is, hasonló impulzusokra, jellegzetes festészeti stílus alakult ki.³⁸⁸ Collioure esetében szintén a látogatók vezetésének módszerét alkalmazzák, az inspiratív helyszínek megállóival.

³⁸⁵ NORA (1984)

³⁸⁶ Község Franciaországban, nemzetközi hírét elsősorban az itt dolgozó festőkről (Charles-François Daubigny, Paul Cézanne, Jean-Baptiste Camille Corot, Camille Pissarro, Vincent van Gogh) kapta. Itt hunyt el 1890-ben Vincent van Gogh.

³⁸⁷ A különböző festmény-realitás párosok mellett a település tudatosan építette turisztikai vonzalmát, jelenleg látogatottsága vetekedik Barbizonéval.

³⁸⁸ „...életerőnek, mely valaha Nagybányát művészeti fogalomná tette a magyar kultúra glóbuszán és amely ügylátszik, egészséges magja annak az erdélyi képzőművészeti törekvésnek, mely minden ugrás nélkül, a régi tradíciókra és alapos tudásra támaszkodva, meggondolt biztonsággal építi a jövő erdélyi képzőművészet útját.” KÓS (1930)

7. STATÉGIAI JAVASLATOK TÖRTÉNETI ZÖLDFELÜLETEK FEJLESZTÉSÉRE

7.1. Románia történeti zöldfelületeinek sorsa a jogszabályok útvesztőiben

Kapuścinski lengyel történész szerint társadalmunk legnagyobb kincse és az emberi lét formája a kultúra. Ugyanakkor a kultúra ereje és kisugárzása egy nép világban elfoglalt helyét és az iránta tanúsított tiszteletet jelöli, emiatt szükséges a kultúra szellemi-anyagi gazdagságának, korszerűségének és nyitottságának gondozása. *„A kultúra nem csupán felbecsülhetetlen nemzeti örökség, hanem folytonosan előállított és átalakított gazdagság, érték, amelynek mindannyiunk közreműködésével állandóan fejlődnie, változnia, gazdagodnia kell.”* Ugyanakkor *„...a gyors és hozzáférhető kommunikáció lehetővé teszi a kultúrák egymást gazdagító kölcsönhatását, cseréjét, a kölcsönös inspirációt és az együttműködést, egyszóval azokat a folyamatokat, amelyek manapság hihetetlen méretekben zajlanak.”*³⁸⁹

A jelenlegi örökségvédelmi intézmények és mechanizmusok nem bizonyulnak sem elégségesnek, sem hatékonyak, ugyanis - bár Romániában 1990 után elutasították a műemlékvédelem terén alkalmazott kommunista módszereket,- 1992-ig az intézményrendszer nem létezett, majd 1992-1999 közötti időszakban elégtelennek bizonyult, 2000 óta pedig nagymértékben hatástalan, illetve az örökségvédelem rendszerének továbbra is nagy hiányosságai vannak. A hatósági intézkedések válságához társult az örökségvédelem iránti érdeklődés és azon felismerés hiánya, hogy az épített örökség milyen hatalmas értéket képvisel. (POPESCU 2014) A kommunista időszak elvetette a nemzeti kulturális örökség értéként való megbecsülését, így szakértői körökben kialakult a „még menthető” műemlékek túlzott védelme. Szintén sajnálatos dolog, hogy a közvéleménynek nincs kellően jelentős szerepe az örökségvédelemben, a legjellemzőbb azonban továbbra is a polgárok többségének közömbös hozzáállása, így a lelkes, nem kormányzati szervezetek indítványozásai sem mozgatnak meg jelentős tömegeket.

Az utóbbi években paradigmaváltás kezdődött az örökségvédelem területén, ugyanis az aktuális társadalom nyitottsága elfogadja azt a megközelítést, mely alapján az örökség nem csak védelmet igényel, hanem azt „változtatni”, hasznosítani és hangsúlyozni is kell, hisz az örökség távolságtartással, izolálással, a közönség interakciója nélkül elsorvad. (NISTOR 2013)

A kultúr- vagy helytörténeti jellegű kertépítészeti értékek védelme Romániában nem megoldott, noha történeti, településszerkezeti és ökológiai szerepük is közismert. Ugyanez a megállapítás érvényes a kultúrtáj kérdésre is. A kulturális érték szisztematikus pusztításának utóhatása tartós maradt. A történeti kertek kifejezést a köztudat a kastélykertekkel tette egyenlővé, holott a történeti kert fogalomköre meglehetősen széles palettájú. A kastélykertek sorsa,³⁹⁰ néhány

³⁸⁹ Kapuścinski, 2001 Ryszard: Nemzeti kultúra a globalizáció korában (ford. Szenyán Erzsébet), Európai Utas, I/2001-es szám, online kiadás: <http://www.europaiutas.hu/europaiutas/20011/21.htm>, lekérdezés időpontja: 2017. október 3.

³⁹⁰ 1921-ben hatályba lépett Román Agrárreform alapján a nemesek birtokait államosították. A második világháború után következett az újabb Agrárreform, amely maximum 50 ha-nyi birtok megtartását engedélyezte, majd 1949-ben államosították a teljes birtokokat. A kastélykertek pusztulása már az első világháború után elkezdődött a nemesek

pozitív, elsősorban a magánszférában jelentkező példát leszámítva, elkeserítő. Hiányzik a történeti kertek fogalmkörének tisztázása, hiányzik az azok értékét felmérő, átfogó helyzetkép és a szakemberek által készített nyilvántartás.

Romániában a 422/2001-es törvény³⁹¹ rendelkezik a műemlékek védelméről, melyet összehasonlítva a Magyarországon érvényes jogi szabályozással (műemlékvédelméről szóló 1997. évi LIV. törvény³⁹²), olyan jogi háttérrel biztosító hiányosságokat fedezhetünk fel, amelyek nélkül megpecsételődik a romániai kertépítészeti műemlékvédelem sorsa. Míg a magyarországi törvény 3. §-a meghatározza hatáskörét, felbontva azt: műemlékekre (a), műemléki jelentőségű területekre (b), műemléki környezetre (c), védett műemléki területre (d), történeti kertre (e) és műemléki helyreállításra, addig a romániai törvényrendelet három védendő kategóriát állít fel: műemlék (a/monument), együttes/csoport (b/ansamblu) és hely (c/sit). Azon történeti kertek vagy zöldfelületek, amelyek nem tartoznak szervesen egy műemlékhez (így nem együttesként kezelhetőek) a harmadik, azaz hely kategóriába sorolhatóak. A hely megnevezés a következőket fedi (a szerző fordításával): *topográfiaailag határolt terület, amely magába foglalja azon természeti környezetben levő emberi alkotásokat, amelyek jelentős történelmi-kulturális emlékek építészeti, városrendezési, régészeti, történeti, művészeti, néprajzi, vallási, társadalmi, tudományos, műszaki vagy kultúrtáji szempontból.* A másik hiányossága a rendeletnek a műemlék és település közötti kapcsolat tárgyalása, a védett terület sajátosságának érvényesítése.

A történelmi műemlékek kategorizálása az Országos Műemlékvédelmi Bizottság javaslatára, a Kulturális Minisztérium rendelete³⁹³ alapján történt, mely alapján A és B kategóriájú műemlékekről beszélhetünk; az A kategória nemzeti és nemzetközi értékű, míg a B kategória helyi kulturális örökséget képvisel. A műemlékek a Történeti Műemlékek Listáján³⁹⁴ találhatóak meg, melyekre lebontva.

Mivel a nemzeti szintű jogi szabályozás hiányos, a nemzetközi szintű jogi eszközök nyújtanak kapaszkodót. Románia ratifikálta az Európai Unió összes kulturális örökségvédelemről szóló egyezményét.³⁹⁵ Kertörökség védelem szempontjából esszenciális az ICOMOS-IFLA Történeti Kertek Nemzetközi Bizottságának 1981-ben kidolgozott történeti kertek védelmére szóló Firenzei Charta-ja Romániában 1982-ben került elfogadásra.

A történeti kertek fejlesztése céljából megfogalmazott stratégia első lépése a zöld infrastruktúra irányából való megközelítés, hisz kertörökségünknek várostörténeti és rekreációs értékén túl identitásformáló szerepe is van.

tömeges külföldre költözésével, a legnagyobb csapás viszont az 1989-es év után, a visszaigénylés hosszas folyamata miatt történt, amikor gazdátlan és védtelen státusba kerültek az épületek.

³⁹¹ Legea nr. 422 din 18 Iulie 2001 privind protejarea monumentelor istorice, republicată în Monitorul Oficial al României, partea I, nr. 938 din 20 noiembrie 2006, cu modificările și completările ulterioare (A 422-es számú Műemlékvédelemről szóló törvény, 2001 július 18-ból, a későbbi módosításokkal)

³⁹² <https://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=99700054>.TV, lekérdezés időpontja: 2018. február 8.

³⁹³ Ordinul nr. 2260/2008 privind aprobarea Normelor de clasare și inventariere a monumentelor istorice (2260/2008-as számú rendelet, a műemlékek osztályozására és feltárására vonatkozó módszertani normáinak jóváhagyásáról)

³⁹⁴ Lista Monumentelor Istorice, hivatalos honlapja: <http://www.cultura.ro/lista-monumentelor-istorice>, lekérdezés időpontja: 2018. február 8.

³⁹⁵ A kulturális örökség közösség és társadalom kapcsolatának szélesebb körű megértésére szolgáló Faro 2005 Egyezményt Románia nem írta alá. Az Egyezményt aláíró országok listája 2018. február 14-én volt ellenőrizve.

Hosszútávra szóló koncepciót kínál a 2010-ben született Európai Bizottság Zöldinfrastruktúra Stratégiája, amely fontos városfejlesztési útmutató a tagországok számára. Stratégiája az ökoszisztéma-szolgáltatások gazdagítására épül, melyet elsősorban a zöld infrastruktúra fejlesztésével lehet elérni. Meghatározásában³⁹⁶ a zöld infrastruktúra egy olyan stratégiaileg tervezett, természetes és féltermészetes elemek alkotta hálózat (térszerkezeti rendszer), amely a környezeti feltételek javítására és a biológiai sokféleség³⁹⁷ növelésére szolgál. Az stratégia célja a zöld infrastruktúra védelme, helyreállítása és létrehozása mellett a „zöldebb” területfejlesztési alternatívák kínálata az urbán ökoszisztémákban.³⁹⁸ A biodiverzitás kérdése városi környezetben is fontos, hisz a fejlett ökológiai rendszer magasabb önfenntartó képessége miatt kevesebb beavatkozást igényel.

Mindenekelőtt a pozitív előkép megválasztása fontos a fejlődő országok számára: a 2010 óta gyakorlatba ültetett Európa Zöld Fővárosa címetek megszerzett, de a címért kandidált országok környezetbarát módszerei követendőnek bizonyulnak. A címet elnyert városok élen járnak a zöldinfrastruktúra-fejlesztésben, melyek esetében a következők jellemzőek: a közcélú zöldfelületek fejlesztése, a zöldfelület ellátottság aktualizált iránymutatóinak megadása, a városi biodiverzitás növelése, városi fák védelme és megőrzése, közösségi részvétel és különböző szektorok, így magánszektorok bevonása a fejlesztésekbe, településmarketing, a turizmus és zöld infrastruktúra közötti kapcsolat népszerűsítése, hosszú távú stratégiák készítése.³⁹⁹

Románia esetében a legfontosabb teendők közé tartozik a környezeti kultúra iránti érzékenység fejlesztése, a szemléletformálás folyamatának mind társadalmi, mind önkormányzati szinten meg kell mutatkoznia. Második lépésként fontos zöldhálózati szinten kezelni a közhasználatra feltárt zöldfelületi elemeket és szabadtereket. A nagyobb léptékű szemléletmód gyakorlati alkalmazása azonban nem valósulhat meg a zöldterületek egyértelmű és országos szinten egységesen használt kategorizálásának, illetve a településtervezés jogszabályi előírásainak tisztázása nélkül⁴⁰⁰. A zöldterületeket Romániában a következő kategóriába sorolja a 24/2007-es törvényrendelet: park (közpark, min. 1 ha területű), szkvér (1 ha-nál kisebb területű, a jogszabályi leírás alapján lehet közhasználatú intézménykert, fásított köztér is, viszont a definícióban használt „*scuar*” DEX⁴⁰¹ szerint „olyan kis közkert, amely általában útkereszteződéseknél vagy köztér közepén található”), közkert, zöldsáv, botanikus kert, állatkert, kultéri múzeum, sportterület, kiállítási park, telepszerű lakókert, rekreációs célú erdő, vízparti zöldsávok, közlekedési létesítmények zöldfelületei, illetve a 47/2012-es törvény két új zöldterület kategóriával bővíti a felsorolást: faiskola és üvegház. Amint a felsorolásból is kitűnik a zöldfelület-szabályozást alapjaitól korszerűsíteni kell, a zöldhálózat további területi, illetve lineáris zöldfelületi elemeivel szükséges kiegészíteni- ehhez elengedhetetlen az interdiszciplináris szemlélet, jelen esetben tájépítészek bevonása a munkafolyamatba.

³⁹⁶ http://ec.europa.eu/environment/nature/ecosystems/index_en.htm

³⁹⁷ Az EU Biodiverzitás Stratégiájának célja a tagállamok területén észlelt biológiai sokféleség globális csökkenésének megállítása 2020-ig.

³⁹⁸ települési ökoszisztéma, nem tekinthető kizárólag mesterséges rendszernek

³⁹⁹ Budapest Zöldfelületi rendszerének fejlesztési koncepciója 2017, p. 19.

⁴⁰⁰ A települések zöldterületi szabályozása és kezeléséről felelő 24/2007, törvény elavult, a 2012-én végzett módosításoknak (47/2012 törvénnyel) sem volt pozitív hozadéka.

⁴⁰¹ DEX, a román nyelv értelmező kéziszótára

7.2. Történeti értékű közparkok védelme, fejlesztése és jövője

Míg Tobey szerint bizonyítható az, hogy Kr. e. 700-ban léteztek már parkok, amelyeket királyi vadászatokra, lovaglósportokra alakítottak ki, addig Chadwick a parkok fejlődését a XVIII. századra, vagyis az ipari forradalom kirobbanásának idejére teszi. Szintén Chadwick a közparkokat eredetük szerint három kategóriába sorolta: ókori római városok közkertjei, kolostorkertek, illetve főúri parkok. (TOORN 2014) Magyarországon a városi parkok kezdetei a XVIII. századra nyúlnak vissza, és az uralkodók vagy főurak magánkezdeményezéseire jöttek létre: a Városmajort II. József tervezette 1785-ben, a Bécsben már korábban a nagyközönség előtt megnyitott Prater és Augarten példájára. A közparkok korai formája a sétatér volt, a vidéki városokban leginkább ez került kialakításra (Sopronban 1828-ban, Kaposváron 1835 után, míg Kolozsváron 1839-43-ban). (SISA 2014) A közparkok létesítésének fénykora a XIX. század második felére, XX. század első évtizedére tehető, mely időszak Európa szinten változást hozott a városi terek használatában és azok specializálódásában. (CSEPELY-KNORR 2016)

Közparkjaink használatbeli változásai során, megannyi új elemmel gazdagodtak- az aktuális igények szerint sportterek, játszóhelyek, épületek és emlékművek kaptak bennük helyet. Nagy igénybevétel és leterheltség jellemezte őket: rendezvények, ünneplések és kikapcsolódás állandó színtereit képezték. (SZIKRA 2014) „*Nem egyszer mint szabad építési területet kezelték ezeket a parkokat, majd esetleg teljes pusztulás következett be a park életébe. Mindezek miatt beszélhetünk sajátos örökségvédelmi feladatokról.*”⁴⁰²

Az örökségvédelmi feladatkörhöz tartozó első lépés a lehetséges történeti kertek feltárása. Felül kell vizsgálni és javaslatokat kell tenni a Történeti Műemlékek Listájának aktualizálására és kibővítésére, elsősorban a kertépítészeti örökségre koncentrálni.

A cél minél több történeti kert műemlékké nyilvánítása, az ezt megelőző lépés viszont Románia esetében a történeti kertek jogszabályban történő meghatározása kell, hogy legyen. Védelmük fontosságát a köztudatban és ezzel párhuzamosan az oktatási intézményekben is egyaránt kell hangsúlyozni.

A műemlékek és történeti kertek kastélykertjei dokumentálása céljából a következő kezdeményezések, adatbázisok⁴⁰³ és tudományos munkák⁴⁰⁴ születtek:

- Erdélyi történeti kertek felmérése (2000-es évek), dr. Fekete Albert vezetésével és a BCE Tájépítészeti Kar, Kert-és Szabadtérépítészeti Tanszék és Kertművészeti Tanszék közreműködésével, 100 kastélykert került felmérésre és dokumentálásra.⁴⁰⁵
- Monumente Uitate⁴⁰⁶ (Elfeledett műemlékek) 2008-ban dr. prof. arh. Anca Brătuleanu kezdeményezésére indított adatbázis a Bukaresti Ion Mincu Építészeti és Urbanisztikai Egyetem III. éves hallgatóinak bevonásával. 2012-től az ARCHÉ Egyesület folytatta a kutatást és az adatbázis fejlesztését. (folyamatosan bővített)

⁴⁰² SZIKRA (2014), 61.

⁴⁰³ Továbbá a www.historicgarden.net honlap is megjelöl erdélyi, történeti értékű kerteket.

⁴⁰⁴ Sárospataki Máté (2014): Dendrológiai kertek a 19. századi magyarországi kertépítészetben című doktori értekezése további adalékokkal szolgál az erdélyi történeti kertek feltárásában.

⁴⁰⁵ Fekete A (2007): Az erdélyi kertművészet. Maros menti kastélykertek. Művelődés Műhely, Kolozsvár; Fekete A (2012): Az erdélyi kertművészet. Szamos menti kastélykertek. Művelődés Műhely, Kolozsvár;

⁴⁰⁶ <http://www.monumenteuitate.org/ro/monuments>

- Kastély Erdélyben⁴⁰⁷- stratégiák és fejlesztési modellek megfogalmazója, adatbázis létrehozója (folyamatosan bővített)

Romániában a tájépítészet oktatása nem rendelkezik nagy múlttal⁴⁰⁸, Tájépítészetet mint önálló szakot elsőként Bukarestben indítottak 1998-ban⁴⁰⁹, továbbá tájépítészeti képzésben Temesváron⁴¹⁰, Kolozsváron⁴¹¹, Jászvásáron⁴¹² és Marosvásárhelyen⁴¹³ részesülhetnek az ifjú hallgatók, mindenik esetben a Kertészmérnöki fakultások „kisgyermekeiként”, illetve Bukarestben a Ion Mincu Építészmérnöki és Urbanisztikai Egyetemének Tájtervezés és tájrendezés szakán.⁴¹⁴ A történeti kertek védelmének feladatkörét és azok kulturális értékét elsősorban a felsorolt felsőoktatási intézményeknek kell szívügyüknek tekinteniük!

Ez utóbbi a legnehezebb feladatok közé tartozik, mivel a tájépítészet- oktatás, alapképzése miatt nem képes kellő időt és energiát szánni a szakma eme szektorára. Fontosak és helyénvalók viszont a különböző egyetemi- vagy nem kormányzati szervezetek kezdeményezése, melyek interdiszciplináris jellegükkel a hallgatók körében sikeresnek bizonyultak.

Szükséges a történeti kertek adattárának elkészítése⁴¹⁵, melyben az önálló vagy műemlékhez kapcsolódó történeti köz- és magánkertek, közparkok, sétatermek feltétlenül kapjanak helyet, ideális esetben a listán helyet kell kapniuk a templomkerteknek és a temetkezési helyeknek is.

Az ország nagysága miatt a kutató, helyszínelő munkát a Tájépítészet szakot oktató intézményekre kell leosztani, így az ország 41 megyéjének a korábban említett 6 felsőoktatási intézményre való leosztása, egyetemenként 6-7 megyét eredményezne. Amennyiben évente egy megye felmérését célozzuk meg, 7 év alatt Románia teljes területén fel lehetne a történeti kerteket tární. Ugyanakkor megfontolandó lenne a vizsgált megyéket történelmi tartományokra osztva vizsgálni. Amennyiben az ország történelmi tartományaiban jelzett műemlékek számát⁴¹⁶ vizsgáljuk, legmagasabb értékkel Munténia bír (10 megye, összesen 8426 műemlék, ebből csupán Bukarestben 2585, Dâmbovița megyében 1108, Prahova megyében 994), majd Erdély (10 megye, 7246 műemlék, ebből Kolozs megyében 1230, Maros megyében 919 és Szeben megyében 917), Moldova (6 megye, 3245 műemlék, Iași megye 1450 műemlék), Olténia (5 megye, 3074 műemlék), Dobrudzsa (2 megye, 1112 műemlék), Bánát (2 megye, 1055 műemlék), Bukovina (2 megye, 908 műemlék), Máramaros (2 megye, 845 műemlék), Partium (2 megye, 777 műemlék). Általánosan megfigyelhető, hogy az ország legfontosabb felsőoktatási intézményei olyan megyékben működnek, amelyekben nagyobb a műemlékek száma, ez természetesen összefüggésben van a városok fejlődéstörténetével, viszont érzékelhető az egyetemi városok kulturális húzóereje is. Sajnálatos tényként megemlíteném, hogy Temes (322) és Szatmár (280) megyéknél a műemlékek száma alapján rosszabb értékek csak Galați, Brăila, Călărași és Ialomița megyékben vannak.

⁴⁰⁷ <http://www.kastelyerdelyben.ro/kastelyok.html>

⁴⁰⁸ A tájépítészetet is csupán a közelmúltban vették fel a Romániai Foglalkozások Osztályozásába.

⁴⁰⁹ <http://www.horticultura-bucuresti.ro/despre-noi>

⁴¹⁰ https://www.usab-tm.ro/USAMVBT_Licenta_ro_865.html

⁴¹¹ <http://www.usamvcluj.ro/index.php/licenta/10-programe-academice/327-peisagistica>

⁴¹² <http://www.uaiasi.ro/horticultura/istoric.html>

⁴¹³ <http://www.ms.sapientia.ro/hu/alapkepzesrol-bovebben/alapkepzesi-tanulmanyi-programjaink/tajepiteszet-szak>

⁴¹⁴ Amenajarea și Planificarea Peisajului, <https://www.uauim.ro/facultati/urbanism/peisagistica/>

⁴¹⁵ Elsősorban műemléki védelem alá helyezett és helyezendő kertek adatbázisa. Az objektumok történeti kertként való védetté nyilvánítása távlati cél.

⁴¹⁶ POPESCU (2014) tanulmányában közölt értékek alapján.

7.3. Nagybánya zöldfelületeinek történetisége

A közpark felidézi a múltat, közösségi funkciója mellett kulturális szempontból is többletet, értéket ad a városnak. „...a városi parkok és kertek a nyilvánosság színtereiként a kulturális emlékezetnek nemcsak közegei, hanem egyben jelképei is.”⁴¹⁷ A közparkok jelene a múlt anyagainak és emlékeinek rétegződéseiből áll. Ilyen módon minden közpark egyedülálló élményt nyújt, és sajátos történettel rendelkezik, mely egyedülállóságot biztosít számára. A személyes emlékek hordozójaként, a parkok az emlékek tájainak is tekinthetők. (WOUDSTRA 2000) Ugyanakkor a társadalom érzelmi kötődésének helyszínékként jellegzetes azonossági értékkel rendelkezik, amely az egyén és a társadalom tükré. (JACQUES 2000)

A Széchenyi liget Nagybánya legrégebbi zöldterülete, a város egyetlen közparkja⁴¹⁸, ikonikus eleme, mely a városi polgárok szórakozóhelye volt. A találkozási hely mellé, a fokozatosan új funkciók és területek hozzácsatolásával egyre komplexebb tartalmakat kapott, majd zsúfoltsága miatt egyre inkább elveszítette városi parkokhoz illő méltóságát. Történetiségéről többek között ma is meglévő idős faállománya tanúskodik, hisz fellelhető benne a Palmer Károly által a XIX. század végén leírt gyertyánfasor (*Carpinus betulus*), a zenepavilon és a hozzá tartozó, simafenyővel (*Pinus strobus*) keretezett táncter. Míg 1976-ban még 9 darab simafenyőt jegyeztek fel, hozzávetőlegesen 33 m magassággal és 2,5 m törzsátmérővel, az életkorukat 200 év körülire becsülték,⁴¹⁹ addig napjainkra már csak 4 faegyed sejteti az egykori kompozíciós elveket.

Nagybánya 66 történeti műemlékekkel rendelkezik⁴²⁰. A város műemlékeinek listája példázza a Romániában általánosan elfogadott tévhitet, miszerint egy kertépítészeti alkotás önmagában nem, csupán mint épület környezeteként jogos a műemlékké nyilvánításra. Ilyen módon a kertörökség nézőpontjából közelítve Nagybánya esetében jogilag csupán a Festőkolónia és a Virághegyen kialakított falumúzeum tekinthető annak, melynek első épülete, egy 1630-ból származó román görög katolikus fatemplom 1939-ben volt elhelyezve, majd fél évszázaddal később további épületekkel⁴²¹ gazdagították a helyszínt. (DÁVID et al., 2014)

A Széchenyi liget és az egykori Klostromrét történeti zöldfelülete a város zöldfelületi rendszerének alappillére. Történetiségük a festőiskola megalapításából adódik⁴²², ez a tény a disszertáció első két fejezetéből kirajzolódik. A Széchenyi liget történetisége bizonyításának jogi háttere:⁴²³

⁴¹⁷ MAGYAR (2008), 8.

⁴¹⁸ Bár közparkként említik és tartják nyilván a 2015 év végén átadott, új létesítésű *Központi Közpark*-ot (Parcul Public Central), amelynek inkább közkert jellege van, itt kapott helyet Vida Géza 6000 darabot számláló kaktuszgyűjteménye is.

⁴¹⁹ NÁDIŞAN et al. (1976), 81.

⁴²⁰ A Történeti Műemlékek Listáján 128-194. bejegyzések alatt.

⁴²¹ „Itt is néprajzi övezetek- történelmi Máramaros, Lápos, Kővár, Erdőhátság (Codru), Tövishát- szerint sorakoznak a régi időkben fennmaradt kőalapú gerendaházak, gazdasági épületek, vízimalmok, ványolók- a román népi építészet ereklényei.” DÁVID et al. (2014), 156.

⁴²² A szerző véleménye, a két emblematikus helyszín történetiségének így módon való bizonyítása, a város (szabadterei) és a festőiskola hatás-kölcsönhatás folyamatának végcéljának tekinthető.

⁴²³ Nagybánya esetében az Európai Táj Egyezményre is hivatkozhatunk, hisz Romániában is aláírásra került a 451/2002 július 8-ai kormányhatározat rendelkezése értelmében.

- A 422/2001-es, a műemlékek védelméről rendelkező törvény 3. paragrafusának/c bekezdése, mely alapján műemlékké nyilvánítható az a *topográfiailag határolt terület, amely magába foglalja azon természeti környezetben levő emberi alkotásokat, amelyek jelentős történelmi-kulturális emlékek építészeti, városrendezési, régészeti, történelmi, művészeti, néprajzi, vallási, társadalmi, tudományos, műszaki vagy kultúrtáji szempontból.*
- A Firenzei Charta 1 §. „A történelmi kert olyan építészeti és növényi elemekből álló alkotás, amely történelmi vagy művészi szempontból közérdekű. Mint ilyen, műemléknek tekinthető.” 2 §. „A történelmi táj olyan terület, amely emlékeztet történelmi esemény színhelye, híres legenda vagy eposz ihletője, híres festmény témája stb.”⁴²⁴
- 2260/2008- as, Kulturális Minisztérium műemlékek osztályozására és nyilvántartására vonatkozó módszertani normák jóváhagyásáról szóló rendeletének⁴²⁵ 7. cikk/ 2-ben az ingatlanok besorolásánál a következő kritériumok szerepelnek: a kor kritériuma, építészeti, művészi/művészettörténelmi és városi érték kritériuma, a gyakoriság (ritkaság és egyediség) kritériuma, illetve a szimbolikus-emlékérték kritériuma.

7.3.1. A festőművészeti örökség tájépítészeti vonatkozásai Nagybányán

Az előző fejezetben megtörtént a nagybányai festőiskola művészi alkotásainak tájépítészeti szempontú elemzése. Nagybánya esetében, a kolónia nemzetközi művészettörténelmi jelentőségével párhuzamosan a város környezete, a városkép is egyre inkább ismertté vált, hisz a XX. századtól elsősorban, mint festőváros maradt meg a köztudatban. A festőiskola vitathatatlan jelentőségén túl kultúrtörténelmi érdek, táj- és városképi igény az egyes festmények- jelenleg is létező és felismerhető helyszínein – az egykori településjelleg hangulat, impresszió megidézése.

Fontos ugyanakkor a Széchenyi liget védetté nyilvánítása (történelmi kertként). A Széchenyi liget mellett a városszerkezetben és zöldfelület-fejlődésben ugyanolyan kulcsfontosságú szerepet játszó Klastrommező esetében – a beépítések, megváltozott területhasználatok stb. következtében - ezt már nem lehet elérni, viszont kuriózumként szolgálna ebben az esetben a XX. század eleji hangulat megidézése, természet közeli arcának visszaállítása.

A festőiskola története során készült festmények rávilágítanak a városképi értékekre és segítenek a város legértékesebb pontjainak megállapításában, a megfestett hangulatok felidezésében (pl. a Klastromréten ne az egzotikus nyári színház épülete legyen hangsúlyozva, intenzív fenntartású pázsittal⁴²⁶, vagy a Zazar folyó és város szerves kapcsolatát - legalább helyenként - vissza kell állítani).

⁴²⁴ GALAVICS (2000), 242-243.

⁴²⁵ A Rendelet teljes és hivatalos megnevezése: Ordinul Ministerului Culturii nr. 2.260 din 18 aprilie 2008 privind aprobarea Normelor metodologice de clasare și inventariere a monumentelor istorice, publicat în Monitorul Oficial al României, partea I, nr. 540 din 17 iulie 2008, cu modificările și completările ulterioare.

⁴²⁶ A biodiverzitás kisebb városok esetében is fontos, mivel a magas szintű ökoszisztéma szolgáltatás nagy önfenntartó képességgel bír, így kisebb mértékű fenntartást (külső beavatkozást) igényel.

Bár az utóbbi évtizedekben csökkent a város festészeti jelentősége, a festőművészek folyamatosan alkotnak Nagybányán. Kétfajta közelítésmód jellemzi Nagybányán a kortárs festészetet:

- a kolónia megalapításától kezdve, az időbeni változások és az intézményrendszerek átalakulása ellenére, a jelenleg működő Művészeti Líceum és a Nagybányai Művésztelep⁴²⁷ biztosítja az alkotási folytonosságot.
- A nagybányai festészet korszaka lezárultnak tekinthető a Nagybányai Festők Társaságának és a festőiskolának a feloszlásával, 1937-ben. Nagybánya szellemi örökségének megőrzésére és a nagybányai festészet hagyományának ápolására építkezve alapították meg 1996-ban a Nagybánya Tájképfestő Telepet (festőtábor)⁴²⁸ Véső Ágoston vezetésével. *„E periódus [megalapítás első három éve] alkotásait elemezve azt tapasztaljuk, hogy a boglyákkal sűrűn benépesített kisebb-nagyobb domboldalak, hegyek uralják a tematikát, mivel a városkép nem nyújt alkotásra inspiráló látványt; olyannyira jellegtelen, hogy – meghívott előadónk Makovecz Imre, neves építész ezt bírálólággal szóvá is tette.”*⁴²⁹

A korábban említett két helyszín történetiségét a nagy mennyiségű helyszínt ábrázoló festménnyel (is) szeretném alátámasztani. Műemléki védésük azért szükséges, mert a történeti értékük és jellegük, szakmai és jogi keretek biztosítása nélkül - mint megannyi történeti kertünk bizonyítja már- megszűnik. A tájkultúra megértéséhez a természeti és földrajzi adottságokon kívül a hozzá fűződő eszmei, szellemi és kulturális háttérrel is meg kell ismernünk (CROSS KÁRPÁTI 2001), ilyen értelemben Nagybánya szabadtereinek további fejlesztése, és a kortárs tájépítészeti beavatkozások esetében a *festők városának* megismerése kötelező.

Jogosan tevődik tehát fel a kérdés, hogy hány alkotás készült Nagybányán?

A Nagybányán készült festmények pontos számának meghatározása lehetetlen, a két világháború pusztítását, illetve a festmények szétszóródását részletekben lehet csupán nyomon követni.

Hozzávetőleges számításokat viszont lehet végezni. Frappáns számítás már 1914-ben is készült: *„Hány kép készült Nagybányán egy hónap alatt? A festőiskolának mintegy 78 tagja van, az iskolán kívül dolgozó művészek száma több a harmincnél. Így százhusz festő dolgozik Nagybányán. Ha ezek mind megfestenek egy képet egy hét alatt, fejenként négy képet készítenek havonta. Ez a minimum. Így a százhusz festő négyszáznyolcvan képet fest egy hónapban.”*⁴³⁰

További számadatok megadására sem RÉTI (2001)⁴³¹, sem MURÁDIN (1992) nem vállalkozott, viszont igyekeztek arra, hogy pontos névsort közöljenek a Nagybányán⁴³² alkotó festőkről. Az 1896 és 1944 között megjelent névsorok összesen 3 065 festőművész nevével tartalmazzák. Amennyiben egy személy 20 munkájával számolunk, akkor 3065 x 20= 61 300 munkáról

⁴²⁷ Colonia Pictorilor, 2017 november 10-12 között volt a rehabilitált Művésztelep ünnepélyes átadása.

⁴²⁸ A festőtábor helyszíne Magyarlapos, majd 2000-től Felsőbánya.

⁴²⁹ VÉSŐ (2016), 9.

⁴³⁰ *Nagybánya* XII. évfolyam, 1914 július 23, 30. szám, 4

⁴³¹ A festők névsorával kapcsolatos részletek érdekében lásd: RÉTI (2001), illetve MURÁDIN (2001).

⁴³² A Szabadiskola és szabadiskolán kívül dolgozó művészek egyaránt.

beszélhetünk.⁴³³ Ugyanakkor, ha a második világháború utáni periódust is számításba vesszük, reálisnak tartható az, hogy a Nagybányán festett művek száma eléri a 100 000-t⁴³⁴.

A fennebb feltételezett képszámnak csupán töredékét ismerjük. Az általam vizsgált festményeket a következő kritériumok alapján válogattam össze:

- a megfestett helyszín beazonosítható legyen
- közterületeket ábrázoljon, ilyen módon nem kerültek a szelekcióba olyan magánkertek, melyek festőművészek kertjét vagy a festőiskola kertjét ábrázolják
- a város közvetlen környezetét ábrázolják, kb. 10 km-es körzetben
- nincsenek besorolva azon zsánerképek, aktok sem, melyeken háttérként nem örökítettek meg kellően nagy és beazonosítható „természet kivágatot”

Az elemzés alapján⁴³⁵ megállapítható, hogy: a vizsgált időszakban készült festmények témájának több mint fele a Zazar folyó jobb oldalán található helyszíneket valamelyikét ábrázolja. A jobb oldal helyszíneit tovább vizsgálva pedig megállapítható, hogy a Liget és Klastromrét ugyanolyan mértékű népszerűségnek örvendett a festőművészek témaválasztásában. E két helyszín jelentősége azonban abban is megnyilvánul, hogy az egykori emblemikus helyszínek közül- megcsonkítva bár, de léteznek.

7.4. Stratégiai javaslatok a történeti értékű nagybányai zöldfelületi rendszer-elemek, és szabadterek revitalizációjára

7.4.1. Általános stratégiai javaslatok

A nagybányai történeti értékű szabad terek és zöldfelületek - tekintettel központi elhelyezkedésükre, méreteikre, tömbszerű alaprajzi formáikra, beállt, értékes, fás növényállományukra, valamint az általuk képviselt kultúrtörténeti értékekre - a városi zöld infrastruktúra alapelemei.

Paramétereiknél fogva ezek a zöldfelületi rendszer-elemek a városi szintű közparkok és városi terek csoportjába sorolhatók be. Annak ellenére, hogy jelentős építészeti, képzőművészeti, művelődéstörténeti és/vagy kerttörténeti értékkel bírnak, egyik sem élvez műemléki védeltséget.

Figyelembe véve a vizsgált történeti értékek közös jellemzőit, a revitalizációs stratégiának a következő általános programpontokat kell tartalmaznia:

⁴³³ Szücs György véleménye szerint a mechanikus beszorzást nehezíti az a tény, miszerint adott periódusban több festőművész is folyamatosan Nagybányán élt, a festőművészek nem teljesítettek egyenletesen (Sztelek Norbert pasztelezett, a mindennapi betevőért gyakran rajzolt, így az adott munka rövid idő alatt elkészült), megannyi művész alkotott Nagybányán, viszont mivel nem iratkoztak be az iskolába, nem szerepelnek a névsorokban.

⁴³⁴ Az érték megegyezik a nagybányai Szépművészeti Múzeum igazgatójának, dr. Tiberiu Alexa-nak szóbeli közlésével. (Elhangzott 2017 szeptemberében, az igazgató úrral folytatott beszélgetéskor.)

⁴³⁵ A vizsgálat festmények listájában előfordulhat ugyanazon munka más név alatti ismétlése, ugyanakkor a helyszíni beazonosítás esetében- tekintettel a helyszínek változására- előfordulhatnak a szerző által helytelenül beazonosított alkotások.

1. A műemlékvédelmi jogszabályok, karták szellemiségében kidolgozott értékvédelmi metodika alkalmazása, a felmérés, helyreállítás, fenntartás, fejlesztés és hasznosítás egységének megteremtése érdekében, és a vizsgálatok során esettanulmányok készítése, melyek hitelessége, részletessége és szakmai megalapozottsága elősegíti a vizsgált történeti kert és szabadter együttések minél teljesebb védelmét.
2. Felmérés és értékalapú tervezői szemlélet életbe ültetése: a történeti feltárás mellett az új funkciók, a használati igények meghatározása (közösségi bevonással, szociológiai módszerekkel stb.)
3. Önálló zöldfelületi munkarész kidolgozása a nagybányai közép- és hosszú távú településfejlesztési stratégiában, amely megfelelő figyelmet fordít a történeti kertek és szabadterek revitalizációra, mint a városi zöldfelületi rendszer fontos részének felújítási programjára.
4. A Román Állam és a helyi döntéshozók szerepvállalását és szemléletét az örökségvédelem terén újra kell gondolni, a döntési szinteket szét kell választani és világosan meg kell határozni. (Pl. be kell vezetni a rendszeres területi felügyelői és a független szakértők felügyeleti rendszerét.)
5. A vizsgált zöldfelületek és szabad terek történeti jellegükből, sajátos, helyi hangulati összetevőikből, a nagybányai festőiskolához köthető eszmei értékeikből kifolyólag Nagybánya karakterének, a városképnek meghatározó elemei, ugyanakkor településökológiai jelentőséggel is bírnak.

7.4.2. Az egyes történeti helyszínekre vonatkozó revitalizációs javaslatok

Az egyes területekre vonatkozó javaslatok kidolgozásánál a követendő cél a revitalizáción túl a vizsgált történeti értékű kertek és szabadterek összekapcsolása, egy lehetőség szerint összefüggő "zöld-sétaúthálózat" kialakítása. A városkép esztétikus alakítása érdekében az anyag, a szerkezet, a tárgy, és a környezet közötti összhang megtalálására kell törekedni. A vizsgált közcélú zöldfelületek revitalizációja érdekében javaslatok, programpontok születtek, melyeket a dolgozat a továbbiakban rendre értékel.

7.4.2.1. A Liget revitalizációs javaslatai⁴³⁶

- Koránál fogva a nagybányai Liget a kelet-európai közparkok tipikus képviselője, egy adott korszak, egy adott stílus tanúja. Ennek értelmében rendkívüli kultúrtörténeti és kertépítészeti értéként kell kezelni.

- A Liget a város legnagyobb kiterjedésű közparkja, amely növénytömege révén helyi kondicionáló tényezőként is értékes zöldfelületi elem. A Liget napjainkban egy összefüggő, zárt zöldfelület, melynek jelentős településökológia szerepét a biológiailag aktív felületeinek aránya (hozzávetőlegesen 75%) mellett a beállt, többszintes növényállomány biztosítja. A még meglévő, jelentős dendrológiai értéket képviselő faegyedek és facsoportok pontos kataszterének elkészítése,⁴³⁷ a sérült, beteg, öreg példányok kezelése és védetté nyilvánítása nem tűr halasztást.

A városi parkok jelentős részéhez hasonlóan a Liget területe⁴³⁸ sem bizonyul kellően nagy ahhoz, hogy betöltse azokat a funkciókat, amelyek az idők során fokozatosan felhalmozódtak. A funkciók területi eloszlásához mindenképpen két olyan közvetlenül a park mellett, illetve park folytatását képező területek hasznosításával is szükséges kalkulálni, mint a Klastromrét és a Liget északi részén található erdő⁴³⁹. Amennyiben funkcionálisan tehermentesíti e két helyszínt a parkot, úgy vissza lehet állítani olyan, történetiséggel együtt járó, illetve azt megkövetelő szerepet, mint a minőségi környezet és a tágas térszerkezet, a természeti élmény nyújtotta lelki felüdülés, a társadalmi kohézió és nem utolsósorban az idegenforgalom. A mindennapos és hétvégi rekreáció, illetve a passzív pihenés a következő változtatásokkal érhető el:

- A Jókai-dombra vezető egykori kövezett út feltárása, a domb rendezése, emlékhely kialakítása.
- A Liget területén található vendéglátói egységek térhódításának leállítása, esztétikai megjelenítésük és használatuk szabályozása.
- A kutyafuttató és a rekortán-borítású futópálya felszámolása.
- A kisvasútnak a liget északkeleti részére, a Petőfi utca felső bejáratához való költöztetése.
- A tónak és környékének rendezése, tenispálya korszerűsítése és környékének rendezése.
- A jelenleg helyenként meglehetősen erőltetett és célirányos parkhasználattal szemben a multifunkcionális és több korosztályt megcélzó térkialakítást szükséges érvényesíteni. A liget esetében ajánlott a nagyvonalú térformálás, napozógyepes részek, dekoratív évelőágyak tervezése, természetbarát játszótér létesítése.

⁴³⁶ lásd mellékletek 92. ábráját

⁴³⁷ A 2012-ben készített Általános Településrendezési Terv alapján Nagybánya területén hozzávetőlegesen 100 védett faegyed található, melyek legnagyobb része a Ligetben, a festőkolónia kertjében és a Cinteremben találhatóak. A korábban említett dokumentum 29 faegyedet és csoportot nevez meg, melyek kora 150-450 év között változik. A 29 bejegyzett egyed vagy csoport közül 18 a Ligetben található, kataszterezésük – a Széchényi liget történeti fejlődésének tanúiként- hozzásegít a közpark fejlődéstörténetének további kutatásához.

⁴³⁸ területe 50.350 m²

⁴³⁹ Nagybánya esetében ajánlott a parkerdő kialakítása.

7.4.2.2. A Klastromrét revitalizációs javaslatai

A Klastromrét rendezése nemrég elkészült. Bár az alapötlet egy tágas, multifunkcionális tér kialakítása volt, elsősorban a fiatal korosztály megcélzásával, a helyszín történetiségét megtagadva a végeredmény sem kulturális, sem ökológiai szempontoknak nem felel meg. A városképbe nem illő egykori nyári színház (néprajzi múzeum) épülete hangsúlyt kapott egy intenzív fenntartást igénylő pázsitfelülettel. A Klastromrét újratervezést igényel, a helyes koncepciónak a természetközeli szemléletmódot kell érvényesítenie. A helyzetet viszont nehezíti a terület teljes nagyságára jellemző szegmentálódás: nyugatra a román katona emlékműve, keletre a stadion, mellette temető és strand egyaránt megtalálható. A revitalizációval helyet kapott a néprajzi múzeum és stadion között egy játszótér és egy skateboard park is. A Klastromrétnek, a múlt század közepén elszenvedett önkényes beépítések után, a kegyelemdőfést egy építés alatt álló háromszintes vendéglátóegység adja, mely vizuálisan megszünteti a Klastromrét-város kapcsolatát.

A Klastromrét lehetséges esztétikai, rekreációs, azaz életminőséget befolyásoló hatásának növelése érdekében tett javaslatok:

- Teljes növénycsere ajánlott a területre a biológiai diverzitás érdekében, melyet elsősorban az alkalmazott növényanyag taxonómiai gazdagságával lehet elérni.
- Az egykori vízelem ismételt megjelenítése fő attrakciópontjává válna a rétnak - az egészen fiatal korosztályt hozzásegítené a vizes élőhely megismeréséhez.
- Masszív növényalkalmazással csökkenteni kell a román katona szobrának monumentalitását, át kell festeni a stadion szemet sértő kék-sárga falait, majd növényvel kell borítani azokat (segédszerkezetre futtatott, lehetőleg talajkapcsolatos megoldással, annak híján konténeres megoldással).
- Kompozíciós és ökológiai megfontolásokon alapuló facsoport-alkalmazások a néprajzi múzeum tengelyében is.

7.4.2.3. A Zazar folyó partszakaszainak revitalizációs javaslata

A Zazar folyó és partszakasza⁴⁴⁰ a város azon lineáris eleme, amely felkínálja a folyóparti zöldút kialakításának lehetőségét. Ugyanakkor összekötő és átmeneti elemként működik az ó- és új városrész között.

- A partszakasz tervezése hozzájárul a városi zöld infrastruktúra örökségvédelmi és ökológiai szempontból egyaránt szükséges védelméhez és fejlesztéséhez. A tervezés előzményeként a jogi és műszaki előírások, vízszabályozás háttérének tisztázása elengedhetetlen.
- A folyópart revitalizációja hozzájárul az általános városképének illetőleg a városlakók életminőségének javításához, ugyanakkor egyensúlyozná a város déli részét jellemző zöldterület-deficitet. A zöldhálózati rendszer tudatos tervezést igényel, a Zazar partszakaszai támasztékot adnának az észak és dél irányú zöld ékek tervezéséhez.

⁴⁴⁰ összterülete 45.650 m²

- Fontos a vízpart megközelíthetőségének biztosítása. A város jelenlegi közigazgatási területének teljesen hosszában szabályozott folyópart több pontján szükséges a város-folyó viszony újraértelmezése, a víz-ember kapcsolat megteremtése: az egykori északi városfal mellett húzódó és Dacia park melletti partszakasz, illetve az Independenței és Decebal sugárutak kereszteződésének megnyitása a folyó irányába.
- Természetközeli látvány, extenzív parkfelületek kialakítására kell törekedni (főleg az óváros környékén).

8. KUTATÁSI EREDMÉNYEK

A városi szabadterek fejlődéstörténetének kutatása során bemutattam Nagybánya történeti értékű, közhasználatra feltárt kertjeit, zöldfelületeit. Az emblematis helyek felfedése és az idők során kialakult változás mértékének szemléltetése hozzásegített a még meglévő történeti értékek meghatározásához, és segített a zöldfelület-fejlesztési stratégiai irányelvek meghatározásában.

1. Nagybánya legrégebbi, máig fennmaradt kertépítészeti alkotásának megállapítása.

Kerttörténeti kutatásaim alapján megállapítottam, hogy a XIX. század második felére kialakult nagybányai Liget, más Monarchia-beli városok közparkjaihoz hasonlóan, a század végén élte virágkorát, szerves részét képezve a városszerkezetnek, a helyi társadalmi élet legjelentősebb színterévé válva. Kompozíciós elvei, funkcionális egységei a XIX. század városi közparkjainak jellegzetes kialakítási elveit követték. Történeti értékét támasztja alá néhány máig fennmaradt eredeti funkcionális egysége és hangsúlyos kompozíciós eleme: a zenepavilon, a gyertyán fasor, a fenyőrondó és egy fenyőcsoport. Történetiségét erősíti az egykori festőkolónia Jókai-dombon működő telepe is. A Széchényi liget védetté nyilvánítása (történeti kertként), értékeinek megőrzése, továbbfejlesztésének szakszerű, a történetiség jegyében történő megvalósítása elengedhetetlen.

2. A nagybányai várostervezés és a festőiskola művészei közötti párbeszéd kiderítése.

Kutatási eredményeim igazolták, hogy a nagybányán alkotó festőművészek kitartó munkájának köszönhető a Liget (1904) és Klastromrét (1934) beépítésének megakadályozása.

Emellett a helyi sajtó segítségével a festőművészek rávilágítottak azon, látszólag csekély mértékű beavatkozások következményeire, amelyek negatív hatással voltak a városképre, a közkedvelt festőmotívumokra vagy az értékes kilátópontokra. Erre példa Boromisza Tibor nyersen megfogalmazott cikke,⁴⁴¹ melyben nehezményezi a Veresvízen épített kerítéseket, a különböző új épületek forma- és anyaghasználatának diszharmoniaját stb., hangsúlyozva a természetközeli szemléletmód érvényesítésének nagyszerűségét. Továbbá a művészek példaértékű együttműködéséről tanúskodik olyan városi térszerkezetet meghatározó, fontos objektum tervezése, mint a cintermi elemi iskola kerítésének megtervezése az 1940-es évek elején.

A látszólag spontán módon kialakult, a városfejlesztés szempontjából különösebb hasznosítás és funkció nélküli, de városszerkezeti szempontból fontos terek (pl. Klastromrét, Libamező, Malomárok) csakis a festőiskola története tükrében nyerik el többletjelentésüket. Emblematis, több száz alkalommal megfestett helyszínekként a köztudatban is beépültek a települési értéktárba, a hely memóriájába. Ennek köszönhetően történhetett meg azok természetközeli jellegének megóvása.

3. Nagybánya szabadterépítészeti szempontból jellegzetes és kiemelten fontos periódusának (1942–1944) bizonyítása.

Megállapítottam, hogy Bierbauer Virgil és Ormos Imre, a magyar építészet, illetve tájépítészet jeles képviselőiként a korstílusra jellemző több alkotásukkal is hozzájárultak a város tereinek arculatát hosszú távon meghatározó településképp kialakításához.

Bierbauer és Ormos nagybányai tervezői tevékenységét nem csak a festőváros múltja, hanem a magyar festészetben betöltött hangsúlyos művészettörténeti szerepe is befolyásolhatta. Köztudott, hogy a kertművész Rerrich Béla, aki festőként indult, 1898-ban Nagybányán Hollósy

⁴⁴¹ Nagybányai Hírlap, 1909. október 31, p. 5-6

Simon tanítványa volt. Rerrich diszciplína-teremtő munkája folytatásaként hozta létre Ormos Budapesten a Kerttervezési Tanszékét, s a tanítvány-mester kapcsolat a Nagybányához kapcsolódó közös művészi kötődés mentén is elmélyülhetett.

4. Megállapítottam Ormos Imre kerttervezői tevékenységének meghatározó szerepét a nagybányai szabadterek alakításában.

Ormos Imre tervezői tevékenysége Nagybányán kerttörténeti szempontból rendkívül fontos, ugyanis a mértani kertek hagyományára építkezve, funkcionalista jegyeket és növényársulási szempontokat is szem előtt tartva, öt kiemelt jelentőségű nagybányai köztér tervét készítette el 1942-43-ban (II. Rákóczi Ferenc tér, Szendy tér, Világh Károly tér, Malom tér, Horthy István tér).

Kutatásaim során a felsorolt öt nagybányai helyszín szabadterépítészeti dokumentációját azonosítottam be a Román Állami Levéltár Nagybányai Fiókjában. A rendelkezésre álló adatok alapján Ormos terveiből csupán egy helyszín, a Szendy tér kivitelezési munkálatait kezdték el, ezt a teret azonban a nagy szocialista városrendezés alkalmával teljes mértékben átalakították.

5. Megállapítottam az 1940-es évek köztéri növényalkalmazásának jellegzetességeit Nagybányán, és összeállítottam a településen a korszakra leginkább jellemző taxonok listáját.

A tervekhez minden esetben növénykiültetési terv és részletes növénylista is tartozott, így hű képet kapunk arról, hogy milyen dísznövényeket használtak a közterületeken az 1940-es években. Az Ormos által tervezett növényanyagot összevetve a Nagybányán napjainkban jellemzően alkalmazott fásszárú taxonokkal megállapítható, hogy az aktuális dísznövényalkalmazás a Főtér esetében rendkívül szegényes az 1942-ben tervezettekhez képest (a fásszárú taxonok száma Ormos Imre tervében 28, míg ezek száma jelenleg mindössze 4).

Ormos terveiből kitűnik, hogy az 1940-es években a nagybányai köztereken alkalmazott/tervezett növényfajok között kiemelt szerepet kapott a, *Chaenomeles japonica*, *Picea pungens* 'Kosteri', *Pyracantha coccinea* 'Lalandii', *Cornus alba*, *Cornus sanguinea*, *Corylus avellana* 'Atropurpurea', *Deutzia crenata*, *Diervilla amabilis*, *Forsythia intermedia*, *Hibiscus syriacus*, *Ligustrum ovalifolium*, *Philadelphus grandiflorus*, *Philadelphus x lemoinei*, *Prunus padus*, *Symphoricarpos x chenaultii*, *Viburnum opulus* 'Sterile' de rendkívül magas a lágyszárúak száma is.

6. A városképi értékek és emblematikus helyszínek meghatározása.

A festőiskola alkotásainak elemzésével rávilágítottam a városképi értékekre, megállapítottam a város vizuális, esztétikai szempontból legértékesebb pontjait, emblematikus helyszíneit.

Nagybányán minden festő szabadon kialakíthatta festészeti stílusát, viszont az évtizedek során született művek - függetlenül azok stílusától - az iskola megalapítása elején megfogalmazódott természetszeretetre épültek. Ily módon a vizsgált időszak festményei - bár a stílusirányzatok széles palettáját képviselik - nem távolodtak el az eredetileg megfogalmazott „nagybányai arspoeticától”, így alkalmasak tájéztétikai kutatásra, és jelentősen hozzájárultak a megfestett hangulatok felidézésében, s olyan emblematikus helyszínek, közkedvelt téri szituációk megismeréséhez (Széchényi liget, Klastromrét, Malomárok, Libamező), amelyekről kutatásom során kevés vagy elenyésző számú archív dokumentumot találtam.

7. Az emblematikus helyszínek eltűnése okának meghatározása.

Megállapítottam, hogy a festőiskola története során kialakult, közvetlenül a városképpel, illetve a keretező tájképpel kapcsolatos, legfontosabb megfestett helyszínek a város erőteljes iparosításával szűntek meg.

Míg az 1900-as és 1940-es várostérképek összevetése harmonikus városnövekedésről tesz tanúbizonyságot, addig az 1980-as évekből származó térkép - az erőteljes iparosítás és Nagybányához képest aránytalan területi fejlesztés következtében - a városi sziluett jelentős változásáról és a közkedvelt szabadterek beépítéséről tanúskodik.

A művészeti és városképi szempontból egyaránt emblematikus helyszínek fizikailag részben ma is megtalálhatók, viszont jellegükben lényegesen megváltoztak. Az egykori városkép visszaállítása lehetetlen, de ez nem is cél, hisz a szabadterek fejlesztése a megváltozott funkciók, a városlakók megnövekedett száma és az aktuális társadalmi elvárások kielégítése érdekében történik. A muzeális szempontú fejlesztések nem helyénvalóak, viszont kultúrtörténeti szempontból fontos az egykori híres helyszíneken művészeti emlékhelyek létrehozása, az egykori hangulat, milió megidézése.

8. A festőiskola alkotói által alkalmazott a városra jellemző karakteres tájlemek meghatározása.

Nagybánya festőváros karakteres tájlemei azon városi táj jellegzetes alkotóelemei, amelyek természeti vagy művi eredetűek és fizikai jellemvonásuk, hangulatuk fellelhetők a festmények többségében.

A kutatás során vizsgált 787 festmény (a helyszíni beazonosíthatóság, közterület témájú, illetve a várost és annak közvetlen környezetét ábrázolás kritériuma alapján) megállapítottam, hogy a vizsgált időszakban készült festmények témájának több mint fele (54%) a Zazar folyó jobb oldalán található helyszínek valamelyikét ábrázolja. A jobb oldal helyszíneit tovább vizsgálva pedig kimutattam, hogy a Liget (14%) és Klastromrét (12%) ugyanolyan mértékű népszerűségnek örvendett a festőművészek témaválasztásában. Ez a tény növeli a két helyszín történeti értékét.

A már létező festői témák és motívumok kritérium alapú kategorizálása⁴⁴² mellett felállítottam egy, a festmények tartalma szerinti külső terek, és téregyüttesek képi elemek szerinti besorolását, amelyek lehetnek természeti vagy művi pontok (eye-catcher), vonalszerűen megjelenő elemek (dinamika, tagolás) és felületek vagy testek (képi stabilitás). A besorolás rávilágít a közkedvelt tájlemekre és tájlesztetiki hangulatokra, hangsúlyozza a különböző, egykor létező át- ki- és rálátó pontok fontosságát, ugyanakkor inspiráló hatással bír a külső terek formálásra.

9. A képzőművészeti múlt szerepének meghatározása a város fejlesztési stratégiájában.

Nagybánya képzőművészeti múltjának felelevenítése lehetőséget nyújt a város multikulturális, nemzetközi és innovatív arculatának erősítésére, visszakapcsolva azt a nemzetközi körforgásba.

A festőváros emlékét felidéző beavatkozásoknak a mindenkori városvezetés fejlesztési stratégiájának részét kell képezniük. Az ilyen irányú - társadalmilag és városképileg is hatékony és sikeres – fejlesztések a művészettörténészek-tájépítészek-városrendezők és a helyi, az egykori Nagybánya szellemiségében alkotó képzőművészek közös munkájával valósítható meg.

⁴⁴² MURÁDIN et al. (2014)

9. ÖSSZEFOGLALÁS

Tereink, elsősorban főtereink revitalizációja kapcsán egyre gyakrabban vetődnek fel a tér-hely-helyi jelleg fogalmak tervekbe öntésének szükségessége. Disszertációmban Nagybánya városi táj és szabadtereinek (közparkok, közterek és városi utcák) változástörténetének ismertetésére vállalkoztam,⁴⁴³ mely reményeim szerint előremutatónak ígérkezik az erdélyi városi terek jövőbeli revitalizációjában. A választott helyszín több szempontból jelentett kihívást: Nagybánya bányászvárosból alakult festővárossá, mely az iparosítással és város arányaihoz nem illő szocialista fejlesztéssel fokozatosan karakterét veszítette, napjainkban pedig a kortárs szabadtermegújítási és revitalizációs kísérletekben, a helyspecifikus értékek ignorálásával vagy azok ismerete hiányában a homogenizáció jelenségével találkozhatunk, ami gyorsítja a hely elvesztésének folyamatát.

A két, külön szálla (városi terek fejlődése, illetve festőiskola alkotásai, hatása) való tagolás célja a szabad- és városi térfejlődés- történet (politikai, történelmi, kulturális, társadalmi folyamatok tükrében) eddig nem kutatott aspektusainak bemutatása, melyek önmagukban is érdekesnek bizonyultak, viszont a szálla találkozási pontjai nagyszerű, a festőiskola városi terekre gyakorolt direkt és indirekt hatásaira világítanak rá. Kizárólag e kettős elemzés során alkothatunk teljes képet Nagybányának mint festővárosnak a fejlődéséről, és kizárólag e kettős elemzés alapján szabad szabadtereket érintő revitalizációs javaslatokat tenni.

Az első, szabadter kutatás esetében igyekeztem meghatározni és korszakolni, illetve minél részletesebben bemutatni a különböző történelmi-politikai fordulópontokat, érzékeltetve ezek hatását az egyes korszakokban megalkotott tervezésemleletekre.

A második rész a festőiskola munkásságába nyújt betekintést, majd tárgyalja a korábban bemutatott szabadtereket a festők sajátos művészi szemszögéből láttatva, leírásaikkal színezve. A szabadterek térképes, korabeli képes dokumentációinak és festményeinek összevetésével megállapítottam a változások mértékét, bemutatva hasonló művészettörténeti értékkel felruházott- elsősorban franciaországi települések tájépítészeti módszereit, melyek hozzásegítenek az egykori miliő felidezéséhez vagy emlékezés helyeinek kialakításához.

A nagyszámú festményelemzés során körvonalazódott az emblemikus helyszínek tipológiája, a megfestett térélmény felidezésen túl a megfigyelt művek alkalmasnak bizonyultak a közkedvelt téri szituációk, tájésktétikai hangulatok felidezésére, sőt kordokumentum értékkel bírnak. A revitalizációra ajánlott helyszínek kiválasztásában a történetiség, a helyi jelleg és a festőiskola munkássága hatott döntő szereppel, ily módon három helyszínt jelöltem meg (Liget, Klastromrét és Zazar- Híd utca- egykori Pénzverő ház partszakasza), melyek a város meghatározó értékű zöldfelületei, és esetükben az ökológiai szemléletű zöldfelület fejlesztés szükségeltetik.

Disszertációm az erdélyi szabadterek változástörténetéhez nyújt elméleti betekintést, továbbá értékes adalékokkal szolgálhat Nagybánya eddig nem ismert, a második világháború idejéből, (például az Észak-Erdélyt Magyarországhoz visszacsatolt időszakából) származó, kiemelkedően gazdag tervezői tevékenység bemutatásával.

⁴⁴³ Lásd 91. ábrát.

SUMMARY

In connection with the revitalization of our spaces, especially our main squares, the need to organize into a plan the concepts of space-place-local is becoming more and more common. In my dissertation, I aim to present the history of change in the case of the urban landscape and open spaces (public parks, public spaces and urban streets) of Baia Mare,⁴⁴⁴ that hopefully will prove to be progressive in the future revitalization of Transylvanian urban areas. The chosen site represented a challenge for several reasons: Baia Mare developed from a mining town to a painters' town, which has gradually lost its character with the industrialization and the socialist developments unfit for the proportions of the town, and today, we can encounter the phenomenon of homogenization in the contemporary attempts made for the renewal and revitalization of open spaces, and in the ignorance or lack of knowledge regarding place-specific values, accelerating the process of losing the place.

The purpose of a dual division on two separate threads (the development of urban spaces, and the works and impact of the Artist Colony) is the presentation of yet unexplored aspects regarding the development history of open and urban spaces (in the light of political, historical, cultural, social processes), that have proven to be interesting in themselves, however, the focal points of these threads reveal the great direct and indirect effects of the Artist Colony on urban spaces. The full picture of the development of Baia Mare as a painter's town is only possible via this dual analysis, and suggestions on revitalizations in open spaces can only be made based on this dual analysis.

In the case of the first open space research, I tried to define and to periodize, as well as to present in detail the different historical-political turning points, emphasizing their effects on design theories developed in certain periods.

The second part gives an insight into the work of the Artist Colony, and then discusses the previously introduced open spaces from the unique artistic perspective of the painters, with their descriptions. By comparing the maps and contemporary illustrated documentation and paintings of open spaces, I determined the extent of the changes, illustrating the landscape methods of settlements mostly from France, with a similar art history value, which help to summon the former milieu or to create places of remembrance.

During the analysis of the numerous paintings, the typology of the emblematic sites emerged, and besides summoning the painted space experience, the observed works proved to be convenient for summoning the popular spatial situations and landscape aesthetic atmospheres, also having the value of periodic-specific document. In selecting the sites recommended for revitalization, the historicity, the local character and the oeuvre of the Artist Colony played a decisive role, and thus, I chose three sites (Liget, Klastromrét and the banks of Zazar, Híd Street and the former mint), that can be considered the green spaces of dominant value in the town, and in these cases the ecologically oriented green space development is needed.

My dissertation provides a theoretical insight regarding the history of change of the Transylvanian open spaces, and it also offers a valuable addition in the form of presenting the significantly rich design activity from the time of World War II (for instance, from the period Northern Transylvania reclaimed to Hungary), which has not been discussed so far.

⁴⁴⁴ See *Figure 91*.

10. MELLÉKLETEK

M1. FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Irodalomjegyzék:

1. ALIFANTI, M. (1972): Sediul politico-administrativ al Județului Maramureș- Baia Mare. In: *Arhitectura*, XX. (6) (139) 19-30. p.
2. ALMÁSI, T. (2002): Román akadémiák növendékei a Nagybányai művésztelepen. In: *Pro minoritate*, 2002 tavasz, 165-180. p. (internetes oldal: <http://prominoritate.hu/>, lekérdezés időpontja: 2018. január 26.)
3. BALOGH, F. (2001): A kolozsvári Fő tér újkori arculatának kialakulása. In: *Kolozsvár 1000 éve*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület és a Magyar Közművelődési Egyesület kiadása, 260-273. p.
4. BALOGH, P. I. (2004): A szabadterek szerepváltozása a nagy európai városmegújításokban, Budapest. Doktori értekezés, 120 p.
5. BERTUMÉ, G. (1965): Cîteva probleme ale sistematizării unor orașe din regiunea Brașov, In: *Arhitectura*, XIII (2) (93) 4-17. p.
6. BERZEVICZY, A. (1910): A tájképfestés a XVII. században. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 220 p.
7. BIERBAUER, V. (1943): Nagybánya, az igényes város. In: *Pásztortűz*, 1943. október 15, XXIX (10) 458-463. p.
8. BILCIURESCU, V. (1966): Sistematizarea și reconstrucția zonei centrale a orașelor. In: *Arhitectura*, XIV (6) (103) 46-50. p.
9. BLASKO, L. (Szerk.) (2016): Rivulus Dominarum. Budapest: Print City Europe, 153 p.
10. BOLOMEY, R., DAVIDESCU, I. (1924): Concursul pentru sistematizarea orașului Belgrad. In: *Arhitectura*, III 20-22. p.
11. BORGHIDA, I. (1980): Ziffer Sándor. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 107 p.
12. BOROMISZA, T. (1909): A természet vandáljai. In: *Nagybányai hírlap*, 1909 október 31, (44) 5-6. p.

13. BOROS J. (2009): A nagybányai művésztelep az alapítástól a világháborús évekig. 6-7 p. In: SZÜCS Gy. (Szerk.): *Nagybánya képekben*. Budapest: Demax Művek, 156 p.
14. BORVENDÉG, B. (1968): Proiectarea unităților de locuit în R. P. Ungară. In: *Arhitectura* XVI (110) 15. p.
15. BUDIȘTEANU, A. (1967): Aspecte și probleme urbanistice privite prin prisma experienței internaționale. In: *Arhitectura* XV (4) (107) 4-5. p.
16. CROSS KÁRPÁTI, Zs. (2001): A művészetek hatása tájszemléletünk alakulására. In: *Tájépítészet*, II. (3) 38-39. p.
17. CSEPELY-KNORR, L. (2011): Korai modern szabadtérépítészet. A közparktervezés-elmélet fejlődése az 1930-as évek végéig. Doktori értekezés, 252 p.
18. CSEPELY-KNORR, L. (2016): Budapest közparképítészetének története a kiegyezéstől az első világháborúig. Budapest: Kontaktprint Nyomdaipari Kft, 160 p.
19. DÁVID, L. (Szerk.) (2014): Nagybánya és környéke. Nagybánya: A Teleki Társaság kiadása, 277 p.
20. DOICESCU, O. (1967): Problemele actuale ale creației arhitecturale contemporane românești, In: *Arhitectura*, XV (2) (105) 3-6. p.
21. EGYED, Á. (2001): Kőváry László- A városépítő polgár. In: *Kolozsvár 1000 éve*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület és a Magyar Közművelődési Egyesület kiadása, p. 213-220
22. EGYED, Á. (2002): Falu, város, civilizáció. Fejezetek Erdély gazdaság- és társadalomtörténetéből, 1848-1914. Második kiadás. Kolozsvár: Kriterion, 287 p.
23. EMICH, G. (1886): A műkertészet multja és jelene hazánkban. In *Kertészeti Lapok*, 7. július, 171. p.
24. ENESCU D., I. (1931-1933): Specificul urbanistic al capitalei. In: *Arhitectura*, 13-15. p.
25. ENESCU D., I. (1934): Arhitectura și economia națională. In: *Arhitectura*, 17-19. p.
26. FEKETE, A. (2004 a): Kolozsvári kertek. Kolozsvár: Művelődés, 66 p.
27. FEKETE, A. (2004 b): Hagyományok, tájszemlélet, tájfejlesztés. In: *Ökotáj*, 33–34, 87–92. p.

28. FEKETE, A. et al. (2006): Örökségvédelmen alapuló falu- és vidékfejlesztés a Sztána-völgy térségében. In: *Regionalitás, közösségépítés, szórványgondozás, Nemzetközi összefogás a szórványkérdésben*, 2006. MTA – Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 65-74. p.
29. FÉNYES, E. (1847): Magyarország leírása. I. Rész, Magyarország általánosan. Pest: Nyomtatott Beimelnél, 207 p.
30. FERENCZY, B. (1961): Írás és kép. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 264 p.
31. GAAL Gy. et al. (1992): Kalauz a régi és az új Kolozsvárhoz, Kolozsvár: Korunk, 162 p.
32. GHELMAN, R. (1966): Reflecții pe marginea unui nou ansamblu de locuințe: Cartierul Jiului-București. In: *Arhitectura*, XIV 2-3 (99-100) szám, 30-40. p.
33. GONOSZ, Ș. (1966): Centrul trebuie analizat împreună cu întregul oraș. In: *Arhitectura*, XIV (6) (103), 69-70. p.
34. GYÁNYI, G. (2001): A középosztály és a polgárság múltja különös tekintettel a dualizmus kori Erdélyre. In: PÁL, J., FLEISZ, J. (Szerk.) *Erdélyi várostörténeti tanulmányok*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, p. 157-177.
35. H. TAKÁCS, M. (Szerk.) (1972): Az európai tájképfestészet kezdetei 1550-1650. Budapest: Szépművészeti Múzeum kiadása, 16 p.
36. IBOS, É. (Szerk.) (2007): XIX-XX. századi magyar festészet. Kisújszállás: Pannon-Literatúra Kft, 175 p.
37. ILIESCU, A-F. (2003): *Arhitectură peisageră*. București: Editura Ceres, 370 p.
38. IONESCU, G. (1966): Să punem în valoare vechile ansambluri arhitecturale. In: *Arhitectura*, XIV (1) (98) 8-9. p.
39. ITTEN, J. (1970): A színek művészete (a mű eredeti címe: Kunst der Farbe), ford. Karátson Gábor, 95 p.
40. JACQUES, D. (2000): Memory and value. In: WOULDSTRA, J., FIELDHOUSE, K., *The Regeneration of Public Parks* ed. London: E& FN Spon, p. 21-32.
41. JÁMBOR, I. (2009): Bevezetés a kertépítészet történetébe. Budapest, Egyetemi jegyzet, 183 p.

42. KAPUŚCINSKI, R. (2001): Nemzeti kultúra a globalizáció korában (ford. Szenyán Erzsébet), Európai Utas, I/2001-es szám, online kiadás:
<http://www.europaiutas.hu/europaiutas/20011/21.htm> Keresőprogram: Google. Kulcsszavak: Európai Utas, I/2001. Lekérdezés időpontja: 2016. 10. 3.
43. KARANCSI, Z. (2006): A tájképek szerepe a tájlesztítikai kutatásokban. In: Tájérténeti Tudományos Konferencia (6.) (2006) (Tokaj). *A táj változásai a Kárpát medencében. Település a tájban.* 2006. június 28-30.
44. KASZÁS, G. (2015): „Pleinair erfunden...” Adalékok Csontváry plein air-tanulmányaihoz (1897-1903), internetes oldalról: <http://real.mtak.hu/37576/1/080.2015.64.1.2.pdf>
Keresőprogram: Google. Kulcsszavak: Adalékok Csontváry plein air-tanulmányaihoz. Lekérdezés időpontja: 2018. 02. 2.
45. KELEMEN, L. (1903): Kolozsvári kalauz, III. kiadás, Erdélyi Kárpát-Egyesület kiadása, 55 p.
46. KILLYÉNI, A. (2010): Elfelejtett örökségünk, Kolozsvár sportlétesítményei az első világháború előtt. Kolozsvár: Apáczai Csere János társaság, <http://mek.oszk.hu/10700/10709/10709.pdf> Keresőprogram: Google. Kulcsszavak: Elfelejtett örökségünk, Kolozsvár sportlétesítményei az első világháború előtt. Lekérdezés időpontja: 2018. 01. 16
47. KÓS, K. (1930): Nagybányaiak kiállítása. In: *Erdélyi Helikon*, III 1. kötet (január-június), p. 527-529.
48. KRIZSÁN, P. P. (1933): Nagybánya város tükre. Minerva Nyomda, 176 p.
49. LĂZĂRESCU, C. (1967): Probleme actuale ale dezvoltării oraşelor. In: *Arhitectura* XV (4) (107) p. 2-4.
50. LYKA, K. (1925): A nagybányaiak küldetése. In: *Magyar művészet*, I p. 6-24.
51. MAGYAR, E. (2008), „Társalkodási kertek, promenádok, mulató- és népkertek”. A Habsburg monarchia közparkjai: magánkertek és városi parkok buda-pest társas életében (~1870--1918) (Kitekintéssel Bécsre, Prágára és Zágrábra), Doktori disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 360 p.
52. MAKKAI, L. et al. (Szerk.) (1986): Erdély története. Második kötet 1606-tól 1830-ig. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1185 p.

53. MAKSAI, F. (1940): A középkori Szatmár megye. Budapest: Stephaneum Nyomda, 240 p.
54. MEGGYESI, T. (2009): Városépítészeti alaktan. Budapest: Terc, 308 p.
55. METZ, J. et al. (1993): Nagybányai Kalauz. Nagybánya: Misztótfalusi Kis Miklós Közművelődési Egyesület kiadása, 92 p.
56. MITREA, V. (2000): Peisagistică. Vol. 1, Universitatea Tehnică Cluj-Napoca, Facultatea de Arhitectură și Urbanism, 244 p.
57. MORAVÁNSZKY Á. (2005): Az építészet helye. Huszadik századi kísérletek az építészet meghatározására. In: KERÉKGYÁRTÓ, B. (Szerk.) *Hely és jelentés*. Tanulmányok az építészetéről és a városról. 2. kiadás, Terc: Budapest, p. 15-26.
58. MÓRICZ Zs. (1908): Nagybánya. In: BOROVSZKY S. (Szerk.) *Szatmár Vármegye*. Budapest: Országos Monografia Társaság, p. 195-219.
59. MURÁDIN, J. (1981): A Ferenczy művészcsalád Erdélyben. Budapest: Kriterion, 139 p.
60. MURÁDIN J. (1992): A nagybányai művésztelep 1919-1944 között. In: JURECSKÓ, L., KISHONTHY, ZS. (Szerk.) *Nagybánya. Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig*. Miskolc: MissionArt Galéria, p. 67-102.
61. MURÁDIN J. (1996): A nagybányai festőiskola 1919 és 1944 között: In NAGY, I. (Szerk.) *Nagybánya művészete. Kiállítás a nagybányai művésztelep alapításának 100. évfordulójára alkalmából*. A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, p. 179-191.
62. MURÁDIN, J. (2001): Nagybánya. A festőtelep művészei. Második, bővített kiadás. Budapest-Miskolc: MissionArt Galéria, 118 p.
63. MURÁDIN, J. et al. (1996): Nagybánya 100 éve. Miskolc-Nagybánya, 227 p.
64. MURÁDIN, J. et al. (2014): Genius loci. Festői témák és motívumok Nagybányán. Baia Mare: Electro Sistem, 156 p.
65. NĂDIȘAN, I. et al. (1976): Monumente ale naturii din Maramureș. București: Editura Sport-Turism, 154 p.
66. NISTOR, S. (2013): Importanța pentru România a Convenției-cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate. Convenția de la Faro, 2005. In: *Transsylvania Nostra VII (1)* p. 2-16.

67. NORA, P. (1984): Entre Mémoire et Histoire. La problématique des lieux, In: *Les lieux de mémoire*, Paris: I. La République, Magyarul: Emlékezet és történelem között. A táj problematikája. fordította K. HORVÁTH Zsolt, internetes oldal: http://www.aetas.hu/1999_3/99-3-10.htm Keresőprogram: Google. Kulcsszavak: pierre nora emlékezet és történelem között. Lekérdezés időpontja: 2018. 02. 5.
68. ORMOS, I. (1967): A kerttervezés története és gyakorlata. Második kiadás. Budapest: Mezőgazdasági Kiadó, 579 p.
69. PALMER, K. (Szerk.) (1894): Nagybánya és környéke. Nagybánya: Nyomatott Molnár Mihálynál, 350 p.
70. PASSUTH K. (1992): Neósok: Kelet- és Közép-Európai analógiák. In: JURECSKÓ, L., KISHONTHY, ZS. (Szerk.) *Nagybánya. Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig* Miskolc: MissionArt Galéria, 43-54. p.
71. PERÉNYI, I. (1970): A Város központja Tervezés és rekonstrukció. Budapest: Műszaki könyvkiadó, 211 p.
72. POPESCU, I. (1967): Cartierul Săsar din Baia Mare. In: *Arhitectura* XV (4) (107) p. 44-45.
73. POPESCU, T. (2014): Strategia de dezvoltare teritorială a României. Studii de fundamentare. A Regionális Fejlesztési és Közigazgatási Minisztérium által megbízott tanulmány, online elérhető: http://sdr.ro/upload/STUDII/20.%20Sinteza_Protectia%20monumentelor%20istorice%20si%20a%20patrimoniului%20construit_.pdf Keresőprogram: Google. Kulcsszavak: protectia monumentelor istorice si a patrimoniului construit. Lekérdezés időpontja: 2017. 11.07.
74. POPESCU-NEGREANU, Ghe. (1968): Construcția de locuințe în R. S. România, In: *Arhitectura* XVI (110) 13-14. p.
75. RAPAICS, R. (1940): Magyar kertek. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 303 p.
76. RERRICH, B. (1919): A modern városépítészet szociális irányú kertművészeti feladatairól. In: *Magyar Mérnök- és Építész Egylet Közlönye*, LIII (16) 127-134. p.
77. RÉTI, I. (1940): Egy város jellemképe, In: *Nyugat*, XXXIII. évfolyam, 2. szám, online elérhető: <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00649/20865.htm#jegyz1> (lekérdezés időpontja: 2018. február 5.)

78. RÉTI, I. (2001): A nagybányai művésztelep. Harmadik kiadás, Vince Kiadó, 195 p.
79. RICĂ, M. (1958): Parcuri și grădini în România. București: Editura Tehnică, 313 p.
80. ROGER, A. (1997): Court traité du paysage. Paris: Gallimard, 216 p.
81. RÜSZ FOGARASI E. (2001): Központi helyek az erdélyi középkori vármegyékben. In: PÁL, J., FLEISZ, J. (Szerk.): *Erdélyi várostörténeti tanulmányok*. Csíkszereda: Pro-Print Könykiadó, 20-42. p.
82. SEBESTYÉN, M. (Szerk.) (2011): Időtár III. Marosvásárhely történeti kronológiája 1919-1944. Marosvásárhely, 676 p.
83. SIMMEL, G. (1984): Philosophie der Landschaft. Magyarul: A táj filozófiája. In: BERÉNYI, G. (ford.) (1990), *Velence, Firenze, Róma. Művészetelméleti írások*, Budapest, p. 99-110.
84. SISA, J. (2014): A közparkok története Magyarországon 1914-ig – rövid áttekintés In: BEDE-FAZEKAS, Á. (Szerk.) *Történeti értékű városi közparkjaink című konferencia tanulmánykötete*. Budapesti Corvinus Egyetem, Tájépítészeti Kar, Budapest, 25-34. p.
85. SZABÓ J. (1992): Nagybánya és az európai művészeti irányzatok. In: JURECSKÓ, L., KISHONTHY, ZS. (Szerk.) *Nagybánya. Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig* Miskolc: MissionArt Galéria, p. 21-30.
86. SZÁSZ, Z. (Szerk.) (1986): Erdély története. Harmadik kötet 1830-tól napjainkig. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1903 p.
87. SZIKRA, É. (2014): Örökségvédelmi kérdések és feladatok történeti értékű közparkjainknál. In: BEDE-FAZEKAS, Á. (szerk.): *Történeti értékű városi közparkjaink című konferencia tanulmánykötete*. Budapesti Corvinus Egyetem, Tájépítészeti Kar, Budapest. p. 59-68.
88. SZILÁGYI, K. (2003): A zöldterülettől a zöldfelületi és szabadtér rendszerig. In: *Száz éve született Ormos Imre*, készült: A Magyar Tudományos Akadémia Emlékülés alkalmából, Budapest, 137-147. p.
89. SZILÁGYI, K. (2015): A kolozsvári Fő tér és a Szent Mihály-templom kertje. In: *Transsylvania Nostra*, 9 (1) 2-10. p.
90. SZILÁGYI, O. (2008): A szatmárnémeti Kossuth-kert története. Kolozsvár: Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány, 117 p.

91. SZINYEI MERSE, A. (1994): A magyar tájfestészet aranykora 1820-1920. Budapest: Dunakönyv Kiadó, 191 p.
92. SZÜCS, Gy. (1996 b): Nagybánya- változó időben. In: NAGY, I. (Szerk.) *Nagybánya művészete*, Budapest: Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 1996/1, 47-56. p.
93. SZÜCS, Gy. (2006 a): Egy regionális centrum: Nagybánya, In: PASSUTH, K., SZÜCS, Gy. (Szerk.) *Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904-1914*. Budapest: A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2006/1, 129-136. p.
94. TÖKÖLYI, R. (2009): Turismul băimărean în perioada interbelică. Studiu de caz: stațiunea climatică 1930-1940 In *Revista Arhivei Maramureșene*, anul II, nr. 2, Arhivele Naționale Direcția Județeană Maramureș, Baia Mare 167-214. p.
95. TOORN, van den M. (2014): A városi parkok jövője Európában; A tájépítészet szerepe a tervezésben és kutatásban. 1. Városi parkok és tájak tervezése. In: *4D Tájépítészeti és kertművészeti folyóirat*, (34) p. 2-19.
96. VASILE, C. (2015): Viața intelectuală și artistică în primul deceniu al regimului Ceaușescu, 1965-1975. București: Humanitas, digitális kiadás (e-könyv), 256 p.
97. VÉSŐ Á. (2015 a): Bevezető In: SUCIU, N. et al.: *Tradiție și continuitate Pictura băimăreană din 1945 până azi, Hagymány és folytonosság A nagybányai festészet 1945-től napjainkig, Tradition and continuity The Baia Mare painting from 1945 until the present day*, Budapest: Demax Művek, p. 11-15.
98. VÉSŐ Á. (2015 b): A szocilaista realizmus dominanciájának kora. In: SUCIU, N. et al.: *Tradiție și continuitate Pictura băimăreană din 1945 până azi, Hagymány és folytonosság A nagybányai festészet 1945-től napjainkig, Tradition and continuity The Baia Mare painting from 1945 until the present day*, Budapest: Demax Művek, p. 30-33.
99. VÉSŐ, Á. (2016): A Nagybánya Tájképfestő Telep 20 éve. Nagybánya: Eurotip Nyomda, 135 p.
100. VOFKORI, Gy. (1998): Székelyudvarhely. Várostörténet képekben, Második kiadás, Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 220 p.
101. WOULDSTRA J. (2000): Memory and value. In: WOULDSTRA, J., FIELDHOUSE, K. (Szerk.) *The Regeneration of Public Parks*. London: E& FN Spon, London. p. 1-20.

Felhasznált irodalom:

102. GALAVICS, G. (Szerk.) (2000): Történeti kertek. Kertművészet és műemlékvédelem. Mágus kiadó, Budapest, 245 p.
103. HERCZEG, Á. (2004): Tájban élünk. In: *Ökotáj* (33-34) 93-100. p.
104. KARANCSI, Z., HANN, F., (2006): Tájkép a művészetben, művészet a tájban. In.: *Táj, környezet és társadalom. Ünnepi tanulmányok Keveiné Bárány Ilona Professzor asszony tiszteletére.* SZTE TTK Szeged, 335-334. p.
105. KARLÓCAINÉ BAKAY, E. (2012): Lakótelepek szabadtérépítészete 1945-1990 között Budapest példáján. Doktori értekezés, 158 p.
106. KIESELBACH, T. (2003): Modern magyar festészet 1892-1919. Budapest: Kieselbach Galéria, 647 p.
107. KÓBORI, D., SÁROSPATAKI, M. (2013-2014): The History of the Teleki Mansion Park at Koltó. In: *Acta Scientiarum Transylvanica, Agronomia*, 21-22/2, 58-74. p.
108. KOVÁCS, K. (2003): *Timpul monumentului istoric*, București: Paideia, 170 p.
109. LUKOVICH, T. (1997): A posztmodern kor városépítészetének kihívásai. Budakalász: Szószabó Stúdió, 200 p.
110. NYILAS, I., SZELLEMY G., OBLATEK, B. (1908): A vármegye természeti viszonyai, bányászata és kohászata In: *Szatmár vármegye* (<http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0020/5.html>) (lekérdezés időpontja: 2017. november 18.)
111. PINCZÉS, Z. (2004): Szemle. Nagybánya. In: *Földrajzi Közlemények CXXVILL (LII.)*, 1-4, p. 147-156.
112. SCHNELLER, I. (2005): Az építészeti tér minőségi dimenziói. Második kiadás. Budapest: Terc, 277 p.
113. SZIKRA, É. (2011): Kertörökségünk. Történeti kertek Magyarországon., MNM Nemzeti Örökségvédelmi Központ és a Civertan Bt kiadása, 191 p.
114. SZÓKE, B. (Szerk.) (2017): Budapest zöldfelületi rendszerének fejlesztési koncepciója I. és II. kötet, Budapest Főváros Önkormányzata megbízásából, BFVT Kft. kiadása, 114, illetve 52 p.
115. SZÜCS, Gy. (2000):, *Ars memoriae, ars obliandi.* Emlékművek térben és időben. In: *Történelem-kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon*, Budapest, 689-694. p.
116. VÁNYOLÓS, E. (2014): ...miénk itt a tér?! Köztérépítészet a végeken. Doktori értekezés, Budapest, 238 p.
117. WAGENAAR, M. (2012): Városépítészet és polgári szabadság. Hat európai főváros fejlődésének összehasonlító elemzése. Budapest: Tercichiel, 269 p.

Az értekezésben felhasznált saját publikációk:

HENNING, A. I. (2015-2016): Landscape as motivation in artistic creation - Report / A táj, mint alkotási indíték. In: *Acta Scientiarum Transylvanica, Agronomia*, 23-24/2, 57-80. p.

HENNING, A. I. (2016): The importance of protecting unique Romanian landscape values, illustrated by examples of problem solving in other countries. In: *Acta Universitatis Sapientiae, Agriculture and Environment*, (8), 89-95 p.

HENNING, A. I. (2017): Kertművészeti alkotások Claude Monet és Ziffer Sándor életművének tükrében. In: *Korunk*, III (11) 97-104. p.

HENNING, A. I. (2017): Nagybánya főterének fejlődéstörténete / The development history of Baia Mare's main square. In: *Acta Scientiarum Transylvanica, Agronomia*, 23-24/2, 39-58. p.

HENNING, A. I. (2017): The issues of urban green space in Baia Mare based on tree composition. In: *Acta Universitatis Sapientiae, Agriculture and Environment*, (9) 159-172. p.

Internetes oldalak jegyzéke:

Millenium III tervpályázat bemutatása: <http://epiteszforum.hu/files/Mitru.pdf> (lekérdezés időpontja: 2018. január 17.)

<http://www.vangoghroute.com/france/auvers-sur-oise/> (lekérdezés időpontja: 2018. február 5.)

Nagybánya, Ifjúsági főváros 2021-ben bemutató:

<http://www.capitalaculturala2021.ro/Files/bidbook/BaiaMare/Baia-Mare-2-Bidbook-romana-pagebypage.pdf> (lekérdezés időpontja: 2018. február 10.)

A kutatásban felhasznált levéltári források:

Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (RNLNH)

1. sz. Fond, Inv. 34, Közigazgatási és gazdasági jegyzőkönyvek (szám/év)

111/1816, 156/1830, 158/1831, 164/1833, 167/1834, 174/1835, 189/1840, 193/1841, 199/1843, 205/1845, 215/1848, 218/1849, 246/1858, 260/1862, 286/1870, 298/1877, 302/1880, 316/1891, 318/1892, 319/1893, 321/1894, 322/1895, 331/1899, 359/1913, 431/1944, 1945, 1946, 496/1942,

Ezen belül: 75 sz. csomók/1820; 153, 161, 258, 276 sz. csomók/1862; 88, 317, 1282, 1487 sz. csomók/1880; 149, 194, 195, 251, 344, 616, 801, 1260, 1698 sz. csomók/1891; 1574, 2144, 2188, 2852 sz. csomók/1896; 545, 3490, 4019, 4174, 4370, 4578 sz. csomók/1913; 2404 sz. csomók/1877; 3034 sz. csomók/1877; 4074 sz. csomók/1900; 4350 sz. csomók/1899; 508 sz. csomók/1936; 40. sz. csomók/1944.

1. sz. Fond, Inv. 283, Közgyűlések jegyzőkönyve (szám/év)

468/1841-42, 864/1886, 881/1888, 898/1890, 899/1891, 917/1894, 951/1896, 970/1897, 984/1898, 993/1898, 1001/1899, 1018/1900, 1059/1902, 1079/1903, 1158/1906, 1200/1908, 1280/1912, 1300/1913, 1314/1914, 1349/1917, 1360/1918, 1374/1919, 1440/1892, 1441/1924, 1478/1928, 1488/1930 vol. I, 1489/1930 vol. II, 1498/1931 március-szeptember, 1499/1931 január-március, 1540/1936, 1547/1937.

M2. ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra. Nagybánya első ábrázolásai

1. kép: Mapire Online Történelmi térképek,
<http://mapire.eu/hu/map/firstsurvey/?layers=osm%2C1%2C73&bbox=2605551.9695477844%2C6043224.9170230655%2C2642241.743124669%2C6060671.668729157>
2. kép: Mapire Online Történelmi térképek,
<http://mapire.eu/hu/map/secondsurvey/?layers=osm%2C5%2C42&bbox=2605551.9695477844%2C6043224.9170230655%2C2642241.743124669%2C6060671.668729157>
3. kép: BLASKO, L. (Szerk.) (2016): Rivulus Dominarum. Baia Mare, p. 103.
4. kép: Magyar Nemzeti Galéria Adattára, 24981/2014/7

2. ábra. A város Főterének déli térfala

1. kép: Magyar Nemzeti Galéria Adattára, 24981/2014/11
2. kép: Országos Széchényi Könyvtár (<https://gallery.hungaricana.hu/hu/OSZKKepeslap/23548/?list=&img=0>)
3. kép: A szerző felvétele.
4. kép: <http://cultura-maramures.ro/catalog/ro/detalii/casa-degenfeld>

3. ábra. A Főtér nyugati oldala

1. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156635
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59818/?list=&img=0>)
2. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156622
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59805/?list=&img=0>)
3. kép: A szerző felvétele.
4. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156625
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59808/?list=&img=0>)

4. ábra. A Főtér keleti oldala

1. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156636
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59819/?list=&img=0>)
2. kép: A szerző felvétele.

5. ábra. Nagybánya Főterének északi oldala

1. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156516
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59699/?list=&img=0>)
2. kép: A szerző felvétele.

6. ábra. Emblematikus helyszínek (szabadterek) helye a városszövetben a város 1900-ban készített tervlapja alapján- A szerző munkája.

7. ábra. Piactér ábrázolások

1. kép: Kieselbach Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://www.kieselbach.hu/>)
2. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
3. kép: Magyar Nemzeti Galéria Adattára, 24981/2014/20
4. kép: MURÁDIN, J. et al (2014): Genius loci. Festői témák és motívumok Nagybányán. Baia Mare: Electro Sistem, p. 40.
5. kép: Országos Széchényi Könyvtár (<https://gallery.hungaricana.hu/hu/OSZKKepeslap/39363/?list=&img=0>)

8. ábra. Lendvay tér és szobor korabeli képeslapokon

1. kép: BLASKO, L. (Szerk.) (2016): Rivulus Dominarum. Baia Mare, p. 136.
2. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156603
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59786/?list=&img=0>)
3. Magántulajdon

9. ábra. A város piacterei régi képeslapokon

1. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0174046
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/76018/?list=&img=0>)
2. kép: Országos Széchényi Könyvtár (<https://gallery.hungaricana.hu/hu/OSZKKepeslap/23541/?list=&img=0>)

10. ábra. A Cinterem

1. kép: <http://dj239oficial.blogspot.com/2011/10/baia-mare-orasul-vechi.html>
2. kép: Magántulajdon
3. kép: BLASKO, L. (Szerk.) (2016): Rivulus Dominarum. Baia Mare, p. 51.

11. ábra. A Zazar jobb oldala képekben

1. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156550
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59733/?list=&img=0>)
2. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156500
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59683/?list=&img=0>)
3. kép: Országos Széchényi Könyvtár (<https://gallery.hungaricana.hu/hu/OSZKKepeslap/23607/?list=&img=0>)
4. kép: Országos Széchényi Könyvtár (<https://gallery.hungaricana.hu/hu/OSZKKepeslap/23598/?list=&img=0>)

12. ábra. A Széchényi liget alaprajza 1900-ban- Magántulajdon

13. ábra. Széchényi liget (részletek)

1. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156567
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59750/?list=&img=0>)
2. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156575
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59758/?list=&img=0>)
3. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156552
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59735/?list=&img=0>)
4. kép: Országos Széchényi Könyvtár (<https://gallery.hungaricana.hu/hu/OSZKKepeslap/23603/?list=&img=0>)

14. ábra. Jókai-domb különféle ábrázolásai

1. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156558
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59741/?list=&img=0>)
2. kép: A szerző felvétele.
3. kép: MURÁDIN, J. et al (2014): Genius loci. Festői témák és motívumok Nagybányán. Baia Mare: Electro Sistem, p. 89.
4. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 76844 LEHET? HOGY NEM A JOKAI DOMB
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/211800/?list=&img=0>)

15. ábra. A klimatikus üdülőteleppé nyilvánított Nagybánya fő attrakciópontjai

1. kép: Országos Széchényi Könyvtár (<https://gallery.hungaricana.hu/hu/OSZKKepeslap/23565/?list=&img=0>)
2. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 255219
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/207882/?list=&img=0>)
3. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156557
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59740/?list=&img=0>)
4. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156559
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59742/?list=&img=0>)

16. ábra. A nagybányai piactér díszterré alakításának első fázisa

1. kép: MissionArt Galéria internetes oldala (<http://www.missionart.hu/>)
2. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156652
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59835/?list=&img=0>)
3. kép: Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 1649-1946, nr. 431, p. 28)

17. ábra. A Klastromrét látképe a második világháború előtt

1. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 255221
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/207884/?list=&img=0>)
2. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156549
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59732/?list=&img=0>)
3. kép: Bedő Rudolf felvétele, Magyar Nemzeti Galéria Adattára, 23982/1997/7

18. ábra. Kolozsvár főtérváltozása képekben

1. kép: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, leltári szám: 082008
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/BudapestGyujtemeny/1523/?list=eyJxdWVyeSI6ICJrb2xvenN2XHUwMGUxciBmXHUwMTUxdFxlMDBlOXIifQ&img=0>)
2. kép: Országos Széchényi Könyvtár
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/OSZKKKepeslap/19438/?list=eyJxdWVyeSI6ICJrb2xvenN2XHUwMGUxciAifQ&img=0>)
3. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0153182
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/56365/?list=eyJxdWVyeSI6ICJrb2xvenN2XHUwMGUxciBmXHUwMTUxdFxlMDBlOXIifQ&img=0>)
4. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0153055
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/56238/?list=eyJxdWVyeSI6ICJrb2xvenN2XHUwMGUxciBmXHUwMTUxdFxlMDBlOXIifQ&img=0>)

19. ábra. Székelyudvarhely főtérváltozása képekben

1. kép: Fortepan gyűjtemény, képszám: 11396
(<http://fortepan.hu/?tags=Szekelyudvarhely&x=0&y=0&view=query&lang=hu&q=>)
2. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0189235
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/91207/?list=eyJxdWVyeSI6ICJzelx1MDBlOWtlbH11ZHZhcmh1bHkifQ&img=0>)
3. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 92020
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/230968/?list=eyJxdWVyeSI6ICJzelx1MDBlOWtlbH11ZHZhcmh1bHkifQ&img=0>)
4. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0189281
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/91253/?list=eyJxdWVyeSI6ICJzelx1MDBlOWtlbH11ZHZhcmh1bHkifQ&img=0>)

20. ábra. A Deák teret ábrázoló felvételek Szatmárnémetiben

1. kép: Balogh Péter István tulajdona.
2. kép: Fortepan gyűjtemény, képszám: 107447
(<http://fortepan.hu/?tags=Szatm%C3%A1rn%C3%A9meti%2C+&x=13&y=3&view=query&lang=hu&q=>)
3. kép: Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/VendeglatoKepeslap/8645/?list=eyJxdWVyeSI6ICJzemF0bVx1MDBlMXJuXHUwMGU5bWV0aSJ9&img=0>)
4. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0212212
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/173377/?list=&img=0>)

21. ábra. Marosvásárhely főtérváltozása képekben

1. kép: Országos Széchényi Könyvtár
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/OSZKKKepeslap/22195/?list=eyJxdWVyeSI6ICJtYXJvc3ZcdTAwZTFzXHUwMGUxcmh1bHkifQ&img=0>)
2. kép: Országos Széchényi Könyvtár
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/OSZKKKepeslap/22155/?list=eyJxdWVyeSI6ICJtYXJvc3ZcdTAwZTFzXHUwMGUxcmh1bHkifQ&img=0>)
3. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 91234
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/OSZKKKepeslap/22182/?list=eyJxdWVyeSI6ICJtYXJvc3ZcdTAwZTFzXHUwMGUxcmh1bHkifQ&img=0>)
4. kép: Országos Széchényi Könyvtár
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/OSZKKKepeslap/22182/?list=eyJxdWVyeSI6ICJtYXJvc3ZcdTAwZTFzXHUwMGUxcmh1bHkifQ&img=0>)

22. ábra. A Bierbauer Virgil által készített városrész rendezési terve 1943-ból- Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p.196)

23. ábra. A II. Rákóczi Ferenc tér

1. kép: Országos Széchényi Könyvtár (<https://gallery.hungaricana.hu/hu/OSZKKepeslap/23576/?list=&img=0>)

2. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156649

(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59832/?list=&img=0>)

24. ábra. A II. Rákóczi Ferenc tér helyszínrajza 1942-ből - Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 415)

25. ábra. Az 1943-ban Bierbauer Virgil által készített főtér szabadtérépítészeti terve- Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 413)

26. ábra. A Bierbauer Virgil által készített Szent Miklós tér szabadtérépítészeti terve 1944-ből- Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 321)

27. ábra. A Szendy tér szabadtérépítészeti terve, Bierbauer Virgil munkája- Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 2)

28. ábra. Nagybánya látképe a városrendezési tervek készítése előtt

1. kép: MURÁDIN, J. et al (2014): Genius loci. Festői témák és motívumok Nagybányán. Baia Mare: Electro Sistem, p. 23.

2. kép: A szerző munkája a Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 93.) dokumentuma alapján.

29. ábra. Ormos Imre Nagybánya polgármesterével, Dr. Szabó Miklóssal folytatott levelezésének egyik fennmaradt példánya- Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 8366)

30. ábra. Ormos Imre 1942-ben a II. Rákóczi Ferenc térre készített szabadtérépítészeti terve, illetve 1942-43-ban készített fényképe a II. Rákóczi Ferenc térről

1. kép: Balogh Péter István tulajdona.

2. kép: Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 348.)

31. ábra. A II. Rákóczi Ferenc tér növényanyagának listája 1/2- Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 343.)

32. ábra. A II. Rákóczi Ferenc tér növényanyagának listája 2/2- Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 346.)

33. ábra. A Szendy tér szabadtérépítészeti terve, Ormos Imre munkája 1942-ből- Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 363.)

34. ábra. Ormos Imre a Szendy térre készített anyagszükséglet számítása- Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 364.)

35. ábra. Ormos Imre által készített Világh Károly tér szabadtérépítészeti terve, 1942-ből- Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 362.)

36. ábra. A Világh Károly tér növényhasználatának listája 1/2 - Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 358.)

37. ábra. A Világh Károly tér növényhasználatának listája 2/2 - Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 360.)

38. ábra. A Malom tér terve, Ormos Imre 1942-ben készített munkája- Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 357.)

39. ábra. A Malom tér növénykiültetési terve 1942-ből- Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 356.)

40. ábra. A Malom tér növényanyagának listája 1/2- Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 354.)

41. ábra. A Malom tér növényanyagának listája 2/2- Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 355.)

42. ábra. Ormos Imre 1943-ban Horthy István térre készített szabadtérépítészeti terve- Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 353.)

43. ábra. A Horthy István tér növénykiültetési terve- Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 352.)

44. ábra. A Horthy István tér növényanyagának listája 1/3- Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 342.)

45. ábra. A Horthy István tér növényanyagának listája 2/3- Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 350.)

46. ábra. A Horthy István tér növényanyagának listája 3/3- Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 350.)

47. ábra. Liget-részletek a második világháború előtti időszakból

1. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156587

(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59770/?list=&img=0>)

2. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156568

(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59751/?list=&img=0>)

48. ábra. A főtéren elhelyezendő víztározó műszaki rajza, Bierbauer Virgil munkája 1943-ból- Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 415.)

49. ábra. Ormos Imre Nagybánya Főterének -utólag a város mérnöke által módosított- terve- Román Nemzeti Levéltár Nagybányai Hivatala (Arhivele Naționale Serviciul Județean Maramureș, Fond.1/Inv. 34, 40/1944, p. 412.)

50. ábra. A Közigazgatási palota épülete

1. kép: Kriza János Néprajzi Társaság fotóarchívuma, Jelzet: KJNT_08322

(<http://kjntfotoarchivum.adatbank.transindex.ro/kep.php?id=8322&q=bWVneWU9VGNPAGnRnRZWEp2Y3lBb1RXRnlZVzExY2lVbU16TTFNVHNwJmtlemQ9NDE=&vissza=kepek>)

2. kép: Kriza János Néprajzi Társaság fotóarchívuma, Jelzet: KJNT_08321

(<http://kjntfotoarchivum.adatbank.transindex.ro/kep.php?id=8321&q=bWVneWU9VGNPAGnRnRZWEp2Y3lBb1RXRnlZVzExY2lVbU16TTFNVHNwJmtlemQ9NDE=&vissza=kepek>)

3. kép: A szerző felvétele.

51. ábra. A városkép északi része

1. kép: Magyar Nemzeti Galéria Adattára, 23199/1990/X/15

2. kép: SUCIU, N., VÉSŐ, Á. (2015): Tradiție și continuitate. Pictura băimăreană din 1945 până azi, Hagymány és folytonosság. A nagybányai festészet 1945-től napjainkig, Tradition and continuity. The Baia Mare painting from 1945 until the present day, Budapest: Demax Művek, p. 36.

52. ábra. Veresvíz-ábrázolások

1. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0101807
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/8995/?list=&img=0>)
2. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156640
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59823/?list=&img=0>)
3. kép: MURÁDIN, J. et al (2014): Genius loci. Festői témák és motívumok Nagybányán. Baia Mare: Electro Sistem, p. 97.
4. Villás Galéria internetes oldala (<http://www.villagaléria.hu/aukcio.php>)

53. ábra. Térhódítás a XX. század második felében

1. kép: ŞTEF, D. (2014): Baia Mare de altădată. Első kötet. Baia Mare: Eurotip, p. 49.
2. kép: A szerző felvétele.
3. kép: A szerző felvétele.

54. ábra. Nagybánya építésze a szocializmus idején

1. kép: SUCIU, N., VÉSŐ, Á. (2015): Tradiție și continuitate. Pictura băimăreană din 1945 până azi, Hagymány és folytonosság. A nagybányai festészet 1945-től napjainkig, Tradition and continuity. The Baia Mare painting from 1945 until the present day, Budapest: Demax Művek, p. 41.
2. kép: <http://dj239oficial.blogspot.ro/2011/10/baia-mare-orasul-vechi.html>
3. kép: <http://dj239oficial.blogspot.ro/2011/10/baia-mare-orasul-vechi.html>
4. kép: <http://dj239oficial.blogspot.ro/2011/10/baia-mare-orasul-vechi.html>

55. ábra. A Kárpát Szálló környéke

1. kép: SUCIU, N., VÉSŐ, Á. (2015): Tradiție și continuitate. Pictura băimăreană din 1945 până azi, Hagymány és folytonosság. A nagybányai festészet 1945-től napjainkig, Tradition and continuity. The Baia Mare painting from 1945 until the present day, Budapest: Demax Művek, p. 62.
2. kép: ŞTEF, D. (2016): Baia Mare de altădată. Második kötet. Baia Mare: Eurotip, p. 72.
3. A szerző felvétele.
4. Véső Ágoston felvétele.

56. ábra. Nagybánya új terei

1. kép: <http://2mnews.ro/wp-content/uploads/2017/03/aprox-1970.jpg>
2. kép: <http://dj239oficial.blogspot.ro/2011/10/baia-mare-orasul-vechi.html>
3. kép: <http://dj239oficial.blogspot.ro/2011/10/baia-mare-orasul-vechi.html>
4. kép: <http://dj239oficial.blogspot.ro/2011/10/baia-mare-orasul-vechi.html>

57. ábra. Szatmárnémeti és Nagybánya főtere az 1950-70-es években

1. kép: Fortepan gyűjtemény, képszám: 28446
(<http://fortepan.hu/?tags=Szatm%C3%A1rn%C3%A9meti%2C+&view=query&lang=hu&q=&x=14&y=3>)
2. kép: ŞTEF, D. (2014): Baia Mare de altădată. Első kötet. Baia Mare: Eurotip, p. 9.
3. kép: Kriza János Néprajzi Társaság fotóarchívuma, Jelzet: KJNT_08349
(<http://kjntfotoarchivum.adatbank.transindex.ro/kep.php?id=8349&q=JmtlemQ9MjE=&vissza=talalatok&q=a2V6ZD0yMQ==>)
4. ŞTEF, D. (2016): Baia Mare de altădată. Második kötet. Baia Mare: Eurotip, p. 127.

58. ábra. A Klastromrét látképe a XX. század második felében és napjainkban

1. kép: <http://dj239oficial.blogspot.ro/2011/10/baia-mare-orasul-vechi.html>
2. kép: A szerző felvétele.
3. kép: Hajdu Tamás fotóművész munkája.
4. kép: A szerző felvétele.

60. ábra. Emblematikus helyszínek (szabadterek) helye a városszövetben a város 1940-ből származó tervlapja alapján- A szerző munkája.

61. ábra. Emblematikus helyszínek (Klastromrét és Széchényi liget) elhelyezkedése a városszövetben, illetve azok beépítésének mértéke, a város 1980-as évekből származó tervlapja alapján- Magántulajdon.

62. ábra. A Zazar jobb partja képekben

1. kép: Véső Ágoston felvétele
2. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
3. kép: Országos Széchényi Könyvtár (<https://gallery.hungaricana.hu/hu/OSZKKepeleslap/23591/?list=&img=0>)
4. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
5. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
6. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)

63. ábra. Képpárok a Zazar jobb és bal oldaláról, illetve a libamező nyári és téli látképe

1. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
2. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
3. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
4. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)

64. ábra. A jellegzetes bányászházak hangulata képeken

1. kép: Véső Ágoston gyűjteménye
2. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
3. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
4. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
5. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
6. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)

65. ábra. Liget (Széchényi liget) I.

1. kép: Kieselbach Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://www.kieselbach.hu/>)
2. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
3. kép: Kieselbach Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://www.kieselbach.hu/>)
4. kép: Kieselbach Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://www.kieselbach.hu/>)
5. kép: Kieselbach Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://www.kieselbach.hu/>)
6. kép: Kieselbach Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://www.kieselbach.hu/>)

66. ábra. Liget (Széchényi liget) II.

1. kép: Kieselbach Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://www.kieselbach.hu/>)
2. kép: Kieselbach Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://www.kieselbach.hu/>)
3. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
4. kép: Kieselbach Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://www.kieselbach.hu/>)
5. kép: MURÁDIN, J. et al (2014): Genius loci. Festői témák és motívumok Nagybányán. Baia Mare: Electro Sistem, p. 85.

67. ábra. Liget (Széchényi liget) III.

1. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
2. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
3. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
4. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
5. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
6. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)

68. ábra. Liget (Széchényi liget) IV.

1. kép: KIESELBACH, T. (2003): Modern magyar festészet 1892-1919. Budapest: Kieselbach Galéria, p. 428.
2. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
3. kép: MURÁDIN, J. et al (2014): Genius loci. Festői témák és motívumok Nagybányán. Baia Mare: Electro Sistem, p. 85.

69. ábra. Liget (Széchényi liget) V.

1. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
2. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
3. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
4. kép: MissionArt Galéria internetes oldala (<http://www.missionart.hu/>)

5. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)

70. ábra. A Klastromrét I.

1. kép: Bedő Rudolf felvétele, Magyar Nemzeti Galéria Adattára, 23982/1997/8
2. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
3. kép: Bedő Rudolf felvétele, Magyar Nemzeti Galéria Adattára, 23982/1997/3
4. kép: Villás Galéria internetes oldala (<http://www.villasgaleria.hu/>)

71. ábra. A Klastromrét II.

1. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
2. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
3. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
4. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
5. kép: Kieselbach Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://www.kieselbach.hu/>)

72. ábra. A Klastromrét III.

1. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
2. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
3. kép: MURÁDIN, J. et al (2014): Genius loci. Festői témák és motívumok Nagybányán. Baia Mare: Electro Sistem, p. 81.
4. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156564
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59747/?list=&img=0>)
5. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)

73. ábra. A Klastromrét IV.

1. kép: Schalk László felvétele, Magyar Nemzeti Galéria Adattára, 17126/1965
2. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
3. kép: Villás Galéria internetes oldala (<http://www.villasgaleria.hu/>)

74. ábra. A Klastromrét V.

1. kép: Kieselbach Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://www.kieselbach.hu/>)
2. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
3. kép: MissionArt Galéria internetes oldala (<http://www.missionart.hu/>)
4. kép: Kieselbach Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://www.kieselbach.hu/>)
5. kép: Kieselbach Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://www.kieselbach.hu/>)
6. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)

75. ábra. A Klastromrét VI.

1. kép: SUCIU, N., VÉSŐ, Á. (2015): Tradiție și continuitate Pictura băimăreană din 1945 până azi, Hagymány és folytonosság A nagybányai festészet 1945-től napjainkig, Tradition and continuity The Baia Mare painting from 1945 until the present day, Budapest: Demax Művek, p. 17.
2. kép: MURÁDIN, J. et al (2014): Genius loci. Festői témák és motívumok Nagybányán. Baia Mare: Electro Sistem, p. 93.

76. ábra. A Híd utca környéke

1. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
2. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
3. kép: Kieselbach Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://www.kieselbach.hu/>)
4. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
5. kép: Véső Ágoston gyűjteménye

77. ábra. Híd-motívum Nagybányán

1. kép: Véső Ágoston gyűjteménye.
2. kép: SZÜCS, Gy. (Szerk.): Nagybánya képekben, Budapest: Demax Művek, p. 111.
3. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
4. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)

78. ábra. Malomárkok (leginkább a Zazar folyó jobb oldalán levő malmok árcai)

1. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
2. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
3. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156609
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59792/?list=&img=0>)
4. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
5. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
6. kép: BORGHIDA István 1980, Ziffer Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Budapest, Mellékletek 1.

79. ábra. A Református templom képe különböző szögekből

1. kép: Véső Ágoston gyűjteménye.
2. kép: Kieselbach Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://www.kieselbach.hu/>)
3. kép: Kieselbach Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://www.kieselbach.hu/>)
4. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
5. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
6. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>) hiányzik a szövegből!!!!

80. ábra. A múlt század főtere

1. kép: Véső Ágoston felvétele.
2. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
3. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
4. kép: Kieselbach Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://www.kieselbach.hu/>)
5. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
6. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)

81. ábra. Látképek az István toronyból

1. kép: KIESELBACH, T. (2003): Modern magyar festészet 1892-1919. Budapest: Kieselbach Galéria, p. 403.
2. kép: A szerző felvétele.
3. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
4. kép: A szerző felvétele.
5. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156523
(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59706/?list=&img=0>)

82. ábra. A református templom mint a kompozíció súlypontja

1. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
2. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
3. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
4. kép: A szerző felvétele.

83. ábra A Cinterem képe régen és ma

1. kép: Véső Ágoston felvétele.
2. kép: Kieselbach Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://www.kieselbach.hu/>)
3. kép: Kieselbach Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://www.kieselbach.hu/>)
4. kép: A szerző felvétele.

84. ábra Megörökített cintermi hangulatok

1. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
2. kép: MissionArt Galéria internetes oldala (<http://www.missionart.hu/>)
3. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
4. kép: Országos Széchényi Könyvtár (<https://gallery.hungaricana.hu/hu/OSZKKepeslap/23552/?list=&img=0>)
5. kép: A szerző felvétele.

85. ábra. Piacterek (Kispiac és Szénatér) Nagybányán

1. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)
2. kép: KIESELBACH, T. (2003): Modern magyar festészet 1892-1919. Budapest: Kieselbach Galéria, p. 428.
3. kép: Véső Ágoston felvétele.
4. kép: KIESELBACH, T. (2003): Modern magyar festészet 1892-1919. Budapest: Kieselbach Galéria, p. 428.

5. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)

86. ábra. A város nyugati látképe

1. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156539

(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59722/?list=&img=0>)

2. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)

3. kép: Kieselbach Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://www.kieselbach.hu/>)

87. ábra. A város látképe délnyugatról

1. kép: Zempléni Múzeum, leltári szám: 0156513

(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/59696/?list=&img=0>)

2. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)

3. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)

4. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)

88. ábra. Nagybánya utcáinak hangulata

1. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)

2. kép: Virág Judit Galéria és Aukciósház internetes oldala (<http://viragjuditgaleria.hu/hu/>)

3. kép: Véső Ágoston felvétele.

4. kép: Véső Ágoston felvétele.

5. kép: Véső Ágoston felvétele.

89. ábra. Murádin Jenő és Szücs György (2014) munkájában kategorizált emblematikus helyszíneinek beazonosítási eredménye, a szerző szerkesztésében

90. ábra. Festmények helyszín szerinti elosztása, a szerző munkája

91. ábra. Nagybánya szabadtereire jellemző idővonalak, a szerző munkája

92. ábra. A Széchényi liget történeti elemeinek (tó, táncter, fasor) beazonosítása, a szerző munkája

M3. ÁBRÁK

1

2

3

4

1. ábra. Nagybánya első ábrázolásai

1. Nagybánya az Első Katonai Felmérésen (1763-1787)
2. Nagybánya a Második Katonai Felmérésen (1806-1869)
3. A város rekonstrukciója egy 1783-ból származó térkép alapján
4. A város látképe északról

2. ábra. A város Főterének déli térfala

1. A Főtér látképe a XIX. században, jobbra a Degenfeld-ház
2. A Főtér a XX. század elején
3. A Főtér déli térfala 2017-ben
4. A Degenfeld-ház a 2000-es évek elején

3. ábra. A Főtér nyugati oldala

1. A nyugati térfal, jobb oldalán az 1874-ben épített, majd 1905-ben leégett Nagy Szálló épülete
2. Az 1910-ben megnyitott Szent István Szálló épülete
3. Az egykoron Ștefan Vodă, ma Complex hotelier Minerul nevet viselő szálló
4. A Szent István szálloda egy 1943-ban címzett képeslapon (az épület bal szárnyában működött egykor a Berger cukrászda)

|1

|2

4. ábra. A Fő tér keleti oldala

1. A Fő tér keleti oldala a XX. század elején
2. A Fő tér keleti oldala 2017-ben, az István toronyból fényképezve. Jobb oldalról elsőként a Csaussz-, a későbbi Platthy-ház, balról az első Teleki Ádám háza, később Husovszky-ház, rögtön mellette a Lázár-ház. Jobbról negyedikként- felújításra várva- az Erzsébet-ház.

|1

|2

5. ábra. Nagybánya Főterének északi oldala

1. Nagybánya Főterének északi oldala, egy 1908-ban feladott levelezőlapon
2. A Főtér északi oldala 2017-ben, a Híd utcától jobbra a Bay-ház, rögtön mellette a Harácsek-ház található

6. ábra. Emblematikus helyszínek (szabadterek) helye a városszövetben a város 1900-ban készített tervlapja alapján

1. Főtér, **2.** Deák tér (Cinterem), **3.** Szent Miklós tér, **4.** Szénatér helye, **5.** Római katolikus temető helye, **6.** Lendvay tér, **7.** Zazar folyó bal partja, **8.** A Zazar folyó jobb partja (a malmok és közvágóhíd helyszíne), **9.** Zazar folyó, **10.** Klastromrét, **11.** Görög katolikus temető, **12.** Széchényi liget, **13.** Református egyház temetője és lutheránus egyház temetője, **14.** Libamező és Fasor, **15.** Bánya tér, **16.** Fűrész tér

7. ábra. Piacter ábrázolások

1. Husovszky János: Nagybányai táj télen (festmény)
2. Mikola András: Nagybányai vásár, 1912 (festmény)
3. Piacter Nagybányán 1890 körül (archív fotó MNG)
4. A főtér látképe 1896 előtt (archív fotó)
5. Fasorral díszített főtér 1909-ben (korabeli képeslap)

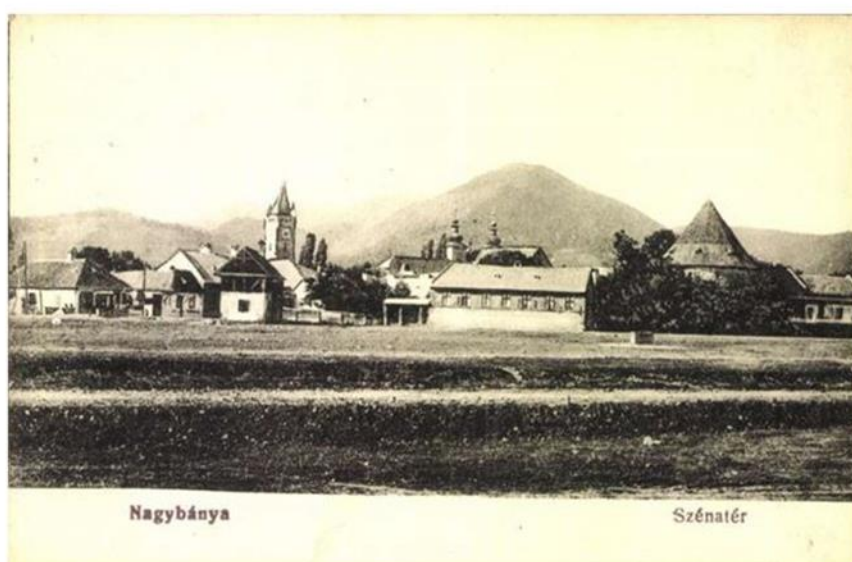

8. ábra. Lendvay tér és szobor korabeli képeslapokon

1. Lendvay tér díszes szőnyegággal, a szoborállítás után 3 évvel, 1903-ban
2. id. Lendvay Márton szobra az 1910-es évek végén
3. A Lendvay tér helyszínrajza 1900-ban

|1

|2

9. ábra. A város piacterei régi képeslapokon

1. A Kispiac a XIX. század végén, XX. század elején
2. Az egykori városfalon kívül elhelyezkedő Szénatér a XIX. század végén

10. ábra. A Cinterem

1. A Szentháromság templom (épült 1717-1719 között)
2. A Cinterem helyszínrajza (egykoron Deák tér) 1900-ban
3. A Cinterem a XIX. század második felében

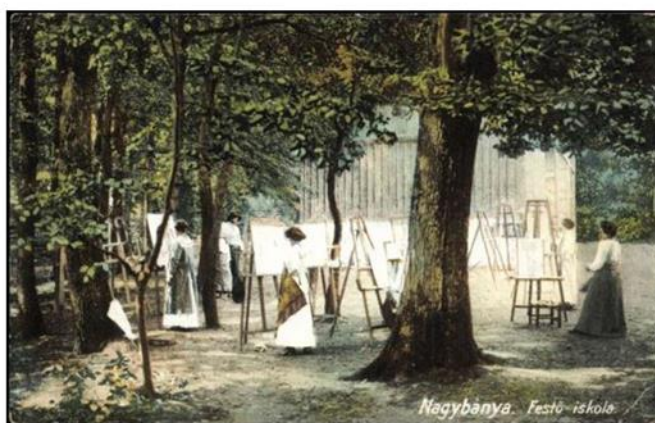
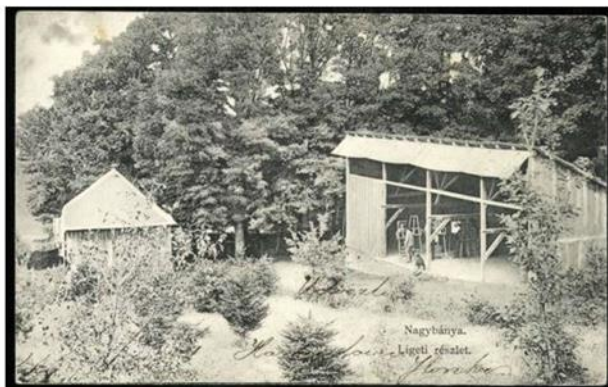

12. ábra. A Széchenyi liget alaprajza 1900-ban

13. ábra. Széchenyi liget (részletek)

1. Ligeti tó 1912-ben feladott képeslapon
2. A Liget sétánya, a környéken jellegzetes hátikast viselő asszonnyal, 1906-ból
3. XX. század eleji parkrészlet, a Jókai domb kapaszkodójával
4. Táncteret ábrázoló képeslap 1912-ből

14. ábra. Jókai-domb különféle ábrázolásai

1. A festők első „műhelye” a Jókai-dombon (képeslap)
2. Út a Jókai-domb felé 2017-ben (fotó)
3. Ferenczy Károly: Jókai-domb, 1906 (festmény)
4. Festőművészek alkotás közben a XX. század elején (képeslap)

|2

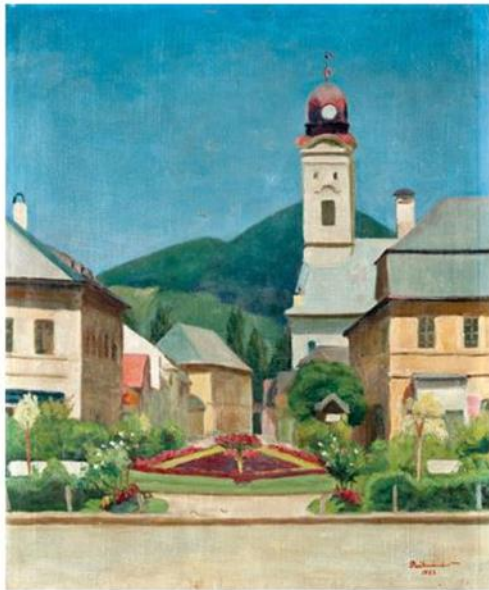
|3

|4

15. ábra. A klimatikus üdülőteleppé nyilvánított Nagybánya fő attrakciópontjai

1. A híres Wagner szanatórium 1925-ben
2. Liget-részlet egy 1925-ből származó képeslapon
3. A Széchenyi liget sétánya egy 1945 előtti képeslapon
4. A Liget sétánya feltehetően '20-as, '30-as években

Relevé 28

Primăria Oraşului Baia-Mare.

No...../1934.

Os.

Ambrosi si Fischer et Co.

Aiud.

Pentru completarea arborilor si tufelor ornamentali cumparate de Dvs in anul trecut cu os. Va rugam ad binevoii a-ne trimite de urgenta si cu intoarcerea postei urmatoarele plati ornamentali:

I. Arbori ornamentali

30 buc. acer neg. arg. variegatis No.2427	a 35	=	1050
30 buc. acer neg. xxx. mur. variegatis No. 2429	a 35	=	1050-
2 buc. Malus Pendula elise Rathke No 3020	a 45	=	90-
4 buc. Prunus avrr,Sheidare Sacura No. 3022	a 35	=	140-2,330

II. Tufe ornamentali

5 buc. Fraxus Triloba / sumai tufe/	a 20	=	100-
5 buc. Cytisus purpureus erectus No 3319	a 20	=	100-
6 buc. Deutzia areolata No. 3341	a 15	=	90-
6 buc. Deutzia granata-Rozia plena No.3344	a 15	=	90-
6 buc. Deutzia gracilis No 3365	a 15	=	90-
4 buc. Elsholtzia Staustoni No 3370	a 20	=	80-
4 buc. Hidrangea Paniculata grami flora No 3463	a 25	=	100-
4 buc. Philadelphus coronarius plenus No 3590	a 15	=	60-
6 buc. Spiraea arnifolia plena No 3468	a 15	=	90-
6. buc.Spiraea van Houttea No 3784	a 15	=	90
10.buc Weigelia gigantiflora No 3924	a 35	=	350-
10 buc. Weigelia rosu	a 35	=	350-
5 buc. Forsythia susp Fortunei No 3591	a 15	=	75-
10 buc. Ribes sanguineum No 3682	a 20	=	200-
10 buc. Viburnum opulul sterile No 3898	a 20	=	200-
6 buc. Laburnum vulgare No 3521	a 15	=	90-
10 buc. Ampelopsis Veitchi No 4011	a 11	=	110-
4 buc. Clematis Yaskanaisu-erba No 4036	a 25	=	100-
6 buc Hibiscus siriacus No 3426	a 20	=	120

3045-

5375

13

ROMANIA - ARHIVELE NATIONALE - MAPAMURES

16. ábra. A nagybányai piactér díszterré alakításának első fázisa

1. Deák Nándor: Nagybánya, 1937 (festmény)
2. A Főtér látképe egy 1943-ban feladott képeslapon
3. A főtér dísznövényeinek pótlására összeállított megrendelés 1934-ből

17. ábra. A Klastromrét látképe a második világháború előtt

1. A Klastromrét, háttérben a Virághegyel, egy 1925-ből származó képeslapon
2. A Klastromrét látképe, háttérben a jellegzetes gúla alakú Kőalja hegygel, egy előtt készített felvételen
3. Bedő Rudolf: Tájkép- előtérben vízzel, háttérben fenyők és domboldal című Klastromrétet ábrázoló fotográfiája, a 1920-40. között

|1

|3

|2

|4

18. ábra. Kolozsvár főtérváltozása képekben

1. A Főtér látképe 1869-ben
2. Kolozsvár látképe egy 1945 előtt készült légifotón
3. Üdvözlőlap 1898-ból
4. Főtér-részlet 1940-ből

|1

Székelyudvarhely

Ref. templom

|3

|2

|4

19. ábra. Székelyudvarhely főtérváltozása képekben

1. A főtérlátképe egy 1941-ben készített fényképen.
2. A tér hangulatának ábrázolása egy 1905-ből származó képeslapon
3. Székelyudvarhely dísztere egy 1940-ben feladott képeslapon
4. Battyán-tér egy 1942-ben postázott képeslapon

|1

|3

|2

|4

20. ábra. A Deák teret ábrázoló felvételek Szatmárnémetiben

1. Ormos Imre valószínűleg 1942-43-ban készített fényképe
2. A Deák-tér 1940-ben
3. Pannónia szállodát ábrázoló üdvözlőlap a XX. század első feléből
4. A Deák-tér látképe, XX. század eleje

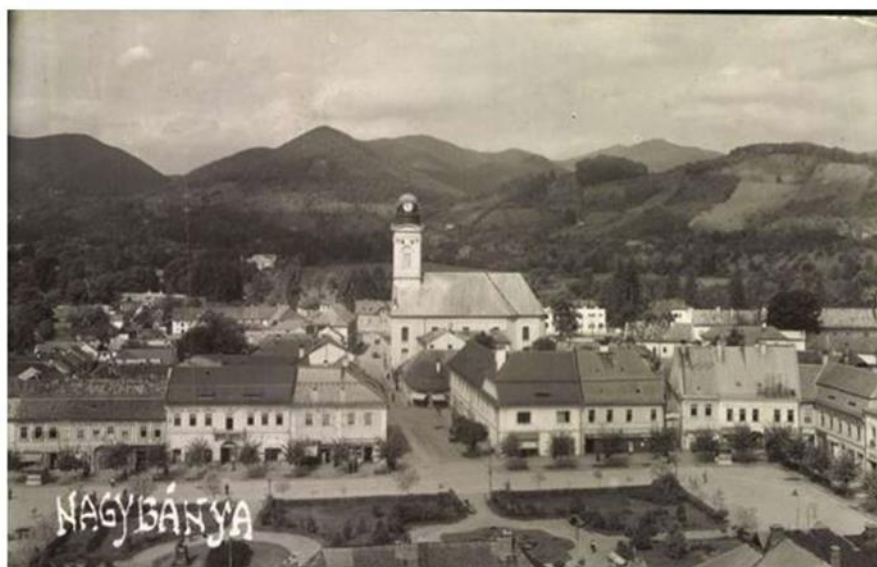

21. ábra. Marosvásárhely főtérváltozása képekben

1. A főtér látképe egy 1904-ből származó képeslapon
2. Főtér-részlet XX. század elején
3. Széchenyi-tér 1915-ben
4. Kossuth parkot ábrázoló képeslap 1911-ből

22. ábra. A Bierbauer Virgil által készített városrész rendezési terve 1943-ból

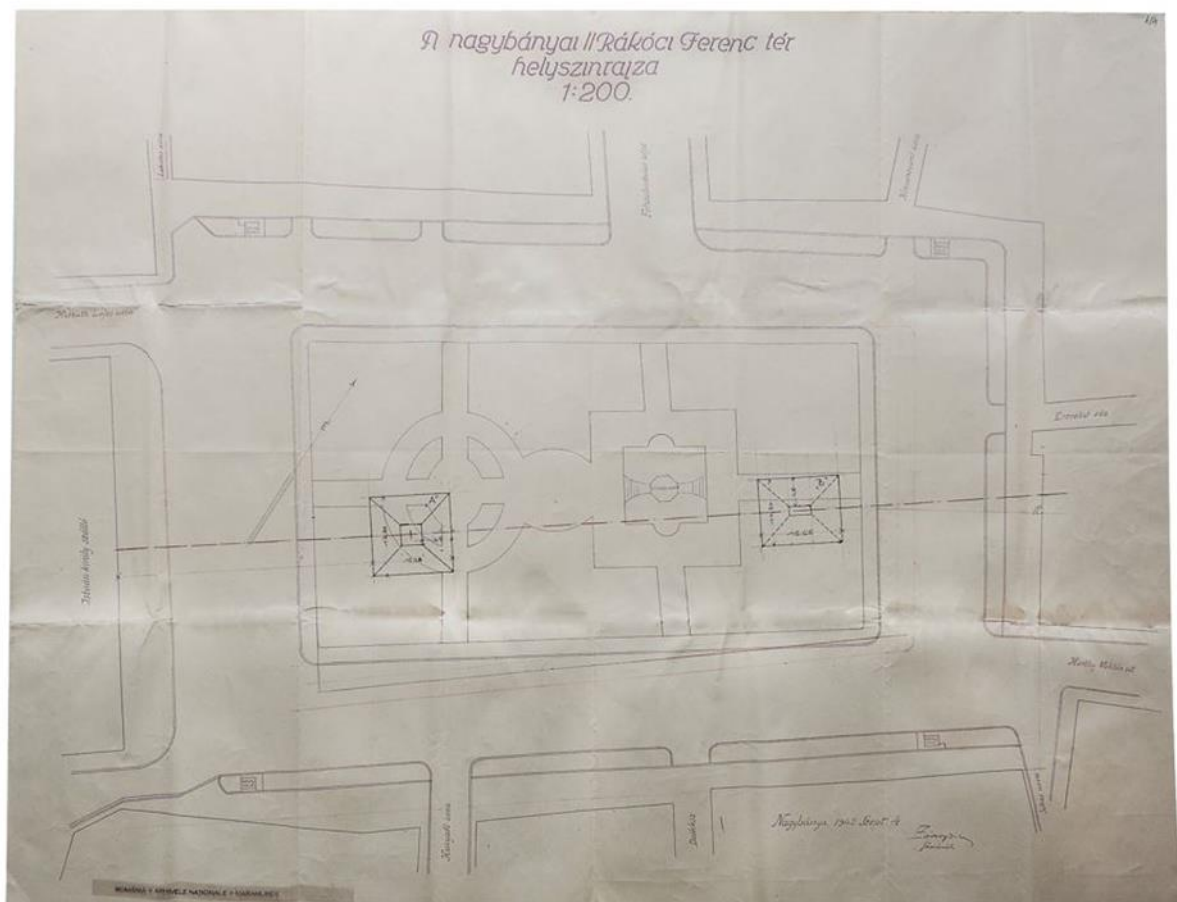
|1

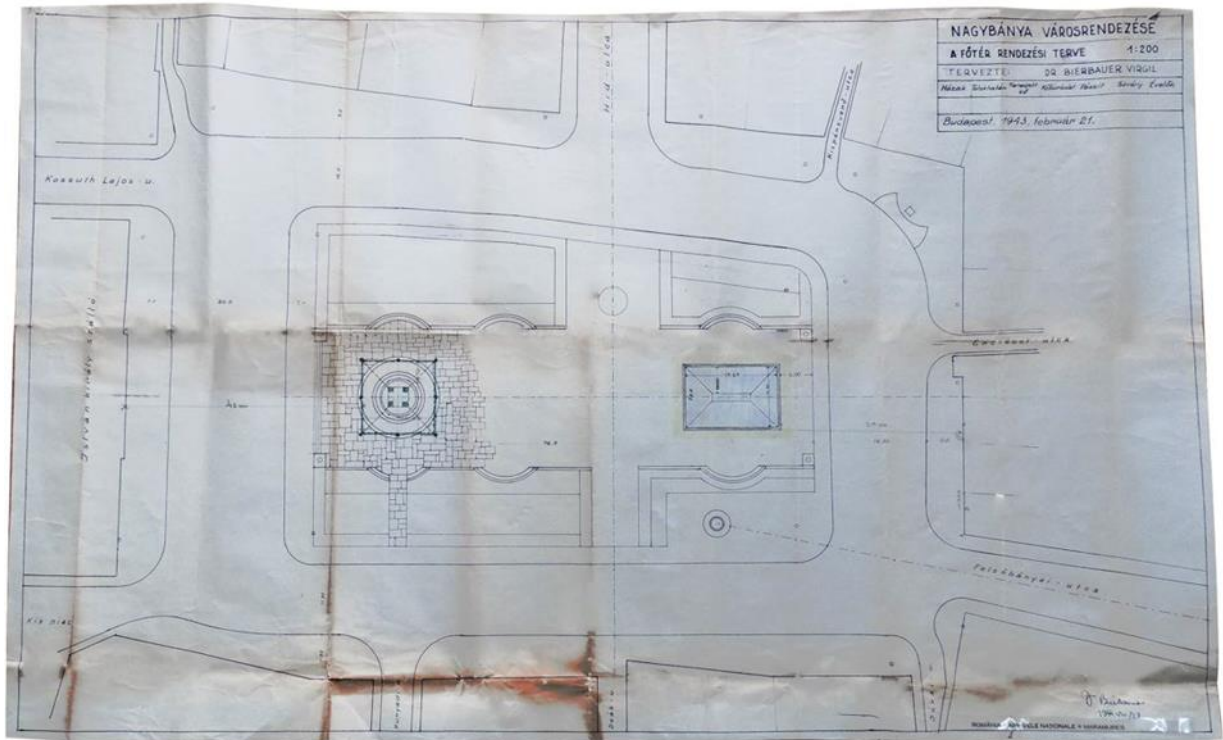
|2

23. ábra. A II. Rákóczi Ferenc tér

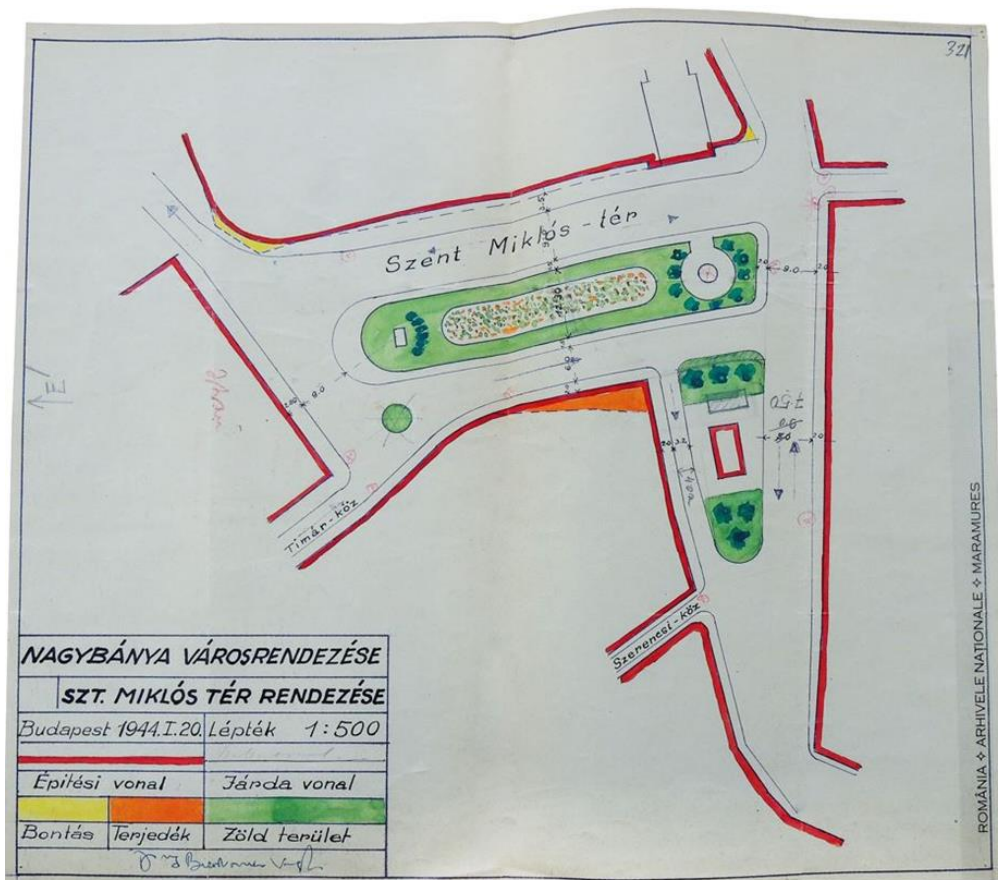
1. A főtér északi oldalát ábrázoló 1945 előtt készített képeslap
2. A díszter látképe a Lendvay szoborral, háttérben a főtér keleti és déli térfala, 1945 előtt

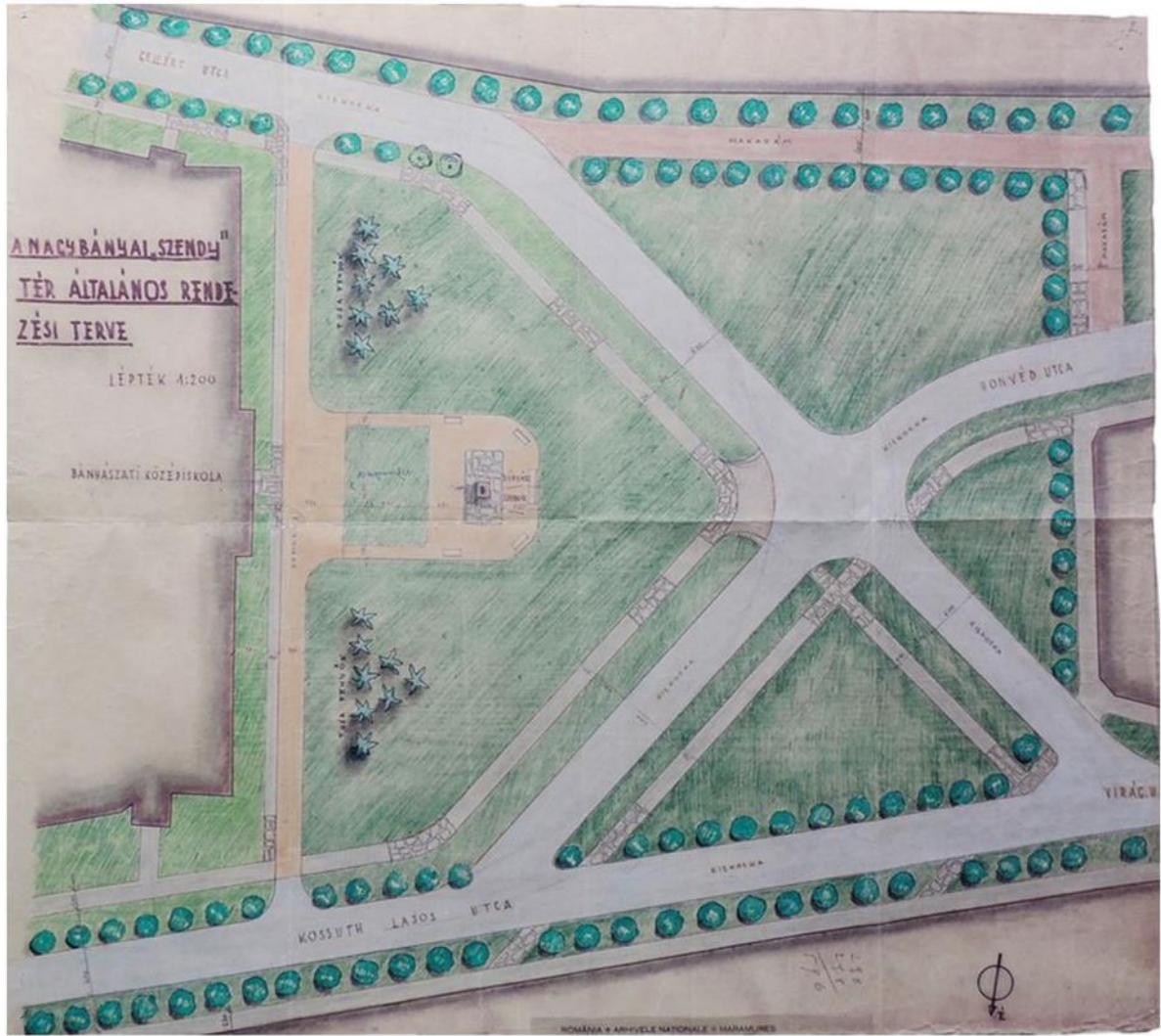
24. ábra. A II. Rákóczi Ferenc tér helyszínrajza 1942-ből

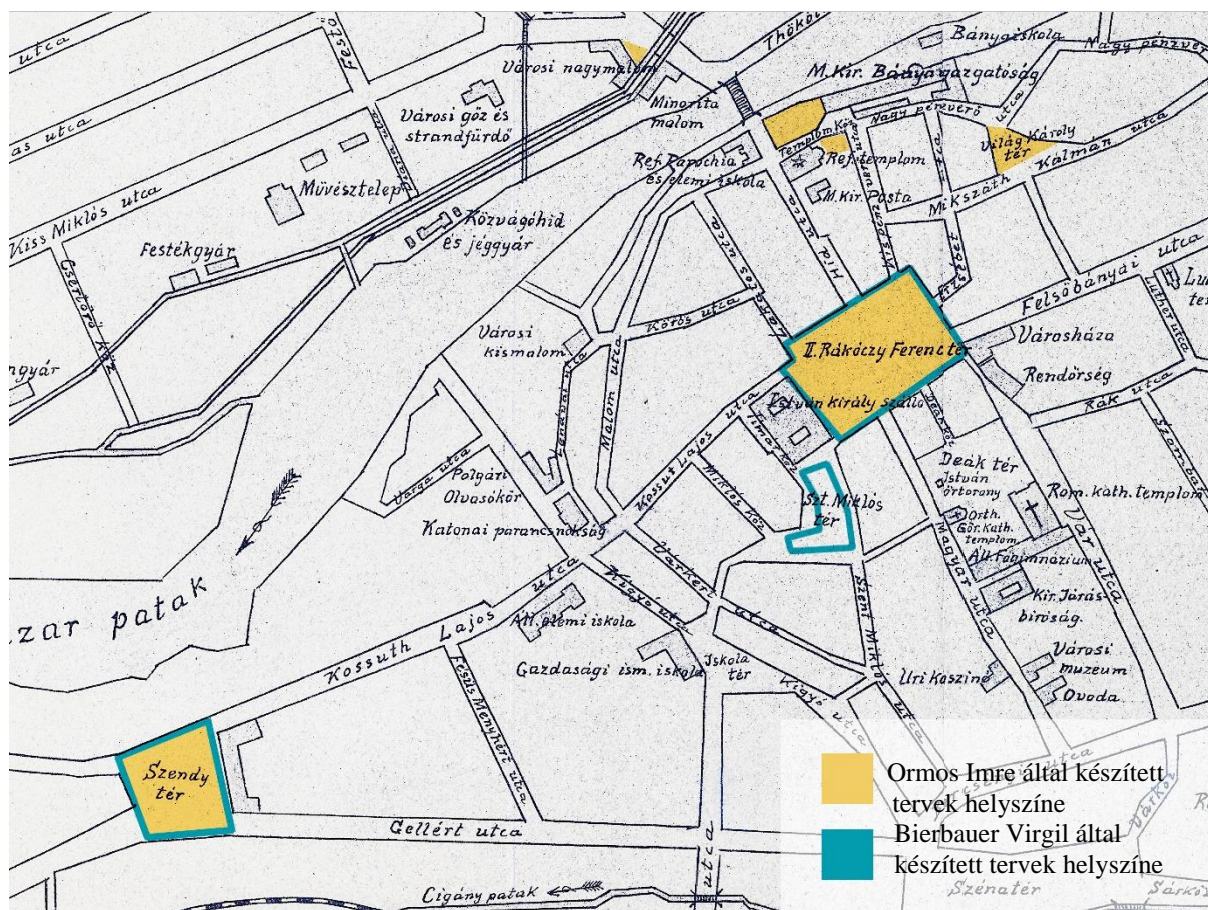
25. ábra. Az 1943-ban Bierbauer Virgil által készített főter szabadtérépítészeti terve

26. ábra. A Bierbauer Virgil által készített Szent Miklós tér szabadtérépítészeti terve 1944-ből

27. ábra. A Szendy tér szabadtérépítészeti terve, Bierbauer Virgil munkája

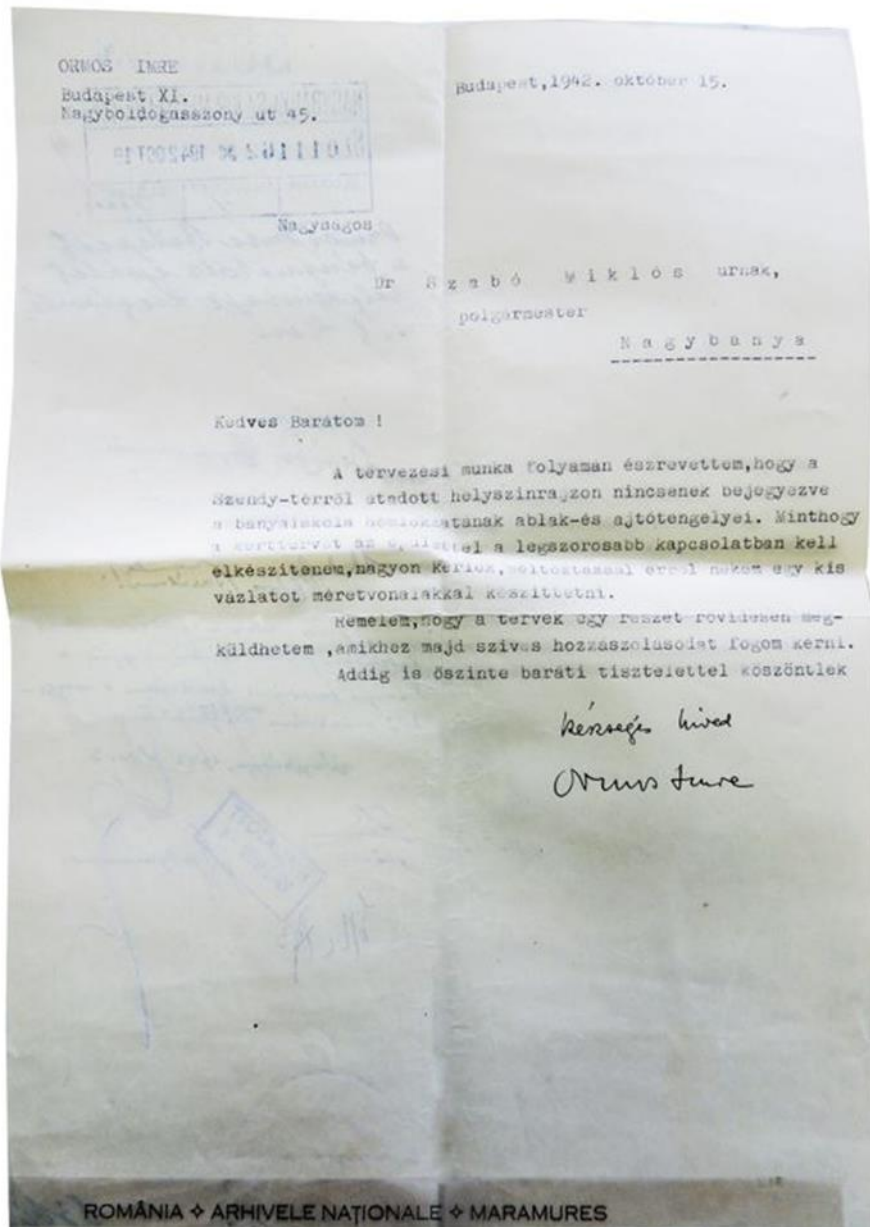
|1

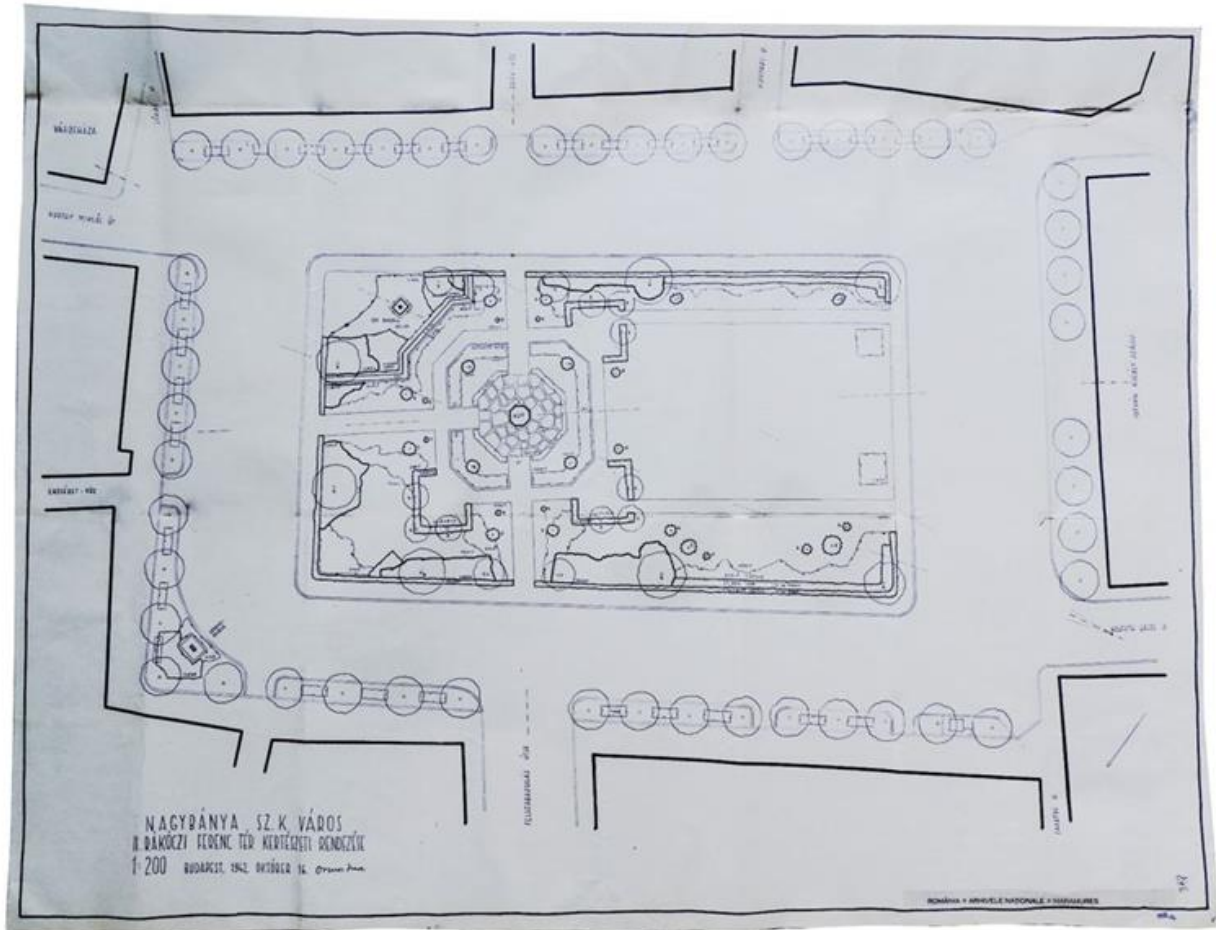
|2

28. ábra. Nagybánya látképe a városrendezési tervek készítése előtt

1. Beszélgető festők, háttérben a Bányászati Középiskola épületével, 1938
2. Új zöldterületek kialakításának és a meglévő terek rendezésének helyszínei, színessel jelölve a város 1940-ből származó alaprajzán

29. ábra. Ormos Imre Nagybánya polgármesterével, Dr. Szabó Miklóssal folytatott levelezésének egyik fennmaradt példánya

30. ábra. Ormos Imre 1942-ben a II. Rákóczi Ferenc térre készített szabadtérépítészeti terve, illetve 1942-43-ban készített fényképe a II. Rákóczi Ferenc térről

205 magas díszcserje.

- 10 Buddleia variabilis
- 10 Berberis vulg. atropurpurea
- 20 Chaenomeles japonica
- 10 Cornus alba
- 10 " sanguinea
- 20 Deutzia crenata
- 20 Diervilla amabilis
- 10 Coryllus av. atropurpurea
- 20 Forsythia intermedia
- 20 Hibiscus syriacus, fajták
- 20 Philadelphus grandiflorus
- 10 Prunus padus
- 10 Syringa vulgaris, oltott orgona
- 15 Viburnum op. sterile

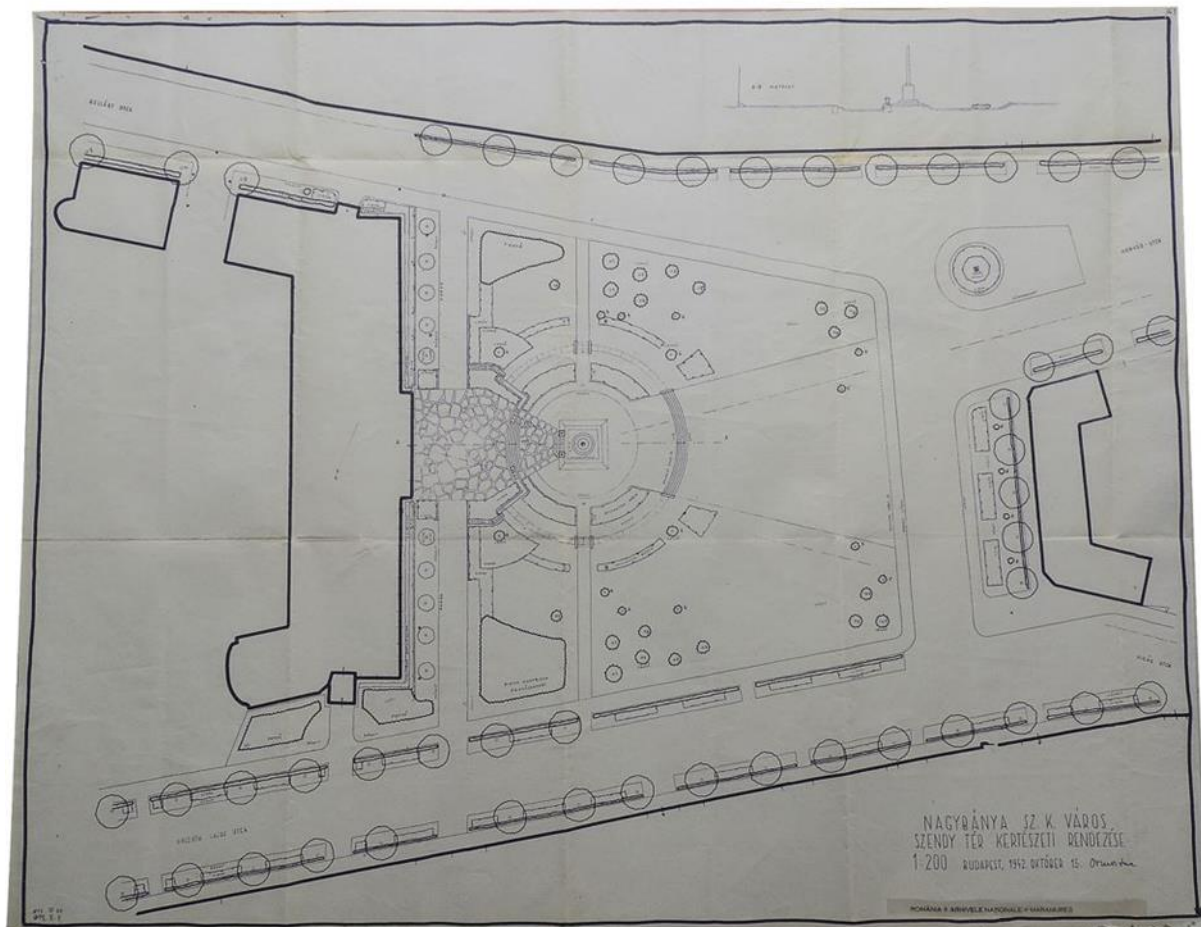
200 alacsony díszcserje.

- 10 Ceanothus americanus
- 10 Cotoneaster buxifolia
- 30 Deutzia gracilis
- 10 Genista elliptica
- 30 Lonicera gracilipes
- 20 Philadelphus Lemoinei
- 30 Spiraea pum. Anthony Waterer
- 60 Symphoricarpos Chenaulti

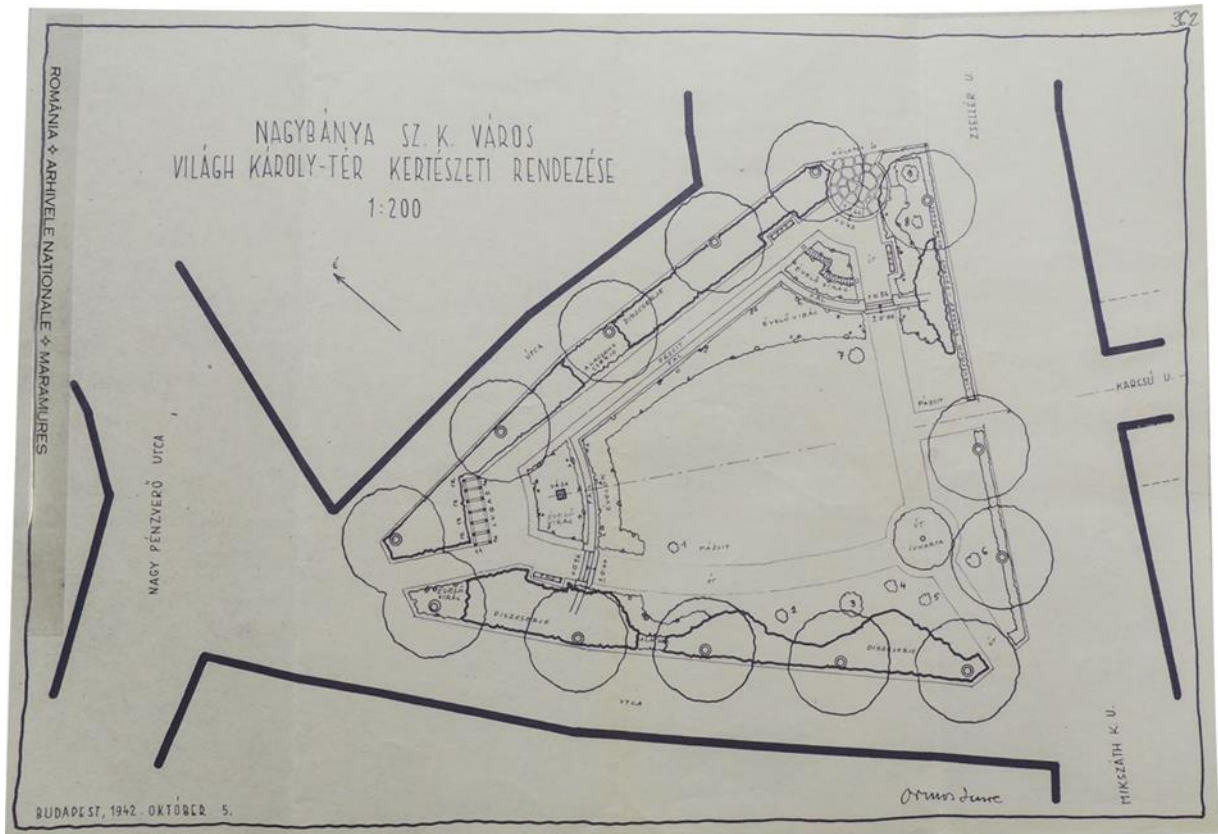
128 szálanövény falba.

- 10 Achillea Aizon
- 5 Aubretia deltoidea
- 10 Dianthus arenarius
- 10 Gypsophylla repens
- 5 Heratium rubrum
- 5 Iris pumila
- 10 Phlox amoena
- 10 Sedum middendorffianum
- 10 Thymus serpyllum
- 3 Gypsophylla paniculata
- 10 Cerastium Bierbersteini
- 10 Campanula carpatica
- 10 Dianthus delt. Brilliant
- 10 Glechoma hederacea
- 5 Sedum album murale
- 5 Sempervivum Schlechani

32. ábra. A II. Rákóczi Ferenc tér növényanyagának listája 2/2

33. ábra. A Szendy tér szabadtérépítészeti terve, Ormos Imre munkája 1942-ből

35. ábra. Ormos Imre által készített Világ Károly tér szabadtérépítészeti terve, 1942-ből

Nagybánya.
 Világh Károly tér.

Ligustrum vulgare sövény 36 fm = 108 drb	á -48	51.84
Juharfa vöröshevelű, Acer plat. schwedleri 1 drb	4.80	4.80
Diszcsérjék magasak, külön jegyzék szerint 146 m ² = 146 drb	1.60	233.60
" alacsonyok, külön jegyzék szerint 10 m ² + 40 drb	1.60	64.-
Evelővirágok külön terv szerint 96 m ² a 10 = 960 drb	-80	768.-
Solitair bokrok:		
1./ Prunus laurocerasus	3.20	3.20
2./ Chaenomeles japonica	1.80	1.80
3./ Corylus avellana atropurpurea	3.20	3.20
4./ Spiraea pum. Anthony Waterer	1.20	1.20
5./ Genista elata	1.-	1.-
6./ Mahonia aquifolia	3.20	3.20
7./ Pyracantha laalandii	3.20	3.20
8./ Mahonia aquifolium	3.20	3.20
9./ Viburnum op. sterile	1.80	1.80
Futónövények:		
10./ Futórózsa Pauls Scarlet Climber 2 drb	1.50	3.-
11./ " Dorothy Perkins	1.50	1.50
12./ Lonicera Tellmanniana 2 drb	2.40	4.80
13./ Polygonum Baldschuanicum, 2 drb	1.80	3.60
Pázsit: 390 m ² a 40 g = 15.60 kg fűmagkeverék	4.50	70.20
	Összesen	P 1227.14
	15 % engedmény	" 184.06
	Beszerzési ár ab faiskola P	1043.08

A növényfejtákat és árakat Schrikker Sándor, Lepsény faiskola árjegyzéke alapján állítottam be.

Kavicsos ut 254 m²
 Tűzfal szárazon rakva 25
 cm alapozással, kb. 40 cm vastág 21.6 m²
 lépcső 20 fm és pofafal
 kőlapos ut 15.0 m²
 tüpegő kőlapok 10 drb
 lugas külön terv szerint

36. ábra. A Világh Károly tér növényhasználatának listája 1/2

Részletezés. Világh Károly tér-

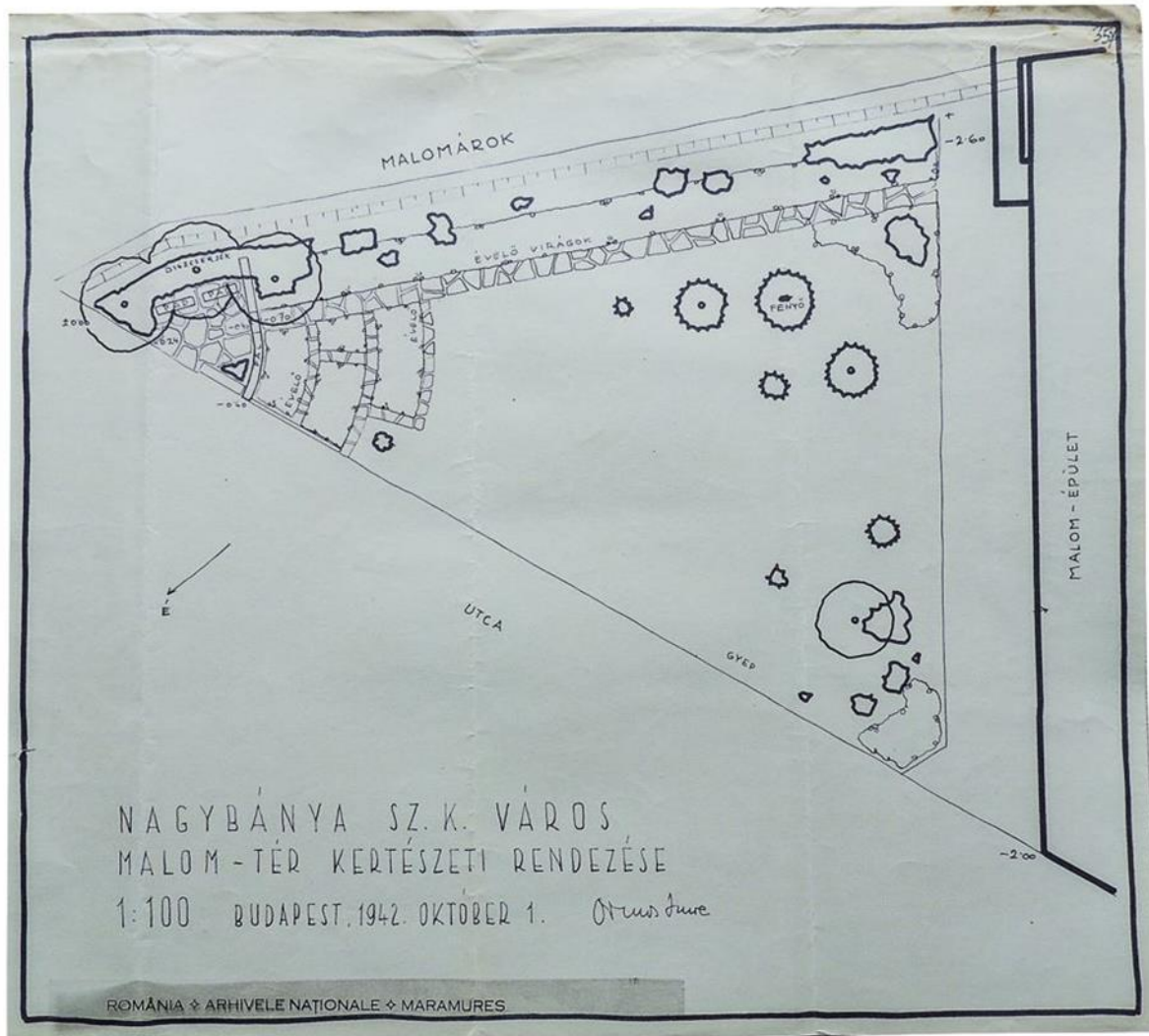
146 drb magas diszcserje:

- 5 Berberis vulg. atropurpurea
- 5 Buddleia var. magnifica
- 10 Chaenomeles japonica
- 5 Cornus alba
- 10 " sanguinea
- 5 Crataegusmonog. kern. plena
- 10 Deutzia crenata
- 5 Diervilla amabilis
- 5 Elaeagnus angustifolia
- 10 Forsythia intermedia
- 5 Hibiscus syriacus
- 5 Laburnum vulgare
- 20 Lonicera Morowii
- 20 Philadelphus coronarius
- 5 Spiraea van Houttei
- 10 Syringa vulgaris, oltott
- 16 Viburnum op. sterile

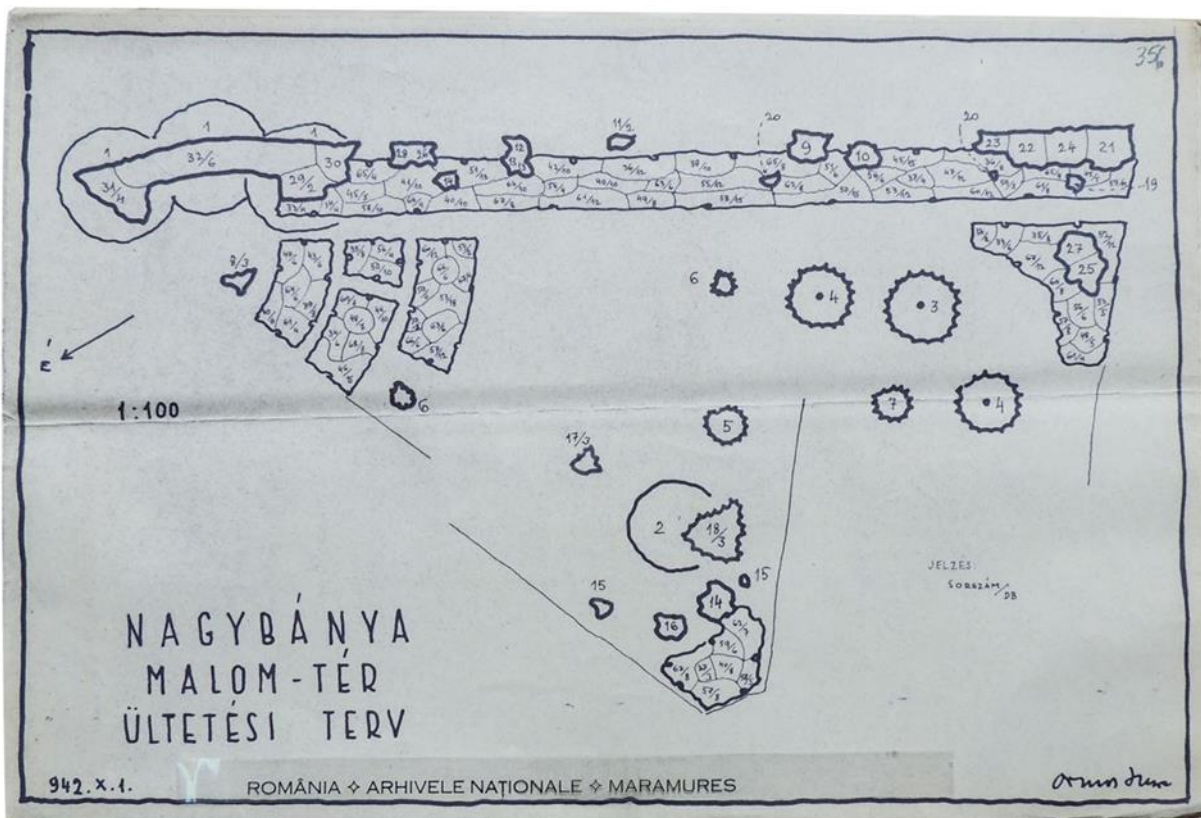
40 drb alacsony diszcserje:

- 5 Berberis Thunbergii
- 5 Ceanothus americanus
- 5 Lonicera gracilipes
- 5 " canadensis
- 5 Spiraea cantoniensis
- 15 Symphoricarpus Chenaulti

37. ábra. A Világh Károly tér növényhasználatának listája 2/2

38. ábra. A Malom tér terve, Ormos Imre 1942-ben készített munkája

39. ábra. A Malom tér növénykiültetési terve 1942-ből

1942. október 1.

INRE

Magyarország.
Malom-tér.

Növényanyag: Fajta és ár Schrikker Sándor felszámolója Lepedény árjegyzéke szerint.

Pák és fenyők:

1./	Platanus occidentalis	3 drb	Á P 6.—	P 18.—
2./	Sorbus aucuparia	1 "	" P 7.20	P 7.20
3./	Picea pungens Kosteri 100 cm	1 "	" P 60.—	P 60.—
4./	Picea pungens 60 cm	2 "	" P 20.—	P 40.—
5./	Pinus montana 60 cm	1 "	" P 20.—	P 20.—
6./	Juniperus sinensis Pfitzeriana 60 cm	2 "	" P 20.—	P 40.—
7./	Taxus baccata 80 cm összesen	11 drb	" P 24.—	P 24.—

Diszcesserjékek:

8./	Prunus laurocerasus	3 drb	Á P 4.80	P 14.40
9./	Corylus avellana atropurpurea	1 "	" P 4.80	P 4.80
10./	Viburnum lantana	1 "	" P 2.80	P 2.80
11./	Kerria japonica	2 "	" P 2.80	P 5.60
12./	Viburnum op. sterile	1 "	" P 2.80	P 2.80
13./	Symphoricarpos orbiculatus	2 "	" P 1.50	P 3.—
14./	Prunus triloba plena	2 "	" P 3.60	P 7.20
15./	Cotoneaster horysonthalis	2 "	" P 4.80	P 9.60
16./	Deutzia gracilis	1 "	" P 1.80	P 1.80
17./	Hypericum moserianum	3 "	" P 1.50	P 4.50
18./	Chaenomeles japonica	3 "	" P 2.80	P 8.40
19./	Pyracantha coccinea Lalandi	1 "	" P 4.80	P 4.80
20./	Cornus alba	2 "	" P 1.50	P 3.—
21./	Prunus apdus	1 "	" P 3.60	P 3.60
22./	Acer odessanum	1 "	" P 2.80	P 2.80
23./	Cornus Amomum	1 "	" P 1.50	P 1.50
24./	Cornus sanguinea	1 "	" P 1.50	P 1.50
25./	Deutzia crenata roseo plena	1 "	" P 1.80	P 1.80
26./	Diervilla amabilis	1 "	" P 3.60	P 3.60
27./	Forsythia intermedia	1 "	" P 1.80	P 1.80
28./	Ribiscus sriacus	1 "	" P 1.80	P 1.80
29./	Lonicera Standishii	2 "	" P 1.80	P 3.60
30./	Viburnum vulgare	1 "	" P 1.50	P 1.50
31./	Philadelphus Lemoine	4 "	" P 1.80	P 7.20
32./	Philadelphus coronarius	6 "	" P 1.50	P 9.—
33./	Achillea millefolium Kelway	10 "	" P 1.20	P 12.—
34./	Achillea ptarmica fl.pl.The	10 "	" P 1.20	P 12.—
35./	" tomentosa	16 "	" P 1.20	P 19.20
36./	Anchusa mysotidiflora	20 "	" P 1.20	P 24.—
37./	Anemone japonica	10 "	" P 3.—	P 30.—
38./	Aquilegia corymbosa	10 "	" P 1.—	P 10.—
39./	Aster alpinus	8 "	" P 1.80	P 14.40
40./	Aster amellus	34 "	" P 1.80	P 61.20
41./	Aster ericoides Herbstmyrte	10 "	" P 1.80	P 18.—
42./	Aster Novi-Belgi Snowdrift	10 "	" P 1.80	P 18.—

Átvitel:

163

P 510.40

ROMANIA ♦ ARHIVELE NAȚIONALE ♦ MARAMUREȘ

40. ábra. A Malom tér növényanyagának listája 1/2

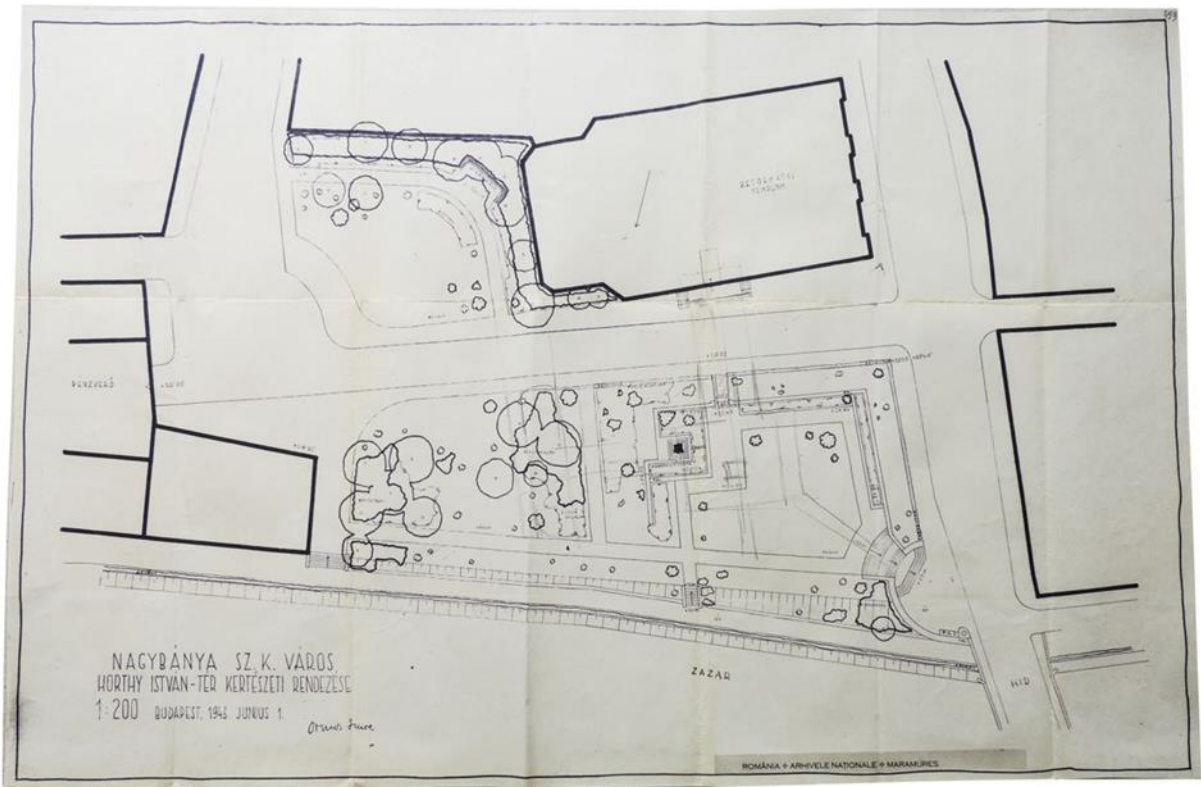
II.

335

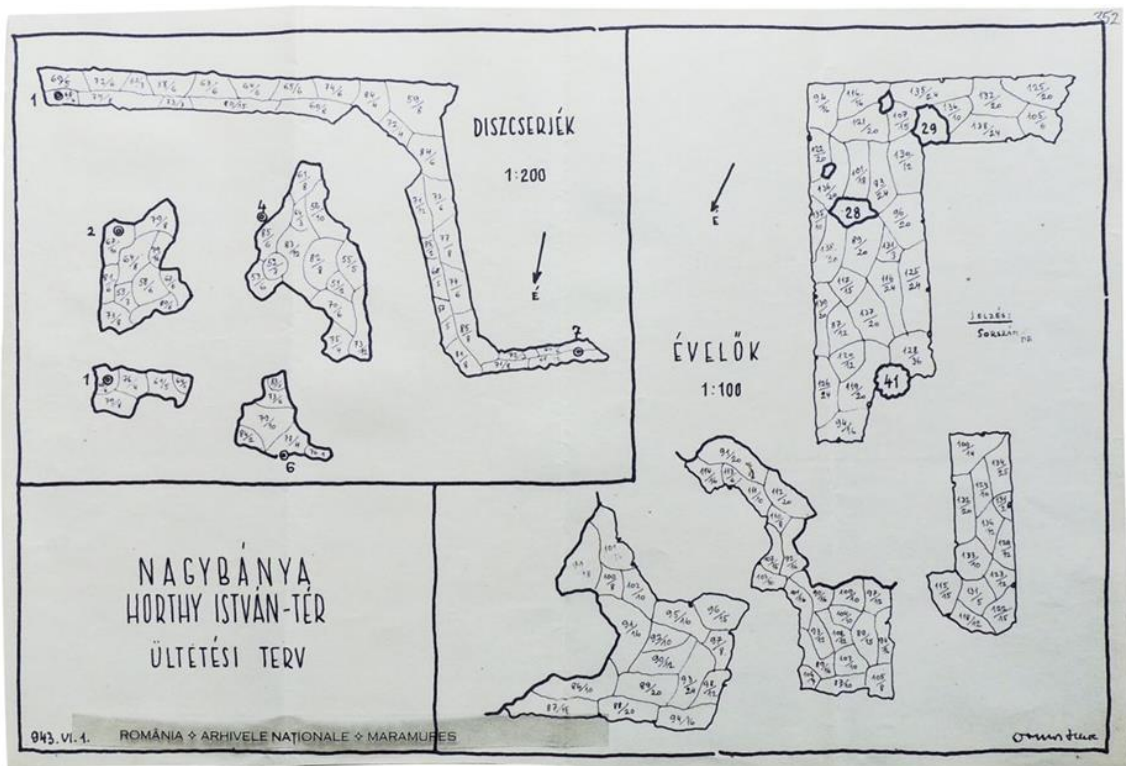
Kihozat

43./	Bergenia grandiflora	183	drb		510.40	P
44./	Campanula glom.superba	6	"	2.40	14.40	"
45./	Campanula persicifolia	10	"	1.50	15.—	"
46./	Ceratostigma plumbaginoides	25	"	1.50	37.50	"
47./	Chrysanthemum ind.Ruby King	15	"	-.80	12.—	"
48./	Delphinium Belladonna	18	"	1.20	21.60	"
49./	Dianthus deltoideus Brillant	18	"	1.80	21.60	"
50./	Erigeron Andrewsii	8	"	1.20	9.60	"
51./	Filipendula hexapetala	25	"	1.20	30.—	"
52./	Funkia japonica	18	"	1.80	32.40	"
53./	Geranium sanguineum	12	"	1.80	21.60	"
54./	Gypsophilla paniculata	35	"	-.80	28.—	2
55./	Helenium autumnale pun.magn.	8	"	1.20	9.60	"
56./	Hemerocallis Middendorffiana	12	"	1.20	14.40	"
57./	Iberis sempervirens	16	"	1.20	19.20	"
58./	Iris germanica fajták	40	"	-.80	32.—	"
59./	Lychnis haageana	30	"	-.80	24.—	"
60./	Myosotis pellustris	16	"	1.20	19.20	"
61./	Oenothera missouriensis	24	"	1.50	36.—	"
62./	Oenothera speciosa	28	"	1.50	42.—	"
63./	Papaver orianthale	15	"	-.80	12.—	"
64./	Phlox decucusta fajták	12	"	1.20	14.40	"
65./	Phlox decucusta fajták	24	"	3.—	72.—	"
66./	Solidago hybr.Ferkeo	16	"	-.80	12.80	"
67./	Trollius europaeus	16	"	3.—	48.—	"
68./	Veronica incana	34	"	-.80	27.20	"
69./	Sedum middendorffianum	8	"	-.80	6.40	"
	Crucianella stylosa	8	"	-.80	6.40	"
Összesen		674	drb		1149.70	P

41. ábra. A Malom tér növényanyagának listája 2/2

42. ábra. Ormos Imre 1943-ban Horthy István térre készített szabadtérépítészeti terve

43. ábra. A Horthy István tér növénykiültetési terve

1943. június 1.

ORMOSIMRE

BUDAPEST,

33. Nagyboldogasszony-ut 45.

W a g y b á n y a .

Horthy István-tér.

Növényanyagok: Fajták és árak Schrikker Sándor faiskolója Lepsény, árjegyzéke szerint.

Sövények:

Ligustrum vulgare sövényke templom és utca mellett 59 fm 33 cm = 180 drb	180 drb	% á 80.- P	144.- P
Spiraea van Houttei sövény a Zsazar partján 110 fm 50 cm = 220 drb	220 "	% á 120.- P	264.- P
	400 drb		

Diszfák:

1./ Populus nigra pyramidalis jeggye	2 drb	á 3.60P	7.20P
2./ Fraxinus excelsior kőris	4 "	" 4.80"	19.20 P
3./ Tilia euchlora hárs	2 "	" 12.-- P	24.-- "
4./ Acer platanoides juhar	3 "	" 6.-- "	18.-- "
5./ Crataegus mon.albo plena telt virágu galagonya	2 "	" 7.20 "	14.40 "
6./ Salix alba vit.pendula szomorúfűz	1 "	" 7.20 "	7.20 "
7./ Crataegus mon.stricta galagonya	1 "	" 7.20 "	7.20 "
8./ Tilia tomentosa ezüsthárs	4 "	" 12.-- "	48.-- "
9./ Castanea vesca szelídgesztenye	3 "	" 10.-- "	30.-- "
10./ Prunus ser.hisakura japánoseresznye	1 "	" 7.20 "	7.20 "
11./ Prunus pádus szelince	1 "	" 3.60 "	3.60 "
	25 drb		

Solitair diszcserjék és fenyők:

12./ Taxus baccata tiszafa /80 cm magas/	2 drb	á 24.-- P	48.-- P
13./ Juniperus com.hibernica boróka 60 cm magas	1 "	" 20.-- "	20.-- P
14./ Juniperus sin.Pfitzeriana fekfő boróka 60 cm	1 "	" 20.-- "	20.-- "
15./ Pinus montana törpefenyő 60 cm	2 "	" 20.-- "	40.-- "
16./ Thuja occ.columna /120 cm/ oszlop alakú	1 "	" 24.-- "	24.-- "
17./ Thuja occ.globosa gömbalaku /40 cm/	1 "	" 16.-- "	16.-- "
18./ Cotoneaster horysonthalis	3 "	" 4.80 "	14.40 "
19./ Cotoneaster Franchetti	2 "	" 2.80 "	5.60 "
20./ Lonicera Fragrantissima	2 "	" 1.80 "	3.60 "
21./ Lonicera pileata	2 "	" 4.80 "	9.60 "
22./ Lonicera Stardishii	2 "	" 1.80 "	3.60 "
23./ Mahonia aquifolium	3 "	" 4.80 "	14.40 "
24./ Paracantha occ.Falandi	3 "	" 4.80 "	14.40 "
25./ Teucrium lucidum	3 "	" 1.-- "	3.-- "
26./ Acer campestre	1 "	" 1.50 "	1.50 "
27./ Oeanothus americanus	2 "	" 1.80 "	3.60 "
28./ Chaenomeles japonica	4 "	" 2.80 "	11.20 "
	34 drb		841.50 P

Átviteli

44. ábra. A Horthy István tér növényanyagának listája 1/3

Athosai		3	II.	350
34./	Coryllus av. atropurpurea	54	drb	841.50 P
35./	Crataegus mon. pu. plena	1	"	4.80 P
36./	Deutzia gracilis carminea	1	"	3.60 "
37./	Deutzia cr. Pride of Rochester	2	"	1.80 "
38./	Eleagnus angustifolia	3	"	1.80 "
39./	Genista elata	1	"	1.80 "
40./	Jaeminum nudiflorum	1	"	1.50 "
41./	Philadelphus Lem. Mont-Blanc	1	"	3.60 "
42./	Prunus triloba	2	"	1.80 "
43./	Prunus ser. hisakura	1	"	3.60 "
44./	Rhus cotinus	1	"	3.60 "
45./	Spiraea pum. Anth. Waterer	4	"	2.80 "
46./	Viburnum op. sterile	1	"	1.80 "
47./	Viburnum rhytidophyllum	2	"	2.80 "
48./	Rózsai: Conrad Ferdinand Meyer	1	"	4.80 "
49./	" Persian Yellow	1	"	2.--- "
50./	" Dr. Eckener	2	"	2.--- "
51./	" Gergelyana	2	"	2.--- "
52./	" Rubiginosa	2	"	2.--- "
53./	" Turkes rugosa Sámling	2	"	2.--- "
54./	" Sanguinaire	2	"	2.--- "
55./	" Rugosa bicolor	2	"	2.--- "
				73 drb
Diszcserjék:				
51./	Acer campestre	2	drb	1.50 P
52./	Acer neg. arg. marg.	3	"	2.80 "
53./	Acer odessanum	3	"	2.80 "
54./	Buddleia var. magnifica	6	"	2.80 "
55./	Cercis siliacastrum	5	"	2.80 "
56./	Chaenomeles japonica	10	"	2.80 "
57./	Cornus amomum	5	"	1.50 "
58./	Cornus sanguinea	12	"	1.50 "
59./	Coryllus colurna	8	"	3.60 "
60./	Deutzia crenata	8	"	1.50 "
61./	Diervilla amabilis	13	"	3.60 "
62./	Eleagnus angustifolia	3	"	1.80 "
63./	Porsythia intermedia	6	"	1.80 "
64./	Hibiscus syriacus	18	"	1.80 "
65./	Laburnum vulgare	6	"	1.50 "
66./	Ligustrum vulgare	6	"	1.50 "
67./	Lonicera gracilipes	22	"	1.80 "
68./	Lonicera canadensis	21	"	1.60 "
69./	Lonicera Morrowii	5	"	1.80 "
70./	Lonicera Maximowiczii	6	"	1.80 "
71./	Mahonia aquifolium	20	"	4.80 "
72./	Philadelphus coronarius	19	"	1.50 "
73./	Philadelphus Lemoine	29	"	1.80 "
74./	Prunus padus	12	"	3.60 "
75./	Prunus ser. hisakura	4	"	3.60 "
76./	Rhus cotinus	5	"	2.80 "
77./	Ribes aureum	8	"	1.50 "
78./	Spiraea Menziesii Billardi	10	"	1.80 "
79./	Spiraea van Houtti	34	"	1.50 "
80./	Symphoricarpos Chenaulti	21	"	1.50 "
81./	Symphoricarpos orbiculatus	14	"	1.50 "
82./	Syringa chinensis	8	"	2.80 "
83./	Syringa oltott	19	"	3.60 "
84./	Viburnum lantana	12	"	2.80 "
85./	Viburnum op. sterile	16	"	2.80 "
				393 drb
				1817.90 P
Árviteli.				

ROMANIA * ARHIVELE NAȚIONALE * MARAMUREȘ

45. ábra. A Horthy István tér növényanyagának listája 2/3

		993 drb			1817.90 P
86.	<i>Thalictrum aquilegifolium</i>				
87.	<i>Veronica incana</i>	10	*		
88.	<i>Pyrethrum hybr. rubrum</i>	37	"	1.50	15.---
89.	<i>Aster amellus fajták</i>	20	"	1.80	29.60
90.	<i>Aster ericoides Herbstmyrte</i>	71	"	1.80	36.---
92.	<i>Aster Novi-Belgi Little Pine Lady</i>	28	"	1.80	127.80
93.	<i>Aster Novi-Belgi Nancy-Ballard</i>	36	"	1.80	50.40
95.	<i>Phlox paniculata Wirttembergia</i>	26	"	1.80	28.80
94.	<i>Iberis sempervirens</i>	60	"	1.80	20.80
95.	<i>Hemerocallis flava</i>	64	"	3.---	180.---
96.	<i>Oenothera speciosa</i>	16	"	1.20	11.20
97.	<i>Levandula spica</i>	35	"	1.80	19.20
98.	<i>Chrysanthemum Pride of Keston</i>	20	"	1.80	28.---
99.	<i>Solidago Shortii</i>	12	"	1.20	36.---
100.	<i>Accutium Napellus</i>	18	"	1.20	14.40
101.	<i>Campanula Poscharskyana</i>	8	"	2.40	14.40
102.	<i>Chrysanthemum ind. La Triumphant</i>	52	"	1.50	13.20
103.	<i>Delphinium Belladonna</i>	10	"	1.20	78.---
104.	<i>Delphinium sinense</i>	20	"	1.80	12.---
105.	<i>Oenothera Missouriensis</i>	10	"	1.20	36.---
106.	<i>Paeonia sinesis</i>	14	"	1.50	12.---
107.	<i>Lychnis viscaria</i>	3	"	3.---	21.---
108.	<i>Physostegia virginiana</i>	30	"	1.20	9.---
109.	<i>Chrysanthemum maximum</i>	12	"	1.80	36.---
110.	<i>Rudbeckia purpurea</i>	24	"	1.20	21.60
111.	<i>Rudbeckia Newmanni</i>	8	"	1.50	28.80
112.	<i>Campanula persicifolia</i>	10	"	1.50	12.---
113.	<i>Lupinus polyphellus</i>	20	"	1.20	15.---
114.	<i>Veronica gentianoides</i>	6	"	1.20	30.---
115.	<i>Achillea aizon</i>	16	"	1.20	7.20
116.	<i>Achillea mil. Kelvay</i>	15	"	1.80	12.80
117.	<i>Achillea pter. The Pearl</i>	15	"	1.20	18.---
118.	<i>Ajuga genevensis</i>	40	"	1.20	18.---
119.	<i>Anchusa myosotidiflora</i>	15	"	1.80	48.---
120.	<i>Anemone japonica</i>	12	"	1.20	18.---
121.	<i>Anemone silvestris</i>	20	"	1.20	21.60
122.	<i>Armeria marit. Splendens</i>	20	"	1.20	24.---
123.	<i>Aster alpinus speciosus</i>	12	"	3.---	36.---
124.	<i>Aster dumosus Dwarf Nancy</i>	20	"	1.20	24.---
125.	<i>Cerastium tomentosum</i>	44	"	1.20	36.---
126.	<i>Ceratostigma plumbagánoides</i>	24	"	1.20	24.---
127.	<i>Chrysanthemum Herbsbrókát</i>	2	"	1.80	24.---
128.	<i>Dianthus deltoides Brilliant</i>	20	"	1.20	43.20
129.	<i>Erigeron Andrewsi</i>	36	"	1.20	14.40
130.	<i>Caillardia grandiflora</i>	12	"	1.20	9.60
131.	<i>Gypsophilla paniculata</i>	12	"	1.20	12.---
132.	<i>Helonium Autumnale pumilum</i>	40	"	1.20	48.---
133.	<i>Hemerocallis middendorffiana</i>	10	"	1.20	12.---
134.	<i>Penstemon sanguinea</i>	25	"	1.80	45.---
135.	<i>Iris germ. Gedeon</i>	34	"	1.80	27.20
136.	<i>Penstemon Barbatus</i>	42	"	1.20	50.40
137.	<i>Veronica latifolia Royal Blue</i>	44	"	1.80	35.20
138.	<i>Pyrethrum hybr. rubrum</i>	20	"	1.80	36.---
139.	<i>Teucrium lucidum</i>	20	"	1.---	20.---
		1673 db			3509.50 P

ROMANIA - ARHIVELE NAȚIONALE - MARAMUREȘ

Sszesen

46. ábra. A Horthy István tér növényanyagának listája 3/3

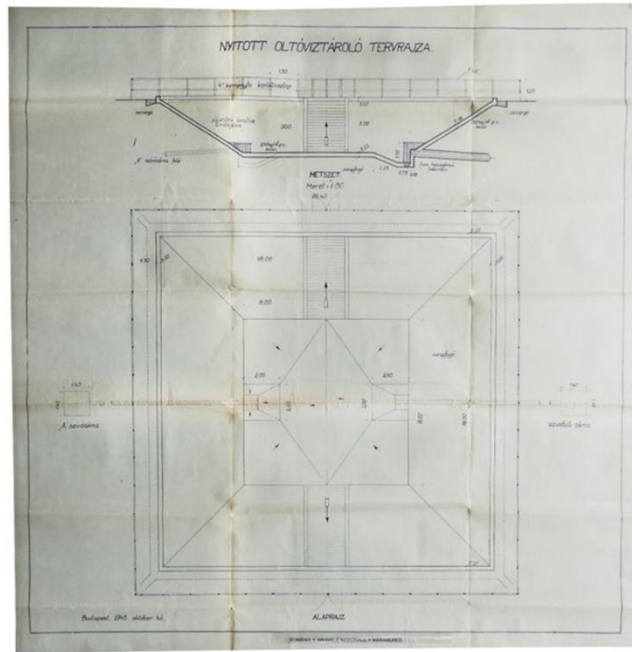
|1

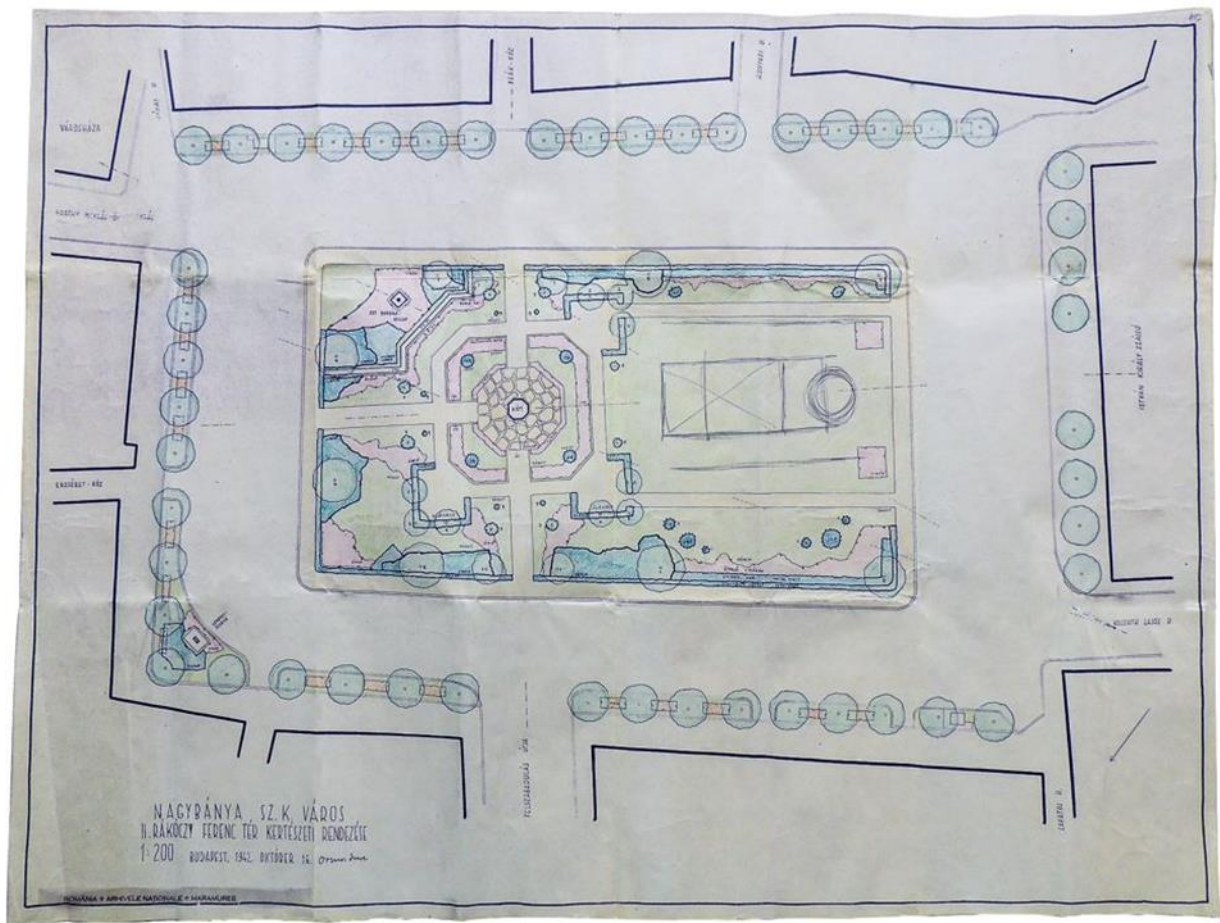
|2

47. ábra. Liget-részletek a második világháború előtti időszakból

1. A liget keleti bejárata (a Petőfi utca irányából), egy 1943-ban kiadott képeslapon
2. A Liget táncter részlete, egy 1945 előtti képeslapon (feltehetően a '40-es évekből)

48. ábra. A főtéren elhelyezendő víztározó műszaki rajza, Bierbauer Virgil munkája 1943-ból

49. ábra. Ormos Imre Nagybánya Főterének -utólag a város mérnöke által módosított- terve

|1

|2

|3

50. ábra. A Közigazgatási palota épülete

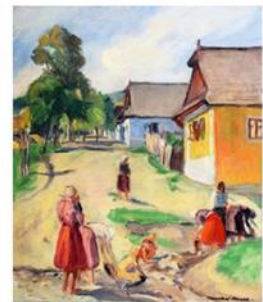
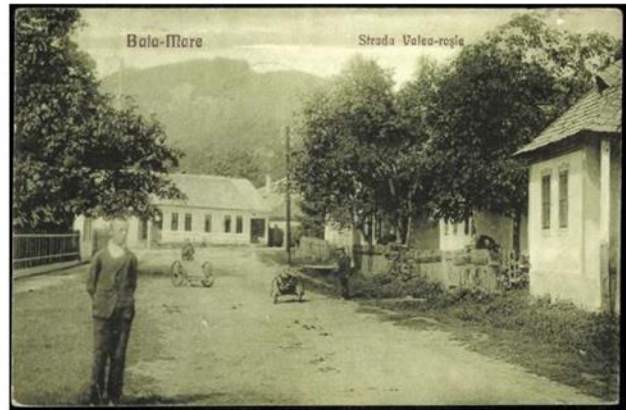
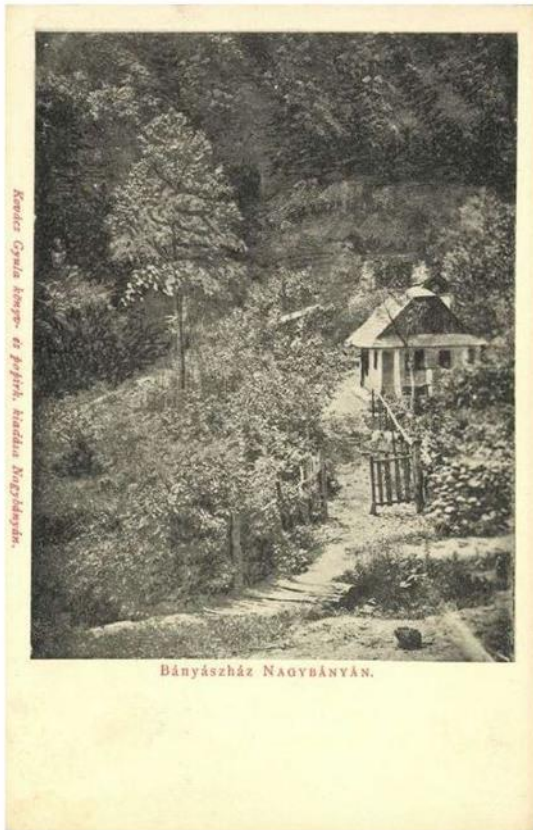
1- 2. A Közigazgatási palota archív felvételei 1966-ból

3. A Közigazgatási palota városszövetben való elhelyezkedése, István toronyból készített felvétel, 2017

51. ábra. A városkép északi része

1. A város látképe északról, a XX. század végén készült fénykép alapján
2. Balla József: Nagybánya látképe pionírokkal

|1

|2

|3

|4

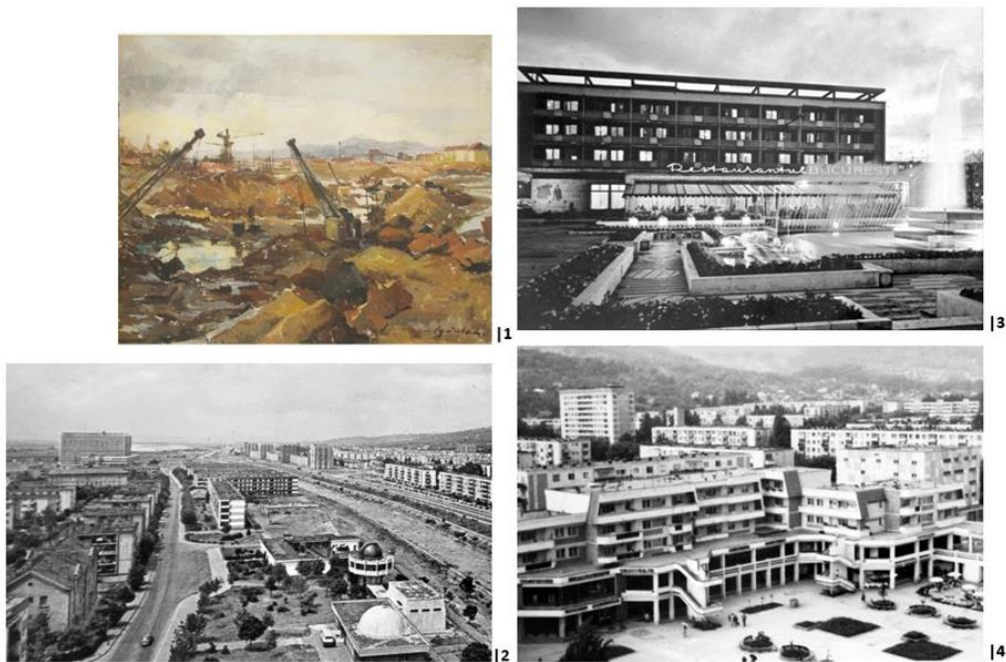
52. ábra. Veresvíz-ábrázolások

1. Jellegzetes bányászházat ábrázoló képeslap a XX. század elejéről
2. A Veresvízi utca látképe egy 1940-ben feladott képeslapon
3. Huszár Vilmos: Kertben, 1906 (festmény)
4. Toroczky Oszvald: Nagybányai utcarészlet alakokkal (festmény)

53. ábra. Térhódítás a XX. század második felében

1. Lakótelep építése az egykori Szendy tér környékén (később Forradalom tere)
2. A Săsar (Zazar) negyed látképe napjainkban
3. A város délnyugati részének látképe 2017-ben az István toronyból

54. ábra. Nagybánya építésze a szocializmus idején

1. Agricola Lídia: Alkony az építőtelepen
2. A Planetárium és a város nyugati látképe
3. Az egykori Bukarest szálló és vendéglő a Forradalom téren, előtte a teret díszítő vízarchitektúra
4. A Săsar (Zazar) negyed RFN-nek nevezett központja a város északnyugati részén (1980-as években készült fénykép)

|1

|3

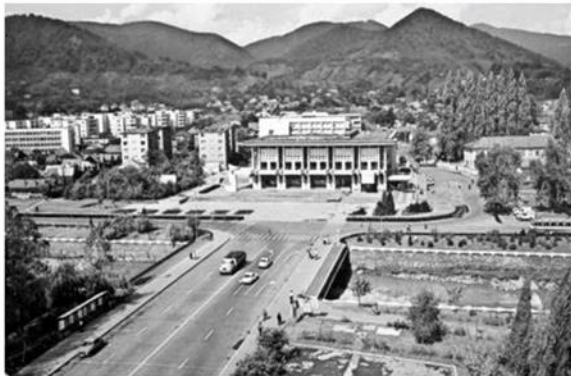
|2

|4

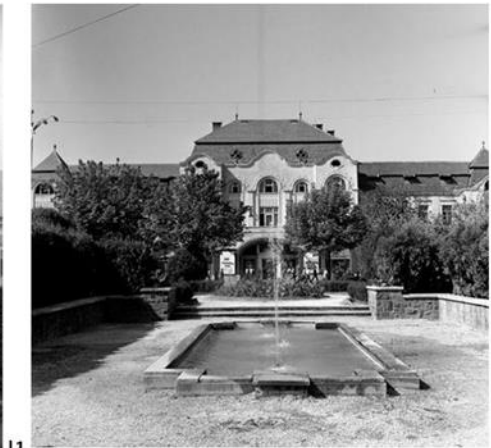
55. ábra. A Kárpát Szálló környéke

1. Aurel Ciupe: Nagybányai táj, 1977
2. A Zazar két partját összekötő lengőhíd a Săsar negyed környékén
3. A város látképe a Kárpát szállótól nyugatra, a szálló tetejéről fényképezve, 2017
4. A szabályozott Zazar-part az 1970-80-as években (Kárpát Szálló környéke)

56. ábra. Nagybánya új terei

1. Piața Revoluției (Forradalom tere) 1970-ben
2. A Kultúrház épülete az 1970-es években
3. Az 1970-80-as években készített fénykép a Forradalom teréről, előtérben (háttal) a bányász szobor (Vida Géza alkotása), balra a Bukarest sugárút, jobbra a George Coșbuc utca.
4. „Semiluna” (félhold) tömbház, a Bukarest és Decebal sugárutak kereszteződésében, a város nyugati szélén, közel az ipartelephez (1980 körüli fénykép)

1

3

2

4

57. ábra. Szatmárnémeti és Nagybánya főtere az 1950-70-es években

1. Szatmárnémeti főterének képe a Dacia szállóval 1969-ben
2. A Nagybánya főterére 1954-ben elhelyezett „Felszabadulás obelisk” (Obeliscul eliberării) szovjet emlékmű
3. A szatmárnémeti főtérhez hasonló térelemeket tartalmazó nagybányai főtér 1966-ban
5. Főtér-részlet az 1950-es évekből

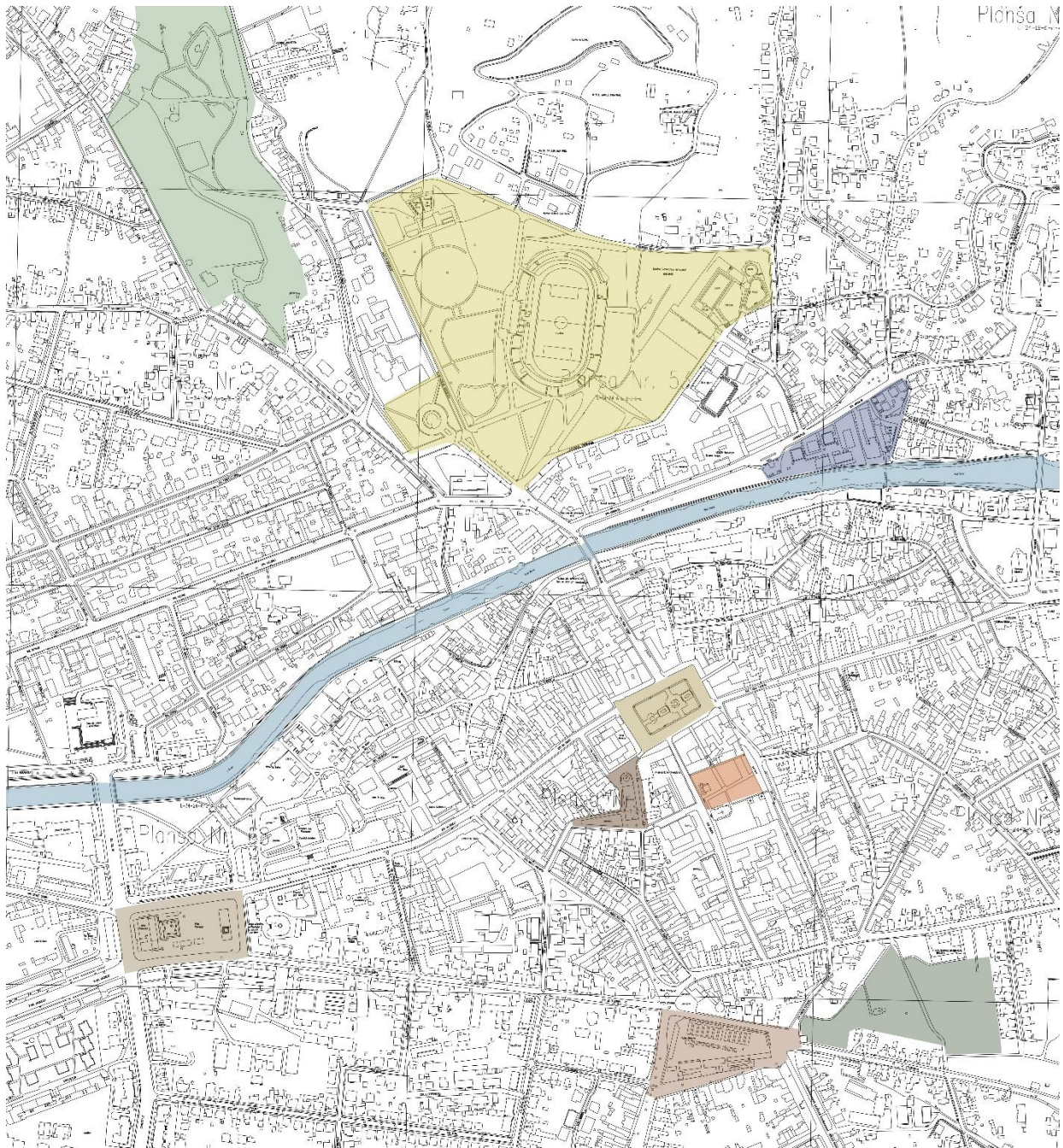
58. ábra. A Klastromrét látképe a XX. század második felében és napjainkban

1. Sportpálya az 1950-es években
2. A stadion napjainkban
3. „Funkciótozódás” a Klastromrét keleti részén: stadion, temető és strand látványa
4. Andrei Ostap: Román Katona emlékműve, a jobboldalon a Néprajzi Múzeum épülete, 2015

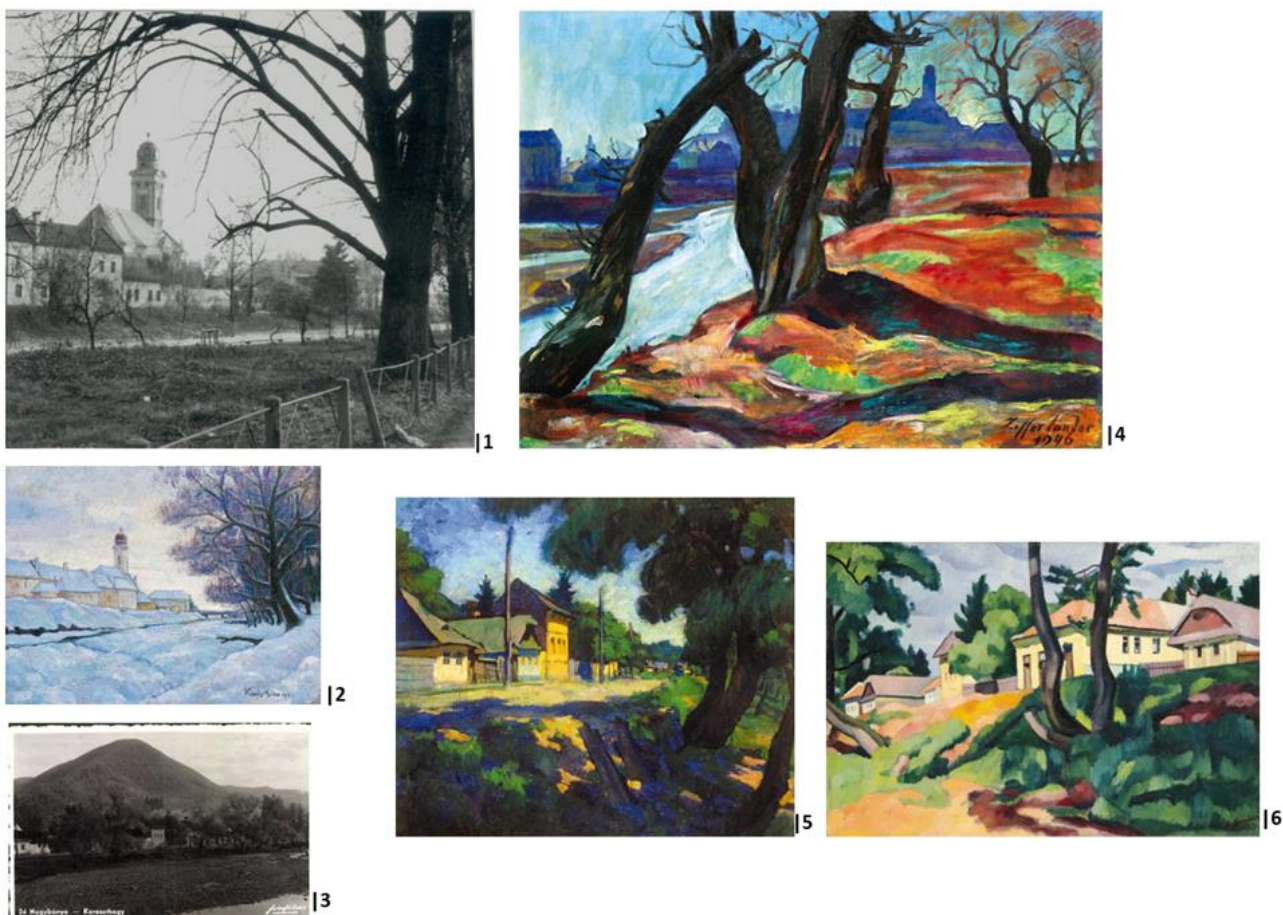

60. ábra. Emblematikus helyszínek (szabadterek) helye a városszövetben a város 1940-ből származó tervlapja alapján

- 1.** Főtér, **2.** Deák tér (Cinterem), **3.** Szent Miklós tér, **4.** Szénatér, **5.** Római katolikus temető, **6.** Szendy tér, **7.** Zazar folyó bal partja, **8.** A Zazar folyó jobb partja (a malmok és közvágóhíd helyszíne), **9.** Zazar folyó, **10.** Klastromrét és görög katolikus temető, **11.** Sporttelep, **12.** Széchényi liget, **13.** Református egyház temetője és lutheránus egyház temetője, **14.** Libamező, **15.** Bánya tér

61. ábra. Emblematikus helyszínek (Klastromrét és Széchényi liget) elhelyezkedése a városszövetben, illetve azok beépítésének mértéke, a város 1980-as évekből származó tervlapja alapján

62. ábra. A Zazar jobb partja képekben

1. A Zazar látképe a '80-as években
2. Kádár Géza: Havas nagybánya, 1933
3. Nagybánya látképe a Kereszthegygel, archív felvétel 1945 előtről
4. Ziffer Sándor: Zazar part háttérben nagybányával, 1946
5. Kádár Géza: Libamező, 1913
6. Abrudán Petre: Nagybányai táj, 1935

|1

|3

|2

|4

63. ábra. Képpárok a Zazar jobb és bal oldaláról, illetve a libamező nyári és téli látképe

1. Ziffer Sándor: Rálátás a völgyre, 1910
2. Szobotka Imre: Nagybánya
3. Kádár Géza: Nagybányai templom, 1931
4. Kádár Géza: Téli hideg Nagybányán, 1929

|1

|2

|3

|4

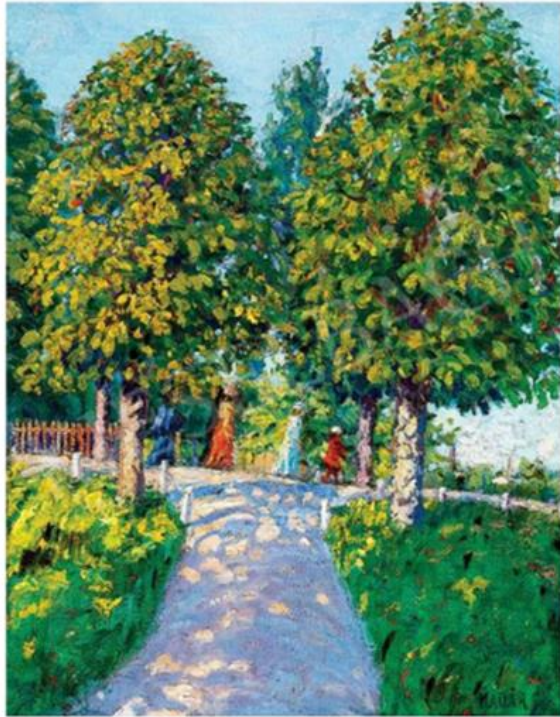
|5

|6

64. ábra. A jellegzetes bányászházak hangulata képeken

1. Veresvízi bányászház a '70-es években
2. Kádár Géza: Árnyas utca, 1938
3. Kádár Géza: Bányászház tavasszal, 1915
4. Kádár Géza: Falusi táj, 1912
5. Kiss Károly: Virágzó kert nagybányán
6. Perlrott Csaba Vilmos: Veresvíz háttérben a kereszthegygel, 1928

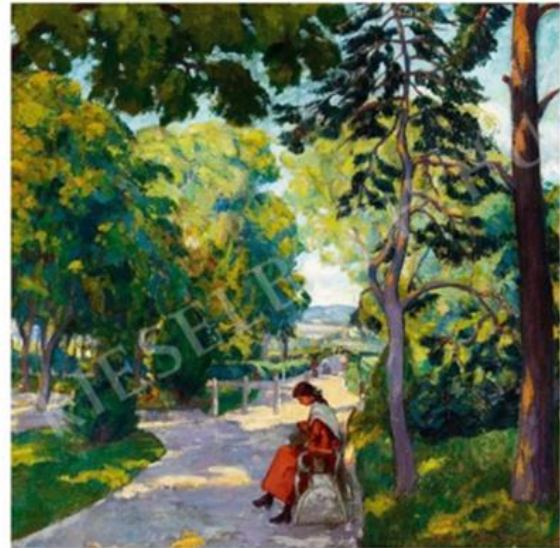
|1

|3

|2

|4

|5

|6

65. ábra. Liget (Széchenyi liget) I.

1. Kádár Géza: Nagybányai parkban
2. Ferenczy Károly: Parkrészlet padokkal, 1908 (Napos fenyők a nagybányai ligetben)
3. Kádár Géza: Nagybányai parkban, 1912
4. Kádár Géza: Délutáni fények a nagybányai parkban, 1917
5. Mikola András: Nagybányai liget
6. Nagy Oszkár: Nagybányai ligetrészlet

|1

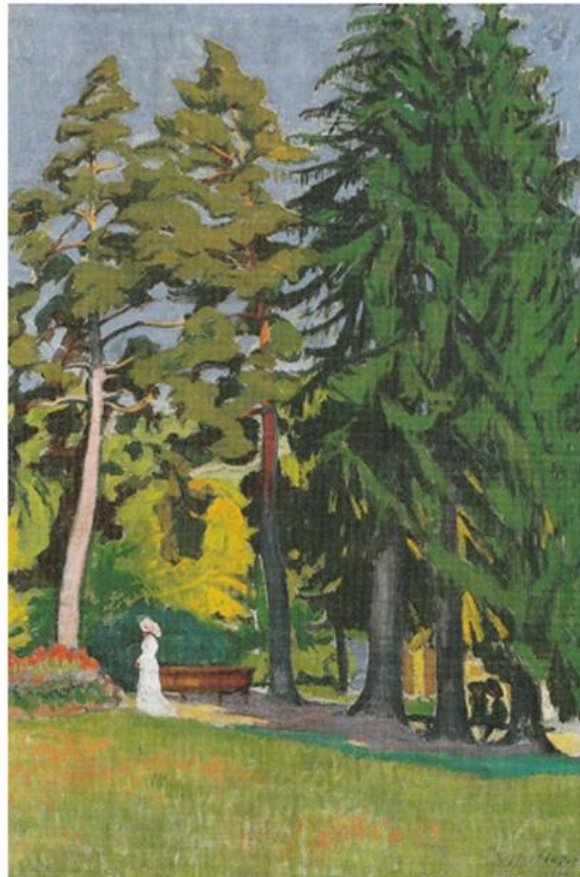
|4

|2

|3

|5

66. ábra. Liget (Széchenyi liget) II.

1. Mikola András: Séta a nagybányai parkban
2. Klein József: Liget
3. Jakab Zoltán: Nagybányai liget
4. Mikola András: Nagybányai park virágzó gesztenyefával
5. Ziffer Sándor: Ligetrészlet, 1910

|1

|4

|2

|5

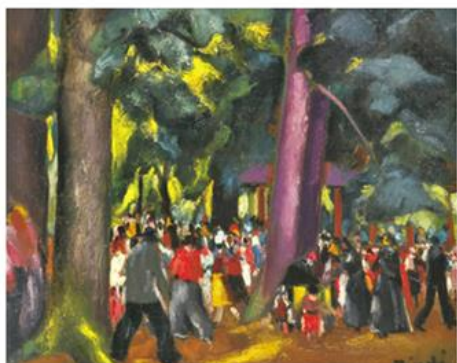
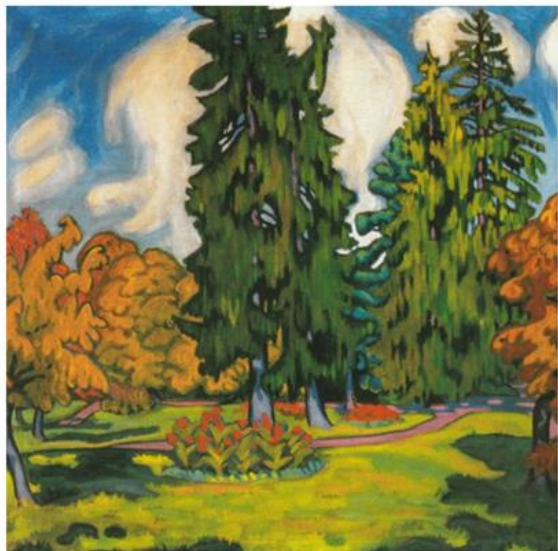
|3

|6

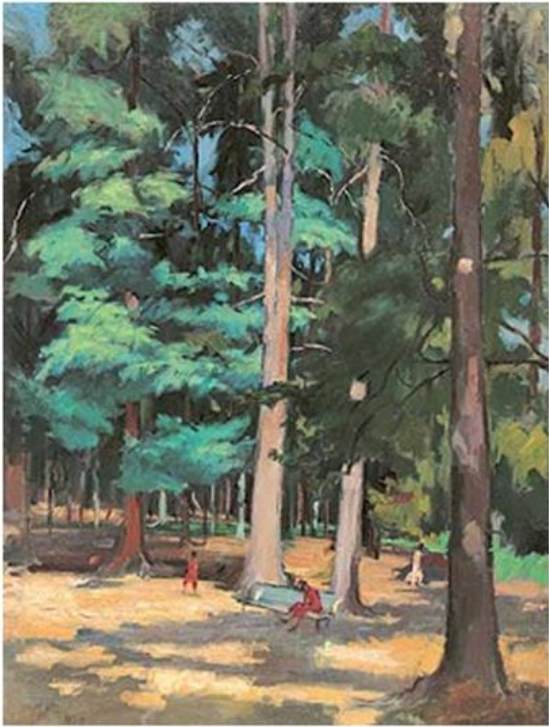
67. ábra. Liget (Széchényi liget) III.

1. Kádár Géza: Őszi park Nagybányán, 1912
2. Jándi Dávid: Séta a parkban, 1924
3. Nagy Oszkár: Nagybányai park
4. Jándi Dávid: Nagybányai fasor, 1942
5. Kádár Géza: Parkrészlet, 1918
6. Nagy Oszkár: Parkban, 1937

68. ábra. Liget (Széchenyi liget) IV.

1. Boromisza Tibor: Parkrészlet, 1910
2. Jándi Dávid: Liget, 1930-as évek
3. Ziffer Sándor: A liget hóolvadáskor, 1910

|1

|4

|2

|3

|5

69. ábra. Liget (Széchenyi liget) V

1. Katz Márton: Liget Nagybányán, 1939
2. Mikola András: Piknik Nagybányán
3. Réthy Károly: Séta verőfényben
4. Krizsán János: Park részlet a Kereszthegytel
5. Mikola András: Őszel a parkban

|1

|3

|2

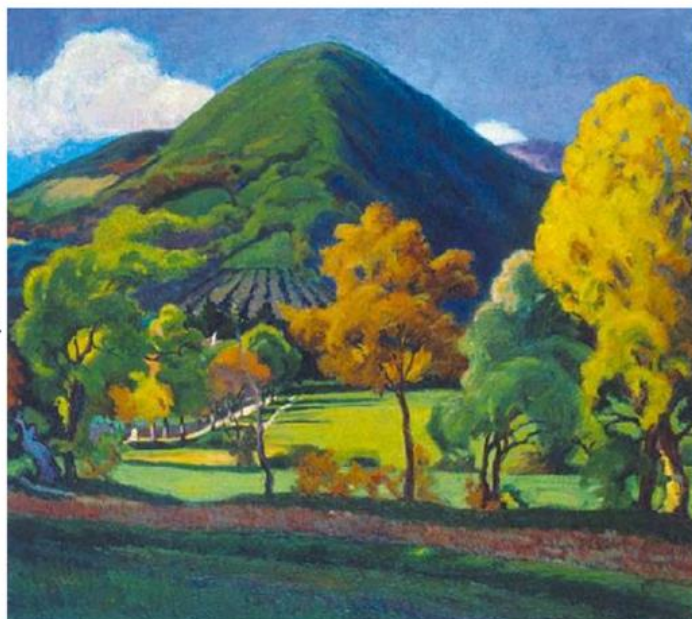
|4

70. ábra. A Klastromrét I.

1. Bedő Rudolf: Tájban festő festőművész, 1930-as évek
2. Réti István: Borús plein air
3. Bedő Rudolf: Dombok, 1920-40-es évek
4. Ferenczy Valér: Nagybányai táj a kereszthegygel

|1

|4

|2

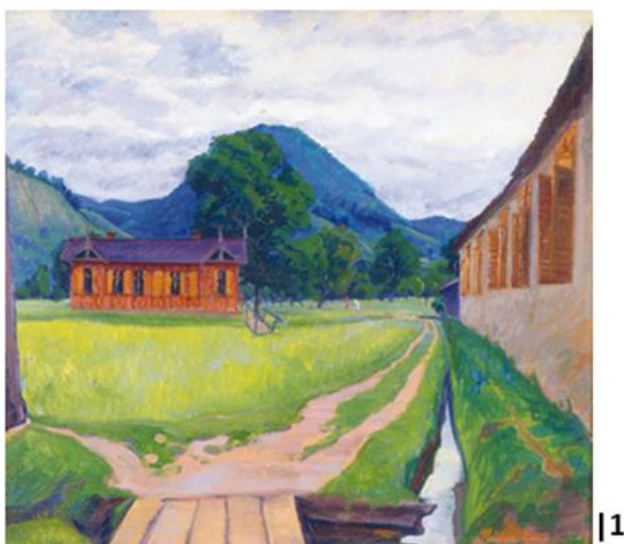
|5

|3

71. ábra. A Klastromrét II.

1. Mikola András: Nagybánya, 1916
2. Klein József: Idilli jelenet hölgyekkel, 1918
3. Jándi Dávid: Nagybánya a Kereszthegygel, 1930
4. Klein József: Koraősz a Virághegy alatt
5. Kádár Géza: Hóolvadás Nagybányán

|1

|3

|4

|2

|5

72. ábra. A Klastromrét III.

1. Kádár Géza: Nagybánya
2. Ziffer Sándor: Síelés után, 1943
3. Korcsolyázó tó a Klastromréten, 1920-as évek
4. A Klastromrét látképe egy 1945 előtt készített képeslapon
5. Perlrott Csaba Vilmos: Korcsolyázók a téli Nagybányán, 1934

|1

|3

|2

73. ábra. A Klastromrét IV.

1. A Klastromrét látképe Schalk László fotósorozatán, 1943
2. Agricola Lídia: Nagybányai táj templommal
3. Thorma János: Fekvő nő

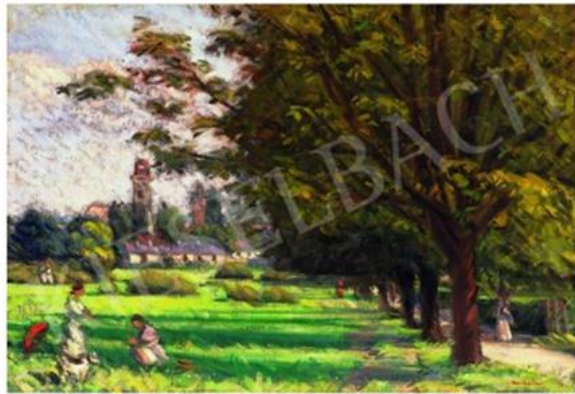
|1

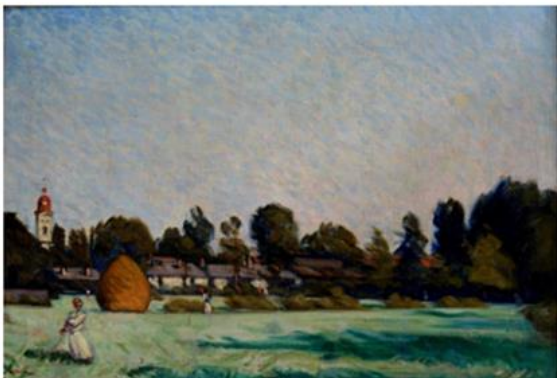
|4

|2

|5

|3

|6

74. ábra. A Klastromrét V.

74. ábra. A Klastromrét V.

1. Mikola András: Nagybányai táj árnyas réttel
2. Jándi Dávid: Nagybánya látképe a református templommal
3. Mikola András: Szénakaszálás
4. Katz Márton: Nagybánya
5. Mikola András: Nagybánya
6. Nagy Oszkár: Nagybányai templom látképe

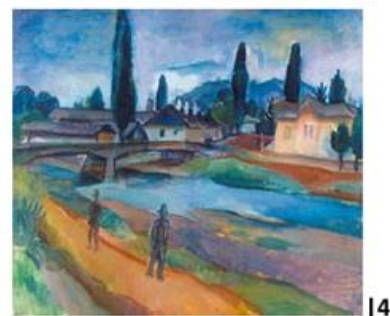
|1

|2

75. ábra. A Klastromrét VI.

1. Festők a Klastromréten, archív fénykép
2. Ferenczy Károly: Majális (Nyári nap), 1906

76. ábra. A Híd utca környéke

1. Ziffer Sándor: Nagybányai tél, 1940
2. Patkó Károly: Nagybányai részlet, 1924
3. Ziffer Sándor: Nagybányai Zazar-part ősszel, 1943
4. Kmetty János: Séta a folyóparton
5. Archív felvétel a régi hídról, illetve a Pénzverde épület mellett haladó malomárokrol

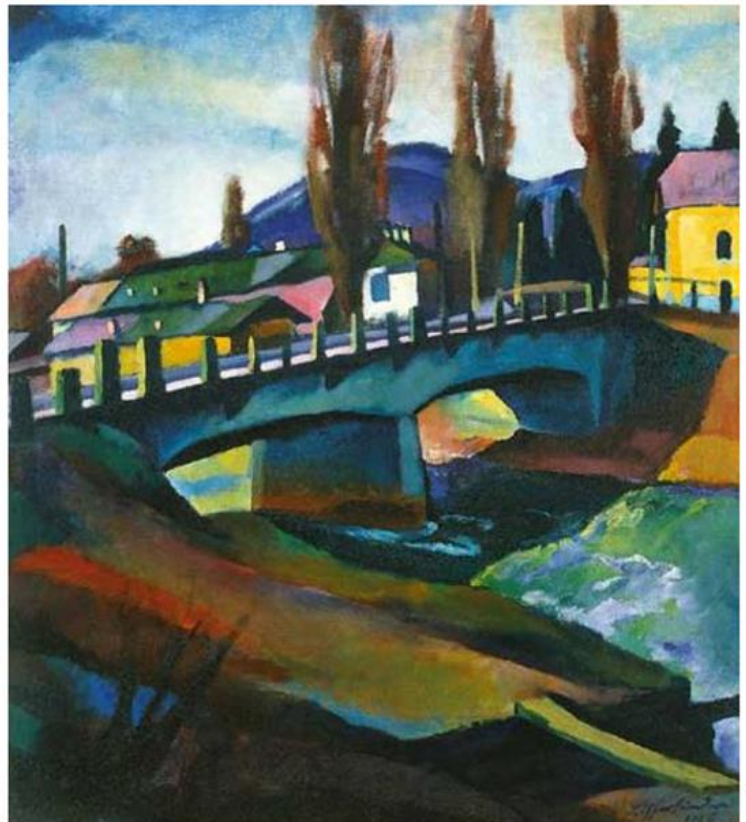
|1

|2

|3

|4

77. ábra. Híd-motívum Nagybányán

1. Híd és Pénzverde látképe az 1980-as években
2. Agricola Lídia: Nagybánya szélén
3. Kmetty János: Pihenő festő
4. Ziffer Sándor: Folyót átszelő nagybányai híd, 1926

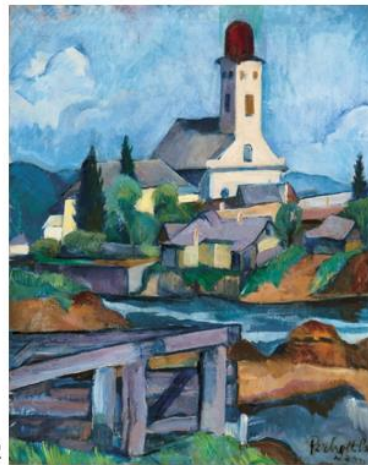
1

3

2

4

5

6

78. ábra. Malomárkok (leginkább a Zazar folyó jobb oldalán levő malmok árkai)

1. Ziffer Sándor: Sétálók a malomárkok partján, 1910 körül
2. Ziffer Sándor: A Zazar parton, 1950
3. Malom épület egy 1943-ból származó képeslapon
4. Perlrott Csaba Vilmos: Nagybánya, 1932
5. Patkó Károly: Nagybányai részlet, 1924
6. Ziffer Sándor: Nagybányai tájkép, 1911

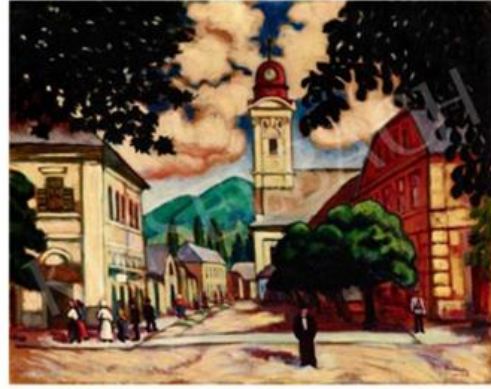

79. ábra. A Református templom képe különböző szögekből

1. Templomköz archív felvételen
2. Kmetty János: Nagybánya, 1925 körül
3. Jándi Dávid: Falusi utca
4. Pittner Olivér: Napfényes utca, 1939
5. Nagy Oszkár: Utcarészlet zöld házzal, 1938

|1

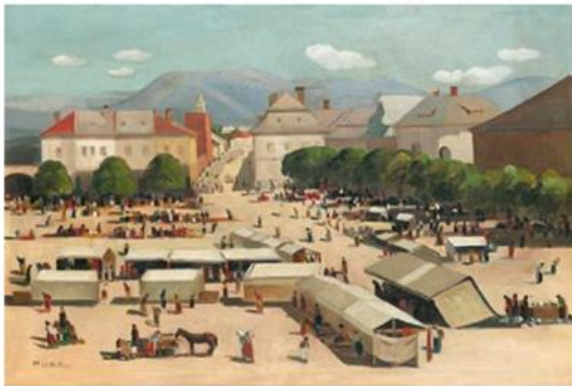
|4

|2

|5

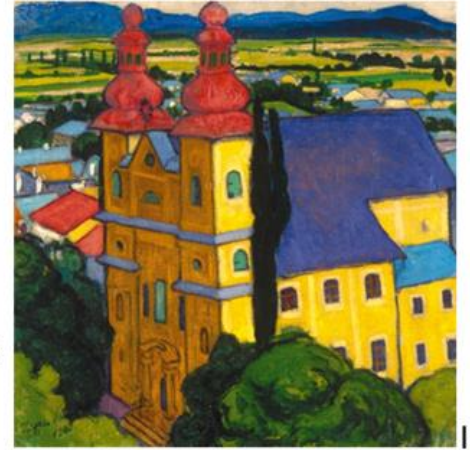
|3

|6

80. ábra. A múlt század főtere

1. A főter képe a Híd utca irányába, 1980-as évek
2. Husovszky János: Hetivásár
3. Mund Hugó: Nagybányai piac
4. Husovszky János: Nagybányai Főtér
5. Olejnik Janka: Nagybányai főter
6. Husovszky János: Téli vásár Nagybányán

81. ábra. Látképek az István toronyból

1. Ziffer Sándor: Nagybányai főté, 1908
2. Nagybányai főté, 2017
3. Ziffer Sándor: Lelátás az István toronyból, 1908
4. A város keleti látképe a Szentháromság templommal, 2017
5. A város keleti látképe egy 1940-es képeslapon

|1

|3

|2

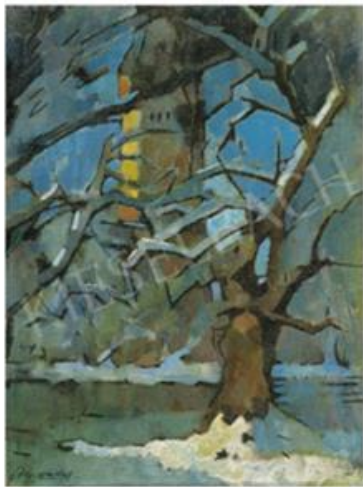
|4

82. ábra. A református templom mint a kompozíció súlypontja

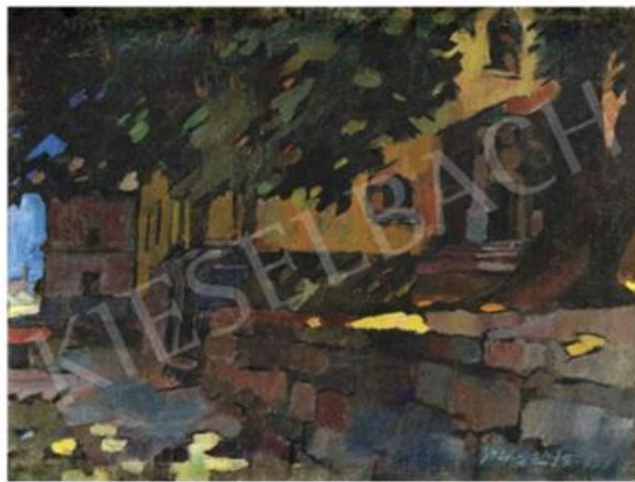
1. Szobotka Imre: Nagybányai utca templommal
2. Klein József: A nagybányai református templom
3. Pittner Olivér: Nagybányai részlet, 1935
4. Református templom a Deák közből (Turnului utca) fényképezve, 2017

|1

|2

|3

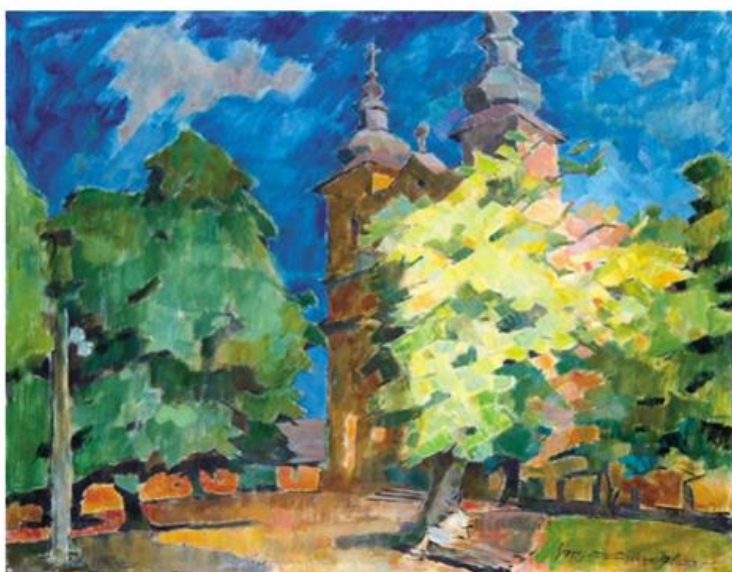
|4

83. ábra A Cinterem képe régen és ma

1. Cinterem az István toronnyal egy 1980-as években készült fényképen
2. Nagy Oszkár: A Szent István torony Nagybányán
3. Nagy Oszkár: Nagybányai utcaszélet, 1942
4. A Cinterem (Piața Cetății) 2017-ben

|1

|3

|2

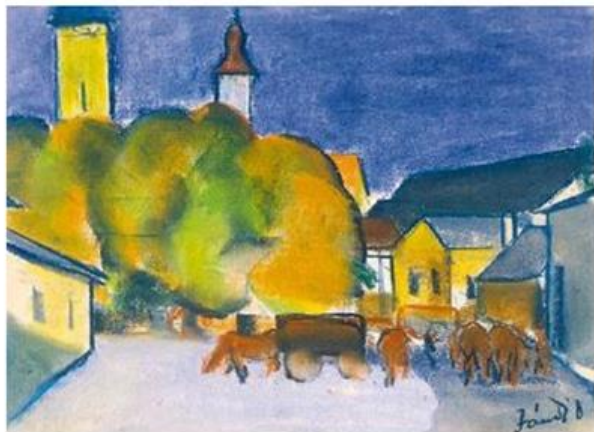
|4

|5

84. ábra Megörökített cintermi hangulatok

1. Nagy Oszkár: A nagybányai Szentháromság templom
2. Bálint József: A nagybányai cinteremben
3. Nagy Oszkár: Park Nagybányán, 1960
4. A Cinterem egy 1945 előtt készült képeslapon
5. A Cinterem és Szentháromság templom 2017-ben

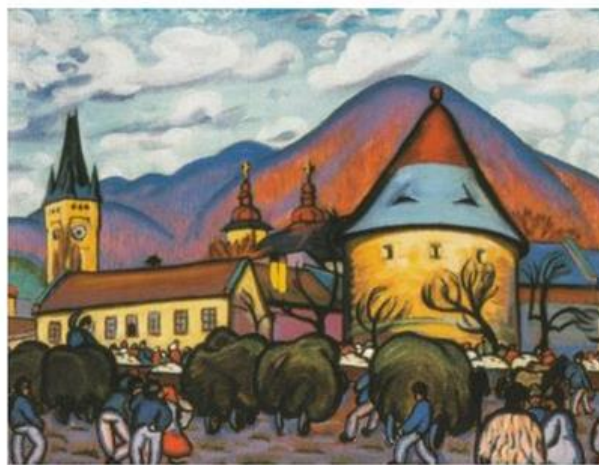
|1

|2

|3

|4

|5

85. ábra. Piacterek (Kispiac és Szénatér) Nagybányán

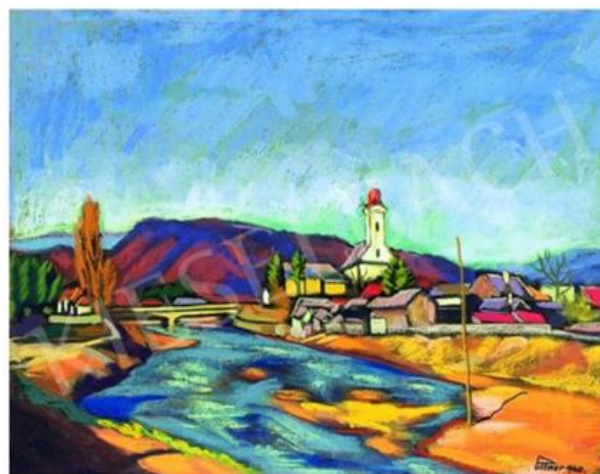
1. Jándi Dávid: Nagybányai tér lovakkal
2. Boromisza Tibor: Nagybányai utcarészlet az István-toronnyal, 1910
3. A Szénatér a '80-as években
4. Boromisza Tibor: Szénapiac I., 1912
5. Nagy Oszkár: A nagybányai piactér, 1952

|1

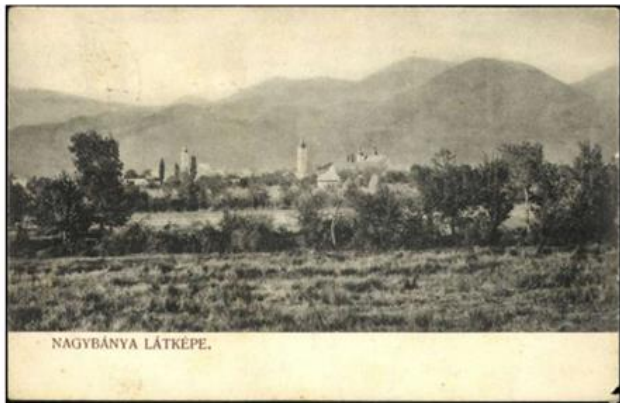
2

|3

86. ábra. A város nyugati látképe

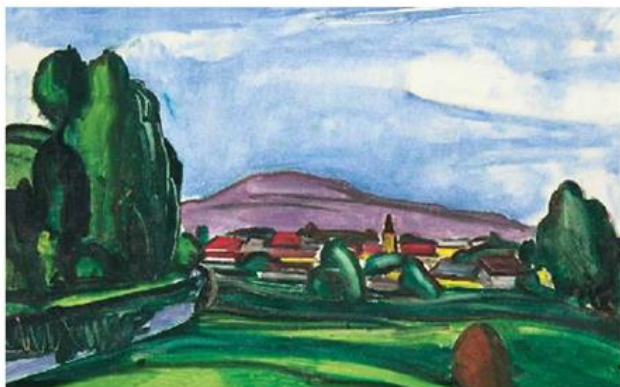
1. Nagybánya Zazar partja a református templommal 1943-ban
2. Ziffer Sándor: Nagybánya látképe, 1947
3. Pittner Olivér: Nagybánya, 1940

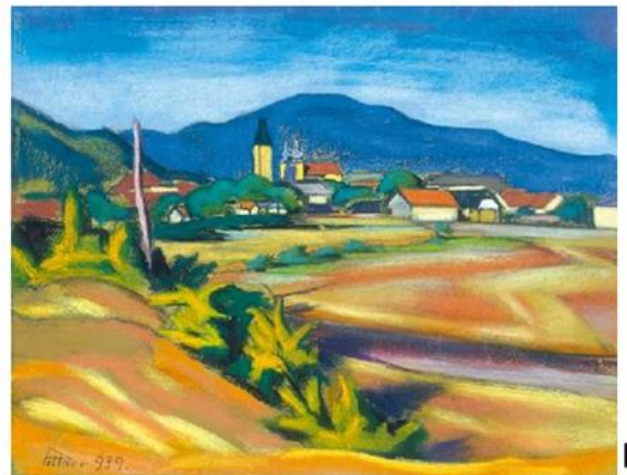
|1

|3

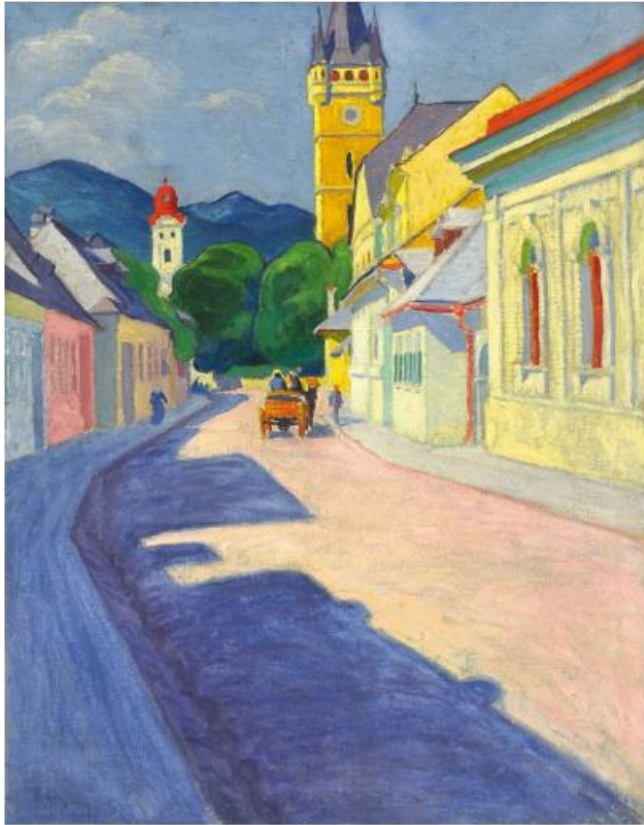
|2

|4

87. ábra. A város látképe délnyugatról

1. A város látképe archív képeslapon, 1909
2. Jándi Dávid: Nagybánya látképe 1940 körül
3. Krizsán János: Nagybánya látképe, 1928
4. Pittner Olivér: Nagybánya látképe, 1939

|1

|3

|4

|2

|5

88. ábra. Nagybánya utcáinak hangulata

1. Pechan József: Nagybányai részlet, 1908

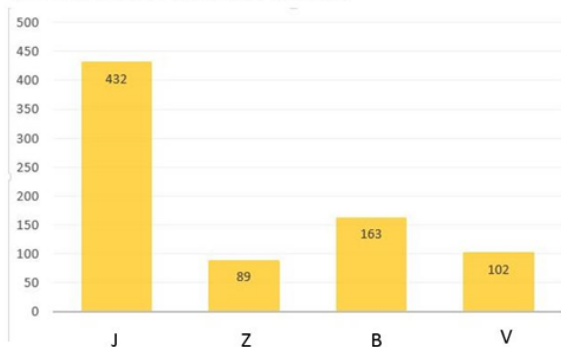
2. Nagy Oszkár: Nagybányai utca az István toronnyal, 1929

3-5. Utcaképek a '70-es években

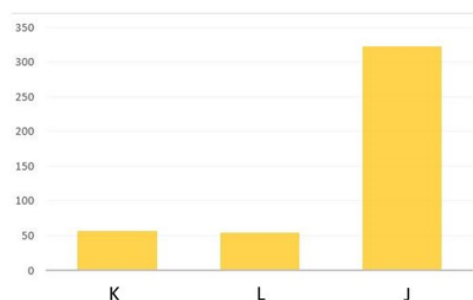
Helyszín	georeferálási lehetőség	karakterét megőrizte	jellegét vesztette, de még léteznek felismerhető elemek	jellegét vesztette	megszűnt
Emblematikus városképek	igen		x		
Zazar partja	igen		x		
Malmok, malomárkok	igen				x
A város főtere	igen		x		
Az István szálló	igen	x			
A híd utca	igen		x		
A református templom	igen	x			
Kismalom utca	igen			x	
Utcák, terek, piacok/ Felsőbányai utca	igen		x		
Utcák, terek, piacok/ Nagypénzverő utca	igen		x		
Utcák, terek, piacok/ Vásártér	igen			x	
Szent-István torony	igen	x			
Cinterem	igen			x	
A festőtelep (műteremkert)	igen		x		
Kereszthegy	igen	x			
Virághegy	igen		x		
Klastromrét	igen			x	
A Liget (Széchényi-liget)	igen		x		
Jókai-domb	igen			x	
Petőfi utca-Munkaház	igen			x	
Veresvíz	igen			x	
Morgó	igen		x		
Néprajzi elemek (helyi jelleg, színek, bányászházak)	igen		x		
Gesztenyések	igen		x		
Almáskertek	nem				
Rőzsehordók "Bányai kereszték"	nem				
Boglyák	nem				
Bányászok	nem				
Cigány modellek	nem				
Fürdőzők	nem				
Hegyvidéki panorámák/ Izvóra	igen	x			
Hegyvidéki panorámák/ Rozsály	igen	x			
Hegyvidéki panorámák/ Gutin	igen	x			
Temetők	igen	x			
Felsőbánya	igen		x		
Felsőbánya/ Bódi-tó	igen		x		

89. ábra. Murádin Jenő és Szücs György (2014) munkájában kategorizált emblematikus helyszíneinek beazonosítási eredménye

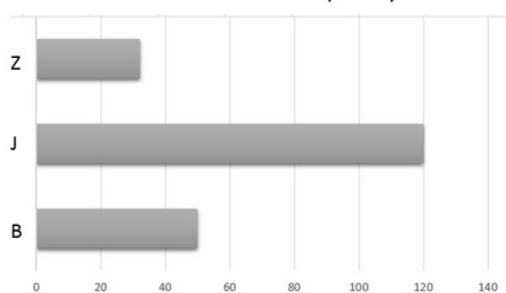
Festmények helyszín szerinti elosztása

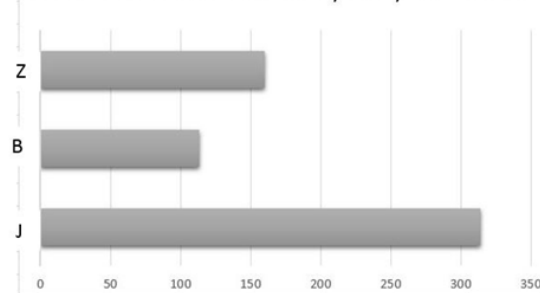
Zazar jobb oldali motívumok Klastromrét- Liget aránya

1896-1919 között készült festmények helyszín szerinti elosztása

1920-1963 között készült festmények helyszín szerinti elosztása

90. ábra. Festmények helyszín szerinti elosztása

J- Zazar folyó jobb oldalán található festőmotívumok

Z- Zazar folyó mint festőmotívum

B- Zazar folyó bal oldalán található festőmotívumok

V- Városkép, látkép mint főtéma

K- Klastromrét mint festőmotívum vagy mint alkotás helyszíne

L- Liget mint festőmotívum

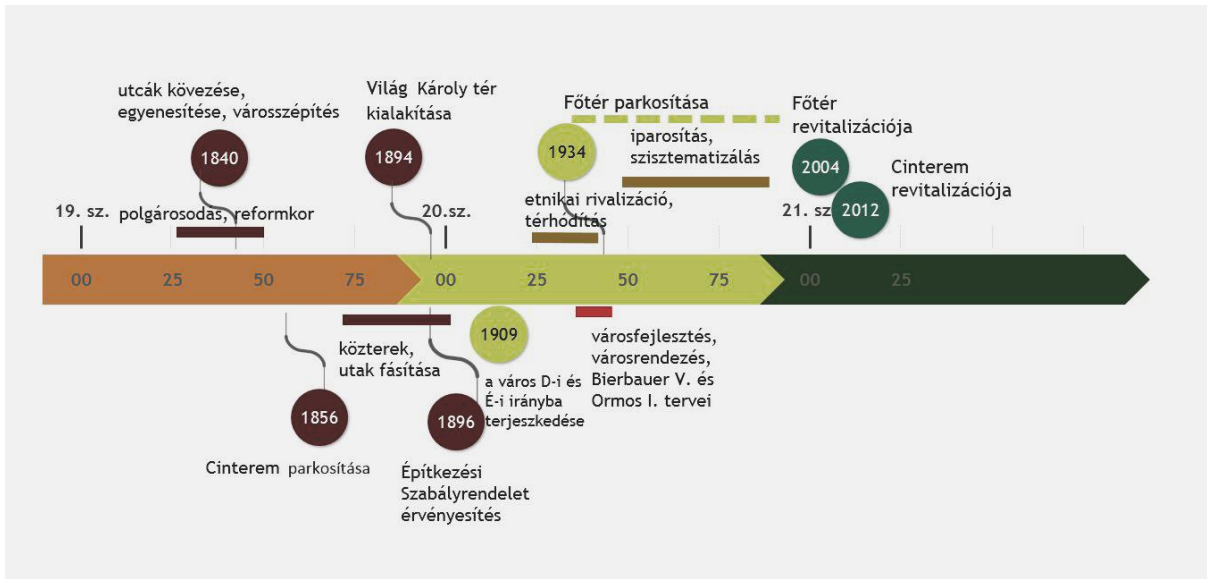
A festmények kategorizálásánál használt rövidítések a fenti rövidítések variációja, például:

JK- Zazar jobb oldala, Klastromrét főtémával

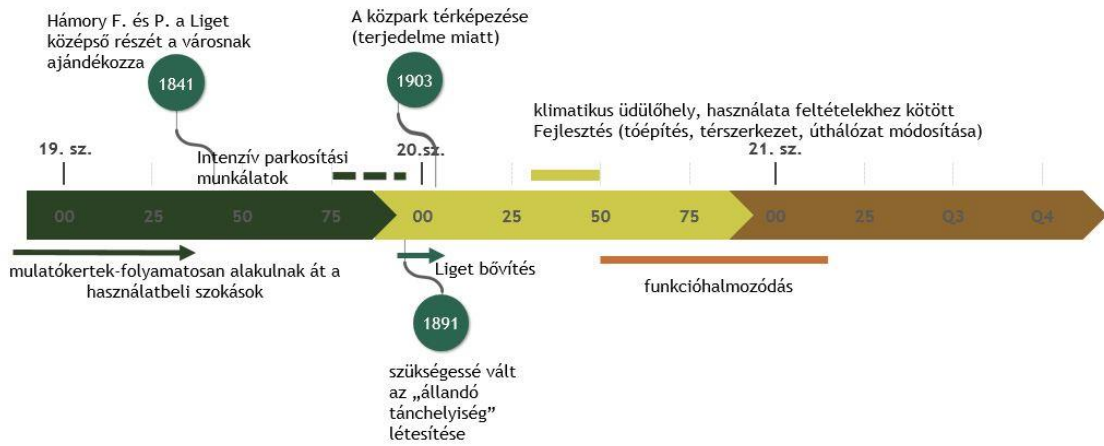
JKV- Zazar jobb oldala, Klastromrétről városképet ábrázolva

JV- Zazar jobb oldalán készített városkép

Városi terek

Széchenyi liget (Liget)

91. ábra. Nagybánya szabadtereire jellemző idővonalak

92. ábra. A Széchenyi liget történeti elemeinek (tó, tánctér, fasor) beazonosítása

A kutatás során értékelt és kategorizált festmények listája¹

Sorsz.	Festő neve	Festmény címe	évszám	Kategória	Kép forrása
1	Aba-Novák Vilmos (1894-1941)	Klastromrét	1930	JK	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 466
2	Ács Ferenc (1876-1949)	Látkép fával	<u>1897-1906</u>	V	http://www.missionart.hu/muveszek/nagybanyai-muveszek/acs-ferenc/160/
3	Agricola Lídia (1914-1994)	Klastromrét	<u>1929-1994</u>	JKV	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 159
4	Agricola Lídia (1914-1994)	Nagybánya szélén	<u>1929-1994</u>	J	SZÜCS György (szerk.)2009, Nagybánya képekben, Demax Művek, Budapest, p. 111
5	Agricola Lídia (1914-1994)	Alkony az építőtelepen	<u>1929-1994</u>	B	Nagybányai Művészeti Központ 2010, Editura 'Centrul Artistic Baia Mare' (a nagybányai Szépművészeti Múzeum kiadása)
6	Agricola Lídia (1914-1994)	Nagybányai református templom	<u>1929-1994</u>	JK	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/a/agricola_lidia/
7	Agricola Lídia (1914-1994)	Nagybánya látképe a távolból	<u>1929-1994</u>	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/a/agricola_lidia/
8	Agricola Lídia (1914-1994)	Nagybánya látképe	1941	V	http://www.kieselbach.hu/muvesz/agricola_-lidia_264#/all;page:0,char:,limit:,view:grid
9	Agricola Lídia (1914-1994)	Nagybányai táj templommal	<u>1929-1994</u>	JK	http://www.villagaleria.hu/aukcio.php?oldal=1&epo=100&kat=2
10	Árnyos Viola (1872-1945)	Nagybányai piac	0	B	http://www.missionart.hu/muveszek/nagybanyai-muveszek/anyos-viola-fajszi/283/
11	Bálint József (1886-?)	A nagybányai cinteremben	1909	B	http://www.missionart.hu/muveszek/nagybanyai-muveszek/balint-jozsef/136/
12	Balla Béla (1882-1965)	A Zazar Nagybányán	1926	Z	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.210
13	Balla Béla (1882-1965)	Nagybányai táj	1926	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj-hu-29427
14	Balla Béla (1882-1965)	Nagybánya	<u>1927-1965</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_4194
15	Balla Béla (1882-1965)	Kilátás Nagybányára	<u>1927-1965</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/kilatas-nagybanyara_2330
16	Balla Béla (1882-1965)	Tavasza a nagybányai Klastrom réten	<u>1927-1965</u>	JK	http://www.kieselbach.hu/alkotas/tavasza-a-nagybanyai-klastrom-reten_5252
17	Balla Béla (1882-1965)	A Virághegy alatt	<u>1927-1965</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/a-viraghegy-alatt_5773
18	Balla Béla (1882-1965)	Nagybányai látkép	<u>1927-1965</u>	JK	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-latkep_5774
19	Balla Béla (1882-1965)	Babákkal a virágpiacon	<u>1927-1965</u>	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/balla_bela/

¹ A festmények összegyűjtése 2016 és 2017 között történt, az internetes források utolsó lekérdezési időpontja 2017. decembere. Az aláhúzott évszámok a munka lehetséges datálásának évét, időszakát jelölik.

20	Balla Béla (1882-1965)	Tavaszi Nagybányán	<u>1927-1965</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/balla_bela/
21	Balla Béla (1882-1965)	Aranyósz	<u>1927-1965</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/balla_bela/
22	Balla Béla (1882-1965)	A Zazar hídon	<u>1927-1965</u>	Z	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/balla_bela/
23	Balla Béla (1882-1965)	A nagybányai hegyek között	1926	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/balla_bela/
24	Balla Béla (1882-1965)	A falu határa	<u>1927-1965</u>	JV	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/balla_bela/
25	Balla Béla (1882-1965)	Virágos rét	<u>1927-1965</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/balla_bela/
26	Balla Béla (1882-1965)	Vadvirágos rét verőfényben	<u>1927-1965</u>	JV	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/balla_bela/
27	Balla Géza (1909-1946)	A nagybányai főtér	<u>1926-1928</u>	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/a-nagybanyai-foter_15355
28	Balla Géza (1909-1946)	Nagybánya	<u>1926-1928</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_5356
29	Balla Géza (1909-1946)	Zazar-part	<u>1926-1928</u>	Z	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/balla_geza/
30	Balla Géza (1909-1946)	Téli alkony	<u>1926-1928</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/balla_geza/
31	Belányi Viktor (1877-1955)	Nagybányai táj fával	<u>1896-1901</u>	JK	Nagybányai Művészeti Központ 2010, Editura 'Centrul Artistic Baia Mare' (a nagybányai Szépművészeti Múzeum kiadása)
32	Bernáth Aurél (1895-1982)	Pénzverde a Zazar felől	1915	ZB	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, színes mellékletek
33	Bernáth Aurél (1895-1982)	A pénzverde a Zazar felől	1915	Z	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neosok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.204
34	Bitay Árpád (1900-1935)	Kismalom utca	1931	B	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 145
35	Bitay Árpád (1900-1935)	Híd a völgyben	1929	Z	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 471
36	Bitay Árpád (1900-1935)	Zúzómalom Nagybányán	1931	Z	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 471
37	Bitay Árpád (1900-1935)	Nagybánya	1930	ZV	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 471
38	Boldizsár István (1897-1984)	Malom a völgyben	1930	ZJ	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 149
39	Boldizsár István (1897-1984)	Nagybányai részlet I.	1934	JV	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 27
40	Boldizsár István (1897-1984)	Nagybányai részlet II.	1934	JV	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 27
41	Boldizsár István (1897-1984)	Nagybányai hídnál,	1931	Z	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/boldizsar_istvan/
42	Boldizsár István (1897-1984)	Cseresznyés kert	<u>1918-1935</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/boldizsar_istvan/
43	Boldizsár István (1897-1984)	Hegyek előtt	1929	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/boldizsar_istvan/
44	Boldizsár István (1897-1984)	Nagybányai részlet	<u>1918-1935</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/boldizsar_istvan/

45	Boldizsár István (1897-1984)	Délután Nagybányán	1930	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/boldizsar_istvan/
46	Boldizsár István (1897-1984)	Nagybánya látképe	<u>1918-1935</u>	JK	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/boldizsar_istvan/
47	Boldizsár István (1897-1984)	Nagybányai részlet	<u>1918-1935</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/boldizsar_istvan/
48	Boldizsár István (1897-1984)	Nagybányai parkban	<u>1918-1935</u>	JL	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-parkban-7659
49	Boldizsár István (1897-1984)	Nagybánya háttérben a Kereszthegygel	<u>1918-1935</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-hatterben-a-kereszthegygel_19157
50	Boldizsár István (1897-1984)	Nagybányai látkép	<u>1918-1935</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-latkep_7966
51	Boldizsár István (1897-1984)	Liget Nagybányán	1922	JL	http://www.kieselbach.hu/alkotas/liget-nagybanyan_9115
52	Boldizsár István (1897-1984)	Nagybányai táj a Kereszthegygel	<u>1918-1935</u>	V	http://www.villagaleria.hu/aukcio.php?oldal=1&epo=100
53	Bornemisza Géza (1884-1966)	Kilátás a hegyre	1911 -12	J	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 430
54	Bornemisza Géza (1884-1966)	A Veresvíz utca Nagybányán	1910	J	PASSUTH Krisztina, SZÜCS György 2006, Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904-1914 , MNG kiadványa 2006/1, p. 166
55	Bornemisza Géza (1884-1966)	Fák a vizes füben	1908	J	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.200
56	Bornemisza Géza (1884-1966)	Nagybányai látkép	1912	V	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 39
57	Bornemisza Géza (1884-1966)	A Veresvíz utca Nagybányán	1910	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/bornemisza_geza/
58	Boromisza Tibor (1880-1960)	Fények és árnyékok	1913	JL	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 43
59	Boromisza Tibor (1880-1960)	Szénavásár Nagybányán	1910	B	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 135
60	Boromisza Tibor (1880-1960)	Nagybányai vásár	1911	B	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 192
61	Boromisza Tibor (1880-1960)	Nagybánya látképe	1911	V	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 428
62	Boromisza Tibor (1880-1960)	Patakparti házak	1908	J	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 442
63	Boromisza Tibor (1880-1960)	A nagybányai Kispiac	1910	B	PASSUTH Krisztina, SZÜCS György 2006, Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904-1914 , MNG kiadványa 2006/1, p. 130
64	Boromisza Tibor (1880-1960)	Cséplő oláh munkások	1912	J	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.191
65	Boromisza Tibor (1880-1960)	Veresvízi bányászházak egy rideg téli napon	1911	J	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.240
66	Boromisza Tibor (1880-1960)	Fák	1910	JL	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.240
67	Boromisza Tibor (1880-1960)	Nagybánya látképe	1912	V	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 15

68	Boromisza Tibor (1880-1960)	Mosó asszonyok a malomárkánál	1912	J	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 31
69	Boromisza Tibor (1880-1960)	Nagybányai piac	1908	B	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 36
70	Boromisza Tibor (1880-1960)	Út a nagybányai kispiacra	1904	B	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 38
71	Boromisza Tibor (1880-1960)	Nagybánya télen	1911	J	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p. 412
72	Boromisza Tibor (1880-1960)	Parrészlet	1910	JL	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p. 428
73	Boromisza Tibor (1880-1960)	Szénapiac I.	1912	B	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p. 428
74	Boromisza Tibor (1880-1960)	Nagybányai utcárezlet az István-toronnyal	1910	B	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p. 428
75	Boromisza Tibor (1880-1960)	Tavaszi Nagybányán	1908	J	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p. 506
76	Boromisza Tibor (1880-1960)	Nagybányán hull a hó	1911	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyan-hull-a-ho-7760
77	Boromisza Tibor (1880-1960)	Kalapos nő parkban (Cinterem Nagybányán)	1908	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/kalapos-no-parkban-cinterem-nagybanyan-4033
78	Boromisza Tibor (1880-1960)	Tél Nagybányán	1913	Z	http://www.kieselbach.hu/alkotas/tel-nagybanyan-8469
79	Boromisza Tibor (1880-1960)	Virágot szedő lány nagybányai tájban	1904-1914	JK	http://www.kieselbach.hu/alkotas/viragot-szedo-lany-nagybanyai-tajban_19632
80	Boromisza Tibor (1880-1960)	Őszi esős vásár Nagybányán	1914	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/oszi-esos-vasar-nagybanyan_8700
81	Boromisza Tibor (1880-1960)	Hetivásár Nagybányán	1908	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/boromisza_tibor/
82	Boromisza Tibor (1880-1960)	Hetivásár Nagybányán	1907	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/boromisza_tibor/
83	Boromisza Tibor (1880-1960)	Parkban	1906	JL	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/boromisza_tibor/
84	Boromisza Tibor (1880-1960)	Ligeti őrház	1904-1914	JL	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/boromisza_tibor/
85	Boromisza Tibor (1880-1960)	Napsütéses táj	1904-1914	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/boromisza_tibor/
86	Boross Géza (1908-1971)	Reggeli napsütés	1912	V	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 474
87	Börtsök Samu (1881-1931)	Téli táj	1902-1931	J	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 189
88	Börtsök Samu (1881-1931)	Reggeli napsütés	1912	BV	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 205
89	Börtsök Samu (1881-1931)	Nagybányai táj	1902-1931	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj-hu-35003
90	Börtsök Samu (1881-1931)	Nagybányai táj a Kereszthegyen	1902-1931	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj-a-kereszthegyen
91	Börtsök Samu (1881-1931)	Tél a nagybányai Kereszthegyen	1902-1931	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/tel-a-nagybanyai-kereszthegyen
92	Börtsök Samu (1881-1931)	Boglyák télen (Nagybánya)	1902-1931	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/boglyak-telen-nagybanya
93	Börtsök Samu (1881-1931)	Nagybányai táj háttérben a Kereszthegyen	1902-1931	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj-hatterben-a-kereszthegyen-6196
94	Börtsök Samu (1881-1931)	Téli napfény	1902-1931	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/teli-napfeny-5551

95	Börtsök Samu (1881-1931)	Séta a parkban (Nagybánya)	<u>1902-1931</u>	JL	http://www.kieselbach.hu/alkotas/seta-a-parkban-nagybanya-5920
96	Börtsök Samu (1881-1931)	Havas park	<u>1902-1931</u>	JL	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/bortsok_samu/
97	Börtsök Samu (1881-1931)	Nagybányai táj a Kereszthegygel	<u>1902-1931</u>	JL	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj-a-kereszthegygel_2331
98	Börtsök Samu (1881-1931)	Nagybányai réten	<u>1902-1931</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-reten_2508
99	Börtsök Samu (1881-1931)	Nagybányai táj, háttérben a Kereszthegygel	<u>1902-1931</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj-hatterben-a-kereszthegygel_4313
100	Börtsök Samu (1881-1931)	Nagybányai táj	<u>1902-1931</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj_8212
101	Börtsök Samu (1881-1931)	Nagybányai táj	<u>1902-1931</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj_8703
102	Börtsök Samu (1881-1931)	Tél	<u>1902-1931</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/tel_9093
103	Börtsök Samu (1881-1931)	Szénaboglyák a Kereszthegy lábánál	<u>1902-1931</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/bortsok_samu/
104	Börtsök Samu (1881-1931)	Behavazott falu	<u>1902-1931</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/bortsok_samu/
105	Börtsök Samu (1881-1931)	Park virágözönben	<u>1902-1931</u>	JL	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/bortsok_samu/
106	Börtsök Samu (1881-1931)	Havas táj	<u>1902-1931</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/bortsok_samu/
107	Börtsök Samu (1881-1931)	Házikó	<u>1902-1931</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/bortsok_samu/
108	Börtsök Samu (1881-1931)	Szénaboglya az erdőszélen	<u>1902-1931</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/bortsok_samu/
109	Börtsök Samu (1881-1931)	Nagybánya a távolból	1912	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/bortsok_samu/
110	Börtsök Samu (1881-1931)	Téli táj	<u>1902-1931</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/bortsok_samu/
111	Börtsök Samu (1881-1931)	Zazar-part	<u>1902-1931</u>	Z	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/bortsok_samu/
112	Börtsök Samu (1881-1931)	Szénaboglyák	<u>1902-1931</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/B/bortsok_samu/
113	Börtsök Samu (1881-1931)	Nagybányai részlet	<u>1902-1931</u>	J	http://www.missionart.hu/muveszek/nagybanyai-muveszek/bortsok-samu/211/
114	Bükkerti Mariska (1889-1923)	Paraszt udvar a Kereszthegygel háttérben	1913	J	http://www.missionart.hu/muveszek/nagybanyai-muveszek/bukkerti-mariska/314/
115	Csikós Antónia (1887-1987)	Nagybánya látképe a Klastromrétről	<u>1911-1987</u>	J	VÉSŐ Ágoston, SUCIU Nicolae 2015, Hagyomány és folytonosság. A nagybányai festészet 1945-től napjainkig, p. 24
116	Czóbel Béla (1883-1976)	Lehel Ferenc Nagybányán	1904	JKV	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 204
117	Czóbel Béla (1883-1976)	Falusi utca	1906	J	PASSUTH Krisztina, SZÜCS György 2006, Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904-1914, MNG kiadványa 2006/1, p. 131
118	Deák Nándor (1883-1953)	Nagybánya	1937	B	http://www.missionart.hu/muveszek/nagybanyai-muveszek/deak-nandor/322/

119	Dénes Valéria (1877-1915)	Templom	1908	B	PASSUTH Krisztina, SZÜCS György 2006, Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904-1914 , MNG kiadványa 2006/1, p. 170
120	Dömötör Gizella (1894-1984)	Nagybánya	<u>1914-1931</u>	ZV	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 94
121	Dömötör Gizella (1894-1984)	Nagybánya	1928	B	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 344
122	Dömötör Gizella (1894-1984)	Nagybánya	1924	JV	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 28
123	Dömötör Gizella (1894-1984)	Nagybánya	1924	B	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 137
124	Dömötör Gizella (1894-1984)	Nagybányai részlet	<u>1914-1931</u>	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-reszlet-9213
125	Erős Andor (1889-1917?)	Park	1912	JL	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 480
126	Ferenczy Károly (1862-1917)	Lovasok	<u>1896-1917</u>	J	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 54
127	Ferenczy Károly (1862-1917)	Máriusi est	1902	B	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 141
128	Ferenczy Károly (1862-1917)	Ház a fák között	1897	J	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 174
129	Ferenczy Károly (1862-1917)	Tavaszi táj a Virághegygel	1898	J	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 176
130	Ferenczy Károly (1862-1917)	A hegyibeszed	1896	J	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 180
131	Ferenczy Károly (1862-1917)	Fürdőző fiúk	<u>1896-1917</u>	Z	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 198
132	Ferenczy Károly (1862-1917)	Festő és modell erdőben	1901	J	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 400
133	Ferenczy Károly (1862-1917)	Tavaszi táj	1905	J	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 403
134	Ferenczy Károly (1862-1917)	Nyári nap (Majális)	1906	JK	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 404
135	Ferenczy Károly (1862-1917)	Templom	1903	B	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 484
136	Ferenczy Károly (1862-1917)	Dombtetőn	1901	J	RÉTI István 2001, A nagybányai művésztelep, Vince Kiadó, színes mellékletek
137	Ferenczy Károly (1862-1917)	Virághegyi domboldal	1908	J	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 77
138	Ferenczy Károly (1862-1917)	A Jókai-domb	1906	JL	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 89
139	Ferenczy Károly (1862-1917)	Gesztenyefák	1900	JL	MAZÁNYI Judit 2013, Egy aranykor modern mesterei, A Ferenczy család művészete, Szentendre, borító
140	Ferenczy Károly (1862-1917)	A nagybányai Kereszt-hegy	1900	JK	SZINYEI MERSE Anna 2009, Az impresszionizmus sodrában, Magyar Festészet 1830-1920, Kogárt Ház, Képek fejezetben, 97. sz.
141	Ferenczy Károly (1862-1917)	A nagybányai cinterem	1907	B	SZINYEI MERSE Anna 2009, Az impresszionizmus sodrában, Magyar Festészet 1830-1920, Kogárt Ház, Képek fejezetben, 100. sz.
142	Ferenczy Károly (1862-1917)	A hídon	1912	J	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p. 134
143	Ferenczy Károly (1862-1917)	Beszélgetők	1912	J	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p. 135
144	Ferenczy Károly (1862-1917)	Domboldal	1900	J	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p.136

145	Ferenczy Károly (1862-1917)	Tavaszi táj	1905	J	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p.137
146	Ferenczy Károly (1862-1917)	Nagybánya	1905	J	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p.138
147	Ferenczy Károly (1862-1917)	Jókai-domb	1906	JL	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p. 144
148	Ferenczy Károly (1862-1917)	Parkban	1900	JL	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p.144
149	Ferenczy Károly (1862-1917)	A nagybányai Klostromrét	1908	JK	http://www.kieselbach.hu/alkotas/a-nagybanyai-klostromret-1908
150	Ferenczy Károly (1862-1917)	Parkrészlet padokkal	1908	JL	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/F/ferenczy_karoly/
151	Ferenczy Károly (1862-1917)	A Háromkirályok	1898	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/F/ferenczy_karoly/
152	Ferenczy Valér (1890-1957)	Nagybányai táj	1923	JV	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 177
153	Ferenczy Valér (1890-1957)	Vizes táj gáttal	0	ZV	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 488
154	Ferenczy Valér (1890-1957)	Nagybánya látképe	1923-1924	V	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 18
155	Ferenczy Valér (1890-1957)	Kútnál	1910	B	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 37
156	Ferenczy Valér (1890-1957)	Séta az erdőben	1920	JL	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 90
157	Ferenczy Valér (1890-1957)	Nagybányai utca	1905	B	MAZÁNYI Judit 2013, Egy aranykor modern mesterei, A Ferenczy család művészete, Szentendre, p. 67
158	Ferenczy Valér (1890-1957)	Liget	<u>1902-1927</u>	JL	Nagybányai Művészeti Központ 2010, Editura 'Centrul Artistic Baia Mare' (a nagybányai Szépművészeti Múzeum kiadása)
159	Ferenczy Valér (1890-1957)	Napfényes utcán	<u>1902-1927</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/F/ferenczy_valer/
160	Ferenczy Valér (1890-1957)	Pihenő a fák alatt	1927	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/F/ferenczy_valer/
161	Ferenczy Valér (1890-1957)	Parkban	<u>1902-1927</u>	JL	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/F/ferenczy_valer/
162	Ferenczy Valér (1890-1957)	Nagybányai református templom	<u>1902-1927</u>	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/F/ferenczy_valer/
163	Ferenczy Valér (1890-1957)	Parkban üldögélők	<u>1902-1927</u>	JL	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/F/ferenczy_valer/
164	Ferenczy Valér (1890-1957)	Séta	1923	JL	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/F/ferenczy_valer/
165	Ferenczy Valér (1890-1957)	Nagybánya látképe	1927	ZV	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/F/ferenczy_valer/
166	Ferenczy Valér (1890-1957)	Piros esernyős nő	<u>1902-1927</u>	JL	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/F/ferenczy_valer/
167	Ferenczy Valér (1890-1957)	Utca boltíves kapuval	<u>1902-1927</u>	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/F/ferenczy_valer/
168	Ferenczy Valér (1890-1957)	Nagybányai táj a Kereszthegyenél	<u>1902-1927</u>	JK	http://www.villagaleria.hu/aukcio.php?oldal=1&epo=100&kat=2
169	Galimberty Sándor (1883-1915)	Nagybányai utcárészlet	1906-07	B	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 139
170	Galimberty Sándor (1883-1915)	Nagybányai motívum	1911	V	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 434

171	Galimberty Sándor (1883-1915)	Nagybányai városrészlet	1907-1908	B	PASSUTH Krisztina, SZÜCS György 2006, Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904-1914, MNG kiadványa 2006/1, p. 171
172	Galimberty Sándor (1883-1915)	Városkép (Nagybánya)	1910	B	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.196
173	Galimberty Sándor (1883-1915)	Nagybányai városrészlet	1908-1909	B	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p.408
174	Galimberty Sándor (1883-1915)	Nagybányai házetők	1910	B	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p.410
175	Gáll Ferenc (Francois Gall) (1912-1987)	Virágzó fák	<u>1927-1945</u>	J	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 102
176	Gáll Ferenc (Francois Gall) (1912-1987)	Kereszthegy	<u>1927-1945</u>	J	Nagybányai Művészeti Központ 2010, Editura 'Centrul Artistic Baia Mare' (a nagybányai Szépművészeti Múzeum kiadása)
177	Gáll Ferenc (Francois Gall) (1912-1987)	Nagybányai táj	<u>1927-1945</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj_19015
178	Gáll Ferenc (Francois Gall) (1912-1987)	Nagybányai liget	1943	JL	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-liget_-1943_16506
179	Glatz Oszkár (1872-1958)	Domboldal virágot szedő gyerekekkel	1910	J	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p.138
180	Gráber Margit (1895-1993)	A nagybányai piactér	1923	B	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.252
181	Grigore Negoşanu (1885-1953)	A régi piac Nagybányán	<u>1920-1924</u>	B	Nagybányai Művészeti Központ 2010, Editura 'Centrul Artistic Baia Mare' (a nagybányai Szépművészeti Múzeum kiadása)
182	Harsányi György Lajos (1887-1975)	Liget	1910	JL	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 42
183	Husovszky János (1883-1961)	Nagybányai Főtér	<u>1913-1961?</u>	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-foter
184	Husovszky János (1883-1961)	Nagybányai vásár	<u>1913-1961?</u>	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-vasar_1949
185	Husovszky János (1883-1961)	Nagybányai táj télen	<u>1913-1961?</u>	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj-telen_8189
186	Husovszky János (1883-1961)	Virágzó gesztenyefa Nagybányán	<u>1913-1961?</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/viragzo-gesztenyefa-nagybanyan_5513
187	Husovszky János (1883-1961)	Hetivásár	<u>1913-1961?</u>	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/H/husovszky_janos/
188	Husovszky János (1883-1961)	Tél a veresvízi völgyben	<u>1913-1961?</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/H/husovszky_janos/
189	Husovszky János (1883-1961)	Téli vásár Nagybányán	<u>1913-1961?</u>	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/H/husovszky_janos/
190	Husovszky János (1883-1961)	Nagybányai dombok	<u>1913-1961?</u>	JK	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/H/husovszky_janos/
191	Huszár Vilmos (1884-1960)	Kertben	1906	J	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 167
192	Huszár Vilmos (1884-1960)	Nagybányai ház	1904	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/H/huszar_vilmos/

193	Ilosvai Varga István (1895-1978)	Nagybányai részlet	1931	B	SZÜCS György (szerk.)2009, Nagybánya képekben, Demax Művek, Budapest, p. 89
194	Ilosvai Varga István (1895-1978)	Nagybánya	1929	B	http://www.kieselbach.hu/muvesz/ilosvai-varga-istvan_610#/all;page:0,char:,limit:,view:grid
195	Ilosvai Varga István (1895-1978)	Nagybánya madártávlatból	1929	JK	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/I/ilosvai_varga_istvan/
196	Ilosvai Varga István (1895-1978)	Utcarészlet tempolmmal	1931	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/I/ilosvai_varga_istvan/
197	Ilosvai Varga István (1895-1978)	Nagybányai táj boglyákkal	<u>1930-1932</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/I/ilosvai_varga_istvan/
198	Ilosvai Varga István (1895-1978)	Nagybánya a református templommal	1931	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/I/ilosvai_varga_istvan/
199	Incze István (1905-1978)	Nagybánya látképe	<u>1905-1978</u>	V	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.256
200	Ipolit Strâmbu (1871-1934)	Nagybányai táj	<u>1871-1934</u>	B	Nagybányai Művészeti Központ 2010, Editura 'Centrul Artistic Baia Mare' (a nagybányai Szépművészeti Múzeum kiadása)
201	Iványi Grünwald Béla (1867-1940)	Szőlőhegy	<u>1896-1909</u>	J	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 45
202	Iványi Grünwald Béla (1867-1940)	Háromkirályok	1903	J	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 413
203	Iványi Grünwald Béla (1867-1940)	Nagybányai táj II. (Lángoló ősz)	1908-1909	J	PASSUTH Krisztina, SZÜCS György 2006, Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904-1914 , MNG kiadványa 2006/1, p. 125
204	Iványi Grünwald Béla (1867-1940)	Faluszéle	1905	B	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p.324
205	Iványi Grünwald Béla (1867-1940)	Fürdőző nők (Nagybánya)	1909	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/furdozo-nok-nagybanya-1909
206	Iványi Grünwald Béla (1867-1940)	Ruhatergetés	1910	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/ruhateregetes_-1910-korul_19657
207	Iványi Grünwald Béla (1867-1940)	Nagybányai táj Kereszthegygel	1910	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/I/ivanyi_grunwald_bela/
208	Iványi Grünwald Béla (1867-1940)	Havasz szénaboglyák	<u>1896-1909</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/I/ivanyi_grunwald_bela/
209	Iványi Grünwald Béla (1867-1940)	Nagybányai táj	1908	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/I/ivanyi_grunwald_bela/
210	Iványi Grünwald Béla (1867-1940)	Nagybányai táj I.	1907-08	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/I/ivanyi_grunwald_bela/
211	Jakab Zoltán (1883-?1925)	Nagybánya látképe	1910	V	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.255
212	Jakab Zoltán (1883-?1925)	Reggel Nagybányán (Zazar-part)	<u>1902-1914</u>	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/reggel-nagybanyan-zazar-part-1930
213	Jakab Zoltán (1883-?1925)	Nagybánya	<u>1902-1914</u>	Z	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_3278
214	Jakab Zoltán (1883-?1925)	Nagybányai liget	<u>1902-1914</u>	JL	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jakab_zoltan/

215	Jándi Dávid (1893-1944)	Malomárok	<u>1911-1944</u>	B	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, színes mellékletek
216	Jándi Dávid (1893-1944)	Csertörő patak	1944	J	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 179
217	Jándi Dávid (1893-1944)	Kilátás Nagybányára	1920	JV	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.213
218	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybánya látképe	1926	JV	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.214
219	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybánya látképe aktokkal	1934	V	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.215
220	Jándi Dávid (1893-1944)	Dombos táj	1925	J	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.256
221	Jándi Dávid (1893-1944)	Felhős táj	1920	VK	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.260
222	Jándi Dávid (1893-1944)	Kereszthegy	1924	J	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 73
223	Jándi Dávid (1893-1944)	Kereszthegy	1930	J	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 73
224	Jándi Dávid (1893-1944)	Csertörő patak	1944	J	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 73
225	Jándi Dávid (1893-1944)	Liget	1930	JL	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 86
226	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai tél	<u>1911-1944</u>	J	Nagybányai Művészeti Központ 2010, Editura 'Centrul Artistic Baia Mare' (a nagybányai Szépművészeti Múzeum kiadása)
227	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybánya	1929	JK	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-1929-hu-34995
228	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai táj	<u>1911-1944</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj-hu-34600
229	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai táj	1926	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj-1926
230	Jándi Dávid (1893-1944)	Kereszthegy Nagybányán	1925	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/kereszthegy-nagybanyan-5869
231	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai táj	1914	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj_-1914_20079
232	Jándi Dávid (1893-1944)	Család, háttérben Nagybányával	<u>1911-1944</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/csalad_-hatterben-nagybanyaval_20082
233	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybánya	<u>1911-1944</u>	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_17500
234	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai park ősszel	<u>1930</u>	JL	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-park-osszel_-1930-koru_15951
235	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai látkép a református templommal és az István-toronnyal	<u>1911-1944</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-latkep-a-reformatus-templommal-es-az-istvan---toronnyal_14587
236	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybánya	<u>1911-1944</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_14601
237	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybánya	<u>1911-</u>	JK	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_13992

			<u>1944</u>		
238	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybánya	<u>1911-1944</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_11842
239	Jándi Dávid (1893-1944)	Ősz Nagybányán	1943	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/osz-nagybanyan_893
240	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybánya	1925	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_6340
241	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai táj	<u>1911-1944</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj_13881
242	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai táj alakokkal	1943	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj-alakokkal_13944
243	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai táj (Boci)	<u>1911-1944</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj-boci
244	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai táj	<u>1911-1944</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj_4434
245	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai dombok	<u>1911-1944</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-dombok_4435
246	Jándi Dávid (1893-1944)	Flusi utca	<u>1911-1944</u>	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/falusi-utca_1681
247	Jándi Dávid (1893-1944)	Faluszéle	<u>1911-1944</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/faluszele_1682
248	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai utcareszlet	<u>1911-1944</u>	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-utcareszlet_4981
249	Jándi Dávid (1893-1944)	Ősz Nagybányán	<u>1911-1944</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/osz-nagybanyan_2799
250	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai utca lovakkal	<u>1911-1944</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-utca-lovakkal_2236
251	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai utcareszley	<u>1911-1944</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-utcareszlet_5920
252	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybánya látképe	1940	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
253	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybánya látképe a református templommal	<u>1911-1944</u>	JK	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
254	Jándi Dávid (1893-1944)	Szénásszekér a nagybányai Fő utcán	<u>1911-1944</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
255	Jándi Dávid (1893-1944)	Sétálók Nagybányán	1924	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
256	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai hegyek	1926	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
257	Jándi Dávid (1893-1944)	Szőlőskert Nagybányán	1941	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
258	Jándi Dávid (1893-1944)	Ego sum	1930	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
259	Jándi Dávid (1893-1944)	Nyárfák a Zazar partján	<u>1911-1944</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
260	Jándi Dávid (1893-1944)	A Zazar	1932	Z	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
261	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai utcácska	1929	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
262	Jándi Dávid (1893-1944)	Zazar-parti házak	<u>1911-1944</u>	ZV	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
263	Jándi Dávid (1893-1944)	Házak között	1929	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/

264	Jándi Dávid (1893-1944)	Zöldellő rét	<u>1911-1944</u>	JK	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
265	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai református templom	<u>1911-1944</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
266	Jándi Dávid (1893-1944)	A Kereszthegy alatt	<u>1911-1944</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
267	Jándi Dávid (1893-1944)	Séta a parkban (Nagybánya)	1924	JL	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
268	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai tér lovakkal	<u>1911-1944</u>	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
269	Jándi Dávid (1893-1944)	Dombos táj	<u>1911-1944</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
270	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai református templom	1927	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
271	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai utca alkonyatban (Hazafelé)	1920	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
272	Jándi Dávid (1893-1944)	Dombos táj	<u>1911-1944</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
273	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybánya látképe	1925	VK	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
274	Jándi Dávid (1893-1944)	Fasor híddal	<u>1911-1944</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
275	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai táj	<u>1911-1944</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
276	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybánya látképe	<u>1911-1944</u>	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
277	Jándi Dávid (1893-1944)	Mulatozók a ligetben	<u>1911-1944</u>	JL	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
278	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybánya	<u>1911-1944</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
279	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai utca	1929	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
280	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybánya a Kereszthegygyel	1930	JK	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
281	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai fasor	1942	JL	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
282	Jándi Dávid (1893-1944)	Verespatak alakokkal	<u>1911-1944</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
283	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybánya látképe	<u>1911-1944</u>	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
284	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybánya látképe	<u>1911-1944</u>	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
285	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai utca	1943	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
286	Jándi Dávid (1893-1944)	Nagybányai dombok	1922	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/J/jandi_david/
287	Kádár Béla (1877-1956)	Nagybányai templom	1910	B	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.193
288	Kádár Géza (1876-1952)	Napsütés a veresvízen	1934	J	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 156
289	Kádár Géza (1876-1952)	Napsütötte utca	1920	J	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 98

290	Kádár Géza (1876-1952)	Tél Nagybányán	1916	J	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 105
291	Kádár Géza (1876-1952)	Ligetben	1912	JL	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p.332
292	Kádár Géza (1876-1952)	Nagybányai táj télen	<u>1908-1952</u>	J	VÉESŐ Ágoston, SUCIU Nicolae 2015, Hagyomány és folytonosság. A nagybányai festészet 1945-től napjainkig, p. 29
293	Kádár Géza (1876-1952)	Napsütéses Nagybánya (Árnyas patakpart)	<u>1908-1952</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/napsuteses-nagybanya-armyas-patakpart
294	Kádár Géza (1876-1952)	Kököröcsinmező (Tavaszi Nagybányán)	1912	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/kokorcstinmezo-tavaszi-nagybanyan-1912
295	Kádár Géza (1876-1952)	Délutáni fények a nagybányai parkban	1917	JL	http://www.kieselbach.hu/alkotas/delutani-fenyek-a-nagybanyai-parkban-3411
296	Kádár Géza (1876-1952)	Nagybányai parkban	<u>1908-1952</u>	JL	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-parkban-2742
297	Kádár Géza (1876-1952)	Nagybányai parkban	1912	JL	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagyanyai-parkban-6484
298	Kádár Géza (1876-1952)	Tél Nagybányán	1916	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/tel-nagybanyan_-1916_16056
299	Kádár Géza (1876-1952)	Tél Nagybányán	1936	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/tel-nagybanyan_-1936_20224
300	Kádár Géza (1876-1952)	Tél Nagybányán	1912	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-telen_-1912_15318
301	Kádár Géza (1876-1952)	Tél Nagybányán	1912	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/teli-utca-nagybanyan_11220
302	Kádár Géza (1876-1952)	Őszi hangulat	1937	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/oszi-hangulat_11125
303	Kádár Géza (1876-1952)	Hóolvadás Nagybányán	1919	JK	http://www.kieselbach.hu/alkotas/hoolvadas-nagybanyan_3232
304	Kádár Géza (1876-1952)	Behavazott nagybányai falu	<u>1908-1952</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/bahavazott-nagybanyai-taj_4516
305	Kádár Géza (1876-1952)	Nagybányai részlet télen	<u>1908-1952</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-reszlet-telen_4709
306	Kádár Géza (1876-1952)	Nagybánya	<u>1908-1952</u>	JK	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_2684
307	Kádár Géza (1876-1952)	Téli utca templommal	<u>1908-1952</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/teli-utca-templommal_5237
308	Kádár Géza (1876-1952)	Nagybányai részlet napsütésben	<u>1908-1952</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-reszlet-napsutesben_6832
309	Kádár Géza (1876-1952)	Behavazott bányai utca	1929	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
310	Kádár Géza (1876-1952)	Havas Nagybánya	1933	ZV	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
311	Kádár Géza (1876-1952)	A Fő utca télen	1933	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
312	Kádár Géza (1876-1952)	Árnyas utca	1938	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
313	Kádár Géza (1876-1952)	Virágzó fák	1920	JK	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
314	Kádár Géza (1876-1952)	Házak téli napsütésben	1932	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
315	Kádár Géza (1876-1952)	Behavazott szénaboglyák	1930	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
316	Kádár Géza (1876-1952)	Őszi park Nagybányán	1912	JL	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/

317	Kádár Géza (1876-1952)	Nagybányai tél	1928	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
318	Kádár Géza (1876-1952)	Nagybányai utca hótakaró alatt	<u>1908-1952</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
319	Kádár Géza (1876-1952)	Falusi táj	1912	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
320	Kádár Géza (1876-1952)	Szikrázó tél	1928	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
321	Kádár Géza (1876-1952)	Téli erdő	1919	JL	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
322	Kádár Géza (1876-1952)	Parkrészet	1918	JL	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
323	Kádár Géza (1876-1952)	Nagybányai templom	1931	JK	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
324	Kádár Géza (1876-1952)	Hóolvadás Nagybányán	1916	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
325	Kádár Géza (1876-1952)	Téli folyópart	1928	Z	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
326	Kádár Géza (1876-1952)	Színes házak	1924	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
327	Kádár Géza (1876-1952)	Fodrozódó Zazar	<u>1908-1952</u>	Z	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
328	Kádár Géza (1876-1952)	A Kereszthegy lábánál	<u>1908-1952</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
329	Kádár Géza (1876-1952)	Bányászház tavasszal	1915	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
330	Kádár Géza (1876-1952)	Téli alkony hóolvadáskor	1926	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
331	Kádár Géza (1876-1952)	Libamező	1913	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
332	Kádár Géza (1876-1952)	Nagybánya	<u>1908-1952</u>	JK	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
333	Kádár Géza (1876-1952)	Napfényes utca Nagybányán	1936	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
334	Kádár Géza (1876-1952)	Nagybányai utca télen	1924	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
335	Kádár Géza (1876-1952)	Szeptember Nagybányán (Boglyák egy őszi délután)	1913	JK	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
336	Kádár Géza (1876-1952)	Tavaszi Nagybányán	1925	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kadar_geza/
337	Katz Márton (1912-1943)	Klastromrét	1931-1942	JK	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 97
338	Katz Márton (1912-1943)	Liget Nagybányán	1939	JL	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/katz_marton/
339	Katz Márton (1912-1943)	Nagybánya	1938	JK	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_1950
340	Kiss Károly (1889-1953)	Nagybánya a Zazar felől	1930	ZV	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.261
341	Kiss Károly (1889-1953)	Nagybányai táj	1920	J	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 72
342	Kiss Károly (1889-1953)	Nagybányai táj	<u>1902-1903, 1931-1953</u>	ZV	VÉŐSŐ Ágoston, SUCIU Nicolae 2015, Hagyomány és folytonosság. A nagybányai festészet 1945-től napjainkig, p. 27
343	Kiss Károly (1889-1953)	Virágzó kert Nagybányán	<u>1902-</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kiss_karoly/

			<u>1903-1931-1953</u>		
344	Klein József (1896-1945)	Nagybányai táj	<u>1920-1944</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj-hu-34771
345	Klein József (1896-1945)	Nagybányai házak	1920	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-hazak_1522
346	Klein József (1896-1945)	Liget	1918	JL	http://www.kieselbach.hu/alkotas/liget_1926
347	Klein József (1896-1945)	Nagybányai táj	<u>1920-1944</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj_5528
348	Klein József (1896-1945)	Koratavasz	1924	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/klein_jozsef/
349	Klein József (1896-1945)	Idilli jelenet hölgyekkel	1918-1919	JK	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/klein_jozsef/
350	Klein József (1896-1945)	Koraőszt a Virághegy alatt	<u>1920-1944</u>	JK	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/klein_jozsef/
351	Klein József (1896-1945)	Nagybányai lankák	<u>1920-1944</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/klein_jozsef/
352	Klein József (1896-1945)	Nagybányai malom	1919	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/klein_jozsef/
353	Klein József (1896-1945)	Nagybánya	<u>1920-1944</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/klein_jozsef/
354	Klein József (1896-1945)	Tavasz	<u>1920-1944</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/klein_jozsef/
355	Klein József (1896-1945)	Nagybánya ősszel (Mezőn)	<u>1920-1944</u>	JK	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/klein_jozsef/
356	Klein József (1896-1945)	Ősz Nagybányán	<u>1920-1944</u>	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/klein_jozsef/
357	Klein József (1896-1945)	A nagybányai református templom	<u>1920-1944</u>	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/klein_jozsef/
358	Kmetty János (1889-1957)	Nagybányai utca	1932	B	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 143
359	Kmetty János (1889-1957)	Városrészlet	1930	V	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.264
360	Kmetty János (1889-1957)	Nagybánya	1920	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-1920-as-evек-eleje
361	Kmetty János (1889-1957)	Nagybányai utca	1920	JV	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-utca-9221
362	Kmetty János (1889-1957)	Nagybánya	1925	ZV	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-2241
363	Kmetty János (1889-1957)	Nagybányai utca	1930	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-utca
364	Kmetty János (1889-1957)	Nagybánya	1920	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_-1920-as-evек_14589
365	Kmetty János (1889-1957)	Tájkép malommal	<u>1924-1932</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/tajkep-malommal-_nagybanya__1338
366	Kmetty János (1889-1957)	Pihenő fesztű	<u>1924-1932</u>	ZV	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kmetty_janos/
367	Kmetty János (1889-1957)	Nagybányai utca	1920	JV	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kmetty_janos/
368	Kmetty János (1889-1957)	Nagybányai alkony	<u>1924-</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kmetty_janos/

			<u>1932</u>		
369	Kmetty János (1889-1957)	Séta a folyóparton	<u>1924-1932</u>	Z	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kmetty_janos/
370	Kmetty János (1889-1957)	Nagybányai táj	<u>1924-1932</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kmetty_janos/
371	Kmetty János (1889-1957)	Nagybányai részlet	<u>1924-1932</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/kmetty_janos/
372	Korda Vince (1897-1973)	Nagybányai táj (Kalstromrét a Kereszthegygel)	<u>1922-1924</u>	JK	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 161
373	Korda Vince (1897-1973)	Nagybánya	1923	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-8872
374	Korda Vince (1897-1973)	Nagybányai táj	<u>1922-1924</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/korda_vince/
375	Korda Vince (1897-1973)	Nagybányai táj	1922	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/korda_vince/#auction_images
376	Kováts Ferenc (1911-1983)	Kismalom utca	1930	B	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 52
377	Kováts Ferenc (1911-1983)	Virágszedő a Nagybányai Klastromréten	1924	JK	http://www.kieselbach.hu/alkotas/viragszedo-a-nagybanyai-klastrom-reten_5778
378	Krizsán János (1886-1948)	Virágzó gesztenyefák	<u>1902-1948</u>	J	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 78
379	Krizsán János (1886-1948)	Hóolvadás	<u>1902-1948</u>	J	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 96
380	Krizsán János (1886-1948)	Ősz a parkban	1914	JL	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 165
381	Krizsán János (1886-1948)	Nagybánya látképe	<u>1902-1948</u>	JKV	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 203
382	Krizsán János (1886-1948)	Nagybányai táj	1931	B	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 457
383	Krizsán János (1886-1948)	A Liget ősszel	1914	JL	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 87
384	Krizsán János (1886-1948)	Nagybányai táj	1931	J	SZÜCS György (szerk.)2009, Nagybánya képekben, Demax Művek, Budapest, p. 87
385	Krizsán János (1886-1948)	Zazarpárt	<u>1902-1948</u>	B	VÉSŐ Ágoston, SUCIU Nicolae 2015, Hagyomány és folytonosság. A nagybányai festészet 1945-től napjainkig, p. 21
386	Krizsán János (1886-1948)	Nagybányai táj	1931	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj-1931
387	Krizsán János (1886-1948)	Dombok között (Nagybánya)	<u>1902-1948</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/dombok-kozott-_nagybanya__17616
388	Krizsán János (1886-1948)	A Zazar-part Nagybányán, háttérben a református templommal	1912	ZV	http://www.kieselbach.hu/alkotas/a-zazar-part-nagybanyan_-hatterben-a-reformatus-templommal_3226
389	Krizsán János (1886-1948)	Őszbe borult Nagybánya	<u>1902-1948</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/krizsan_janos/
390	Krizsán János (1886-1948)	A festő testvére a Zazarparton	<u>1902-1948</u>	Z	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/krizsan_janos/
391	Krizsán János (1886-1948)	Nagybánya látképe	1928	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/krizsan_janos/
392	Krizsán János (1886-1948)	Nagybányai utca	1908	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/krizsan_janos/
393	Krizsán János (1886-1948)	Téli Nagybánya	<u>1902-</u>	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/K/krizsan_janos/

			<u>1948</u>		
394	Krizsán János (1886-1948)	Park részlet a Kereszthegygel	<u>1902-1948</u>	JL	http://www.missionart.hu/muveszek/nagybanyai-muveszek/krizsan-janos/286/
395	Macalik Alfréd (1888-1979)	Nagybánya	1929	V	http://www.missionart.hu/muveszek/nagybanyai-muveszek/maczalik-alfred/268/
396	Macalik Alfréd (1888-1979)	Ház a domb lábánál	<u>1920</u>	J	http://www.missionart.hu/muveszek/nagybanyai-muveszek/maczalik-alfred/268/
397	Maticska Jenő (1885-1906)	Zazar-part	<u>1896?-1906</u>	Z	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 47
398	Maticska Jenő (1885-1906)	Kék ház	<u>1896?-1906</u>	B	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 128
399	Maticska Jenő (1885-1906)	Zazar partján	1900	Z	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 416
400	Maticska Jenő (1885-1906)	A Zazar partján	1900	Z	RÉTI István 2001, A nagybányai művésztelep, Vince Kiadó, színes mellékletek
401	Maticska Jenő (1885-1906)	A Híd utcai református templom	1900	B	RÉTI István 2001, A nagybányai művésztelep, Vince Kiadó, színes mellékletek
402	Maticska Jenő (1885-1906)	Régi malom	1904	J	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 25
403	Maticska Jenő (1885-1906)	A régi pénzverde épülete	<u>1896?-1906</u>	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/M/maticska_jeno/
404	Maticska Jenő (1885-1906)	Nagybányai táj gesztenyefával	1900	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/M/maticska_jeno/
405	Mikola András (1884-1970)	Nagybányai táj	<u>1910?-1970</u>	J	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 79
406	Mikola András (1884-1970)	Nagybányai cigánytelep	1920	B	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 201
407	Mikola András (1884-1970)	Nagybányai táj	<u>1910?-1970</u>	V	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 320
408	Mikola András (1884-1970)	Zazarpárt	1910	ZV	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 440
409	Mikola András (1884-1970)	Szénakaszálás	1930	JK	JURECKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neosok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.266
410	Mikola András (1884-1970)	Nagybányai táj	<u>1910?-1970</u>	V	RÉTI István 2001, A nagybányai művésztelep, Vince Kiadó, színes mellékletek
411	Mikola András (1884-1970)	Kora tavasz	<u>1910?-1970</u>	J	RÉTI István 2001, A nagybányai művésztelep, Vince Kiadó, színes mellékletek
412	Mikola András (1884-1970)	Nagybánya látképe	1912	VK	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 18
413	Mikola András (1884-1970)	A főtér a Híd utcával	1912	B	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 32
414	Mikola András (1884-1970)	Isten szabad ege alatt	1930	B	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 128
415	Mikola András (1884-1970)	Veresvízi táj	<u>1910?-1970</u>	J	VÉSŐ Ágoston, SUCIU Nicolae 2015, Hagyomány és folytonosság. A nagybányai festészet 1945-től napjainkig, p. 23
416	Mikola András (1884-1970)	Nagybánya az István toronnyal a lombok között	<u>1910?-1970</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-az-istvan-toronnyal-a-lombok-kozott
417	Mikola András (1884-1970)	Nagybányai park virágzó gesztenyefával	<u>1910?-1970</u>	JL	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-park-virago-gesztenyefaval-9694
418	Mikola András (1884-1970)	Séta a nagybányai parkban	<u>1910?-</u>	JL	http://www.kieselbach.hu/alkotas/seta-a-nagybanyai-parkban-7465

			<u>1970</u>		
419	Mikola András (1884-1970)	Nagybányai táj (Zazar-part)	1961	Z	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj-zazar-part-9030
420	Mikola András (1884-1970)	Nagybánya	<u>1910?- 1970</u>	JK	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_20832
421	Mikola András (1884-1970)	Nagybányai piactér	<u>1910?- 1970</u>	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-piacter_4433
422	Mikola András (1884-1970)	Nagybányai táj árnyas réttel	<u>1910?- 1970</u>	JK	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj-arnyas-rettel_305
423	Mikola András (1884-1970)	Télutó Nagybányán	<u>1910?- 1970</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/teluto-nagybanyan_6447
424	Mikola András (1884-1970)	Nagybányai liget	1905	JL	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-liget_1819
425	Mikola András (1884-1970)	Nagybányai patak híddal	<u>1910?- 1970</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-patak-hiddal_2190
426	Mikola András (1884-1970)	Nagybánya látkepe	<u>1910?- 1970</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-latkepe_4004
427	Mikola András (1884-1970)	Zazar-part	1923	Z	http://www.kieselbach.hu/alkotas/zazar-part_2358
428	Mikola András (1884-1970)	Nagybányai utca	<u>1910?- 1970</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-utca_4142
429	Mikola András (1884-1970)	Zazar part	1924	Z	http://www.kieselbach.hu/alkotas/zazar-part_9089
430	Mikola András (1884-1970)	A Zazar-part az István toronnyal	<u>1910?- 1970</u>	ZV	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/M/mikola_andras/
431	Mikola András (1884-1970)	Hideg téli délután	<u>1910?- 1970</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/M/mikola_andras/
432	Mikola András (1884-1970)	Nagybánya környéke	1929	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/M/mikola_andras/
433	Mikola András (1884-1970)	Nagybánya	1916	JK	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/M/mikola_andras/
434	Mikola András (1884-1970)	Nagybányai vásár	1912	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/M/mikola_andras/
435	Mikola András (1884-1970)	Piknik Nagybányán	<u>1910?- 1970</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/M/mikola_andras/
436	Mikola András (1884-1970)	Nagybányai tavasz	1923	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/M/mikola_andras/
437	Mikola András (1884-1970)	Nagybánya látkepe	1940	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/M/mikola_andras/
438	Mikola András (1884-1970)	Nagybányai táj alkonyatban	<u>1910?- 1970</u>	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/M/mikola_andras/
439	Mikola András (1884-1970)	Nagybányai táj	<u>1910?- 1970</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/M/mikola_andras/
440	Mikola András (1884-1970)	Ősszel a parkban	<u>1910?- 1970</u>	JL	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/M/mikola_andras/
441	Mikola András (1884-1970)	Zazar-part	1920	JZ	http://www.missionart.hu/muveszek/nagybanyai-muveszek/mikola-andras/28/
442	Mikola András (1884-1970)	Vizimalom Nagybányán (Malomrét)	1925	J	http://www.missionart.hu/muveszek/nagybanyai-muveszek/mikola-andras/28/
443	Mund Hugó (1892-1961)	A Kereszthegy	<u>1910?- 1970</u>	JK	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 178

444	Mund Hugó (1892-1961)	Nagybányai utca	1920	B	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.268
445	Mund Hugó (1892-1961)	Tájkép (Kereszthegy)	1925	J	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.268
446	Mund Hugó (1892-1961)	Zöldellő táj	1916	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/zoldello-taj-1916-korul
447	Mund Hugó (1892-1961)	Nagybányai táj	<u>1911?</u> - <u>1930</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj-hu-29882
448	Mund Hugó (1892-1961)	Nagybánya	<u>1911?</u> - <u>1930</u>	ZV	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_2687
449	Mund Hugó (1892-1961)	Nagybányai piac	<u>1911?</u> - <u>1930</u>	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/M/mund_hugo/
450	Mund Hugó (1892-1961)	Nagybányai református templom	<u>1911?</u> - <u>1930</u>	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/M/mund_hugo/
451	Mund Hugó (1892-1961)	Piactér	<u>1911?</u> - <u>1930</u>	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/M/mund_hugo/
452	Mund Hugó (1892-1961)	Szent Sebestyén (Perlrott Csaba Vilmos)	<u>1911?</u> - <u>1930</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/M/mund_hugo/
453	Nagy Oszkár (1893-1965)	Utcarészlet István toronnyal	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	B	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 87
454	Nagy Oszkár (1893-1965)	Szentháromság róm. kat. Tempolm Nagybányán (Cintermi részlet)	1941	B	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 139
455	Nagy Oszkár (1893-1965)	Délután Nagybányán	1930	B	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 459
456	Nagy Oszkár (1893-1965)	Falusi utca	1930	J	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.232
457	Nagy Oszkár (1893-1965)	Kismalom utca	1930	B	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 52
458	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagypénzverő utca	1933	B	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 56
459	Nagy Oszkár (1893-1965)	Szentháromság-templom	1941	B	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 62
460	Nagy Oszkár (1893-1965)	Cinterem	1942	B	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 62
461	Nagy Oszkár (1893-1965)	Szent István-torony	1948	B	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 65
462	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai utca	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	B	http://www.villagaleria.hu/aukcio.php?oldal=1&epo=100
463	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai utcán	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-utcan
464	Nagy Oszkár (1893-1965)	A Cinterem Nagyványán	1950	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/a-cinterem-nagybanyan
465	Nagy Oszkár (1893-1965)	Napsütötte házak Nagybányán	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/napsutotte-hazak-nagybanyan
466	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai utca	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-utca-8870
467	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai utca	1953	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-utca_21438

468	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai utcacéreszlet	1942	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-utcareszlet_-1942_19139
469	Nagy Oszkár (1893-1965)	A Szent István torony Nagybányán	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/a-szent-istvan-torony-nagybanyan_19016
470	Nagy Oszkár (1893-1965)	Falusi utca	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/falusi-utca_15952
471	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybánya	1937	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_14082
472	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybánya	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_12007
473	Nagy Oszkár (1893-1965)	Kék Zazar-part Nagybányán	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	ZV	http://www.kieselbach.hu/alkotas/kek-zazar-part-nagybanyan_14588
474	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai házak	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-hazak_11173
475	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai utca	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-utca_11124
476	Nagy Oszkár (1893-1965)	Az István-torony Nagybányán	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/az-istvan-torony-nagybanyan_3371
477	Nagy Oszkár (1893-1965)	Zazar-part Nagybányán	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	ZV	http://www.kieselbach.hu/alkotas/zazar-part-nagybanyan_3327
478	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai látkép	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-latkep_3305
479	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai ligetreszlet	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	JL	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-ligetreszlet_566
480	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybánya a Kereszthegygel	1962	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-a-kereszthegygel_2125
481	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai utca, távolban a Kereszthegygel	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-utca_-tavolban-a-kereszthegygel_2193
482	Nagy Oszkár (1893-1965)	Kismalom utca	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/kismalom-utca_6621
483	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai utca a Kereszthegygel	1939	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-utca-a-kereszthegygel_2671
484	Nagy Oszkár (1893-1965)	Parkban olvasó lány	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	JL	http://www.kieselbach.hu/alkotas/parkban-olvaso-lany_2672
485	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai utcacéreszlet	1935	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-utcareszlet_4140
486	Nagy Oszkár (1893-1965)	Falusi utca a Nagybányai Kereszthegygel	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/falusi-utca-a-nagybanyai-kereszthegygel_5742
487	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai tájkép	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	ZV	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-tajkep_6681
488	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai utcacéreszlet	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-utcareszlet_6831
489	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai pénzverde	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-penzverde_8755
490	Nagy Oszkár (1893-1965)	Zazar-part	1920	ZV	http://www.missionart.hu/muveszek/nagybanyai-muveszek/nagy-oszkar/124/
491	Nagy Oszkár (1893-1965)	Hazafelé	<u>1920?</u> - <u>1965</u>	J	http://www.missionart.hu/muveszek/nagybanyai-muveszek/nagy-oszkar/124/
492	Nagy Oszkár (1893-1965)	Zazar-part a Kereszthegygel	1963	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
493	Nagy Oszkár (1893-1965)	Fürész utca református	1948	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/

		templommal			
494	Nagy Oszkár (1893-1965)	Árnyékos nagybányai utca	<u>1920?-1965</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
495	Nagy Oszkár (1893-1965)	Ligetes utcavég nyári napsütésben	1920	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
496	Nagy Oszkár (1893-1965)	A nagy kék kapubejáró előtt	<u>1920?-1965</u>	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
497	Nagy Oszkár (1893-1965)	Tavaszi hegyoldal	1958	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
498	Nagy Oszkár (1893-1965)	Híd a Zazar fölött	1952	Z	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
499	Nagy Oszkár (1893-1965)	Napsütötte bányai utca	<u>1920?-1965</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
500	Nagy Oszkár (1893-1965)	Szikrázó tél	<u>1920?-1965</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
501	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai református templom	1943	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
502	Nagy Oszkár (1893-1965)	Zazar-parti látkép Nagybányáról	1957	ZV	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
503	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai utca az István-toronnyal	1929	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
504	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybánya	<u>1920?-1965</u>	ZV	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
505	Nagy Oszkár (1893-1965)	Parkban	1937	JL	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
506	Nagy Oszkár (1893-1965)	Havas nagybányai utca	1924	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
507	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai táj a Virághegygel	<u>1920?-1965</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
508	Nagy Oszkár (1893-1965)	A nagybányai Szentháromság templom	<u>1920?-1965</u>	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
509	Nagy Oszkár (1893-1965)	A nagybányai piactér	1952	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
510	Nagy Oszkár (1893-1965)	Fény az utca végén	<u>1920?-1965</u>	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
511	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai utca	1920	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
512	Nagy Oszkár (1893-1965)	A nagybányai Szent István-torony	1953	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
513	Nagy Oszkár (1893-1965)	A nagybányai cisztercita templom	1957	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
514	Nagy Oszkár (1893-1965)	Fényárnyék Nagybányán	1948	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
515	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai parkban	1957	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
516	Nagy Oszkár (1893-1965)	A nagybányai református templom	1958	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
517	Nagy Oszkár (1893-1965)	A Kereszthegy Nagybányán	<u>1920?-1965</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
518	Nagy Oszkár (1893-1965)	A nagybányai Szent István-torony	1953	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/

519	Nagy Oszkár (1893-1965)	Utcarészlet zöld házzal	1938	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
520	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai házak	<u>1920?-1965</u>	ZV	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
521	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai részlet	1948	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
522	Nagy Oszkár (1893-1965)	Napfényes házak	<u>1920?-1965</u>	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
523	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai református templom télen	<u>1920?-1965</u>	ZV	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
524	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai templom látképe	<u>1920?-1965</u>	JK	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
525	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybánya	<u>1920?-1965</u>	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
526	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai utcarészlet	1942	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
527	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai utca	<u>1920?-1965</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
528	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai park	<u>1920?-1965</u>	JL	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
529	Nagy Oszkár (1893-1965)	Park Nagybányán	1960	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
530	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybányai részlet	1958	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
531	Nagy Oszkár (1893-1965)	Nagybánya látképe a református templommal	1957	ZV	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/N/nagy_oszkar/
532	Nagy Oszkár (1893-1965)	Zazar-part	1920	Z	http://www.missionart.hu/muveszek/nagybanyai-muveszek/nagy-oszkar/124/
533	Olejnük Janka (1887 - 1954)	Kismalom utca	<u>1927-1954</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/kismalom-utca_2354
534	Olejnük Janka (1887 - 1954)	Erdő szélén	1924	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/O/olejnik_janka/
535	Olejnük Janka (1887 - 1954)	Utcarészlet	<u>1927-1954</u>	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/O/olejnik_janka/
536	Olejnük Janka (1887 - 1954)	Nagybányai főtér	<u>1927-1954</u>	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/O/olejnik_janka/
537	Patkó Károly (1895-1941)	Nagybányai táj	1925	ZV	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 148
538	Patkó Károly (1895-1941)	Házak a völgyben	1924	J	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.212
539	Patkó Károly (1895-1941)	Őszi táj (Nagybánya)	1923	J	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 28
540	Patkó Károly (1895-1941)	Nagybányai részlet	1926	J	SZÜCS György (szerk.)2009, Nagybánya képekben, Demax Művek, Budapest, p. 65
541	Patkó Károly (1895-1941)	Szüret (Nagybánya)	1926	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/szuret-nagybanya-1926
542	Patkó Károly (1895-1941)	Fekvő női akt háttérben nagybányai látképpel (Vénusz)	1923	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/fekvo-noi-akt-hatterben-nagybanyai-latkeppel-venus-9082
543	Patkó Károly (1895-1941)	Nagybányai táj boglyákkal	1926	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj-boglyakkal_357
544	Patkó Károly (1895-1941)	Nagybányai részlet	1924	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/P/patko_karoly/
545	Patkó Károly (1895-1941)	Fürdőzők a Zazar-parton	1925	Z	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/P/patko_karoly/

546	Patkó Károly (1895-1941)	Nagybánya látképe	1924	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/P/patko_karoly/
547	Pechán József	Nagybányai táj	1910	ZB	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 424
548	Pechán József	Nagybányai táj	1910	ZB	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p. 423
549	Pechán József	Nagybányai részlet	1908	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/P/pechan_jozsef/
550	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Tájkép a református templommal	<u>1903-1909?</u> , <u>1924-1934</u>	B	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 146
551	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Mosdó nő akt	<u>1903-1909?</u> , <u>1924-1934</u>	J	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 438
552	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Falurészlet (Nagybánya)	<u>1903-1909?</u> , <u>1924-1934</u>	V	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 439
553	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Nagybánya	<u>1903-1909?</u> , <u>1924-1934</u>	V	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósook fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.277
554	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Nagybánya	1928	B	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 49
555	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Korcsolyázók	1934	JK	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 80
556	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Nagybányai táj	1903-1909?, 1924-1934	B	Nagybányai Művészeti Központ 2010, Editura 'Centrul Artistic Baia Mare' (a nagybányai Szépművészeti Múzeum kiadása)
557	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Nagybánya	1920	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-1920-as-evek
558	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Nagybánya látképe	1920	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-latkepe-1920-as-evek
559	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Nagybánya látképe a folyóparttól (Tükröződés)	1921	ZV	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-latkepe-a-folyopartrol-tukrozodes-5806
560	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Nagybányai táj	<u>1903-1909?</u> , <u>1924-1934</u>	JK	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj-1082
561	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Nagybánya	<u>1903-1909?</u> , <u>1924-1934</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_21367
562	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Nagybánya télen	1928	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-telen_-1928_21068
563	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Nagybányai táj	1920	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj_-1920-as-evek_19544

564	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Korcsolyázók a téli Nagybányán	1934	JK	http://www.kieselbach.hu/alkotas/korcsolyazok-a-teli-nagybanyan_-1934_19122
565	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Nagybánya télen	<u>1903-</u> <u>1909?</u> <u>1924-</u> <u>1934</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-telen_16869
566	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Nagybánya, háttérben a Kereszt-heggyel	<u>1903-</u> <u>1909?</u> <u>1924-</u> <u>1934</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_-hatterben-a-kereszt-heggyel_16462
567	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Nagybányai részlet	1924	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-reszlet_1444
568	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Nagybánya	<u>1903-</u> <u>1909?</u> <u>1924-</u> <u>1934</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_1706
569	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Nagybányai látkép	<u>1903-</u> <u>1909?</u> <u>1924-</u> <u>1934</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-latkep_9092
570	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Nagybányai utca	<u>1903-</u> <u>1909?</u> <u>1924-</u> <u>1934</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-utca_8756
571	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Korcsolyázók	1931	JK	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/P/perlrott-csaba_vilmos/
572	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Nagybányai református templom	<u>1903-</u> <u>1909?</u> <u>1924-</u> <u>1934</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/P/perlrott-csaba_vilmos/
573	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Veresvíz, háttérben a Keresztheggyel	1928	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/P/perlrott-csaba_vilmos/
574	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Malomrészlet	1924	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/P/perlrott-csaba_vilmos/
575	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Nagybányai erdő	1924	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/P/perlrott-csaba_vilmos/
576	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Nagybánya	1910	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/P/perlrott-csaba_vilmos/
577	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Malomárok	1924	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/P/perlrott-csaba_vilmos/
578	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Nagybánya	1932	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/P/perlrott-csaba_vilmos/
579	Perlrott Csaba Vilmos (1880-1955)	Nagybányai tél	1920	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/P/perlrott-csaba_vilmos/
580	Petre Abrudán (1907-1979)	Nagybányai táj	<u>1927-</u> <u>1945?</u>	J	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 158
581	Petre Abrudán (1907-1979)	Libamező	1930	J	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 28
582	Petre Abrudán (1907-1979)	Napfényes Zazar-part Nagybányán	1937	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/napfenyes-zazar-part-nagybanyan-1937

583	Petre Abrudán (1907-1979)	Házak	<u>1927-1945?</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/hazak_1879
584	Pirk János (1903-1989)	Nagybányai táj (Felhők mögül kiragyogó nap)	<u>1921-1944</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj-felhok-mogul-kiragyogo-nap
585	Pirk János (1903-1989)	Nagybányai Petőfi utca ősszel	<u>1921-1944</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-petofi-utca-osszel_8983
586	Pirk János (1903-1989)	Virág-hegy, Nagybánya	<u>1921-1944</u>	J	http://www.magyarvayok.hu/galeria/hiressegek/4879-Pirk-Janos/11897-Virag-hegy-Nagybanya.html
587	Pirk János (1903-1989)	Nagybányai táj	<u>1921-1944</u>	J	https://budapestaukcio.hu/pirk-janos/festo/nagybanyai-taj
588	Pittner Olivér (1911-1971)	Nagybánya a Zazar partról	1938	ZV	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 103
589	Pittner Olivér (1911-1971)	Nagybánya a Zazar-partról	1938	ZV	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neosok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.279
590	Pittner Olivér (1911-1971)	Nagybányai részlet	1935	B	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 51
591	Pittner Olivér (1911-1971)	Nagybánya	1940	ZV	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_-1940_20957
592	Pittner Olivér (1911-1971)	Nagybánya	1937	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_4803
593	Pittner Olivér (1911-1971)	Nagybánya	1941	Z	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_4163
594	Pittner Olivér (1911-1971)	Nagybányai utcárezlet	1941	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-utcareszlet_4166
595	Pittner Olivér (1911-1971)	Nagybánya	<u>1930-1940</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_6741
596	Pittner Olivér (1911-1971)	Nagybányai részlet fával	1931	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/P/pittner_oliver/
597	Pittner Olivér (1911-1971)	Nagybánya látképe	1938	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/P/pittner_oliver/
598	Pittner Olivér (1911-1971)	Házak a Kereszthegy lábánál	1937	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/P/pittner_oliver/
599	Pittner Olivér (1911-1971)	Nagybánya látképe	1939	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/P/pittner_oliver/
600	Pittner Olivér (1911-1971)	Malomárok	<u>1930-1940</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/P/pittner_oliver/
601	Pittner Olivér (1911-1971)	Napfényes utca	1939	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/P/pittner_oliver/
602	Pittner Olivér (1911-1971)	Ház a Zazar partján	<u>1930-1940</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/P/pittner_oliver/
603	Pittner Olivér (1911-1971)	Nagybánya	1935	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/P/pittner_oliver/
604	Pittner Olivér (1911-1971)	Nagybányai részlet	1935	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/P/pittner_oliver/
605	Popp Aurél (1879-1960)	Vásár	1912	B	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 128
606	Réthy Károly (1884-1921)	Nagybányai táj, háttérben a Kereszhegy	<u>1903-1921</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj_-hatterben-a-kereszhegy_5782
607	Réthy Károly (1884-1921)	Nagybányai utcárezlet	<u>1903-1921</u>	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-utcareszlet_9212
608	Réthy Károly (1884-1921)	Séta verőfényben	<u>1903-1921</u>	JK	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/R/rethy_karoly/
609	Réti István (1872-1945)	Almáskert	<u>1896-1945</u>	J	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 61

610	Réti István (1872-1945)	Nagybányai táj	<u>1896-1945</u>	ZV	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, színes mellékletek
611	Réti István (1872-1945)	Tájkép figurával	1906	J	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 402
612	Réti István (1872-1945)	Nagybányai táj	1900	J	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 409
613	Réti István (1872-1945)	Nagybányai táj	<u>1896-1945</u>	V	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neosok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.209
614	Réti István (1872-1945)	Borús plein-air	<u>1896-1945</u>	JK	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/R/reti_istvan/
615	Scheip Károly (1904-1981)	Zazar-part	1926	Z	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neosok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.281
616	Scheip Károly (1904-1981)	Nagybányai házak	1939	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-hazak_1880
617	Shakirov Sebestyén (1892-1966)	Bivalyok	1930	V	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neosok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.282
618	Shakirov Sebestyén (1892-1966)	Nagybányai táj	<u>1922-1961</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj-9950
619	Stanislaus Stückgold (1868-1933)	A református templom Nagybányán	1908	B	PASSUTH Krisztina, SZÜCS György 2006, Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904-1914 , MNG kiadványa 2006/1, p. 169
620	Szobotka Imre (1890-1961)	Nagybányai táj	1930	J	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neosok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.207
621	Szobotka Imre (1890-1961)	Nagy pénzverő utca	1930	B	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 57
622	Szobotka Imre (1890-1961)	Malom	<u>1911<</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/malom_10461
623	Szobotka Imre (1890-1961)	Nagybányai utca templommal	1929	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/S/szobotka_imre/
624	Szobotka Imre (1890-1961)	Zazar-part	<u>1911<</u>	Z	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/S/szobotka_imre/
625	Szobotka Imre (1890-1961)	Nagybánya	<u>1911<</u>	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/S/szobotka_imre/
626	Szobotka Imre (1890-1961)	Nagybányai utca	<u>1911<</u>	B	http://www.missionart.hu/muveszek/nagybanyai-muveszek/szobotka-imre/119/
627	Szolnay Sándor (1893-1950)	Kereszthegy	1926	J	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, színes mellékletek
628	Szolnay Sándor (1893-1950)	Nagybányai hegyek	1926	J	SZÜCS György (szerk.)2009, Nagybánya képekben, Demax Művek, Budapest, p. 79
629	Szolnay Sándor (1893-1950)	Nagybányai dombok	<u>1921-1927</u>	J	Nagybányai Művészeti Központ 2010, Editura 'Centrul Artistic Baia Mare' (a nagybányai Szépművészeti Múzeum kiadása)
630	Szolnay Sándor (1893-1950)	Nagybányai táj	<u>1921-1927</u>	JK	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj_16749
631	Szolnay Sándor (1893-1950)	Nagybányai részlet	1924	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-reszlet_452
632	Szolnay Sándor (1893-1950)	Nagybánya látképe a református templommal	<u>1921-1927</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-latkepe-a-reformatus-templommal_4909

633	Szolnay Sándor (1893-1950)	Itatás	<u>1921-1927</u>	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/S/szolnay_sandor/
634	Szőnyi István (1894-1960)	Fák	1918	JK	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 56
635	Sztelek Norbert (1884-1956)	Boglyák	1935	V	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.282
636	Sztelek Norbert (1884-1956)	Nagybánya látképe	1930	V	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.283
637	Sztelek Norbert (1884-1956)	Éjszakai főtér	1932	B	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 44
638	Sztelek Norbert (1884-1956)	Téli Nagybánya	1956	J	http://www.missionart.hu/muveszek/nagybanyai-muveszek/sztelek-norbert/220/
639	Sztelek Norbert (1884-1956)	Nagybánya látképe	<u><1932-1941</u>	JK	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-latkepe_4124
640	Sztelek Norbert (1884-1956)	Nagybánya	<u><1932-1941</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_5425
641	Sztelek Norbert (1884-1956)	Nagybánya	<u><1932-1941</u>	JK	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_4285
642	Sztelek Norbert (1884-1956)	Nagybánya látképe	1934	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-latkepe_5708
643	Sztelek Norbert (1884-1956)	Nagybánya látképe	1954	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-latkepe_5731
644	Sztelek Norbert (1884-1956)	Nagybánya összel	<u><1932-1941</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-osszel_5707
645	Sztelek Norbert (1884-1956)	Nagybányai táj	<u><1932-1941</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj_8699
646	Sztelek Norbert (1884-1956)	Nagybánya	<u><1932-1941</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_8213
647	Thorma János (1870-1937)	Nagybányai hegyek	1925	J	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.208
648	Thorma János (1870-1937)	A kereszthegeyi bányából kijövő bányászok	1920	J	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 123
649	Thorma János (1870-1937)	Nyár	1929	JK	SZÜCS György (szerk.)2009, Nagybánya képekben, Demax Művek, Budapest, p. 61
650	Thorma János (1870-1937)	Nagybánya télen háttérben az István-toronnyal (Zazar-part)	<u>1896-1937</u>	ZV	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-telen-hatterben-az-istvan-toronnyal-zazar-part
651	Thorma János (1870-1937)	Réten	<u>1896-1937</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/reten_1059
652	Thorma János (1870-1937)	Tavaszi Nagybányán	<u>1896-1937</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/tavaszi-nagybanyan_1659
653	Thorma János (1870-1937)	Délebed a nagybányai Zazar-parton	<u>1896-1937</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/delebed-a-nagybanyai-zazar-parton_4743
654	Thorma János (1870-1937)	Nagybánya látképe	<u>1896-1937</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-latkepe_4969
655	Thorma János (1870-1937)	Rózsaszínruhás hölgy a vízparton	<u>1896-1937</u>	Z	http://www.kieselbach.hu/alkotas/rozsaszinruhas-holgy-a-vizparton_2245
656	Thorma János (1870-1937)	Virágos réten	<u>1896-1937</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/T/thorma_janos/

657	Thorma János (1870-1937)	Fekvő nő	<u>1896-1937</u>	JK	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/T/thorma_janos/
658	Thorma János (1870-1937)	Nő rózsás kendővel (Kalapos hölgy napsütésben)	<u>1896-1937</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/T/thorma_janos/
659	Thorma János (1870-1937)	Hölgy domboldalon	<u>1896-1937</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/T/thorma_janos/
660	Thorma János (1870-1937)	Ősz Nagybányán	<u>1896-1937</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/T/thorma_janos/
661	Thorma János (1870-1937)	Hölgy napernyővel	<u>1896-1937</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/T/thorma_janos/
662	Thorma János (1870-1937)	Ülő nő	<u>1896-1937</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/T/thorma_janos/
663	Thormáné Kiss Margit (1901-1977)	Virágzó fák a Virághegyen	<u>1924-1977</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/viragzo-fak-a-viraghegyen_1989
664	Thormáné Kiss Margit (1901-1977)	Ősz a Kereszthegy lábánál	1933	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/osz-a-kereszthegy-labanal_2924
665	Thormáné Kiss Margit (1901-1977)	Nagybányai táj aratókkal	<u>1924-1977</u>	JK	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-taj-aratokkal_6688
666	Thormáné Kiss Margit (1901-1977)	Nagybánya látkepe	<u>1924-1977</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-latkepe_8214
667	Tihanyi Lajos (1885-1938)	Kanyargós út	<u>1907-1910</u>	J	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 150
668	Tihanyi Lajos (1885-1938)	Tájkép híddal	1909	J	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 436
669	Tihanyi Lajos (1885-1938)	Kis tájkép (Tájkép)	1909	J	PASSUTH Krisztina, SZÜCS György 2006, Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904-1914, MNG kiadványa 2006/1, p. 166
670	Tihanyi Lajos (1885-1938)	Nagybányai utcarészlet	1908	B	PASSUTH Krisztina, SZÜCS György 2006, Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904-1914, MNG kiadványa 2006/1, p. 168
671	Tihanyi Lajos (1885-1938)	Nagybányai utca	1909	J	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p. 416
672	Tihanyi Lajos (1885-1938)	Nagybányai táj	1909	JK	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p. 492
673	Tihanyi Lajos (1885-1938)	Tájkép	1908	J	SZINYEI MERSE Anna 1994, A magyar tájfestészet aranykora, Dunakönyv Kiadó, Budapest, p. 171
674	Toroczkay Oszvald (1884-1951)	Nagybányai utcarészlet alakokkal	<u>1906-1909</u>	J	http://www.villasgaleria.hu/aukcio.php?oldal=1&epo=100&kat=2
675	Tóth István (1892-1964)	Nagypénzverő u.	1925	B	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 147
676	Tóth István (1892-1964)	A Nagymalom utca Nagybányán	1928	B	JURECKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.) 1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.283
677	Tóth István (1892-1964)	Híd utca	1926	B	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 46
678	Traian Achim (1885-1945)	Nagybányai utca	<u>1885-1945</u>	B	Nagybányai Művészeti Központ 2010, Editura 'Centrul Artistic Baia Mare' (a nagybányai Szépművészeti Múzeum kiadása)
679	Udvardy Ignác Ödön (1877-1961)	Nagybányai alkonyat	1930	B	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 327

680	Udvardy Ignác Ödön (1877-1961)	Nagybánya, Zazar-part	1930	ZB	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 329
681	Udvardy Ignác Ödön (1877-1961)	Vásár Nagybányán	1930	B	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 60
682	Weith László (1914-1973)	Liget	<u>1927-1941?</u>	JL	https://budapestaukcio.hu/weith-laszlo/festo
683	Ziffer Sándor (1880-1962)	A nagybányai főtér	<u>1906-1962</u>	B	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 127
684	Ziffer Sándor (1880-1962)	Kispiac	<u>1906-1962</u>	B	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 130
685	Ziffer Sándor (1880-1962)	Önarckép	<u>1906-1962</u>	B	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, színes mellékletek
686	Ziffer Sándor (1880-1962)	Ligeti részlet	1910	JL	MURÁDIN Jenő-SZÜCS György 1996, Nagybánya 100 éve, Miskolc-Nagybánya, p. 163
687	Ziffer Sándor (1880-1962)	Vörös kapubejáró	1908	J	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 425
688	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai főtér	1908	B	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 432
689	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai táj	1925	Z	NAGY Ildikó (szerk.) 1996, Nagybánya művészete MNG kiadványa 1996/1, p. 437
690	Ziffer Sándor (1880-1962)	Régi nagybányai híd	1908	Z	PASSUTH Krisztina, SZÜCS György 2006, Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904-1914, MNG kiadványa 2006/1, p. 66
691	Ziffer Sándor (1880-1962)	Falu télen	1910	J	PASSUTH Krisztina, SZÜCS György 2006, Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904-1914, MNG kiadványa 2006/1, p. 134
692	Ziffer Sándor (1880-1962)	Tájrézlet kerítéssel	1910	J	PASSUTH Krisztina, SZÜCS György 2006, Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904-1914, MNG kiadványa 2006/1, p. 165
693	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai táj boglyákkal	1908	J	PASSUTH Krisztina, SZÜCS György 2006, Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904-1914, MNG kiadványa 2006/1, p. 167
694	Ziffer Sándor (1880-1962)	Lelátás az István-toronyból	1908	B	PASSUTH Krisztina, SZÜCS György 2006, Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904-1914, MNG kiadványa 2006/1, p. 170
695	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai főtér (Nagybánya)	1908	B	PASSUTH Krisztina, SZÜCS György 2006, Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904-1914, MNG kiadványa 2006/1, p. 171
696	Ziffer Sándor (1880-1962)	Zazar-part a régi malomnál	1920	Z	JURECSKÓ László, KISHONTHY Zsolt (szerk.)1992, Nagybánya, Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig, MissionArt Galéria, p.217
697	Ziffer Sándor (1880-1962)	Tájkép	1913	VK	RÉTI István 2001, A nagybányai művésztelep, Vince Kiadó, színes mellékletek
698	Ziffer Sándor (1880-1962)	Tájkép	1913	VK	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 17
699	Ziffer Sándor (1880-1962)	A Pénzverő (Műnz)	1934	B	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 31
700	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai főtér	1908	B	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 32
701	Ziffer Sándor (1880-1962)	A Liget hóolvadáskor	1910	JL	MURÁDIN Jenő SZÜCS György 2014, Genius loci, Nagybánya, p. 84

702	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai városrészlet	1908	B	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p.408
703	Ziffer Sándor (1880-1962)	Cinterem Nagybányán	1912	B	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p. 414
704	Ziffer Sándor (1880-1962)	Domboldalon pihenő gyerekek	1908- 1910	J	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p. 414
705	Ziffer Sándor (1880-1962)	Koratavasz Nagybányán	1910	J	KIESELBACH Tamás 2003, Modern magyar festészet (1892-1919), Budapest, p. 415
706	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai tájkép	1911	J	BORGHIDA István 1980, Ziffer Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Budapest, Mellékletek 1.
707	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai részlet	1913	B	BORGHIDA István 1980, Ziffer Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Budapest, Mellékletek 2.
708	Ziffer Sándor (1880-1962)	A régi pénzverde	1932	B	BORGHIDA István 1980, Ziffer Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Budapest, Mellékletek 6.
709	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai házak	1930	B	BORGHIDA István 1980, Ziffer Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Budapest, Mellékletek 7.
710	Ziffer Sándor (1880-1962)	Réti István műterne	1911	J	BORGHIDA István 1980, Ziffer Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Budapest, Mellékletek 19.
711	Ziffer Sándor (1880-1962)	Zazar-part Nagybányán	1926	ZV	BORGHIDA István 1980, Ziffer Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Budapest, Mellékletek 28.
712	Ziffer Sándor (1880-1962)	Híd a Zazaron	1906- 1962	ZV	BORGHIDA István 1980, Ziffer Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Budapest, Mellékletek 29.
713	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai malom	1923	J	BORGHIDA István 1980, Ziffer Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Budapest, Mellékletek 30.
714	Ziffer Sándor (1880-1962)	Zazar-part legelésző bivallyal	1920	ZJ	BORGHIDA István 1980, Ziffer Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Budapest, Mellékletek 31.
715	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai részlet	1920	J	BORGHIDA István 1980, Ziffer Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Budapest, Mellékletek 32.
716	Ziffer Sándor (1880-1962)	Zazar-part	1920	ZV	BORGHIDA István 1980, Ziffer Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Budapest, Mellékletek 33.
717	Ziffer Sándor (1880-1962)	Libamező Nagybányán	1920	J	BORGHIDA István 1980, Ziffer Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Budapest, Mellékletek 36.
718	Ziffer Sándor (1880-1962)	Libamezői részlet	1920	J	BORGHIDA István 1980, Ziffer Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Budapest, Mellékletek 37.
719	Ziffer Sándor (1880-1962)	Zazar-part legelésző lóval	1928	ZV	BORGHIDA István 1980, Ziffer Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Budapest, Mellékletek 40.
720	Ziffer Sándor (1880-1962)	Sikátor Nagybánán	1930	B	BORGHIDA István 1980, Ziffer Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Budapest, Mellékletek 43.
721	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai házak	1930	B	BORGHIDA István 1980, Ziffer Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Budapest, Mellékletek 45.
722	Ziffer Sándor (1880-1962)	Zazar-part pusztuló fákkal	1946	ZV	BORGHIDA István 1980, Ziffer Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Budapest, Mellékletek 51.
723	Ziffer Sándor (1880-1962)	Malomárok Nagybányán	1947	J	BORGHIDA István 1980, Ziffer Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Budapest, Mellékletek 52.
724	Ziffer Sándor (1880-1962)	Malomárok	1948	J	BORGHIDA István 1980, Ziffer Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Budapest, Mellékletek 53.
725	Ziffer Sándor (1880-1962)	Háztetők	1906- 1962	B	VÉSŐ Ágoston, SUCIU Nicolae 2015, Hagyomány és folytonosság. A nagybányai festészet 1945-től napjainkig, p. 20
726	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai házak	1906- 1962	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-hazak
727	Ziffer Sándor (1880-1962)	Napsütéses nagybányai udvar (kertkapuban áldogáló kislány)	1913	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/napsuteses-nagybanyai-udvar-kertkapuban-aldogalo-kislany-1419
728	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai Zazar-part	1942	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-zazar-part-5835
729	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai Zazar-part összlet	1943	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-zazar-part-osszel-9998

730	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagyányai patakpart	1920	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-patakpart-2678
731	Ziffer Sándor (1880-1962)	Tél Nagybányán	<u>1906-1962</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/tel-nagybanyan-2518
732	Ziffer Sándor (1880-1962)	Folyópart	<u>1906-1962</u>	Z	http://www.kieselbach.hu/alkotas/folyopart-5765
733	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybánya az István toronnyal	1943	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-az-istvan-toronnyal_20102
734	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai látkép a Zazar-partról	<u>1906-1962</u>	JV	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-latkep-a-zazar-partrol_16397
735	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybánya	1922	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_-1922_13929
736	Ziffer Sándor (1880-1962)	Tél Nagybányán	1910	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/tel-nagybanyan-3210
737	Ziffer Sándor (1880-1962)	A Zazar - part Nagybányán	1933	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/a-zazar---part-nagybanyan_14042
738	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybánya télen	1946	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-telen_1048
739	Ziffer Sándor (1880-1962)	Fürdőzők a nagybányai Malomárookban	1923	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/furdozok-a-nagybanyai-malomarokban_1818
740	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybánya	<u>1906-1962</u>	V	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya_4773
741	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybánya látképe a Zazar-part felől	<u>1906-1962</u>	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-latkepe-a-zazar-part-felol_4941
742	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai utcárezlet az István toronnyal	<u>1906-1962</u>	B	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanyai-utcareszlet-az-istvan-toronnyal_4789
743	Ziffer Sándor (1880-1962)	Malomárok	1923	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/malomarok_2359
744	Ziffer Sándor (1880-1962)	A nagybányai Zazar-part	<u>1906-1962</u>	Z	http://www.kieselbach.hu/alkotas/a-nagybanyai-zazar-part_2741
745	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybánya nyáron	<u>1906-1962</u>	Z	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-nyaron_7935
746	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybánya a Kereszthegygel a Zazar partról nézve	1926	J	http://www.kieselbach.hu/alkotas/nagybanya-a-kereszthegygel-a-zazar-partrol-nezve_8748
747	Ziffer Sándor (1880-1962)	A Zazar-part Nagybányán	1933	ZV	http://www.kieselbach.hu/alkotas/a-zazar---part-nagybanyan_14042
748	Ziffer Sándor (1880-1962)	Gazdasági udvar kacsákkal	<u>1906-1962</u>	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
749	Ziffer Sándor (1880-1962)	A Zazar-parton	1950	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
750	Ziffer Sándor (1880-1962)	Zúgó patak partján	1947	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
751	Ziffer Sándor (1880-1962)	Zazar parti fák mögül	1928	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
752	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybánya télen	1940	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
753	Ziffer Sándor (1880-1962)	Folyót átszelő nagybányai híd	1926	Z	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
754	Ziffer Sándor (1880-1962)	Csendélet gipszfejjel és macskával	1933	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
755	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai utca	<u>1906-1962</u>	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
756	Ziffer Sándor (1880-1962)	Zazar-híd	<u>1906-1962</u>	Z	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/

757	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai részlet	<u>1906-1962</u>	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
758	Ziffer Sándor (1880-1962)	Sétálók a Malomárok partján	1910	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
759	Ziffer Sándor (1880-1962)	Rálátás a völgyre	1910	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
760	Ziffer Sándor (1880-1962)	Zazar-völgy	1948	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
761	Ziffer Sándor (1880-1962)	Zazar-híd a Kereszthegygel	<u>1906-1962</u>	Z	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
762	Ziffer Sándor (1880-1962)	Zazar-part	<u>1906-1962</u>	Z	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
763	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai látkép	1946	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
764	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai református templom	<u>1906-1962</u>	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
765	Ziffer Sándor (1880-1962)	Síelés után	1943	JK	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
766	Ziffer Sándor (1880-1962)	A nagybányai pénzverde a Zazar-felől	1930	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
767	Ziffer Sándor (1880-1962)	Zazar-híd	<u>1906-1962</u>	Z	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
768	Ziffer Sándor (1880-1962)	Zazar-part háttérben Nagybányával	1946	Z	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
769	Ziffer Sándor (1880-1962)	Utcarészlet híddal	1923	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
770	Ziffer Sándor (1880-1962)	Zazar-parti fák mögül	1928	Z	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
771	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai városrészlet	1908	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
772	Ziffer Sándor (1880-1962)	A Zazar-part ősszel	1940	ZV	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
773	Ziffer Sándor (1880-1962)	Malomsor Nagybányán	<u>1906-1962</u>	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
774	Ziffer Sándor (1880-1962)	Malomárok Nagybányán	1948	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
775	Ziffer Sándor (1880-1962)	Malomárok Nagybányán	1946	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
776	Ziffer Sándor (1880-1962)	A Pénzverde épülete Nagybányán	1934	B	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
777	Ziffer Sándor (1880-1962)	Régi malom	1931	Z	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
778	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai táj	<u>1906-1962</u>	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
779	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai látkép a Zazarral	1933	ZV	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
780	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybányai részlet	1946	J	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
781	Ziffer Sándor (1880-1962)	Zazar-part	<u>1906-1962</u>	Z	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
782	Ziffer Sándor (1880-1962)	Téli Nagybánya Hátoldalon	<u>1906-1962</u>	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
783	Ziffer Sándor (1880-1962)	Zazar-part a református templommal	<u>1906-1962</u>	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/

784	Ziffer Sándor (1880-1962)	Nagybánya látképe	1947	V	http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/Z/ziffer_sandor/
785	Ferenczy Károly (1862-1917)	Nagybánya	1908	J	SÁRMÁNY-PARSONS Ilona 208, Ferenczy Károly, Kossuth Kiadó, MNG, p. 60
786	Réti István (1872-1945)	Nagybányai táj	1906	J	SZINYEI MERSE Anna 1994, A magyar tájfestészet aranykora, Dunakönyv Kiadó, Budapest, p. 143
787	Mikola András (1884-1970)	Nagybányai táj	<u>1910?</u> - <u>1970</u>	V	SZINYEI MERSE Anna 1994, A magyar tájfestészet aranykora, Dunakönyv Kiadó, Budapest, p. 147

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Hálával tartozom a nekem nyújtott támogatásért, áldozatos munkáért férjemnek és családom minden tagjának, illetve hozzátartozóimnak, akik megteremtették a dolgozatom megírásához szükséges hátteret.

Nem szeretném elfelejteni azt a sok értékes útmutatást, amit Véső Ágostontól, Guszti bácsitól kaptam. Köszönet érte.

Külön szeretném kifejezni köszönetemet témavezető tanáromnak, dr. Fekete Albertnek biztató szavaiért és önzetlen segítségéért.

Végül, de nem utolsó sorban köszönettel tartozom barátaimnak, támogatóimnak, akik ötletekkel, tanácsokkal segítettek munkámat.

Henning Anna Imola